STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03535

YUDISHE GESHIKHTE

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די יודישע געשיכטע.

ניי בעארבייט

נאך פראפעסאר גרעץ

און אנדערע קוועלן.

מיט א פאררעדע פון הלל צייטלין,

צווייטע פערבעסערטע אויפלאגע,

צווייטער באנד.

פון גלות בבל ביז'ן סוף פון די חשמונאים.

פערלאג פערקויף:

ב. שימין, ווארשא. געזעלש. „צענטראל", ווארשא.

ווארשא. תרע"ב.

אינהאלט:

דער צווייטער פעריאד.

ערשטעם קאפיטעל: די גלות-עפאכען און דער צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל — — 221
צווייטעם קאפיטעל: עזרא און נחמיה — — 245
דריטעם קאפיטעל: די סופרים — — — 276
פיערטעם קאפיטעל: ארץ־ישראל אונטער דער הערשאפט פון די מוקדוני'ער — — 291
פינפטעם קאפיטעל: די שרעקליכע גזירות נעגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אנטיוכס עפיפאנעס 327
זעקסטעם קאפיטעל: דער מכביש'ער אויפשטאנד — 343

דער דריטער פעריאד.

ערשטעם קאפיטעל: די ממשלה פון די חשמונאים — 373
צווייטעם קאפיטעל: די חשמונאים-פירשטען שמעון און יוחנן־הורקנוס 390
דריטעם קאפיטעל: דאס אינערליכע לעבען און דער פארטייען־קאמפף 403
פיערטעם קאפיטעל: אריסטאבול, I אלעקסאנדער ינאי און שלומית אלעקסאנדרא — — 420
פינפטעם קאפיטעל: די לעצטע חשמונאי'שע מלכים — 442
זעקסטעם קאפיטעל: יודען אין די ארומיגע לענדער און דאס אינערליכע לעבען פון יהודה — 475
זיבעטעם קאפיטעל: די ענדע פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע 477

דער צווייטער פעריאד

ערשטעס קאפּיטעל.

די גלות־עפּאכע און דער צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל.

די פּראָזעגונג פון די נביאים ישעיה, ירמיהו און אז. וו., אז פון גאַנצען פאָלק יהודה (יודענטהום) וועט נאָר אַ קליין רעשטעל בלייבען, איז, צום אונגליק, מקוים געוואָרען. זעהר אונבעדייטענד איז דאָס איבערגעבליבענע הייפעל געוועזען. פון די פיער מיליאָן, וועלכע האָבען אין דוד'ס צייטען געבילדעט די בעפעלקערונג פון די צוועלף שבטים איז אויף דעם חלק פון יהודה און בנימין אויסגעקומען אַ מיליאָן נפשות, און אין דעם משך פון די שפּעטערדיגע דורות — פאַר די לעצטע פיער הונדערט יאָהר — איז די בעפעלקערונג נאָך פיעל גרעסער געוואָרען. דער חורבן האָט אָבער פיעל, פיעל פערטיליגט. הונדערטער טויזענדער זענען פערניכטעט געוואָרען דורכ'ן שווערד, דורך הונגער און פּעסט. אַ גרויסער טייל איז פערטריבען געוואָרען אין בבל; קלענערע גרופּעס האָבען זיך בעזעצט אין מצרים, אַנדערע — אין מדי, אין פיניציאַ. און וויפיעל זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען אין גריכענלאַנד! אויף אַזאַ אופן זענען זעהר ווייניג יהודים (יודען—אידען) געבליבען. ווי אַזוי זשע האָט געזאָלט ערפילט ווערען דער אַנדערער טייל פון די נביאים'ס פּראָזעגונגען, אַז ישראל וועט קיינמאָל נישט אונטערגעהן? ווי אַזוי האָט דער דאָזיגער איבערגעבליבענער קליינער הייפעל, וועלכער איז געוועזען שוואַך קערפּערליך און גייסטיג, וועלכער איז געוועזען דורכגעדרונגען מיט ליידען און גלות, — ווי אַזוי האָט ער געזאָלט קענען זיך האַלטען, ווי אַזוי ער געזאָלט קענען בייסטעהן אויף לאַנג? דוכט זיך, אַז דאָס דאָזיגע רעשטעל יודען האָט גאַנץ געשווינד געדאַרפט און געמוזט כלה־ווערען אין דער פרעמד. דאָך איז עס ניט אונטערגעגאַנגען, נאָר, פער־

קעהרט, זיך נאך ערהויבען פון דער שפלות און דערלעבט צייטען פון הערליכען גלאנץ, וואס עס קאן, אהן א שום צווייפעל, גערעכענט ווערען פאר נישט קיין קליינעם וואונדער!

נבוכדנאצר איז גענוג ווייך זיך בעגאנגען מיט די פערטריבענע אין בבל. אין גרונד איז ער נישט געוועזן עהנליך צו די ווילדע זיעגער פאר איהם און נאך איהם, וועלכע פלעגען, אויס דעם ענגען נקמה-געפיהל, ברענגען דעם בעזיעגטען פיינד ביז צו פאלשטענדיגער קראפטלאזיגקייט, אדער זיי פלעגען לחלוטין איהם פערניכטען, ווי אנ'אונטערגעשאסענעם פויגעל. דעם מלך פון בבל איז דאס בויען און דאס שאפען אויך אזוי נאהענט צום הארצען, ווי דאס ערקעמפפען. ער האט געשטרעבט זיין מלוכה צו בעפעלקערען, צו מאכען עס רייך און גרויס. צו דער הויפטשטאדט בבל האט ער צוגעבויט א נייעם טייל ביים מזרח-זייט פון טייך פרת און האט עס ארום און ארום פערבויט מיט א וואנד, וואס האט געהאלטען רינגס-ארום אנ'ערך פון 56 קילאמעטער. אזא ריעזיגע שטאדט, אויב זי וויל נישט עהנליך זיין צו א מדבר, מוז דאך בעזיצען א גרויסע בעפעלקערונג. ער האט דארום פאר די יודישע פערטריבענע, ווי אויך פאר די פערטריבענע פון די איבעריגע לענדער, אבגעגעבען פלאץ צום וואהנען אינעווייניג אין שטאדט, ארויסווייזענדיג דערביי זיין בעזונדערען געגאד צו די, וועלכע האבען זיך מיט'ן גוטען ווילען איבערגעגעבען אין זיין רשות אין דער צייט פון דער מלחמה. דער חסד פון מלך האט ביז אזוי וייט דערגרייכט, אז גאנצע פאמיליעס און איינוואהנערס פון די שטעדט אין יהודה און בנימין צוזאמען מיט זייערע קרובים און קנעכט זענען איינע פון די אנדערע נישט אבגעריסען געווארען און האבען אין גלות אויך געלעבט צוזאמען. די פון ירושלים פערטריבענע פרינצען, וועלכע פלעגען אנגערופען ווערען דוד'ס-זיהן, האבען געבילדעט א פעסט פערקניפעלטע גרופע פון מענשען מיט אלגעמיינע אינטערעסען. די מיוחס'דיגע משפחות האבען זיך אין גלות געפיהלט ווי אין דערהיים. דאגאר די שפראך, וואס האט אין בבל געהערשט, האט זיי דערמאהנט אן זייער פאטערלאנד, זייענדיג זעהר עהנליך צו דער העברעאישער שפראך, און די יודישע אריסטאקראטיע, אויב זי האט אפילו פאר'ן גלות אויף איהר נישט גערעדט, האט זי איהר אלענפאלס גוט פערשטאנען.

די מיוחס'דיגע פאמיליעס האבען אין אנפאנג פעסט געשטיצט זייער נאציאנאלען פערבאנד, ווייל אזוי ווי די איבעריגע פערטריבענע האבען זיי אויך געווארט אויף א גליקליכען צופאל, וועלכער וועט זיי ארויסרייסען פון געפענגעניש און זיי צוריקקעהרען צו דער פריהערדיגער ממשלה. נאך

די דאזיגע אריסטאקראטען האבען זיך ווייניג וואס אבגעלערנט פון דער מאיס׳דיגער שטראף, וואס גאט האט אויף זיי אנגעשיקט, און געניסענדיג פון נבוכדנאצר׳ס גענאד, האבען זיי די דאזיגע גנעדיגקייט ניט געוואלט ארויסווייזען אין דער בעציהונג צו זייערע אייגענע שוואכערע און ארימערע ברידער; און צוליעב דעם האבען זיי דער אלגעמיינער נאציאנאלער אויפלעבונגס־שטרעבונג ניט נאר קיין נוצען ניט געבראכט, נאר, פערקעהרט נאך פיעל געשטערט. גאוה און אכזריות — דאס האט ביי זיי אין הארצען טיעפעווארצלען געלאזען.

צום גליק איז די צוקונפט פון דעם יודישען פאלק ניט אבהענגיג געווען פון די דאזיגע שטאלצע און פערדארבענע יחסנים. די בעסערע פאלקס־עלעמענטען, וועלכע זענען אויך אין געפענגעניש אריינגעפאלען, און וועלכע זענען געווען טיעף דורכגעדרונגען מיט דער פעלזען־שטארקער האפנונג און מיט׳ן גלויבען אין גאט׳ס בארימהערציגקייט, אז ער וועט ניט לאזען זיין פאלק ישראל אונטערגעהן, — זיי זענען געווען דער גרונד, אויף וועלכען עס האט ענדליך געמוזט זיך אויסבויען די יודישע צוקונפט. זיי האבען מיט זיך אין גלות געבראכט זייער צווייטעס פאטערלאנד — זייערע גייסטיגע קולטורעלע אוצרות, די רייכסטע זאמלונג פון די הייליגע שעפּפונגען פון דעם יודישען גייסט. צווישען די דאזיגע פערטריעבענע האבען זיך איינגעפונען די כהנים פון צדוק׳ס הויזגעזינד, וועלכעס האט זיך אין דעם פערלויף פון זיין פיעל־הונדערט־יאהריגער עקזיסטענץ זיך קיינמאל ניט פערשמיצט מיט דער שענדליכער געצענדיענעריי. אט די דאזיגע כהנים האבען מיט זיך מיטגענומען אין גלות דעם „חומש“, וועלכער האט זיי געוויזען דעם וועג צו א הייליגען לעבען, צו וואס זיי האבען אליין געשטרעבט און אנדערע געלערנט צו שטרעבען. ווייטער האבען זיך צווישען זיי געפונען די לוים, די פערפאסער און דיכטער פון „תהלים“, וועלכע האבען מיט זיך מיטגעבראכט אין גלות זאמלונגען פון לויב־מזמורים און תפלות. צו די כהנים און לוים זענען צוגעשטאנען די ענוים, די נאכפאלגער פון די נביאים, וועלכע האבען טיעף אין הארצען געטראגען די אידעאלען פון זייערע גרויסע לעהרער און געשטרעבט זיי צו פערווירקליכען אין לעבען. זיי האבען מיט זיך מיטגענומען די פיעלע און פערשיעדענע רעדען פון די נביאים, היסטארישע ספרים און די מאראלישע פערפאסונגען פון פערשיעדענע יודישע חכמים. זיי אלע האבען געשעפּט דעם העכערען, געטליכען אמת פון דעם דאזיגען רייכען גייסטיגען אוצר, אין וועלכען זיי האבען זיך וואס ווייטער אלץ מעהר פערטיעפט, און עס אנדערע אויך געלערנט. די ערנידערונג פון דעם

אמאליגען נאציאנאלען יודישען שטאלץ און די גרויסע יסורים פון גלות האבען אין זיי פערפעסטיגט די איבערצייגונג, אז אלע טרייסט-רייד פון די נביאים מוזען מקוים ווערען, פונקט אזוי ווי עס זענען מקוים געווארען זייערע רייד וועגען גאט'ס-שטראף. די קאנקרעטע נאציאנאלע רייכטימער זענען פערלוירען געגאנגען, געבליבען איז נאר דאס גייסטיגע, אבסטראקטע, וואס מען האט נישט געקאנט אבנעהמען, און דאס האט גוט פערדייט און פערטיידיגט דער קליינער, נאר בעוואוסטזיניגער גלות-קהלה. זייענדיג אבגעריסען פון דער מלוכה, האט זי זיך געשטיצט אויף דער כהונה, אין דעם ריין אבסטראקטען זין פונ'ם ווארט; זייענדיג פערשטויסען פון דער טעריטאריע, האט זי זיך באזירט אויף דער גייסטיג-קולטורעלער אויטאנאמיע.

די פערטריבענע האבען געשעפט זייערע ערהויבענע בעגריפען און זייער נאציאנאלע וועלט-אנשויאונג פון די הייליגע ספרים, וואס זיי האבען מיט זיך מיטגעבראכט פון זייער פאטערלאנד; דער ערשטער גלות, דער גלות-בבל, האט אבער זוכה געווען אויך צום לעבעדיגען ווארט פון גאט; ער האט זיינע אייגענע נביאים געשאפען. איינער פון זיי איז געווען דער געטליכער יחזקאל בן-בוזי, דער עלטסטער אין דעם דאזיגען דור.

יחזקאל האט געשטאמט פון א מיוחס'דיגער משפחה פון כהנים אין ירושלים. געוואוינט האט ער אויף דעם טייך כבר, וועלכער פאלט אריין אין פרת, צווישען די פערטריבענע פון יהויכינ'ס צייט (אין 597-טען יאהר). זייענדיג אבגעריסען פונ'ם פאטערלאנד אין דער צייט, ווען ירושלים איז נאך נישט וויסט געווארען און דער בית-המקדש האט נאך עקזיסטירט, האט ער דאך זיך נישט געוואלט איינרעדען, ווי זיינע איבעריגע ברידער, אז יהודה וועט מנצח זיין אין דער מלחמה מיט'ן מעכטיגסטען נבוכדנאצר. צוערשט האט ער, צווישען די פאליטישע פאטריאטען, וועלכע זענען פערטריבען געווארען קיין בבל, פערנומען די זעלביגע פאזיציע, וואס ירמיהו האט פערנומען צווישען זייערע אנהענגער אין יהודה. די ערשטע רעדען פון יחזקאל, וועלכע געהערען צו דעם צעהנדליג יאהרען, וואס צווישען דעם גלות-יהויכין און דעם חורבן-ירושלים, טראגען דארום א כאראקטער פון שטראף-רייד, פון מוסר. דער נביא צושטערט אהן רחמנות די אילוזיעס פון זיינע ברידער און טענה'ט אהן אויפהער, אז ירושלים מוז און וועט אין גיכען חרוב ווערען צוליעב די זינד פונ'ם פאלק. אין דער מרידה, וואס צדקיהו האט פערקלערט געגען בבל, האט ער געזעהן נישט קיין נאציאנאלען העלדענטהאט, נאר אנ'אוננוצליכען פערראט געגען נבוכדנאצר'ן און א געפעהרליכען שריט פאר דער מלוכה פון יהודה. פאראויסזעהענדיג די אומפער-

מיידליכע קאטאסטראפע, האט יחזקאל געוואלט פארבערייטען צו איהר זיינע ברידער אין גלות, אבצוווענדען זיי פון דער פרוכטלאזער פאליטיק-מאכעריי און ארויסרופען ביי זיי א התעוררות פון גייסטיגער ענערגיע, וועלכע זאל זיי געבען כחות אריבערצוטראגען דעם פארשטעהענדען קלאפּ. ווען דאס אונגליק האט אבער ענדליך אויסגעבראכען און די ידיעה וועגען דעם האט געבראכט די פערטריבענע צו א פינסטערער פערצווייפלונג, האט דער נביא אומגעביטען דעם טאן און דעם אינהאלט פון זיינע רעדען. ער האט אויפ־געהערט צו שטראפען און צו שרעקען, און אנגעהויבען צו מונטערען און צו טרייסטען זיינע מוטלאזיגע ברידער. די געוועזענע פאליטישע פאטריאטען האבען זיך נישט געקאנט פארשטעלען, אז דאס פאלק זאל קענען ווייטער עקזיסטירען אין גלות, זייענדיג צוזייעט און צושפרייט, אהן א מלוכה, אהן א לאנד, אהן א בית-המקדש. אין פערצווייפלונג פלעגען זיי טענה'ן: „אונזערע זינד און אונזערע פערברעכען ליגען אויף אונז און מיר ווערען דערשטיקט אונטער זייער לאסט". זיי האבען צו זיך צוגעפּאסטען אן אלטען ווערטעל: „די עלטערען האבען אומצייטיגע פירות געגעסען און ביי די קינדער ווערען די צייהנער איילינ". דערויף האט זיי יחזקאל געענטפערט: „בעשטראפט ווערט נאר די זינדיגע נשמה: דער זוהן איז נישט פער־אנטוואָרטליך פאר די זינד פון זיין פאטער, נישט דער פאטער — פאר די זינד פון זיין זוהן. די גערעכטיגקייט פון דעם גערעכטען ווערט נאר פאר איהם אליין פערדרעכענט און דאס שלעכטע פון דעם שלעכטען — ווערט נאר פאר איהם פארדעכענט.

אויב ביי וועמען ס'איז געווארען געבוירען א זוהן, וועלכער, זעהענדיג די זינד פון זיין פאטער, וויל נישט נאכטהון זיינע מעשים, אויב אויף די במות האט ער (דער זוהן) קיין קרבנות נישט מקריב געווען, צו די אבגעטער האט ער נישט מתפלל געווען, דאס ווייב פון זיין חבר האט ער נישט אומריין געמאכט, קיינעם נישט גענארט, נישט געראבירט, קיין רבית נישט גענומען, דעם הונגעריגען האט ער ברויט געגעבען, דעם נאקעטען האט ער קליידער אנגעטהון... וועט ער דאך נישט אומקומען צוליעב די זינד פון זיין פאטער... און אויב אפילו דער זינדיגער אליין וועט חרטה האבען פון זיינע זינד, וועלכע ער האט געטהון און וועט נעהמען היטען די געבאטען פון גאט און וועט שאפען נאר גערעכטיגקייט און גוטהערציגקייט — וועט ער אויך לעבען בלייבען, ער וועט שוין נישט שטארבען פאר זיינע פריהערדיגע זינד... פערלאנג איך דען דעם טוידט פונ'ם רשע? — זאגט גאט דער אלמעכ־טיגער. — איך וויל נאר, ער זאל זיך פון זיין וועג אומקעהרען, וועט ער

לעבען בלייבען... ווארפט זשע אראב פון זיך אייערע זינד, שאפט איין א נייעם הארץ און א נייעם גייסט — ווארום זאלט איהר געטוידט ווערען, דאס הויז פון ישראל?!"....

אין דער נבואה פון יחזקאל איז צום ערשטען מאל בעגרינדעט געווארען דער פרינציפ פון רעליגיעזען אינדיווידואליזם, — דער פרינציפ, וועלכער איז טהאטזעכליך פרעמה געוועזען דער ביזאהעריגער יודישער וועלט-אנשויאונג, לויט וועלכער יעדער רעליגיעזער טהאט אדער פערברעך האט זיך גערעכענט אלס געזעלשאפטליכער אקט. יחזקאל איז מבטל די אלגעמיינע ערבות (פעראנטווארטליכקייט) אין דער בעציהונג צום גלויבען און מאראל. נישט די געזעלשאפט אין אלגעמיין טראגט די רעליגיעזע פפליכטען, נאר יעדע פערזאן בעזונדער. איבריגענס, לייקענט ער נישט אינגאנצען אין דעם יסוד פון געזעלשאפטליכקייט, נאר ער מאכט די געזעלשאפטליכקייט אבהענגיג פון דעם פערזענליכען פרינציפ. פון דער פרומקייט פון די בעזונדערע אינדיווידען איז אבהענגיג די אויפלעבונג פון דעם גאנצען פאלק, אבער נישט פערקעהרט. די אינדיווידועלע פאלקאמענהייט פיהרט צו דער פאלקאמענהייט פון דער געזעלשאפט, דער פערזענליכער מאראל לעגט דעם פונדאמענט פאר דער העכערער סאציאלער ארדנונג. דער נביא בענוגענט זיך אבער נישט מיט די שטראף-רייד פון א געוועהנליכען מאראליסט; ער קעמפפט אויך אונמיטעלבאר געגען דעם געפאלענעם נאציאנאלען גייסט, וועלכער האט ארומגעהאפט די יודישע פערטריבענע אין דער ערשטער צייט נאך דעם חורבן פון ירושלים. די געדריקטע שטימונג פון פאלק און דאס בעגייסטערטע גלויבען פון נביא ווערען דייטליך געשילדערט אין דער וואונדערליכער זעהונג פון יחזקאל וועגען די פערטריקענטע ביינער.

„גאט'ס האנד האט מיך בעריהרט און גאט האט מיר אין דער בעגייסטערונג גענומען און מיך געבראכט אין א טאל, וועלכער איז געוועזען מיט ביינער פול. האט ער מיר נעבען זיי ארומגעפיהרט, רינגס און ארום די ביינער; פיעל, פיעל זענען זיי געוועזען אין דעם טאל און טרוקען זענען זיי זעהר געוועזען. האט ער געזאגט צו מיר: דו מענשען-זוהן, וועלען נאך די דאזיגע ביינער אבלעבען? האב איך געזאגט: גאט דו אלמעכטיגער — דאס קאנסט דו דאך נאר וויסען! האט ער געזאגט צו מיר: זאג נביאות איבער די דאזיגע ביינער, זאג צו זיי: „פערטריקענטע ביינער, הערט גאט'סווארט! איך וועל אין אייך א נשמה אריינברענגען און איהר וועט אויפלעבען. איך וועל אויף אייך אדערען בעשאפען, איך וועל אויף אייך פלייש אויפברענגען,

איך וועל אויף אייך הויט אַרויפציהען און גייסט וועל איך אין אײַך אַרײַנגעבען און איהר וועט לעבעדיג ווערען און איהר וועט וויסען, אַז איך בין גאָט דער באַשעפער!" און איך האָב גערעדט, ווי מיר איז פערזאָגט געוואָרען און ס'האָט זיך אַ שטים געלאָזט הערען, ווי איך האָב נאָר מײַן נביאות געענדיגט, און אַ שטורם איז אויפגעשטאַנען און די ביינער האָבען זיך דערנעהרט — יעדער ביין צו זײַן ביין. האָב איך געזעהן, ווי די אָדערען האָבען זיי פערוויקעלט און ווי דאָס פלייש האָט זיי בעדעקט און ווי דאָס הויט האָט זיך איבער זיי פערצויגען — נאָר קיין גייסט איז אין זיי נאָך נישט געוועזען. האָט גאָט געזאָגט: זאָג נביאות צו דעם ווינד, זאָג נביאות, מענשען-זוהן, און זאָג צום ווינד: אַזוי האָט גאָט דער אַלמעכטיגער פערזאָגט: פון אַלע פיער זײַטען קום, דו ווינד, און בלאָז אַרײַן אַ אָטעם אין די דאָזיגע טויטע און זאָלען זיי אויפלעבען! און איך האָב גערעדט, ווי מיר איז פערזאָגט געוואָרען, און עס האָט אין זיי דער גייסט אַרײַנגעדרונגען און זיי האָבען אָבגעלעבט און זיי האָבען זיך אויף די פיס געשטעלט — אַ גרויסע, גרויסע אַרמעע!

„און גאָט האָט צו מיר געזאָגט: דו מענשען-זוהן! די דאָזיגע ביינער — דאָס איז דאָס גאַנצע פאָלק ישראל! זיי זאָגען: אונזערע ביינער זענען פערדאַרט, אונזער האָפנונג פערלוירען — מיר זענען פערפאַלען! דאַרום זײַ מנבא און זאָג צו זיי: אַזוי האָט דער אַלמעכטיגער גאָט געזאָגט: איך וועל נאָך עפענען אײַערע קברים, איך וועל אייך פון דאָרטען אַרויסגראָבען, פאָלק מײַנס, און איך וועל אײַך נאָך ברענגען צוריק אין דאָס לאַנד ישראל... און איך וועל אײַך מײַן גייסט שענקען און איהר וועט אויפלעבען און איך וועל אײַך בערוהיגען אויף אײַער אייגענער ערד און איהר וועט דאַן וויסען, אַז איך יהוה, אײַער גאָט, האָב געזאָגט און געטהון..."

יחזקאל האָט זיך געמיהט אַרײַנצוגעבען זײַנע צוהערערס דעם געדאַנק, אַז דאָס דאָזיגע צוקונפטיגע גליק וועט פערווירקליכט ווערען, ווען די יודען וועלען אויסגעלײַטערט ווערען אין גלות פון זייערע זינד, ווען זיי וועלען ווירקליך אָנהויבען פיהלען אַ טיעפע שטרעבונג צו דער גייסטיגער בענײַאונג. די אויסערליכע אויסגעלײַטערטקײַט מוז ברענגען צו אַן אינערליכער אויפלעבונג.

„איך וועל אײַך צוזאַמענעמען פון צווישען די פעלקער — רעדט גאָט מיט די ליפּען פון נביא — און איך וועל אייך צונויפזאַמלען פון אַלע לענדער און איך וועל אײַך צוריקברענגען אויף אײַער ערד. און איך וועל אויף אײַך גיסען ריינע וואַסער, און איהר וועט געריינigt ווערען. און איך וועל

איך געבען אַ נייעם האַרץ און אַ נייעם גייסט וועל איך אייך שענקען; אייער שטיינערנעם האַרץ וועל איך בײַ אייך אָבנעהמען און אָנשטאָט איהם וועל איך אייך שאַפען אַ האַרץ פון פלייש... און איהר וועט וואָהנען אין דאָס לאַנד, וועלכעס איך האָב געגעבען אייערע אורעלטערען, איהר וועט זײַן מיין פאָלק און איך וועל זײַן אייער גאָט... איך וועל די שטעדט בעזעצען, און די חורבות וועלען אויפגעבויט ווערען און די צוטראָטענע פעלדער וועלען בעאַרבייט ווערען, און אַלע וועלען זאָגען — אָט איז דאָס וויסטע לאַנד, ווי דער גאָרטען פון עדן איז עס געוואָרען..."

די אויפגעלעבטע מלוכה פון יהודה, אין דער פאַנטאַזיע פון דעם נביא, טראָגט דעם כאַראַקטער פון אַ שטרענגער טעאָקראַטיע (די הערשאַפט פון גייסטליכע). דאָס איז נישט אַזוי פיעל אַ פּאָליטישע, ווי אַ רעליגיעזע אויפלעבונג. ירושלים — דאָס איז די קינפטיגע גייסטיגע הויפּטשטאָדט, ווײַל דאָרט געפינט זיך דער גרויסער בית־המקדש. אין די לעצטע קאַפּיטלען פון „ספר יחזקאל" געפינט זיך אַ אויספיהרליכער פּלאַן פון דעם צוקינפטיגען בית־המקדש אין ירושלים מיט די בעשרייבונגען פון דעם אויסערליכען בוי־אויסזעהען און דער אינערליכער בעפוצונג. די קרבנות און די צערעמאָניע אין בית־המקדש פערנעהמען אין דעם לעבען פון דער קינפטיגער גייסטיגער מלוכה דעם וויכטיגסטען אָרט, לויט יחזקאל'ס נבואה. אין דער הינזיכט גערהט זיך דער דאָזיגער נביא פונאַנדער מיט זיינע פאָרגענגער. אויך אין דעם טאָן פון זיינע רעדען אונטערשיידעט זיך יחזקאל פון די איבעריגע נביאים: ער איז שטענדיג בעהערשט פון אַ מיסטישער שטימונג. זיינע פּראָזאָגונגען טראָגען שוין אַ משיח'דיגען, נסים'דיגען כאַראַקטער; די צוקונפט איז פערהילט אין אַ פאַנטאַסטישער קלייד. דאָס איז געווען אונפערמיידליך אין דער צייט, ווען אַלץ אַרום איז געווען אַזוי דונקעל און רעטזעלהאַפט, ווען נאָר די פלאַמענדע פאַנטאַזיע האָט געקאָנט אָבווענדען די געדאַנקען פון דער טרויעריגער ווירקליכקייט. די ערהויבענע משיח'דיגע רעדען פון יחזקאל האָבען די יהודים געגעבען די קראַפט אַריבערצוטראָגען די ליידען פון צושיידונג מיט דאָס אייגענע לאַנד און געשטיצט אין זיי זייער זאָגאַר אונדייטליכען גלויבען אין אַ בעסערער צוקונפט!—1) דעם נביא'ס רייד האָבען געטרייסט, געמונטערט, געוועקט די האָפענונגען. און אויב די אמת'ע גאולה איז נאָך געווען וויט, האָבען דאָך די פערטריבענע אין גיכען גענומען דערפיהלען אַ ערלייכטערונג אין זייער לאַגע. איבערהויפט האָט זיך זיי אָנגעהויבען פיעל

☛ דובנאוו.

לייכטער צו אָטהעמען נאָך דעם טוידט פון נבוכדנאצר (אין יאָהר 561).

נבוכדנאצר'ס זוהן און יורש אֶויל-מרודך איז גאָרנישט געווען ענהליך צו זיין פאָטער. ער האָט נישט בעזעסען נישט קיין העלדישען כאַראַקטער, נישט קיין תאוה צו מלחמה און בכלל האָט ער זיך וועניג געזאָרגט פאַר די אינטערעסען פון זיין מלוכה. אין זיין הויף האָבען זיך איינגעפונען יודישע יונגע-קינדער, פון דער קעניגליכער פאַמיליע אין ירושלים, וועלכע האָבען פערטרעטען הויכע שטעלעס. דער מלך אויל-מרודך האָט זיך געפונען אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון איינעם פון די דאָזיגע יודישע שרים, וועלכער האָט ביי איהם שטאַרק נושא-חן געווען און איז גיך געוואָרען דעם מלך'ס ליעבלינג; ער האָט געווירקט אויף אויל-מרודך, אז ער זאָל זיך מיט חסד בעגעהן מיט דעם געפאַנגענעם מלך יהויכין, וועלכער איז פאַר דאָס גאַנצע לעבען פון נבוכדנאצר פערשלאָסען געזעסען אין אַ פינסטערער פעסטינג. אויל מרודך האָט נאָך אין דעם ערשטען יאָהר פון זיין הערשען איבער'ן לאַנד בעפרייט יהויכינ'ען פון דער תפיסה, וועלכע האָט געדויערט זיעבען און דרייסיג יאָהר, פריינדליך מיט איהם געשמועסט, איהם געשאָנקען קעניגליכע קליידער, געלאַדען צו זיין טיש און צופריעדענגעשטעלט זיינע אַלע בעדערפענישען. ביי יעדער אונגעוועהנליכער פייערונג, ווען אַרום איהם פלעגען זיך פערקלייבען די גרעסטע מדינה-לייט, פלעגט דער מלך פון בבל איהם בעעהרען מיט אַ מעהר בכבוד'יגען אָרט, ווי די איבעריגע שרים, צו וועלכע ער איז געצויגט געווען. אומעדום איז בעוואוסט געוואָרען, אז דער געוועזענער מלך פון יהודה האָט זוכה געווען צו אַ בעזונדערער פריינדשאַפט פון דעם הערשער אין לאַנד. ס'איז קיין צווייפעל נישט אין דעם, אז אַ שטראַהל פון דער דאָזיגער פריינדשאַפט איז אויך געפאַלען אויף די איבעריגע קרובים פון יהויכינ'ען, ווי אויך אויף דאָס גאַנצע פערטריבענע פאָלק. צווישען די יודען האָט דאַן שוין גענומען גליהען אַ פונק פון האָפענונג אויף אַ נאָהענטער אויסלעזונג. ווער ווייסט, אפשר וואָלט אויל-מרודך, אין זיין ליעבליכער שטימונג צו די פערטריבענע, דערגאַנגען ביז דעם, פריי צו לאָזען דאָס געפאַנגענע פאָלק, אומצוקעהרען איהם אין זיין לאַנד און אויפזועצען צוריק אויפ'ן טראָן אין ירושלים זיין בעליעבטען יהויכין? דער טוידט האָט אָבער די דאָזיגע אילוזיעס צושטערט. נאָך אַ צוויי-יאָהריגען הערשען איז אויל-מרודך געטוידט געוואָרען דורך זיין איידעם נרגל-שראצר (560-טען יאָהר).

נאָר נישט קוקענדיג אויף די אָבגענאַרטע האָפענונגען, זענען דאָך די בעסטע עלעמענטען פון דער יודישער פערטריבענער קהלה אַלץ מעהר

דורכגעדרונגען געווארען מיט דער אידעע פון דער אייביגקייט פון אברהם'ס קינדער. די לעהרע פון די נביאים האט אלץ טיעפערע ווארצלען געלאזען אין דעם בעוואוסטזיין פון פאלק. צווישען די פערטריבענע איז דענסטמאל געשאפען געווארען די געשיכטע פון ישראל פון צייט ער האט אנגעפאנגען עקזיסטירען אלס פאלק ביז דעם חורבן. ווי ס'שיינט זאל דאס האבען געשריבען ברוך בן-נריה, ירמיהו הנביא'ס א תלמיד. דערביי האט ער זיך בענוצט מיט די היסטארישע מאטעריאלען, וועלכע זענען געווען נאך פון די פערגאנגענע דורות געזאמעלט; דאס איבעריגע האט ער אליין צוגעגעבען, וואס ער האט אליין מיט די אויגען געזעהן. די גאנצע געשיכטע, וועלכע ענטהאלט אין זיך די ספרים: יהושע, שופטים, שמואל און מלכים, בעצויבערט מיט איהר איינפאכער הייליגקייט אינ'ם טאן און אין דער שפראך, און איז דורכגעדרונגען מיט איין אידעע, וועלכע איז אייגענטליך שטענדיג ענטוויקעלט געווארען דורך די נביאים: די אלע פאסירונגען פון פאלק זענען פעסט צוזאמענגעבונדען מיט די מעשים פון פאלק: די געהארכזאמקייט צו גאט פיהרט צום גליק, דאס ווידערשפעניגען אן איהם פיהרט צום אונגליק. די געשיכטע איז געווארען דאס צווייטע פאלק'ס-בוך פאר די פערטריבענע; זיי האבען נישט בלויז מיט גרויסער אויפמערקזאמקייט עס געלעזען, נאר גענומען נאהענט צום הארצען יעדע שורה און זיך געמיהט אריינצודרינגען אין דעם טיעפען געדאנק. די לויים, וועלכע זענען געווען געניט אין דער קונסט פון שרייבען, האבען די דאזיגע געשיכטע איבערגעשריבען אין פיעל עקזעמפלארען און עס פערשפרייט צווישען דער פערטריבענער געמיינדע, און זי האט די פערשטיינערטע הערצער פערוואנדעלט אין לעבענדיגע און אריינגעאטעמט אין זיי א נייעם לעבענס-שטראם.

דאס שטענדיגע פערטיעפען זיך אין דער דאזיגער היסטארישער שעפּפונג האט געבראכט דעם פאלק צו בעדיינקונג, און צו טיעפער חרטה אויף דער לאנגיאהריגער זינדיגקייט און רעליגיעזער פערדארבענהייט. די פערגאנגענהייט פון געצענדיענעריי און אונדאנקבארקייט צום אמת'ען גאט האבען א סך פון יענע, וועלכע האבען בעגריפען די גרויסקייט פון די זינד, געמיינט אויסצוקויפען מיט טרעהרען פון טיעפען פערדרוס. זיי האבען פערשטאנען, אז די שרעקליכע קלעפ, וואס האבען זיך אויף זיי געשאטען, זענען געווען פערדיענטע, נישט קיין אומזיסטע. „גאט איז זיך מיט זיי בעגאנגען לויט זייערע טהאטען און אונרעכט" און דאס מוז פערגעבען ווערען נאר דורך געבעט און תשובה. די פיער יאהר-צייטען פון די לעצטע פאלק'ס-אונגליקען פאר דער לעצטער עפאכע — דער טאג, אין וועלכען נבוכדנאצר האט

ד. בעלאגערונג פון ירושלים אנגעפאנגען (דער צעהנטער טבת), דער טאג פון נבוכדנאצרס נצחון (דער זיבעצעהנטער תמוז) דער טאג פון חרבן-בית-המקדש (דער נײַנטער אב) און דער טאג פון גדליהו'ס טוידט (דער דריטער תשרי) — אט די דאזיגע פיער טעג אין יאהר האבען די פערטריבענע בעשטימט אלס טרויער-טעג. אין די דאזיגע טעג פלעגען זיי פאסטען און וויינען, קליידען זיך אין שווארצען, זיצען אין אש און אין פוילען צער האלטען די קעפ צו דער ערד אראבגעלאזען, צו די דאזיגע טרויעריגע טעג האבען די לויים, בעגײַסטערטע פון דעם פאלקס-אונגליק, צוגעפאסט פיעל יאמערליכע געזאנגען (תהלים), וועלכע האבען ארויסגערופען א ביטערע חרטה אויף דאס פערגאנגענע. אין די דאזיגע געזאנגען ווערט בעוויינט דער חורבן פון ירושלים, דער פערברענטער בית-המקדש, די לאגע פון די פערטריבענע, און זיי פלעגען וועקען אין די הערצער פון די פערטריבענע די ליעבע צו זייער פערוויסטען לאנד, די בענקשאפט צו די שטיינער פון דער צושטערטער הויפטשטאדט, צו די אײַנגעפאלענע חורבות. אונטער דעם אײַנפלוס פון די דאזיגע תהלות האבען זיך געבילדעט גאנצע גרופען פון „אבלי-ציון", וואס זייער נשמה איז געווען אנגעפילט מיט ירושלים. דער משורר, וועלכער האט אזוי קלאגליך-פאעטיש אויסגעדריקט די ערינערונגען פון דעם הייליגען לאנד, האט איבערגעגעבען די שטימונג פון די „אבלי-ציון" אין פאלגענדע בילדער:

בײַ די טײַכען פון בבל דארט זענען מיר אלע געזעסען,
און מיר האבען געוויינט, אן ציון דערמאהנענדיג זיך.
אויף די ווערבעס פון טײַך האבען מיר אונזערע הארפעס געהאנגען—
אונזערע פײַנגערס דארט האבען פון אונז דאן געזאנגען געפאדערט—
אונזערע מערדער דארט האבען אונז דאן זײַן-פרעהליך געהייסען:
„איהר זאלט זינגען פאר אונז די געזאנגען פון ציון!"
אין א פרעמדען לאנד געטליכע ליעדער ווי קאנען מיר זינגען?!
א, פערגעסען זאל ווערען מײַן האנד דאן די רעכטע,
אויב איך וועל, ירושלים, אן דיר נאר פערגעסען —
זאל מײַן צונג זיך בעהעפטען צום גומען,
אויב דערמאהנען וועל איך דיר נישט אייביג!....

די, וואס האבען געטרויערט נאך ציון פלעגען אין דער צײַט פון תפלה זיך ווענדען מיט'ן געזיכט צו ירושלים, ווײַל דאס ארט, אויף וועלכען עס איז פריהער דער בית-המקדש געשטאנען, האט נאך אין זיך זײַן הייליגקײַט ענטהאלטען און מען האט געקאנט האפען, אז גאט וועט פון דאר-

טען צוהערען דאס געבעט פון די פערטריבענע, וואס זוכען איהם און בענקען נאך איהם. אזוי ווי די גאטספארכטיגע האבען אין דער פרעמדע נישט געקאנט ברענגען קיין קרבנות פאר גאט, האבען זיי ביסלעכווייז זיך צוגעוואהנט צום געדאנק, אז תפלה קאן אינגאנצען פערבייטען א קרבן. צו מתפלל-זיין פלעגען זיך א גרעסערע אדער א קלענערע צאהל דריי מאל טעגליך צוזאמען פערקלייבען און דער בית-תפלה האט זיי אנשטאט א בית-המקדש געדיענט.

די יודישע רעליגיע איז געווארען אין א קורצער צייט זעהר בעקאנט אין בבל; די ארטיגע בעפעלקערונג האט זיך צו איהר בעצויגען מיט גרויס דרך-ארץ; פיעל האבען אליין אנגענומען דעם יודישען גלויבען. דאס האט ביי די פרומע פערטריבענע געוועקט זייער נאציאנאלען שטאלץ. די פערטריבענע אריסטאקראטען זענען אבער מייסטענס געבליבען, ווי פריהער, פערדארבען און מאראליש געפאלען. די ריעזיגע הויפטשטאדט בבל און די וואקסענדע כאלדעאישע מאכט האט געגאסען איהר גאלדענעם רעגען אויף די העכערע קלאסען, אויפגעדעקט פאר זיי ווייטע, ברייטע פערספעקטיווען און געגעבען זיי די מעגליכקייט צו ענטוויקלען זייערע קרעפטען. אין דער מלוכה פון בבל האט געבליהט דער האנדעל, די ערד איז געווען זעהר א פרוכטבארע און פערשיעדענע אויסגעארבייטע מאטעריעס, וועלכע זענען זעהר גאנגבאר געווען אין די ארומיגע לענדער, האבען אנגעפילט דאס לאנד. בבל אליין איז געווען זעהר א בעדייטענדער האנדעל'ס-פונקט. די רייכערע, פערמעגליכערע יהודים האבען גיך זיך בעקאנט מיט די בעדינגונגען פון דעם דארטיגען מסחר און האבען זיך מיט איהם בעשעפטיגט.

אויף אזא אופן האבען די יודישע סוחרים זיך דערשלאגען צו גרויסע עשירות, און ממילא אויך צו לוקסוס און צו גרויסער אויסברענגעריי. די רייכע יהודים פלעגען נאכטהון דעם אויסגעאדעלטען ארט לעבען פון די בבליים, האבען אויך אנגענומען דעם קולט פון געצענדיענעריי, פלעגען צו גרייטען א טיש מיט מאכלים פאר דעם גאט פון גליק (גד), פלעגען גיסען בעכערס ווין פאר דער געטין פון שיקזאל (מני), כדי זי זאל זיי העלפען אין זייערע אונטערנעהמונגען.

אויף אזוי ווייט האבען זיך די פערמעגליכע יודען צוגעוואהנט צו די בעדינגונגען פון לעבען אין גלות, אז זיי האבען ענדליך אינגאנצען פערגעסען אן זייער פאטערלאנד און אן ירושלים, וועלכע זענען נאך אט נאר נישט לאנג געווען פערעכענט פאר דעם ענדע-ציעל פון זייערע אלע שטרעבונגען. איצט האבען זיי פון דעם נישט געוואלט וויסען, נישט געוואלט

הערען און געדענקען. זיי האבען געוואָלט זיין און אויף אייביג פערבלייבען בבלי'ער און זיי האבען אבגעלאַכט פון די, וועלכע האבען נאָר געטרוימט וועגען ירושלים. דאָס איז געווען א שוידערליכער פלעק אויף דעם ליכטיגען פּאָן פון דער איבערגעבּיטענער שטימונג צווישען די פערטריבענע. דער גגענזאַץ איז געווען צו שאַרף. פון איין זייט האָט געבליהט די פּרימקייט, דער פלאַמענדער אייפער פאַר דעם יודישען גלויבען, די אידעאַלע שטרעבונג צו ירושלים; און פון דער צווייטער זייט — תאוה, דאָס נאָכיאָגען זיך נאָך תענוגים און דאָס פאָלשטענדיגע פערגעסען די אַלטע ערזיהונגען. אין דעם לאַגער פון די פערטריבענע האבען זיך אויסגעבילדעט צוויי פערפרעמדטע קלאַסען, וועלכע זענען געווען פערבונדען צווישען זיך נאָר דורך זייער אבשטאַמונג, און בנוגע צו די געוויסע פּאַסירונגען און ערשיינונגען אין זייער לעבען, צו זייערע האָפנונגען, סימפּאַטיען און אַנטיפּאַטיען, האָבען זיי איינע די אַנדערע נישט געקאָנט פערשטעהן. אין דער צייט ווען איינע האָבען בעוויינט ציון און האָבען זיך געטרייסט אין דער שטיל מיט דער האָפנונג אויף א בעסערער צוקונפט, פלעגען די אַנדערע, גאָרנישט קלערענדיג וועגען דער דאָזיגער צוקונפט און וועגען דעם חורבן פון זייער לאַנד זאָרגלאָז פערברענגען די צייט אין פערגעניגענס און לוסטיגקייטען.

דער דאָזיגער ווידערשפּרוך האָט זיך נאָך קלעהרער אַרויסגעוויזען א דאַנק דער ענטוויקלונג פון די פּאָליטישע פּאַסירונגען. אין א יאָהר זעקס אַרום, נאָך דעם געוואַלט-טוידט פון איל-מרודך, האָט זיך אויפגעזעצט אויפ'ן טראָן אין בבל איינער פון די כּאַלדייאישע מאַגנאַטען, מיט'ן נאָמען נאַבאָנאַד (555-טען יאָהר). מיט איינינע יאָהר פריהער האָט דער בערירמטער פּרסישער העלד כּרש אַראָבגעוואָרפען פון טראָן דעם מלך פון מדי אַסטיאַג און האָט ביי איהם אָבגענומען דאָס גאַנצע לאַנד מדי מיט זיין הויפּטשטאָדט אַכטאַבאַנאַ מיט די אונטערוואָרפענע פּראָווינצען און געמאַכט עס אָבהענגיג פון פּרס. די מאַכט פון פּרס האָט דאַן אָנגעפאַנגען אונגעהויער שנעל צו וואַקסען; כּרש האָט זיך פערגעבען מיט זעהר ברייטע פּלענער וועגען בעקעמפען די אַרומיגע מלוכות. די פרומע און די איבעררײַשטע יודען האָבען זיך זעהר אויפמערקזאַם צוגעקוקט צו די דאָזיגע ערשיינונגען, וואַרטענדיג, אַז די פּאָליטישע איבערקעהרעניש אין אַזיען זאָל זיי אויך עפּיס א ישועה ברענגען. דערווייל האָט זיך זיי אָבער אין גלות נישט גוט געלעבט. די האָפנונגען, וואָס זיי האָבען געלעגט אויף מרודך-בלאדן זענען מיט איהם צוזאַמען אין דער ערד פערזונקען געוואָרען. נאַבאָנאַד האָט בשום אופן נישט געוואָלט בעפרייען די געפאַנגענע פון גלות, האָטש

א געוויסען טייל פון די געפאנגענע פעניציער האט ער יא געלאזט זיך אומקערען אין זייער פאטערלאנד און ערלויבט אויסצוקלייבען פון זייער מיט אן אייגענעם מלך. דאס האט אין די הערצער פון די ברענענדיגע נאציאנאליסטען-יהודים ארויסגערופען א פייערדיגע פיינדשאפט צו בבל און צו איהר מלך. זיי האבען גארנישט געזוכט די דאזיגע שנאה צו באהאלטען. און זי האט זיך אפען אויסגעדריקט אין טהאטען און אין ווערטער. צו דער פיינדשאפט האט אין א געוויסער מאס געבראכט די פערטריבענע,— ביי וועלכע ס'איז אלץ מעהר געשטארקט געווארען זייער אמונה — אויך דער עקעל, וואס זיי האבען געפיהלט צו דער ארומיגער געצענדיענערי, מיט וועלכער בבל איז געווען איבערפילט און מיט וועלכער זי האט זאגאר שטאלצירט. די יהודים פלעגען גאנץ אפען ארויסזאגען זייערע איבערצייגונגען פאר די כשדים.

זאגט זיי: די געטער, וועלכע האבען הימעל און ערד נישט בעשאפען, וועלען אונטערגעהן!" — האט פאר זיינע חברים א רעדנער געפרעדיגט מיט היץ. די יהודים האבען אבגעלאכט פון דעם כאלדעאישען (כשדישען) געטערדיענסט, געלאכט פון די פערגעטערטע קלעצער, וועלכע זענען בעפוצט מיט גאלד און מיט זילבער און צוגעשלאגען מיט צוועקעס, זיי זאלען זיך נישט וואקלען, ארער וועלכע מען טראגט אויף די הענד, ווייל זיי קאנען אליין נישט געהן. די שטימען פון די נביאים פלעגען פארזאגען, אז אין גיכען מוז פאלען דאס דאזיגע לאנד, וואס איז איבערפולט מיט געצענדיענערי און אלע אנדערע פערדארבענהייטען. איין נביא האט געזאגט, אז דער שיקזאל פון סדום און עמורה וועט גרייכען אויך די מלוכה פון די כשדים. ווילדע חיות וועלען זייערע נעסטען זיך בויען אין די פאלאצען פון בבל. דעם מלך אליין האט ער פאראויסגעזאגט א שרעקליכען סוף. צוקוקענדיג זיך צו כרש'ס מארשרוט איבער אזיען, האבען די נביאים געזאגט, אז בבל מוז ענדליך ארונטערפאלען אונטער דער אויבערמאכט פון פרס.

ווען נאבאנאד האט זיך דערוואוסט פון די דאזיגע דרייסטע רעדען, איז ער געווארען זעהר אויפגערעגט. עס האבען זיך אנגעהויבען שרעקליכע רדיפות, קודם כל געגען די נאציאנאליסטען און פרומע; אכזריות'דיגע טוידט-שטראפען האבען זיי בעגעגענט, אזוי ווי דער שיקזאל וואלט געוואלט זיי אויפרובען און אויסלייטערען דורך פיין. אויף פיעל איז ארויפגעלעגט געווארען שווערע צוואנג'ס-ארבייט, פון וועלכע זאגאר פרויען און אלטע לייט זענען נישט בעפרייט געווארען. מיט אנדערע, ווידער, איז מען נאך שטרענגער

זיך בעגאנגען. מען האט זיי געווארפען אין פינסטערע גריבער, מען האט זיי געשלאגען און געפייניגט מיט אלערליי יסורים. די, וועלכע האבען געוואגט צו ריידען וועגען דער קינפטיגער מפלה פון דעם כאלדעאישען פאלק, וועגען דער נידעריגקייט פון דאס געצענדיענעריי און אז. וו. זענען דורך מיתות-משונות געטוידט געווארען. א איייניקעל פון דעם געוועזענעם כהן גדול, וועלכער האט מיט זיין לעבען בעצאהלט ביים חורבן פון ירושלים,— מיט'ן נאמען יהושע בן-יהוצדק, האט מען געהאט פער'משפ'ט צום טוידט דורך פערברענען און אויף זיין נצול-ווערען האט מען געקוקט, ווי אויף א נס. די דאזיגע אלע רדיפות האבען די ענוים (די פרומע) אריבערגעטראגען מיט א אונגעהויערער געדולד און פעסטען כאראקטער. א נביא פון יענער צייט, וועלכער האט צוזאמען מיט זיינע חברים איבערגעליטען יסורים און פיין פאר דער אמונה, האט געשילדערט די ליידענדע אין קורצע נאר ריהרענדע שטריכען. בעטראכטענדיג די ענוים אלס קערענדעל פון פאלק, רעדט ער וועגען זייערע ליידען, ווי וועגען די ליידען פון גאנצען יודישען פאלק:

„פערהאסט און פערגעסען צווישען מענשען, איבערטראגענדיג ליידען, דורכגעדרונגען מיט וועהטאגען... האט ער, א געדריקטער און א געפייניגטער, קיין מויל נישט געעפענט; אזוי ווי א שעפעלע, וועלכע ווערט צום שלאכט געפיהרט, שטום, ווי א שעפס ביים שערען, האט ער קיין מויל נישט געעפענט..."

פאר די יודען אין בבל זענען שלעכטע צייטען אנגעקומען, וועלכע האבען אין פיעל היניזכטען דערמאהנט די צייטען פון גלות אין מצרים. דער אונטערשיעד איז נאר געווען אין דעם, וואס, אנשטאט קנעכטשאפט און געצוואונגענע ארבייט ביי די געביידעס און אויף די פעלדער, האט די יודען אין בבל ערווארטעט טורמעס און טוידט, און די, וועלכע האבען זיך ענטזאגט פון זייער נאציאנאליטעט און זייער גלויבען, האבען געלעבט אין זיכערהייט און רוה. גאנץ בבל איז דורכגענומען געווען מיט איין אונאויפהערליכען הימעלשרייענדען יאמער. די פינסטערע שטימונג פון די פרומע צוזאמען מיט זייער טיעפען גלויבען און האפען אויף א גאולה איז פאלשטענדיג אויסגעדריקט אין די קאפיטלעך תהלים, וועלכע זענען געשאפען געווארען צו יענער צייט. נישט וועלענדיג טראגען צוזאמען די ליידען פון די דאזיגע מענשען און אויך נישט וועלענדיג זיין פעראנטווארטליך פאר זייערע טהאטען געגען די כאלדעאישע הערשער, האבען די יודען, וועלכע האבען זיך שוין גאנץ ווארעם און רוהיג איינגעארדענט אין בבל, זיך אלץ מעהר און מעהר פערפרעמדט פון זייערע ברידער און זיך אלץ פעסטער און פעס-

טער פעראייניגט מיט די בבליים. נאך מעהר: זיי אליין האבען געהאלפען פערפאלגען די נאציאנאליסטען און דורך דעם פיעל פערערגערט זייער שיקזאל. זיי האבען אויף די פרומע געקוקט, ווי אויף משוגעים, וועלכע מען מוז ווירקליך אונשעדליך מאכען; אלס בעלויהן פאר זייער פערפרעמדקייט צו זייערע אייגענע ברידער, פאר זייער פערראט געגען זייער נאציאנאליטעט, האבען די בבליים נאך מעהר פערזיכערט זייער עקזיסטענץ: די בבליים־פריינד האבען געקליבען אוצרות אין לאנד און זיך געפרעהט מיט'ן אייגענעם גליק.

דער ערפאלג און דער וואהלשטאנד פון די פעררעטער — ווי די פרומע האבען זיי גערופען — און פון צווייטען זייט די שרעקליכע לאגע פון די טריייע דיענער פון גאט האבען ארויסגערופען פערשיעדענע ספקות ביים המון, וועלכער האט מיטגעפיהלט די פרומע, נאר האט דאך נישט געקאנט זיך אויפהויבען ביז צו דער מדרגה פון שטאנדהאפטער איבערצייגונג. די לעהרער פון פאלק האבען זיך געמיהט איינצופלאנצען דעם געדאנק, אז דאס גליק, וועלכער ווערט דערגרייכט דורך דעם, וואס עס ווערט פערלאזען די תורה פון גאט, דער גלויבען און די האפנונג אין איהם — אז דאס דאזיגע גליק איז א צייטווייליגעס, א פערביילויפענדעס. די משוררים פון תהלים האבען געזאגט אין טיעפסטער איבערצייגונג: „ווען די רשעים זאלען אפילו וואקסען ווי גראז, וועלען זיי דאך, אויך אזוי ווי גראז, גיך פערוועלקט ווערען". די קלוגע און ווייטזיכטיגע האבען געלערנט די משוררים — דארפען זוכען דעם גליק נישט אין דער אונדויערהאפטיגער געגענווארט, נאר אין דער צוקונפט. די פרומע, וועלכע ווערען איצט געפייניגט, מוזען זיך אלזא טרייסטען מיט דער גאולה, וואס ערווארט זיי נאכהער:

„די טרייע צו גאט וועלען פון דאסניי דאס לאנד בעזעצען,
די פרומע וועלען אויף אייביג, אייביג דארט בלייבען —
די רשעים וועלען איהר אבער קיינמאל, קיינמאל נישט זעהן מעהר!"....

דערווייל איז די פאליטיק אין דער פאדערשטער אזיען אלץ מעהר פערשארפט געווארען. עס איז אלץ נאהענטער געקומען דער מאמענט, וועלכער האט געזאלט בעשליסען דעם שיקזאל פון דער כאלדעאישער מלוכה, ווי אויך דעם שיקזאל פון די פערטריבענע. דער העלד כרש האט זיך אלץ פלייסיגער געגרייט צום אנפאל אויף בבל. די האפנונגען פון די נאציאנאליסטען זענען אלץ דרייסטער געווארען. די שטימונג איז אהן אויפהער געדאנק, אז דאס גליק, וועלכעס ווערט דערגרייכט דורך דעם, וואס עס

געגענדען זענען פערשוואומען געווארען מיט'ן פרס'ישען היל. כרש'ס נאמען איז אליין מעהר בעריהמט געווארען. צווישען די פערטריבענע איז קלאהר געווארען דער כאראקטער פון דעם יונגען העלד. זיין גרויסמוט, זיין גוטהערציגקייט צוזאמען מיט זיין העלדישקייט האט געלאזט ערווארטען פון איהם זעהר פיעל. די שטים פון די גאולה=נביאים איז אליין הילכיגער געווארען. נאך מיט מעהר מוט, ווי פריהער האבען זיי גערעדט וועגען דער נאהנטער נקמה, וואס גאט נעהמט פון בבל פאר דער שאנד פון ציון, וועגען דער נאהנטער ערלעזונג.

צווישען די גאולה=נביאים האט זיך דענסטמאל איבערהויפט אויסגעצייכענט איינער, וועלכענס נאמען עס איז צו אונז נישט דערגאנגען, נאר וועמעס נבואה=רעדען עס קענען דיענען אלס קרוין (פון רוח הקודש; די דאזיגע נבואה=רעדען זענען צוגעגעבען געווארען צום „ספר ישעיה". צוליעב דעם דאזיגען אומשטאנד, ווערט דער אונבעוואוסטער געניוס אנגערופען „ישעיה דער צווייטער".

דער דאזיגער נביא, וועלכער האט געלעבט צווישען די פערטריבענע אין בבל איז געוועזען דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט דעם אידעאל פון פאליטישער און גייסטיגער בענייאונג פון זיין פאלק. אויב אין די רעדען פון יחזקאל שפיגעלט זיך אב די לאנגע נאכט פון געפענגעניש, מיט איהרע מיסטישע זעהונגען און געשפענסטער, שיינט אין ישעיהו דעם 2=טענס נביאות דער גלאנץ פון דעם אויפגעהענדען מארגענשטערען, הערט זיך אין זיינע רעדען דער מונטערענדער אויפרוף צו בעפרייאונג, צו א נייעם לעבען, צו ברייטער נאציאנאלער טהעטיגקייט. דער נביא הערט גאט'ס=שטים, וועלכע ווענדעט זיך צו די אנפיהרער פונ'ם יודישען פאלק:

„איהר זאלט טרייסטען, איהר זאלט טרייסטען מיין פאלק. רעדט צו דעם הארץ פון ירושלים, מאכט איהר וויסען, אז איהר טערמין איז שוין געענדיגט, אז איהרע זינד זענען שוין פערגעבען, אז פאר איהרע אלע פערברעכען איז זי שוין פון גאט דאפעלט בעצאהלט געווארען... עס רופט א שטים: אין דער וויסטעניש (צווישען בבל און יהודה) מאכט ריין גאטס=וועג, מאכט גלייך דעם שטעג פאר אונזער אלמעכטיגען... געהט ארויס פון בבל, לויפט פון כשדים — מיט לויב, מיט געזאנג, זאגט: דער גאט יהוה האט בעפרייט זיין קנעכט יעקב'ן!"

דער שליח פון גאט'ס ווילען אין דער דאזיגער איבערקעהרעניש איז דער פערסישער קעמפפער כרש: „אזוי האט גאט געזאגט וועגען זיין געזאלבטען כרש: איך האב פערפעסטיגט זיין רעכטע האנד, איהם אונטערטעניג געמאכט

פעלקער, ענטוואפענט מלכים, געעפענט פאר איהם די טהירען און אראבּ־געטומען די ריגלען פון די טויערען (פון די מלוכות)... (דאס אלעס האב איך געטהאן) צוליעב מיין קנעכט יעקב'ן און מיין אויסערוועהלטען ישראל. און זאל מען וויסען פון מזרח ביז מערב, אז אויסער מיר איז — גארנישט, אז איך, יהוה, בין גאט און מעהר איז נישטא. איך בעשאף ליכטיגקייט און מאך פינסטערניש, שאף פריעדען און ברענג אונגליק... איך האב די ערד געמאכט און בעשאפען דעם מענשען אויף איהר. מיינע הענד האבען בעצויגען דעם הימעל־געוועלב און איך האב זיינע פלאנעטען בעפוילען, איך האב כורש'ן ערהויבען צוליעב גערעכטיגקייט און אלע זיינע וועגען וועל איך גלייך מאכען; ער וועט אויפבויען מיין שטאדט און מיינע פער־טריבענע וועט ער פריי לאזען..."

אין אלע נבואה־רעדען פון ישעיהו דעם צווייטען ענטוויקעלט זיך דער פאלגענדער לאגישער אידעען־גאנג. די יודישע נאציאן האט אויסגעקויפט איהרע זינד אין גלות און לויט גערעכטיגקייט מוז זי שוין ענדליך בעפרייט ווערען. דער פערמיטלער אין דעם דאזיגען אקט פון בעפרייאונג איז כורש. פיעל האט געקאנט וואונדערן דער אומשטאנד, וואס אזא היילינע מיסיאן איז ארויפגעלעגט געווארען נישט אויף א יודען גופא, נאר אויף א פרעמדען. נאר דער נביא ערקלעהרט, אז יהוה האט צום בעפרייען זיין פאלק בכיון אויסגעקליבען יענעם גרויסען קעמפפער, וועלכער האט איבערגעביטען די גורלות פון די מלכים און מלוכות. די איבערגעציטערטע וועלט זאל זעהן, אז דער זעלביגער גאט, וועלכער האט איבערגעגעבען די מעכטיגסטע מלוכות אין כורש'ס הענד, האט דעם לעצטען געמאכט אויך פאר זיין שליח צו מאכען אויפלעבען די קליינע יודישע נאציאן, אז די שטאלצע בבל פאלט, כדי די יודישע געפאנגענע זאלען בעפרייט ווערען. דאס וועט אלעמען איבער־צייגען, אז דער גאט פון יודען איז צוזאמען דערמיט אויך דער פיהרער פון אלע אנדערע פעלקער. פארוואס איז דאס אזוי? דערפאר וואס דער גאט פון יודישען פאלק איז נישט געמאכט דורך מענשען־הענד, אזוי ווי אלע געטער, נאר ער אליין איז דער שעפער פון הימעל און ערד, ער איז דער מנהיג פון וועלט און מענשען, וועלכען עס קאנען נאר אויסערוועהלטע מיט זייער מוח בעגרייפען.

„מיט וועמען קאנט איהר גאט פערגלייכען? וואס פאר א בילד קאנט איהר פאר איהם בעטראכטען? מיינט איהר דען, אז ער איז עהנליך צו דעם געץ, וועלכען עס האט א מייסטער פון מעטאל אויסגעגאסען און וועלכען א גאלד־שמיד האט מיט גאלד בעדעקט, מיט גאלדענע קייטען צוגעשמידט? איז

איך דען שוין לאנג נישט וויסען געמאכט געווארען? איז איך דען נאך נישט קלאר די וועלט-אויפבויאונג? גאט איז יענער, וועלכער אויפזיצט אויף דעם קרייז פון דער ערד, געגען וועמען אידרע בעזיצער זענען געגליכען צו פליגען, יענער, וועלכער האט פערשפרייט דעם הימעל, ווי א וועבונג, וועלכער האט איהם פונאנדערגעווארפען, ווי א געצעלט. פירשטען פערוואנדעלט ער אין גארנישט און ערדישע-פיהרער — אין כאאס"...

אלוא, די אידעע פון וועלט-בעשעפער, די אידעע פון דער העכסטער סובסטאנציע, וועלכע פיהרט אן מיט דעם שיקזאל פון דער מענשהייט און דער בעגריף וועגען יהוה, דער ספעציעלער בעשיצער פון ישראל — גיסען זיך צוזאמען אין איין אידעע פון א וועלט-גאט. דער נאציאנאלער גאט פון יודען ווערט פערוואנדעלט אין אן אוניווערסאלען איינאיינציגען גאט. נישטא קיין גאט אויסער יהוה און ישראל איז זיין אויסערוועהלטער — דאס איז דער לאזונג, וועלכער קלינגט אין אלע רעדען פון ישעיה׳ דעם צווייטען. „דער קנעכט פון גאט" — דאס איז זיין בעליעבטער עפיטעט, מיט וועלכען ער רופט אן גאנץ אפט דאס פאלק ישראל. דאס איז דאס פאלק, וועלכעס איז בעשטימט געווארען צו פערקערפערען אויף דער ערד דעם אידעאל פון העכערען אמת; עס מוז אויסשטעהן ליידען און בעליידיגונגען, מוז פערפאלגט ווערען פון אלע פעלקער, נאר ענדליך מוז עס דאך גובר זיין, מוז עס דאך זיעגען אין דעם קאמפף פאר געטליכקייט; דאס פאלק ישראל וועט זיין „דאס ליכט פון אלע פעלקער", דער פאהן-טרעגער פון דער וואהרהייט פאר דער גאנצער מענשהייט. די בריק צווישען דעם נאציאנאליזם און צווישען דעם אוניווערסאליזם איז אלוא פעסטגעשטעלט. דאס יודענטהום ארבייט פאר דעם נוצען פון דער גאנצער מענשהייט. עס בעהאלט נישט עגאאיסטיש זיינע גייסטיגע אוצרות, נאר שענקט זיי אלע נויטבעדערפטיגע, ווייל דאס איז זיין היסטארישע מיסיאן. דער גלות פון בבל מוז מיטווירקען צום איבערגאנג פון דער נאציאנאלער רעליגיאן ביז דער אלוועלטליכער: דאס איז א לעהר-שוהל פאר א מיסיאנערען-פאלק, וועלכער מוז פיעל אויסשטעהן, מיט פיעל זיך צוזאמענשטויסען, כדי צו ערפילען ווי בעסטע זיין שליחות.

פונדעכטוועגען בלייבט דער נביא נישט שטעהן ביי דעם אידעאל פון א ריין-גייסטיג פאלק. איהם בעגייסטערט אויך די פערספעקטיווע פון דער פאליטישער אויפלעבונג פון יהודה אין דער נאהענטסטער צוקונפט. די דורך יסורים אויסגעלייטערטע נאציע מוז זיך צוריקקעהרען אין איהר לאנד, צו דיענען פאר דער וועלט אלס מוסטער פון גייסטיגער מעכטיגקייט ביי פאה-

העלטניסמעסיג געפאלענע פאליטישע בעדינגונגען. דער נביא איז מבטיח דעם בעפרייטען פאלק נישט קיין קריג׳ס-שטארקייט, נישט קיין הערשאפט איבער אנדערע פעלקער דורך שווערד און געוואלד, נאר דאס בעקעמפפען די הערצער דורך דעם פערשפרייטען די אידעען פון ווארהייט און גוטס. אין רעליגיעזען לעבען פון ישעיהו דעם צווייטען, אין געגענזאץ צו יחזקאל׳ן, ווערט דער גרעסטער פלאץ אבגעגעבען נישט קיין אויסערליכע מנהגים און טעמפעל-צערעמאניאלען, נאר דער גייסטיגער פאלקאמענהייט. אין זעהר שארפע אויסדריקען טרעט ער ארויס געגען דעם אויסערליכען רעליגיעזען תשובה-טהון, אין דער פארם פון פאסטען און דאוונען, וואס איז נישט צוזאמענגעבונדען מיט דער גייסטיגער אויפלעבונג פון דעם בעל-תשובה. אין דער פאנטאזיע פון ישעיהו דעם צווייטען וועגען דער בענייטער יהודה, פערנעהמט דער פון דאסניי אויפגעבויטער בית-המקדש נישט אזא וויכטיגען ארט, ווי אין דער נבואה פון יחזקאל. דער נעבעלדיגער מיסטיציזם פון דעם לעצטען איז אויך פרעמד דעם נייעם נביא. אין די רעדען פון ישעיהו דעם צווייטען הערשט הויפטזעכליך די ליכטיגע, לעבענסדורשטיגע שטימונג: אין זיי קלינגט דער דרייסטער, מונטערער אויפרוף צו טהעטיגקייט, אבער נישט צו פאסיווע אבווארטונג:

„ערוואך דיך, ערוואך דיך, קלייד דיך אן אין דיין מעכטיגקייט, ציון, ציער דיך אוים אין דיין פראכטפאלער קליידונג, ירושלים, הייליגע שטאדט; עס וועט אין דיר נישט אריינדרינגען מעהר קיין אונבעשניטענער און קיין אומ-ריינער. טרייסעל אב פון זיך דעם שטויב, שטעה אויף, מעכטיג דיך, ירושלים, צורייס די קייטען פון דיין האלדז, געפאנגענע ציון׳ס-טאכטער". — „ציון זאגט: עס האט מיין גאט מיך פערלאזען, עס האט מיין הער מיך פערגעסען!"— קאן דען די מוטער איהר זויג-קינד פערגעסען, קאן זי זיך דען אויף די פרוכט פון איהר בויך נישט ערבארעמען? ווען זאגאר אזעלכעס זאל קאנען פאסירען, קאן איך (גאט) דיך אבער נישט פערגעסען. אט איילען שוין צו דיר דיינע קינדער און דיינע פערוויסטער ווייכען פון דיר. הויב אויף דיינע אויגען און קוק דיך ארום: זיי (דיינע קינדער) האבען זיך פערזאמעלט און זענען צו דיר שוין געקומען. זיי וועלען אויפבויען דיינע חורבות און ענג וועט אין דיר זיין פאר דעם גרויסען איבערפלוס פון דער בעפעלקערונג." — „ווי שען אויף די בערג געהען אויף די פיס פון דעם שטאפעט, דער וואס איז מבשר וועגען שלום, דער וואס איז מודיע וועגען גליק, דער וואס זאגט אן וועגען ערלייזונג, דער וואס רעדט צו ציון: דיין גאט בעגייט זיין מלוכה! דיינע וועכטער האבען אויפגעהויבען זייער שטים און זינגען צוזאמען, ווייל

אויג=אין-אויג האבען זיי דערזעהן, ווי גאט קעהרט זיך אום צוריק קיין ציון!"...

דער איינדרוק פון ישעיהו'ס רייד איז געווען אונגעהויער. די פערטריבענע געמיינדע האט מיט אונגעדולד געהאפט אויף איהר גיכסטער בעפרייאונג, און וויל דער נביא האט צוזאמענגעקניפט די גאולה מיט דער מפלה פון בבל, האבען די יודען געווארט אויף דעם רעזולטאט פון דער מלחמה צווישען די פערס'ער און כאלדעער פיעל מעהר, ווי דער מלך נאבאנאד (בלשאצר) און דאס פאלק פון בבל. די ענדע פון דער מלחמה האט אבער נישט געלאזען לאנג אויף זיך ווארטען. נאך איידער די בבלי'ער האבען בעוויזען זיך ארומצוקוקען אויף זייער לאגע, איז שוין כורש געשטאנען ביי די טויערען פון דער הויפטשטאדט מיט זיין גרויסער, מלחמה=דורשטיגער ארמעע און נאך האלבער=נאכט האט ער זיך אריינגעריסען אין שטאדט, אין דער צייט, ווען די איינוואהנער האבען זיך זארגלאז לוסטיג געמאכט אויף בעלער און טענץ. ווען דער טאג איז אנגעקומען, איז דאס שטאדט פול געווען מיט'ן פיינד, און יעדער ווידערשטאנד איז געווען אוננוצליך. אזוי איז געפאלען די זינדיגע בבל נאך א צוויי=יאהריגער מלחמה (539=טען יאהר), ווי ס'איז פאראויסגעזאגט געווארען דורך די יודישע נביאים. קיין בעזונדערע שטראף אדער בעליידיגונג האט נישט בעגעגענט נישט דעם מלך, נישט דאס פאלק פון בבל. כורש איז געווען א בארמהערציגער זיגער. דאך איז אין יענעם טאג געפאלען דאס עקעלהאפטע געצענדיענעריי. דער קולט פון די פרס'ער איז געווען פיעל העכער פון דעם כאלדעאישען. ביי די פערסער זענען נאר געווען צוויי געטער — אהורמיז, דער גאט פון גוטס און אהרימון, דער גאט פון שלעכטס — ביידע מעהר אדער ווייניגער אבסטראקטע און זיי, די פערסער, האבען נישט געליטען קיין געצענדיענעריי.

די מפלה פון בבל האט פאלשטענדיג און אויף אייביג אויסגעהיילט דער יודישער געמיינדע פון דער פריהערדיגער געצענדיענערישער קרענק. מיט די אייגענע אויגען האט דאס פאלק געזעהן, ווי די געטער, פאר וועלכע מ'האט נאך נעכטען געקניעט און זיך געבוקט, זענען היינט אויסגעמישט געווארען מיט שטויב; ווי בל איז געפאלען, ווי מרודך איז חרוב, דער חורבן פון בבל האט אויף אזא אופן פערענדיגט די אויפגאבע פון די נביאים אין די פערגאנגענע דורות. עס זענען ווייך געווארען די הערצער פון ישראל. אלע האבען זיך געווענדעט צו גאט, סיי זינדיגע, סיי פערזונקענע אין הבלי=העולם. עס האבען אלע ארויסגעזעהן בעשיינפערליך, ווי זיין הייליג ווארט, וואס ער האט אריינגעגעבען אין מויל פון די נביאים, איז מקוים גע-

ווארען. די ענוים, וועלכע פלעגען פריהער שטענדיג ציון בעוויינען, האבען אויפגעהערט צו זיין פערהאסט און פערפאלגט; אין געגענטייל, מ'האט זיי אנגעהויבען צו אכטען און די פערטריבענע קהלה האט זיי געשטעלט אין איהר שפיץ. דערווייל האט זיך כרש אויפגעזעצט אויפ'ן טראן אין דעם פאלאץ פון בבל. ער האט געוואלט, מען זאל אויף איהם קוקען, ווי אויף דעם מלך פון בבל, ווי אויף א יורש פון די אמאליגע העלדישע בבל'שע מלכים, און די יאהרען פון זיין מלוכה האט ער אנגעהויבען צו צעהלען זייט ער האט זיך אין בבל בעזעצט (538). אלע דיענער פון קעניגליכען הויף, וועלכע האבען פריהער געציטערט און זענען אויף די הענה געקראכען פאר נאבאנאדען, זענען געווארען די דיענער פון כרש. צווישען זיי האבען זיך אויך געפונען סריסים פון דער יודישער קעניגליכער פאמיליע, מענשען וועלכע זענען עהרליך און טריי געבליבען זייער פאלק און זייער רעליגיאן. מיט די דאזיגע האבען אנגעהויבען זיך משתדל צו זיין פאר כרש'ן (דערביי האט מסתמא מיטגעווירקט אויך זרובבל, דער אייניקעל פון מלך יהויכין), אז ער זאל בעפרייען זייערע ברידער. קודם כל זענען בעפרייט געווארען פון די טיורמעס די יעניגע, וועלכע זענען דורך נאבאנאד'ן פערמשפט געווארען פאר זייער רעליגיעזער קנאה. וואס ווייטער האט מען ביי כרש'ן אלץ מעהר געפועל'ט. ענדליך האט ער צופריעדען געשטעלט דעם הויפט-בעגעהר פון די פערטריבענע יודען: ער האט זיי ערלויבט זיך אומצוקעהרען אין זייער לאנד און צוריקצושטעלען זייער בית-המקדש. מיט דעם נצחון איבער בבל זענען ממילא אריבערגעגאנגען אונטער כרש'ס רשות אלע פעלקער און לענדער, וואס נבוכדנאצר האט אין דעם פריהערדיגען דור איינגענומען, פון פרת ביז מצרים. די יודען, ווידער, זענען אין אלע הינזיכטען געווארען אבהענגיג פון איהם. וועלכע מאטיווען די דרייסטע יודישע שתדלנים האבען אלזא געקאנט ארויסשטעלען פאר'ן מעכטיגען קעמפער, ווען זיי האבען געבעטען נישט נאר פרייהייט פאר זייער פאלק, נאר זאגאר פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פאר זייער לאנד? און וואס האט כרש'ן געטריבען, צו פערווירקליכען דעם דאזיגען דרייסטען חלום? איז עס געווען בלויז א מאמענטאלע שטימונג? אדער אפשר האט איהם איינער פון די נביאים — ווי צווישען יודישען פאלק האט זיך נאכדעם דערצעהלט — מגלה געווען, אז דאס איז זיין בעשטימונג פון גאט, דער פערטריבענער יודישער געמיינדע צו בעפרייען און צוריקצושטעלען? איז אפשר כרש'ן געפעהלען געווארען די יודישע אמונה, וועלכע איז אין גרונד עטוואס עהנליך צו דער פערסישער און דערפאר האט ער זיך מיט אזוי פיעל חסד בעצויגען צו איהרע נאר

פאָלגער? — ווי דאָס זאָל ניט האָבּען געווען און וואָס דאָ זאָל ניט האָבּען געדיענט אַלס אורזאַך, בּלייבּט נאָך אַלץ אונפערשטענדליך דאָס, וואָס כּרש האָט גלייך, נאָך זיין איינגעהמען בּבל, צושיקט דורך זיינע העראָלדען שריפטליכע עדיקטען איבּער זיין גאַנצער נייער מלוכה, אין וועלכער ער האָט שטרענג בּעפוילען, אַז קיינער זאָל ניט וואַגען צו שטערען די יודען אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים און אויפצובּויען זייער בּית-המקדש. ער האָט אויך ערלויבּט די פערבּליבּענע אין גלות צו פערזאָרגען און שטיצען זייערע צוריקקעהרענדע בּרידער מיט גאָלד און מיט זילבּער, ווי אויך מיט בּהמות, וועלכע זאָלען איבּערפיהרען אין פאָטערלאַנד פערשידענע משאות און ענדליך האָט ער בּעפוילען זיין קאַנצלער מיטראַדאַט'ן, אָבּצוגעבּען די צוריקקעהרענדע די הייליגע כּלים פון בּית-המקדש, וועלכע נבוכדנאצר האָט פערנומען און אַוועקגעשטעלט אין דעם טעמפעל פון בּל, אַלס אַנדענקען פון זיין גרויסען נצחון.

ווי נאָר די דאָזיגע ערלויבּניש אויף אומצוקעהרען זיך אַהיים לאַנה איז געגעבּען געוואָרען, האָבּען זיך בּאַלד איינגעפונען מענשען, וועלכע האָבּען גענומען אויף זיך, צו אָרגאַניזירען די זאַך און צו בּעזייטיגען פאָראויס די שטערונגען און שוועריגקייטען, וועלכע דער ישוב (צוריקקעהר) האָט געקאָנט בּעגעגענען אויפ'ן וועג פון זיין רעאַליזירונג. אַן דער שפּיץ פון דער ישוב-בּעוועגונג זענען געשטאַנען צוויי גרויסע לייט, וועלכע זענען געוואָרען דורכ'ן פאָלק אַנערקענט*) אַלס אָנפיהרער, צוליעב זייער גרויסען יחוס. דער ערשטער איז געווען זרובּבל, דער איינקעל פונ'ם מלך יהויכין, אַ שפּראָצליניג פון דוד'ס משפּחה; דער צווייטער איז געווען—יהושע דער זוהן פון בּעריהמטען כּהן-גדול יהוצדק. צו זיי זענען צוגעשטאַנען נאָך צעהן מאַן, אַזוי אַז די צאָהל פון די אַלע ראשים האָט אויסגעמאַכט צוועלף, וואַהרשיינליך אַנטקעגען די צוועלף שבטים. צו זרובּבל'ן האָט זיך כּרש בּעצויגען מיט אַ בּעזונדערע ליעבּשאַפט און אַכטונג. ער האָט איהם בּעשטימט אַלס פערטרעטער פון דער געגענד, אין וועלכען עס וועלען זיך בּעזעצען די צוריקקעהרענדע; זרובּבל האָט דאָרט געזאָלט זיין אַ מין רעגענט. אין דער ווירקליכקייט איז דאָס פאַר יהויכינ'ס איינקעל געווען אַ שטאַפּעל צום טראָן פון ירושלים.

בּיי די דאָזיגע צוועלף אָנפיהרערס האָבּען זיך פערשריבּען די אַלע, וועלכע האָבּען געוואָלט פערלאָזען דעם גלות און זיך קעהרען אַהיים (העולים). די צאָהל פון די לעצטע איז געווען פיעל קלענער אין פערגלייך מיט די, וואָס זענען אַמאָל אַרויס פון מצרים, דאָך איז עס געווען מעהר, ווי מען האָט געקאָנט דענקען: צוויי און פערציג טויזענד דריי הונדערט זעכציג

נפשות, מאַנסלייט, פרויען און קינדער פון צוועלף יאָהר אָן, זענען פון בבל „אויפגעגאַנגען“ צוריק אין זייער אייגענעם היילינגען פאָטערלאַנד. דער גרעסטער טייל פון די „עולים“ זענען געווען פון שבט יהודה און שבט בנימין, נאָכדעם — פיער גרופּעס כהנים און אַ רעכטע צאָהל לויים. ווייטער זענען געוועזן צווישען די „צוריקקעהרער“ מענשען פון די איבעריגע שבטים, ווי אויך נישט וועניג „גרים“, וואָס האָבען אָנגענומען דעם יודישען גלויבען.

אונגעהויער איז געווען די פרייד צווישען די, וואָס האָבען זיך געגרייט צו דער צוריקקעהרונג. זיי האָט ווי אַ זיסער חלום אויסגעזעהן די מעגליכקייט, פון דאָסניי אָנצוזעהען דאָס אייגענע ליעבע לאַנד, פון דאָס־ניי צו בעפעלקערען עס, פון דאָס־ניי דעם בית־המקדש אויפצובויען. די דאָזיגע געהאַלטיגע פּאַסירונג האָט פעראינטערעסירט אַלע אַרומיגע פעלקער, און זיי האָבען וועגען דעם גערעדט, ווי וועגען אַ נס, וואָס דער גאָט פון ישראל האָט געטהון מיט זיין פאָלק. עס איז צווישען יודען געבליבען אַ געזאַנג, אין וועלכען עס דריקט זיך אויס די ערהויבענע שטימונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די דעמאָלסטיגע „צוריקקעהרער“.

„ווען גאָט האָט אונז, געפאַנגענע פון ציון,
אין אונזער היים צוריקגעקעהרט פון גלות,
דאַן זענען מיר פונקט ווי פער'חלומ'טע געווען —
אַ אונענדליכע פרייד האָט אָנגעפילט דאַן אונזער מויל
און אונזער צונג האָט דאַן אונאויפהערליך געזונגען..
געוואונדערט האָבען זיך די פעלקער דאַן אַרום:
„עס האָט גאָט גרויסעס מיט אָט די געטהון!“
גאָט האָט מיט אונז דאַן גרויסעס געטהון —
אַ אונענדליכע פרייד האָט אָנגעפילט דערום אונזער האַרץ—.

ווען דאָס פאָלק האָט זיך געגרייט, אויסצונוצען זיין פריהייט און אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים, האָט איין משורר אין אַ שיר געזאָגט, אַז יעדערער מוז זיך פריהער אויספּרובען, צו האָט ער דעם דאָזיגען גענאַד פון גאָט פערדיענט. נאָר גרויסע בעלי־זכיות, וועלכע שטרעבען צו גאָט און זוכען זיין היילינקייט, זענען ראוי צו פערזאַמלען זיך אין דער היילינגער שטאָדט. ווערזשע אָבער האָט דאָס געקאָנט אונטערשיידען צווישען די גוטע און די שלעכטע?...

צווייטעס קאַפּיטעל.

.(537–342)

אין דעם זעלבען מאָנאַט, ווען די אָבות (537—542) זענען מיט אַכט אַדער
צוויי יאָהרהונדערטען צוריק אַרויס פון מצרים, האָבען די אור-אייניקלעך
צוויי יאָהרהונדערטען צוריק אַרויס פון מצרים, האָבען די אור-אייניקלעך,
נאָך אַ פופציג-יאָהריגען גלות, פערלאָזען בבל, אומצוקעהרען זיך און פון
דאָס-ניי צו בעזעצען זיך אין דעם לאַנגפערלאָזענעם לאַנד, צו וועלכען זיי
האָבען אַזוי היים געשטרעבט.

אין אַ טרויעריגען צושטאַנד האָבען די „צוריקקעהרענדע" געפונען זייער
היים געליעבטער יהודה. דער צענטרום פון לאַנד ירושלים און זיינע אומגע-
גענדען איז געווען כמעט גאָר אָהן מענשען, אומעדום זענען נאָך געווען טיעף
קענטיג די צייכענס פון חורבן, וואָס נבוכדנאצר האָט געמאַכט. אין דער פראָ-
ווינץ האָבען געוואָהנט פונאַנדערגעוואָרפען אָרימע יודישע דאָרפסלייט, וואָס
דער בעזיעגער האָט איבערגעלאָזען. זיי האָבען אָבער פערנומען נאָר אַ קליי-
נע טייל פון דער טעריטאָריע אין יהודה. דאָס איבעריגע האָבען שוין געהאַט
פערכאַפּט די אַרומיגע האַלב-ווילדע שבטים, וועלכע האָבען אויסגענוצט
די שוואַכקייט פונ'ם לאַנד. די אַמאָליגע יודישע שונאים, די אדומ'ער,
האָבען פערכאַפּט דעם דרומ'דיגען געגענד פון יהודה, דעם בערגעדיגען
נגב, און זיי האָבען נאָך געשטרעבט צו ווייטערדיגע פערכאַפּונגען. צו מערב-צו
האָבען געוואָהנט די אשדוד'ער (אשדודים); די עמונ'ער, ווייטער זענען
בעקומען פון יענער זייט ירדן און אויך פערכאַפּט אַ געוויסע שטיק יודישע
ערד. פון צפון-זייט, אין דער געוועזענער מלוכה פון ישראל, האָבען גע-
וואָהנט די שומרונ'ער (שומרונים), וועלכע זענען בעשטאַנען פון אַ קליינעם
אַסימילירטען טייל פון דער פריהערדיגער ישראל-בעפעלקערונג און פון

א גרויסער מענגע פון דער פרעמד אנגעקומענע עלעמענטען. אזא אויסגעמישטען כאראקטער האט אויך געטראגען די רעליגיע פון די שומרונ'ער: זיי האבען געהיט דעם אלטען האלב-יודישען קולטוס פון יהוה, וועלכער האט אמאל אין לאנד געהערשט, צומישענדיג צו איהם פערשיעדענע מנהגים פון די אנגעקומענע געצענדיענערישע שבטים. די שומרונ'ער זענען אלזא געווען האלבע יודען אי לויט זייער ראסע, אי לויט זייער גלויבען.

זייענדיג ארומגערינגעלט מיט אזוינע שכנים, האבען די יודען געברויכט אנהאלטען ניט ווייניג קרעפטען, אום צו בעקומען פון דאס-ניי די אויבערמאכט איבער דער פריהערדיגער אייגענער טעריטאריע און פון דאס-ניי אויפצושטעלען די צושטערטע געזעלשאפטליכע ארדנונג. פון איין זייט איז זיי אויסגעקומען ארויסצושטופען די פרעמדע שבטים פון די אבגערויבטע יודישע געגענדען, און פון דער צווייטער זייט — אויפצובויען די פערנאכלעסיגטע ירושלים און די ארומיגע שטעדט. אהן דער הילף פון דער פרסישער ממשלה האבען זיי אין אנהויב ניט געקאנט זיך בעגעהן. ווי ס'שיינט אבער, איז די דאזיגע הילף געווען ניט בעדייטענד. די נייע זיעגער האבען נאך ניט בעוויזען ארייצוברייגגען א נייע ארדנונג אין דער פאלעסטינישער פראווינץ, און ס'איז אונבעוואוסט, אין וואס עס האט זיך אויסגעדריקט זייער מיטווירקונג בנוגע צו דער רעסטוראציע פון יהודה. פערשיעדענע היסטארישע דאקומענטען זענען פארהאן וועגען דעם, ווי אזוי די ערשטע „צוריקקומענדע" האבען זיך איינגעארדענט אין דער אלטער היימאט, און ווי אזוי עס איז צוגעגאנגען ווייטער דער ענין פון שיבת-ציון. פאר בעשטימט קאן מען רעכענען נאר דאס, אז די ערשטע צוריקקעהרענדע האבען זיך בעזעצט אין ירושלים און אין די נאהענטסטע געגענדען ארום, בילדענדיג אויף אזא אופן א פעסט און ענג צוזאמענגעבונדענע קאלאניע.

איינע פון די ערשטע זארגען פון די צוריקגעקומענע יודען, איז געווען צו בעניייען די רעליגיעזע גאטעס-דיענסטען אין ירושלים. דאס האט געפאדערט דאס אנגעשטרענגטע רעליגיעזע געפיהל פון פאלק, וואס האט סימבאליש צוזאמענגעבונדען די גרויסע געשעהעניש פון זיין בעפרייאונג מיט דעם צוריקקעהר פון גאט אין זיין הייליגער שטאדט און הייליגען בית-המקדש. ווען ס'איז אנגעקומען דער זיבעטער מאנאט תשרי, ווען עס פאלען אוים די גרויסע יודישע הערבסט-ימים-טובים, האבען זיך אין ירושלים פערזאמעלט גרויסע מאסען פון אלע ארומיגע אומגעגענדען. אויף דעם זעלביגען ארט, וואו אמאל איז געשטאנען דער מזבח אין שלמה-המלך'ס בית-המקדש, איז געווארען אויפגעשטעלט א נייער אלטאר און באלד איז בע-

נייט געוואָרען דער סדר פון קרבנות, וועלכער איז בטל געוואָרען צוזאַמען מיט'ן חורבן פון ירושלים.

גלייך נאָכדעם, ווי ס'דערצעהלט די מסורה, האָבען זיך אָנגעהויבען די הכנות אויפצובויען אַ נייעם בית-המקדש פאַר גאָט אין ירושלים, אויף דעם אַלטען אָרט, אויפ'ן באַרג מוריה. עס זענען געשלאָסען געוואָרען קאָנטראַקטען מיט די פיניציער פון צור און צידון, צו צושטעלען צעדער-געהילץ פון לבנון פאַר בעלוינונג מיט געלד און מיט פּראָדוקטען. עס זענען אויך געדונגען געוואָרען אַרבייטער אויסצוגראָבען און אָנצוהאַקען שטיינער פון די אַרומיגע בערג. ווען די דאָזיגע פאָרבערייטונגען זענען געענדיגט געוואָרען, איז מען צוגעטרעטען צום בנין פון דעם געטליכען הויז; דאָס איז אויסגעפאַלען אין דעם פריהלינגס-מאָנאַט איר, אויפ'ן צווייטען יאָהר נאָכדעם, ווי די געפאַנגענע האָבען זיך צוריקגעקעהרט אין זייער פאָטערלאַנד. די אָנפיהרער און די עלטסטע פון פערשיעדענע קהלות זענען אָנגעקומען צו דער גרויסער עהרליכער פייערונג, ווען עס איז אַוועקגעלעגט געוואָרען דער ערשטער שטיין צו דעם יסוד פונ'ם נייעם בית-המקדש. די כהנים זענען פון דאָס-ניי ערשיענען אין זייערע הייליגע אָנקליידונגען, די לויים פון אסף'ס-הויז האָבען געזונגען דאַנק'ס-הימנונ'ען, וועלכע זענען צו אונז דערגאַנגען אין דער זאַמלונג פון תהלים, און ווייט, ווייט האָבען געהילכט די פריידענס-אויסגעשרייען פון פאָלק. צווישען דעם דאָזיגען פייערנדען המון זענען אָבער געשטאַנען די געעהרטע זקנים און האָבען הויך געוויינט: די דאָזיגע אַלטע-לייט האָבען נאָך זוכה געווען מיט זייערע אייגענע אויגען צו זעהען דעם ערשטען בית-המקדש אין זיין פולער פראַכט, און איצט פערגלייכענדיג מיט איהם דעם נייעם, אָרעם-געגרינדעטען בית-המקדש האָבען זיי נישט געקאָנט איינהאַלטען זייערע טרעהרען. „און דאָס פאָלק—גיט צו דער כראָניקער פון יענער צייט — האָט נישט געקאָנט אונטערשיעדען די פריידענס-געשרייען פון דעם קלאָגליכען יאָמער“.

די ווייטערדיגע אַרבייט ביי דער אויפשטעלונג פונ'ם בית-המקדש האָט אָבער זיך געמוזט באַלד אָבשטעלען צוליעב די „פיינד פון יהודה און בנימין“. צו די דאָזיגע פיינד האָבען אָנגעהערט די אַרומיגע שכנ'ישע שבטים, וועלכע האָבען פערכאַפּט געוויסע טיילען פון דער יודישער טעריטאָריע און וועלכע האָבען דערום נישט געוואָלט, אַז ס'זאָל זיך פון דאָס-ניי בילדען אַ צענטרום פון דעם יודישען פאָלק אין דעם יודישען לאַנד. אַ פיינדליכע פּאָזיציע אין דער בעציהונג צו יודען האָבען פערנומען אויך די האַלבע-קרובים, די שומרונ'ער. ווען זרובבל און די עלטסטע זענען צוגעטרע-

מען צו בויען דעם בית־המקדש, האבען די שלוחים פון די שומרונ'ער זיי ערקלערט, אז אויך די שומרונ'ער, אלס דיענער פון יהוה, וועלען אנ'אנטייל נעהמען אין דעם בנין פון דעם ירושלים'דיגען בית־המקדש. דער פערלאנג פון די שומרונ'ער האט געשטאמט נישט אזוי פון זייער רעליגיעזער התלהבות, ווי פון געוויסע פאליטישע אויסזיכטען: זיי האבען גערעכענט, אז דער פעראבאנד מיט די יודען, צו וועלכע דער הערשער פון פרס בעציהט זיך מיט א בעזונדערער אויפמערקזאמקייט, וועט זיי קענען דיענען אלס מיטעל אויף צו געווינען די סימפאטיע פון דער העכסטער מאכט אין לאנד. זרובבל און די עלטסטע האבען אבער בעשלאסען אבצוווארפען דעם פארשלאג פון די שומרונ'ער. זיי האבען מורא געהאט, אז די פעראייניגונג מיט די האלב־געצענדיענערישע שכנים וועט ווייטער ברייגגען צו דער פערשפרייטונג פון פערקרימטע רעליגיעזע בעגריפען און שלעכטע, פערדארבענע זיטען. דער דאזיגער בעשלוס האט אויפגערעגט די שומרונ'ער, און זיי האבען אנגעהויבען מיט א פערביסענער שנאה, רודף צו זיין דער יודישער געמיינדע און איהר צושטערען אין אלע איהרע אונטערנעהמונגען אדער מיט כח, אדער מיט רמאות. זיי האבען זאגאר די פרס'ישע בעאמטע אופגעהעצט געגען יודען און ווען די לעצטע האבען זיך געווענדעט צו דער העכערער פרסישער מאכט מיט אנקלאגעס, האבען די שומרונ'ער זיך געמיהט דורך שוחד און אנדערע דרכים צו שטערען דעם ערפאלג פון זייערע שתדלנות. צוליעב די דאזיגע שטערענישען האט זיך געמוזט אבשטעלען די היילינגע ארבייט פון בנין בית־המקדש, וועלכע האט זיך אזוי פייערליך אנגעהויבען — און אין א משך פון פונפצעהן יאהר האט זי זיך נישט געקאנט בענייען.

אין דער דאזיגער קורצער צייט האבען די יודען איבערגעטראגען נאך גרעסערע אונאנגענעהמליכקייטען.. כרש איז געשטארבען און איהם האט געירשנט זיין זוהן קמביז. ווי נאר ער איז ארויף אויפ'ן טראן, האט דער נייער מלך זיך אנגעהויבען גרייטען צו א מלחמה, מיט'ן צוועק צו פערנעהמען מצרים און כוש. די אבטיילונגען פון דער גרויסער פרסישער ארמעע זענען דורכגעגאנגען דורך יהודה און איהר איז אויסגעקומען צו פערזוכען דעם טעם פון די אלע צרות, וואס זענען געוועהנליך פערבונדען מיט א מלחמה. די שכנישע האלב־ווילדע פעלקער האבען בעאונרוהיגט די יודען מיט זייערע שטענדיגע אנפאלען און בענוצענדיג זיך מיט דער קריעגס־מהומה, האבען זיי זיך ערלויבט אלע מעגליכע געוואלט־טהאטען. אויף שטיצע פון דער פרס'ישער מלוכה, איז נישט געווען צו האפען, ווארום, וואס האבען איהם

געקענט אין אַזאַ ערנסטען מאָמענט אָנגעהן די יודען מיט זייערע געשעפטען? ווען קאַמביז האָט זיך אומגעקעהרט פון דער בעריהמטער מלחמה מיט מצרים און איז געשטאָרבען אויפ'ן וועג אין סיריא, האָט איינער סמערדיז פערכאַפּט דעם טראָן און די מלוכה-אָרדונג אין דער גרויסער פּרסישער מאָנאַרכיע איז אינגאַנצען געשטערט געוואָרען. צו דער פּאָליטישער שוצלאָזיגקייט פון יהודה, זענען נאָך צוגעקומען פערשיעדענע עקאָנאָמישע אונגליקען. איינינע יאָהר נאָכאַנאַנד האָבען זיך אין לאַנד געצויגען די אונגערעטענישען אויף די פעלדער. די פערדיענסטען זענען געווען שלעכטע, דער האַנדעל האָט זיך נישט געקאָנט ענטוויקלען, ווייל די קאַראַוואַנען-וועגען זענען געווען נישט אונגעפעהרליך צוליעב די מלחמות און מהומות אין פרס. די שטימונג ביים פאָלק איז געווען אַ געדריקטע, דער טרויער פון גלות האָט זיך נאָך אַזוי ווי געצויגען. די נאַציאָנאַלע תענית'ים, וועלכע זענען איינגעפיהרט געוואָרען אין בבל, האָבען דאָ אויך נישט אויפגעהערט אָבגעהיט צו ווערען.

עטוואָס פרייער האָבען יודען אָבגעאָטעמט פאַר דער ממשלה פון דריוש גיסטאַספּ, וועלכער האָט פון דאָס-ניי פעסטגעשטעלט די מלוכה-אָרדנונגען אין פרס און אין איהרע פּראָווינצען. דער נייער מושל, איז, ווי ס'שיינט, געווען גענייגט צו יודען נישט ווייניגער פון כרש'ן, און האָט גאָרנישט געהאַט דאַגעגען, אַז ירושלים זאָל פון דאָסניי בילדען אַ רעליגיעזען צענטרום אין יהודה. אין אָנפאַנג פון דריוש'ס ממשלה זענען אין ירושלים אַרויסגעטראָטען צוויי נביאים, חגי און זכריה, וועלכע האָבען געוועקט דאָס פאָלק, זיך צו נעהמען פון דאָסניי צום בויען דעם בית-המקדש. זיי האָבען געשטרעבט צו איבערצייגען דאָס פאָלק, אַז זיין אָרימקייט און זיין אונגליקליכע פּאָליטישע לאַגע קאָן נאָך נישט דיענען פאַר קיין פערענטפערונג קעגען דעם, וואָס „דאָס געטליכע הויז" איז נאָך נישט געוואָרען אויפגעבויעט; פערקעהרט, די טרויעריגע לאַגע פון פאָלק איז בלויז אַ רעזולטאַט דערפון, וואָס דאָס פאָלק איז צופיעל גלייכגילטיג צו דער הייליגער אַרבייט. ווענדענדיג זיך צו די אָנפיהרער, צו זרובבל'ן און יהושע'ן רעדט דער נביא חגי:

„דאָס פאָלק זאָגט, אַז ס'איז נאָך די צייט נישט געקומען, גאָט'ס הויז צו בויען. און אַייך איז יאָ צייט צו זיצען בעקוועם אין אַייערע וואָהנונגען, ווען דאָס דאָזיגע הויז פון גאָט איז וויסט און פערלאָזען?... בעטראַכט אַייערע וועגען. איהר זייעט פיעל און שניידט ווייניג, איהר עסט נישט צו זאַט, איהר טרינקט נישט צו בעפריעדיגונג, איהר קליידט אַייך אָן נישט צו וואַרעם, און דער, וואָס אַרבייט, לעגט זיין פערדיענסט אין אַ

לעכערדיגער קעשענע... ווארום איז עס אזוי? דאס איז דערפאר, זאגט גאט, וואס מיין הויז איז פערגעסען, ווען יעדער פון אייך לויפט אין זיין שטוב. דערפאר האלט איין דער הימעל דעם טוי, און די ערד — איהר פרוכט. איך האב גערופען די טריקעניש אויף די פעלדער, אויף די בערג, אויף די וויינגערטנער, אויף די אייל־בערטבוימער און אויף אלץ, וואס עס ברייננגט די ערד ארויס, אויך אויף דעם מענשען, אויך אויף די בהמות, אויך אויף יעדע האנד־ארבייט."

דאס בעגייסטערטע ווארט פון דעם נביא האט געווירקט. זרובבל, יהושע און די אנדערע עלטסטע פון פאלק האבען ווייטער פלייסיג זיך גענומען צום בויען דעם בית־המקדש. די ארבייט האט זיך בעגייט אין צווייטען יאהר פון דריוש'ס ממשלה און האט זיך געצויגען א יאהר פינף. אין פערלויף פון דער דאזיגער צייט, האבען די אנפיהרער פון פאלק געמוזט, אנווענדען זייערע אלע קרעפטען, כדי צו דערפיהרען ביזן ענדע די אנגעפאנגענע זאך און בעזייטיגען די פארשטעהענדע הינדערנישען.

די מסורה דערצעהלט, אז איינמאל, אין דער צייט פון דער ארבייט ביים בית־המקדש, איז קיין ירושלים אנגעקומען מיט זיין סוויטע דער פערסישער פערטרעטער תתני, וועלכער האט פערוואלטעט מיט דער פראווינץ „עבר־הנהר" (סוריא) און ער איז פערוואונדערט געווארען, אנקוקענדיג די פראכטפאלע געביידע פון בית־המקדש. ער האט געפרעגט די עלטסטע: ווער האט זיי ערלויבט צו בויען דעם דאזיגען בנין? — און ער האט בעקומען אן ענטפער, אז אזא ערלויבעניש האבען די ערשטע צוריקגעקומענע קיין ירושלים בעקומען פון כרש, און אז דער בנין האט זיך נאך אנגעפאנגען פאר דעם פערסישען פערטרעטער ששבצאר. אויסהערענדיג די דאזיגע ערקלעהרונג, האט תתני נישט אבגעשטעלט די ארבייט, נאר ער האט באלד וועגען דעם צו וויסען געגעבען דעם מלך דריוש. דער מלך האט געהייסען נאכזוכען אין די ארחיווען און באלד איז ווירקליך געפונען געווארען אין דער מדי'שער שטאדט עקטאבאנא דעם מלך כרש'ס פערזאג, וועגען דעם בנין בית־המקדש אין ירושלים. דאן האט דער פחה תתני בעקומען פון דריוש'ן א בעפעהל, נישט צו שטערען דאס בויען פון בית־המקדש, נאר פערקעהרט נאך, מיט אלע מעגליכקייטען צו שטיצען די ארבייט.

דער בנין פון בית־המקדש איז פערענדיגט געווארען אויפ'ן זעקסטען יאהר פון דריוש'ס ממשלה (516) אין דעם דריטען טאג פון חדש אדר, ווען עס האט זיך געענדיגט זיבעציג יאהר צייט עס איז חרוב געווארען דער ערשטער בית־המקדש. (דערום ווערט אין די יודישע הייליגע ספרים

גערעכענט, אז דער גלות פון בבל האט געדויערט זיבעציג יאהר). דער כהן יהושע און דער נשיא זרובבל האבען איינגעארדענט א פייערליכע בעניאונג פון בית-המקדש, און באלד נאכדעם איז געפייערט געווארען דער חג הפסח, אין דער אנגעוועזענהייט פון א זעהר גרויסען המון, וועלכער איז זיך צוזאמענגעפאהרען קיין ירושלים.

ביים יודישען פאלק איז ווייטער געווען צו בעמערקען א אונגעוועהנליכע, ערהויבענע שטימונג. די נביאים חגי און זכריה האבען מיט זייערע רעדען בעגייסטערט די ירושלים-לייט און האבען אין זיי אריינגעגעבען האפענונגען אויף א ליכטיגער צוקונפט. חגי האט געזאגט, אז דעם נייעם „צווייטען בית-המקדש" שטעהט פאר אזא גרויסער רוהם, וועלכען עס האט נישט געהאט אפילו דער ערשטער בית-המקדש, וואס איז געבויט געווארען דורך דעם מלך שלמה, און האט זיך אויסערליך אויסגעצייכענט מיט א פיעל גרעסערען פראכט. דער נביא האט אנגערופען זרובבל'ן „דער אויסדערוועהלטער פון גאט" און האט איהם געהיימניספול פארויסגעזאגט זעהר גרויסע עתידות. נאך מעהר געהיימניספול און מיט א מעהר-פייערליך-משיחדיגען גייסט צייכענען זיך אויס די רעדען פון נביא זכריה. די רעדען טראגען אין גרעסטען טייל א פארם פון פאעטישע זעהונגען (וויזיאנען), וועלכע דערמאהנען צייטענווייז די זעהונגען פון יחזקאל. אין איינער פון די דאזיגע זעהונגען זאגט דער מלאך אן דעם נביא, אויף איבערצוגעבען דעם נשיא זרובבל, די דאזיגע ווערטער פון גאט, וועלכע זענען נאכהער געווארען דער דעוויז פון דעם גאנצען יודענטום, אלס פאלק פון גייסט: „נישט מיט קיין ארמעע און נישט מיט קיין קראפט, נאר מיט מיין גייסט (וועסטו זיעגען)!" דער נביא האט געפרעדיגט, אז יהודה וועט זיך ראטעווען נישט מיט מאטעריעלע, נאר מיט גייסטיגע כלי זין. ער שטעלט שטענדיג אין איין רייהע יהושע דעם כהן גדול, אלס פארשטעהער פון דאס גייסטיגע לעבען, מיט זרובבל דעם נשיא, אלס פארשטעהער פונ'ם פאליטישען לעבען. פאר דעם בליק פונ'ם נביא טראגט זיך דאס בילד פון דעם קינפטיגען קרוין-טרעגער פון דוד'ס הויז, וועלכער געוועלטיגט איבער יהודה, צוזאמען מיט דעם שפראצלינג פון די כהנים גדולים פון צדוק'ס-הויז. זכריהו זעהט פאר אין דער צוקונפט צייטען פון מנוחה און גליק פאר דער בעפרייטער יהודה: אזוי האט גאט געזאגט: איך האב זיך מיר ווידערגעקעהרט קיין ציון און זיך בעזעצט אין ירושלים; און ירושלים וועט אנגערופען ווערען „די שטאדט פון וואהרהייט" און דער בארג פון גאט — דער הייליגער בארג. עס וועט נאך קומען א צייט, ווען אלטע לייט און אלטע פרויען וועלען זיצען

אין די גאַסען פון ירושלים און יעדער וועט זיך מיט'ן האַנד אויפ'ן שטעקען שטיצען צוליעב דער טיעפער עלטער. און פול וועלען זיין די גאַסען פון שטאָדט מיט יונגלעך און מיידלעך, וועלכע וועלען זיך פרעהליך שפּיעלען".

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ פראַגע צווישען די כהנים וועגען דעם, צי מ'דאַרף נאָך אַלץ אָבהיטען די תעניתים, וועלכע זענען מיט יאָהרען צוריק אין גלות איינגעפיהרט געוואָרען צום אַנדענקען פון חורבן ירושלים, — האָט דער נביא געזאָגט, אַז עס וועט קומען אַ צייט, ווען די דאָזיגע תעניתים וועלען זיך פערוואַנדלען אין ימים־טובים. דערביי האָט ער, אַזוי ווי די פריהערדיגע נביאים, זיך געמיהט קלאָר צו מאַכען דעם פאָלק, אַז נישט מיט דער אויסערליכער פרומקייט קאָן מען זיך ראַטעווען, נאָר מיט גוטע מעשים און מיט וואַהרהייט. „אָט וואָס איהר זאָלט טהון: רעדט נאָר אמת איינער דעם צווייטען, גערעכטיגקייט און פריעדענסגעריכט זאָלט איהר שאַפען אין אייערע שטעדט; נישט פערטראַכט אין אייער האַרצען קיין שלעכטס איינער געגען צווייטען, האַסט דאָס פאַלש־שווערען, ווייל דאָס אַלעס פערטראָג איך נישט — אַזוי זאָגט גאָט!"

דאָס אויפשטעלען פון דאָס־ניי דעם רעליגיעזען צענטרום אין ירושלים, האָט אויף אַ געוויסער צייט אויפגעהויבען דעם גייסט פון פאָלק, נאָר די ליכטיגע האָפנונגען פון די נביאים זענען נאָך נישט אַזוי גיך מקוים געוואָרען. די טעג פון פרייהייט און גליק זענען אין יהודה נאָך נישט אָנגעקומען. ווי פריהער איז זי נאָך געווען אַן אָרימע פראָווינץ, וועלכע איז געווען אָבהענגיג פון די פערסישע פערטרעטער. דער שפּראָצלינג פון דוד'ס בוים, זרובבל, דער אייניקעל פון מלך יהויכין, האָט זיך נישט דערוואַרט, צו טראָגען די קרוין אויף זיין קאָפּ. נאָכדעם, ווי דער בית־המקדש איז אויסגעבויט געוואָרען, ווערט ער אינגאַנצען פערשוואונדען פון דעם יודישען האָריזאָנט, און אין די היסטאָרישע דאָקומענטען, וועלכע זענען צו אונז דערגאַנגען פון יענער צייט, ווערט זיין נאָמען מעהר נישט דערמאָנט. אַ שפּעטיגערע יודישע מסורה זאָגט, אַז זרובבל האָט זיך אומגעקעהרט צוריק אין בבל און איז שוין דאָרט געבליבען. עס עקזיסטירט אַ מיינונג, וועלכע זעהט אויס ריכטיג צו זיין, אַז די פערסישע רעגירונג האָט מורא געהאַט דערפאַר, אַז זרובבל, אַלס איינער פון די זרע המלוכה, זאָל נישט נעהמען פרעטענדירען אויף דעם קעניגליכען טראָן אין יהודה. און דערפאַר האָט זי איהם דערווייטערט פון זיין פאָטערלאַנד. די הנהגה איבער דער יודישער קהלה אין ירושלים איז איבערגעגעבען געוואָרען אין די הענד פון כהן גדול יהושע

בן הצדק, וועלכען עס האט נאך זיין טוידט געירשנ'ט זיין זוהן יהויקים.

די ווייטערדיגע געשיכטע פון יהודה פאר דער ממשלה פון דריוש און זיין טראנפאלגער קסערקס 1 (אחשורוש) בלייבט איינגאנצען נישט בעוואוסט. אין ספר „עזרא" געפינט זיך נאר א אונדייטליכע בעמערקונג, אז אין אנפאנג פון אחשורוש'ס ממשלה האבען די יודישע פיינד זיך געפרובט אנרייידען רשעות אויף יהודה פאר דעם פערסישען מלך. ביים פאלק אבער איז געבליבען א מסורה (מגלת אסתר) וועגען דעם, ווי אזוי איינער פון זיינע שרים, המן בן-המדתא, א צורר היהודים, האט אנגערעדט דעם מלך צו פערטיליגען דאס יודישע פאלק אין אלע פראווינצען פון זיין ברייטסטער מלוכה, און ווי אזוי דער מלך האט שוין געהאט דערויף איינגעשטימט און האט שוין זאגאר ארויסגעגעבען א בעפעהל צו זיינע אלע סאטראפען אין אלע מדינות, אויסצוהרג'ענען אלע יודען אין איין טאג; נאר דורך א נס זענען יודען דאן נצול געווארען, מיט דער הילף פון דער שענער יודין אסתר און דעם פרומען שר מרדכי. צוליעב דער גרויסער ישועה ווערט יאהר יעהרליך ביי יודען געפייערט אין חדש אדר דער 14-טער טאג, וועלכער ווערט אנגערופען פורים, ווען לויט דער גזירה און לויט דעם גורל (פור) האט געזאלט אויסקומען די פערטיליגונג פונ'ם יודישען פאלק.

די ערשטע צוריקשטעלונג פון דעם יודישען נאציאנאלען לעבען דורך זרובבל און יהושע, איז געווען ענהליך צו דער ערשטער פעראקערונג פון א פערלאזענעם פעלד, וועלכע פערזיכערט נאך נישט קיין גערעטעניש. דער אויפגעשטעלטער רעליגיעזער צענטרום אין ירושלים איז נאך נישט געווען גענוגענד, אויף צו בעזייטיגען אלע צרות, וועלכע האבען זיך איבערהויפט גענומען פון דער אונשטאנדהאפטיגקייט אין דעם געזעלשאפטליכען און עקאנאמישען לעבען פון פאלק. יהודה האט זיך גענויטיגט אין א ברייטער און פעסטער נאציאנאלער אויטאנאמיע, וועלכע זאל ארומנעהמען אלע ספערען פון פאלקס-לעבען, די דאזיגע ארבייט האט נאך אבער געווארט אויף אידרע שעפער און ארגאניזאטארען. אין דער נאהענטסטער צייט פאר דער רעסטוראציע, האבען זיך אזעלכע טהעטיגע לייט נישט בעוויזען. יהודה האט נאר געבילדעט א רעליגיעזע געמיינדע, וועלכע איז אנגעפיהרט געווארען דורך די מיוחס'דיגע פאמיליעס, וואס אן זייער שפיץ איז געשטאנען דער כהן-גדול. נאך יהויקים'ן, יהושע'ס זוהן, האט דעם דאזיגען פאסטען פערנומען דער איינייקעל פון דעם לעצטען — מיט'ן נאמען אלישיב (460-טען יאהר). נאהנט ביי דער אליגארכישער (אליגארכיע-ממשלה

פון נישט פיעל מיוחסים) הנהגה איז געשטאנען די געלד-אריסטאקראטיע. די עקאנאמישע אונגלייכהייט האט זיך שוין דאן דייטליך ארויסגעוויזען: געגען א קליינעם הייפעל רייכע לייט איז געשטאנען א גרויסע, ארעמע מאסע. די רייכע האבען זיך בענוצט מיט זייער נאהענטקייט צו דער פערוואלטונג אין לאנד, כדי צו דריקען עקאנאמיש די ארעמע קלאסען. אין די יאהרען פון אונגערעטעניש פלעגען די ארימע פערקויפען צו די רייכע אדער פערזעצען ביי זיי זייערע פעלדער, זייערע וויינגערטנער, זייערע הייזער, אפטמאל זאגאר די קינדער, אום צו בעקומען אלס א פראצענטיגע הלואה, אדער תבואה צו דערנעהרען זיך, אדער געלד, צו בעצאהלען מס (צינשען) דעם פערסישען פחה.

דער ערשטער דור פון די פערטריבענע, וואס זענען נאך פאר כרש'ן אנגעקומען צוריק אין ארץ-ישראל, האט זיך געהאלטען וויט פון יענע; וועלכע זענען גאר אין אנפאנג פערבליבען אין לאנד און האבען אנגעהערט איבערהויפט צו די נידעריגערע קלאסען; די וויטערדיגע דורות אבער האבען זיך שוין מיט זיי אויסגעמישט דורך הייראט'ס-פערבאנדען און געמיינדע-ארגאניזאציעס. די דאזיגע צונויפגיסונג האט געהאט פאר ביידע צדדים זעהר וויכטיגע פאלגען. די פאלעסטינישע יודען זענען געשטאנען אין גייסטיגען זין פיעל נידעריגער פאר די אנגעקומענע פון בבל, וועלכע זענען שוין געלייטערט געווארען אין דעם פייער פון צרות; אין זייער גלויבען זענען נאך געבליבען פיעל רעשטען פון די אלטע האלבהיידישע בעגריפען און מנהגים, וועלכע זיי האבען, זאגאר אין א שוואכער פארם, געירש'ענט פון זייערע אורעלטערען. פון צווייטען זייט אבער האט זיך די פון בבל צוריקגעקעהרטע — איינגעגעבען, אויפצוהויבען די דאזיגע מאסען אין א געוויסער מדרגה צו זיך און אבצוריינינגען זייערע רעליגיעזע פארשטעלונגען וועגען גאט און מענש. דער פון דאס ניי אויפגעבויעטער בית-המקדש איז געווארען דער צענטרום פון גאטעס דיענסט, און דער אלטער במות-קולטוס האט שוין מעהר נישט געקאנט ביישטעהן געגען איהם. די פיעלצעהליגע כהנים און לויים האבען זיך קאנצענטרירט אין דער הייליגער שטאדט ארום בית-המקדש. דער געזעצליכער קולטוס פון דער תורה און דער כהנים-שטאט פון יחזקאל, האבען ארויסגעשטופט די נישטצוגעפאסטע פאלקס-מנהגים. נישט לייכט איז אנגעקומען דער יודישער געמיינדע אויסצוהאלטען אט דעם דאזיגען בית-המקדש-קולטוס. זי האט געמוזט צושטעלען בהמות פאר די אלטעגליכע און יום-טוב'דיגע קרבנות און אויסהאלטען א גרויסען שטאט פון כהנים און לוים. דאס האט אויסגעמאכט זעהר א גרויסער אבצאהל,

וואס איז געוועזען בערך נישט נאך די קרעפטען פון די ארימע קלאססען, וועלכע זענען אויסער דעם געוועזען בעלעסטיגט נאך מיט פיעל אנדערע מסים. די פערשיעדענע מתנות-כהונה און מתנות-לויה (תרומה, מעשר א.ד.ג.) פלעגען אפט צוגעשטעלט ווערען אין א קארגער מאס, און דאס ווידער, האט זיך זעהר נישט גינסטיג אבגעשפיגעלט אויף דער לאגע פון דעם גייסטליכען שטאנד.

מיט דער צייט האבען זיך אין דער יודישער געמיינדע אריינגעריסען אויך פרעמדע עלעמענטען. פיעל הײדען פון די ארומיגע קליינע פעלקער זענען אריבערגעגאנגען צו דער יודישער אמונה און אזעלכע גרים זענען אין זייערע רעכטע פערגליכען געווארען מיט די בירגער פון לאנד. זיי האבען געדיענט אלס צוזאמענבינדענדע קייט צווישען די יודען און די ארומיגע שבטים; זיי האבען אונטערגעהאלטען די פאמיליען-פערבאנדען און פלעגען זיך מתחתן זיין מיט זייערע פריהעריגע קרובים, וועלכע זענען נאך פער-בליעבען ביי זייער געצענדינערײ. מיט זייערע ביישפיעלען האבען זיי שלעכט געווירקט אויך אויף די אמת'ע יודען, וועלכע האבען זיך אנגעהויבען צו חבר'ן מיט דער געצענדינערײ און זיך משדך צו זיין מיט זייערע געצענדינערישע שכנים. אין יודישע פאמיליעס האט מען שוין געקאנט בעגעגענען פרויען פון די עמונ'ער, אשדוד'ער און שומרונ'ער. דאס איז איבערהויפט געוועזען צו בעמערקען צווישען די יודישע אריסטאקראטען און רייכע, וועלכע האבען זיך בעטייליגט אין דער פערוואלטונג פון פאלק און האבען דרום געהאט די מעגליכקייט צו דערנעהנטערען זיך מיט די יחסנ'ישע און איינ-פלוסרייכע פארשטעהער פון די שכנ'ישע פעלקער. אזעלכע געמישטע התונות האבען געשמעקט מיט א גרויסער געפאהר פאר דער ריינקייט פון דער יודישער ראסע און דער יודישער אמונה. דאס יודענטהום איז נאך אליין נישט אזוי פיעל פעסט נאציאנאל און גייסטיג געוועזען, אום אריינצונעהמען אין זיך פרעמדע עלעמענטען, נישט אונטערפאלענדיג אין א געוויסען זין אונטער זייער ווירקונג. דאס יודישע פאלק האט זיך דאן גענויטיגט אין א שטרענג נאציאנאלער אבגעזונדערטקייט; וויל איהם איז פארגעשטאנען די געפאהר, צוגאנגען און צוגאסען צו ווערען, ווי שניי אין וואסער, צווישען אנדערע פעלקער, און דעם יודענטהום — פערוואנדעלט צו ווערען אין א וועלכען ס'איז פארמלאזען מאנאטעאיזם, אהן א שום בעזונדערען פראק-טישען יסוד.

געגען דער דאזיגער געפאהר זענען ארויסגעטראטען די בעסטע קרעפטען פון פאלק. עס איז ענטשטאנען א נאציאנאלע אפאזיציע, וועלכע האט

אויף זיך גענומען די אויפגאַבע, צושיצען דאָס יודישע פאָלק פון דער שעדליכער אַסימילאַציע. אונדייטליכע אָבקלאַנגען פון דעם דאַמאָלסדיגען קולטור־קאַמפף זעגען צו אונז דערגאַנגען אין נישט פיעל רעדען פונ׳ם נביא מלאכי. דער נביא וואַרפט פאָר זיינע ברידער דאָס, וואָס זיי טרעטען איבער דעם פערזאָג פון היילינקייט, וואָס איז דעם יודישען פאָלק פון גאָט אָנגעבאָטען געוואָרען — די ריינקייט פון דער ראַסע און דער אמונה. „יהודה האָט גאָט אָבגענאַרט און אַ פערברעך איז בעגאַנגען געוואָרען צווישען ישראל און ירושלים; יהודה האָט פערשוועכט די היילינקייט פון גאָט דורכדעם, וואָס ער האָט ליעב בעקומען און איז דער מאַן געוואָרען פון דער טאָכטער פון אַ פרעמדען גאָט״. דער נביא פראָטעסטירט געגען געמישטע היראַטס־פערבאַנדען און איבערהויפט שטראָפט ער די, וועלכע גט׳ען זיך מיט זייערע יודישע ווייבער, כּדי צו היראַטען מיט אַנדערע פון פרעמדע פעלקער, געגען געזעץ. „אַ זוהן עהרט זיין פאָטער, אַ קנעכט ציטערט פאַר זיין האַרין. בין איך אייך אַ פאָטער — זאָגט יהוה — טאָ וואו איז דאָס עהרע־געפיהל צו מיר, בין איך אייך אַ האַר, וואו זשע איז דער שרעק פאַר מיר?״

מלאכי שטראָפט בעזונדער שטרענג די כּהנים און די נביאים, וועלכע בעציהען זיך גלייכגילטיג צו זייערע בית־המקדש׳דיגע פליכטען, ווי אויך צו זייער ראָליע אַלס רעליגיאָנס־לעהרער. אין געגענזאַץ צו די אַמאָליגע נביאים, גיעט ער אָב כמעט דעם העכסטען אָרט אין דער געזעלשאַפט די גייסטליכע פון בית־המקדש. „די ליפּען פון כּהן מוזען היטען די וויסענשאַפט, ביי איהם מוז מען לעהרע זוכען, ווייל ער איז דער געשיקטער פון גאָט״. „איהר אָבער — ווענדעט ער זיך צו די גייסטליכע פון זיין צייט — האָט זיך אָבגענייגט פונ׳ם געטליכען וועג, פיעל האָט איהר פערפיהרט געגען דעם געזעץ — און אָט פאַרוואָס איך האָב אייך געמאַכט פאַר די פעראַכטעטע און ערנידעריגסטע צווישען פאָלק״. ווערטער אַליין זעגען אָבער נאָך ווענינ געוועזען, אום אויסצוראָטהען די נייע פערברעכען אין יהודה. דאָ האָט מען געמוזט ענערגיש אַרויסטרעטען און קעמפּפען געגען אַ גאַנצע רייהע געפעהרליכע שטרעמונגען. אין יהודה האָט זיך אָבער נישט געפונען, ווער עס זאָל ראוי זיין צו אַזאַ אויפגאַבע. דעם נייעם קעמפּפער פאַר דער יודישער אָריגינאַליטעט, פאַר דער יודישער אָבגעזונדערטקייט און פאַר דעם ריין יודישען גייסט האָט וויטער געשאַפען דער גלות: פון צווישען די פערבליבענע יודען אין בבל איז ער אין זיין פאָטערלאַנד געקומען, פון מיט ענערגיע, מיט שטאַרקען חילען, מיט

געטליכען גייסט. מיט מלאכי'ן ווערט פערענדיגט דער פעריאָד פון נבואה ביים פאָלק ישראל, דער רוחהקודש ווערט אָבגעטהון; דערפאַר אָבער הויבט זיך דאַן אָן אַ נייער פעריאָד פון „סופרים", פון געלעהרטע עסקנים פּראַקטישע כלל-טהוער, וועלכע אַרבייטען אָהן אויפהער, אָהן רוה צו פערפאָלקאָמען דאָס געזעלשאַפטליכע און גייסטיגע לעבען פון זייער פאָלק.

דער ראש פון דער נייער תקופה איז עזרא הכהן.

עזרא, וועלכער האָט געוואָהנט אין בבל, האָט געשטאַמט פון כהנים-גדולים. זיין אורעלטער-פאָטער איז געוועזן דער בעריהמטער כהן גדול חלקיהו, וועלכער האָט אין מלך יאשיהו'ס צייטען געפונען די ספר-תורה אין בית-המקדש און דורכדעם געבראַכט צו אַ גאַנצער איבערקעהרעניש אין גייסטיגען לעבען פון לאַנד; זיין זיידע איז געוועזן דער כהן גדול שריהו, וועלכען נבוכדנאצר האָט געלאָזט הרג'ענען אין דער צייט פון חורבן, און די קינדער פון וועלכען עס האָבען אין גלות מיטגעבראַכט די הייליגע ספרים פון זייער פאָטערלאַנד. עזרא אַליין, וועלכען מ'האָט אין די שפּעטערדיגע דורות פערגליכען מיט משה בן-עמרם, איז געוועזן צווישען די פערטריבענע אין בבל בעריהמט אַלס גרויסער געלעהרטער, און האָט בעקומען דעם טיטול סופר. ער האָט טיעף ערלעהרענט די יודישע רעליגיעזע ליטעראַטור און האָט זיך געמיהט זי צו פערשפּרייטען צווישען פאָלק אין קאָפּיעס, וואָס ער אַליין האָט, ווי ס'שיינט, צוגעגרייט. „עזרא — דערצעהלט די מסורה — האָט אָנגעברייט זיין האַרץ, אויסצופאָרשען גאָט'ס תורה און איהר מקים צו זיין, ווי אויך צולעהרנען דאָס פאָלק ישראל געזעצליכקייט און וואַהרהייט".

עזרא האָט קלאָהר פערשטאַנען, אַז די יודישע נאַציע וועט נור דאַן אַ קיום האָבען, ווען זי וועט זיך אין איהר אינערליכען לעבען האַלטען נאָך ביי איהר נאַציאָנאַלען גייסט. אין דער דאָזיגער ריכטונג האָט ער געווירקט צווישען די יודישע קהלות אין בבל און פּרס. דערווייסענדיג זיך פון דער געמיינהייט, וואָס הערשט אין דער יודישער געמיינדע פון ירושלים; האָט ער אָנגענומען אַ בעשלוס, צו בעזעצען זיך דאָרטען, מיט דעם צוועק אַרויסצורופען ביים פאָלק אַ שטרעבונג צו אַ גייסטיגער בענייאונג. כדי צו בעוואָהרענען זיך אַ גרעסערען ערפאָלג אין דער אַרבייט אין יהודה און כדי צו האָבען אַ מעגליכקייט צו רעפאָרמירען אַלע געביטען פון דעם געזעל-שאַפטליכען, גייסטיגען און פאַמיליען-לעבען פון פאָלק אין דעם גייסט פון משה'ס לעהרע, האָט עזרא געמוזט בעזיצען אַ וועלכע נישט איז קראַפט און האָבען אַ פאָלמאַכט פון דער פּרס'ישער רעגירונג. אַזאַ מין בעפאָלמעכטיגונג איז איהם טאַקי געלונגען צו בעקומען פון דעם פּרס'ישען מלך

ארתחשסתא דעם ערשטען (465—425). עזרא׳ן איז געגעבען געוואָרען דאָס רעכט צו בעשטימען אין יהודה ריכטער און צו לערנען זיי, ווי צו משפט׳ען, לויט די געזעצען פון יודאַאיזם. אויסער דעם איז איהם ערלויבט געוואָרען, צו קלויבען ביי יודען אין בבל געלד פאַר דעם בית־המקדש אָדער פאַר די פעראָרימטע פאַמיליעס אין ירושלים, ווי אויך מיטצונעהמען מיט זיך קיין יהודה יענע גלויבענס־ברידער, וועלכע ווילען פערלאָזען דעם גלות. אַזעלכע „צוריקקעהרענדע" האָבען זיך אָנגעזאַמעלט אַרום אָנדערטהאַלבען טויזענד מאַן, מאַנסלייט; צו זיי זענען נאָך צוגעשטאַנען אַ גרופּע לוים און כהנים. אַלס פערזאַמלונגס־פּונקט פאַר דעם דאָזיגען קאַראַוואַן האָט געדיענט אַ פלאַץ אויף דעם ברעג פון׳ם טייך אהבה. דאָרט האָט עזרא פערזאָגט די פערזאַמעלטע צו פאַסטען און גאָט בעטען וועגען אַ גליקליכען וועג, ווייל איהם איז אונאַנגענעהם געוועזען צו פאָדערען ביי אַרתחשסתא׳ן אַ היל־שמירה פאַר די „צוריקקעהרענדע". אין אַ געוויסער מאָס האָט געקאָנט עזרא׳ן און זיין חברה בעשיצען דאָס, וואָס ער האָט מיט זיך געפיהרט קעניגליכע בריעף צו דעם פּחה פון „עבר הנהר" (סוריא און מעסאָפּאָ־טאַמיען), וואָס האָט זיך איינגעפונען אויפ׳ן וועג קיין ארץ־ישראל און איז געווען מיט איהר פערבונדען אין אַדמיניסטראַטיווער הינזיכט. די מסורה לעגט נאָך צו, אַז עזרא האָט געפיהרט זעהר רייכע געשאָנקען פון פּרסישען מלך און פון די „בני־הגולה" קיין ירושלים פאַר׳ן בית־המקדש. אין צוועלפטען טאָג פון חודש ניסן האָט זיך עזרא געלאָזען אין וועג אָן דער שפּיץ פון זיין סוויטע, און דעם ערשטען טאָג אין חודש אָב איז די גאַנצע פּאַרטיע אָנגעקומען אין דער הויפּשטאָדט פון יהודה. נאָך אַ דריי־טאָגיגער רוה, האָט עזרא איבערגעגעבען די מתנות אין בית־המקדש און די פּערסישע בעאַמטע האָט ער געוויזען דעם בעפעהל פון אַרתחשסתא וועגען דעם, אַז אין יהודה מוז איינגעפיהרט ווערען אַ נייע געזעלשאַפטליכע אָרדנונג, און וועגען דעם, וואָס פאַר אַ ראָליע עס ווערט איהם, עזרא׳ן, אָנגעציכענט אין דער דאָזיגער געזעלשאַפטליכער רעפאָרם־בעוועגונג.

אין ירושלים גופא האָט זיך איינגעפונען אַ געוויסער טייל היסע פּאַטריאָטען, וועלכע האָבען זיך בעצויגען זעהר פיינדליך צו דער אַסימילאַציע און, ווי נאָר ס׳איז אָנגעקומען פון בבל דער נייער רעפאָרמאַטאָר, זענען זיי באַלד צו איהם צוגעשטאַנען. פון די דאָזיגע איינפערשטענדיגע האָט זיך עזרא דערוואוסט פיעל ערגערע זאַכען, ווי ער האָט זיך געקאָנט פאָרשטעלען. ער האָט זיך אויך גיך איבערצייגט, אַז די אָבשוואַכונג פון דעם נאַציאָנאַל־רעליגיעזען גייסט אין פערשידענע שיכטען פון דער יודישער געזעלשאַפט

גענומען-אן וואס ווייטער אלץ מעהר געפעהרליכע פארמען, און אז די הויפט-אורזאך דערפון זענען די געמישטע חתונות. אנ'אויפגערעגטער פון אלץ, וואס ער האט זיך דערוואוסט, האט עזרא זיין פערביטערט הארץ אויסגעגאסען עפענטליך אין א תפלה אין בית-המקדש אין דער צייט פון דער פארנאכטיגער עבודה. דאס פאלק איז גערירט געווארען פון דעם ערנסטען צער און פון די הייסע טרעהרען פון דעם געלעהרטען מאן. א פארשטעהער פון דער פאטריאטישער פארטיי האט זיך געווענדעט צו עזרא'ן מיט פאלגענדע ווערטער: מיר זענען ווירקליך שולדיג געגען גאט דערפאר וואס מיר האבען גענומען פרעמדע ווייבער; נאר מיר האבען נאך א האפענונג: לאמיר זיך דא פאר גאט פערפליכטען אוועקצולאזען אונזערע אלע אזעלכע ווייבער פון פרעמדע פעלקער און די קינדער, וואס זיי האבען אונז געבוירען, לויט דעם געבאט פון גאט און פון די, וועלכע געהען אין זיינע וועגען. זאל פון איצט אן געהיט ווערען די געזעצליכקייט: שטעה-זשע אויף פון דער ערד, ווייל אויף דיר ליגט דער חוב דאס דורכצופיהרען און מיר וועלען זיך מיט דיר פעראייניגען און דיר העלפען אין דיין ארבייט. שטארק דיך און ווירק!" — עזרא האט געפאלגט דער דאזיגער אויפפאדערונג און דא אויפ'ן ארט האט ער פון אלעמען א שבועה גענומען, אז זיי וועלען געהן אין די וועגען פון דעם נאציאנאל-יודישען גייסט און פון דעם יודישען גלויבען.

באלד האט ער צוזאמענגערופען אין ירושלים א גרויסע פאלקס-פערזאמלונג פון אלע ארטיגע און ארומיגע איינוואהנער. די פערזאמלונג איז אויסגעקומען אין דעם 20-טען טאג פון מאנאט כסליו, אויף דעם פלאץ פאר'ן בית-המקדש. עס האט געגאסען א גרויסער רעגען און די פערזאמעלטע — ווי ס'דריקט זיך אויס דער כראניקער — האבען געציטערט פון קעלט און פון אויפרעגונג. עזרא האט זיי ערקלערט זיין פאדערונג — אוועקצולאזען די פרעמדע פרויען און אין אלגעמיין זיך אבצושיידען פון די פרעמדע פעלקער. דאס פאלק האט הויך אויסגעדריקט זיין איינשטימיגקייט, נור פון זיין זייט האט עס געפאדערט, אז ס'זאלען געגרינדעט ווערען באזונדערע ראטהען פון עלטסטע און ריכטער, צו בעטראכטען די פערשיעדענע מיסמערשטענדנישען, וואס וועלען אויסוואקסען אויף דעם באדען פון די פאמיליען-צושיידונגען. באלד האט זיך אין ירושלים געבילדעט, אונטער דער לייטונג פון עזרא הסופר, א ראטה, וועלכער פלעגט אויספארשען אלע צופאלען פון געמישטע חתונות און מיטהעלפען זיי צו צורייסען. דאן זענען אויך צוזאמענגעשטעלט געווארען רשימות פון די פאמיליעס, וואו עס האבען זיך איינ-

געפונען פרויען פון פרעמדע פעלקער, און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז פיעל פון די גרויסע מיוחס'דיגע משפחות, זאגאר פון די כהנים, זענען געווען בעשמוצט מיט דעם דאזיגען זינד. עזרא'ס מיה איז וואהרשיינליך נישט געווען אומזיסט. די פרעמדע פרויען זענען דערווייטערט געווארען פון פיעל יודישע פאמיליעס. דאס איז געווען א שטרענג מיטעל, מיט וועלכען ס'איז פערבונדען געווען די פונאנדעררייסונג פון הונדערטער שטארקסטע פאמיליענפערבאנדען און פערזענליכע נייגונגען; דער דאזיגער שווערער קרבן איז אבער נויטיג געווען, צו פערפעסטיגען דעם פאלקס-ארגאניזם. די פרעמדע עלעמענטען האבען געמוזט דערווייטערט ווערען פונ'ם יודענטום, ווייל זיי האבען געטראגען אין זיך א געפאהר פאר דער ריינקייט פון די יודישע רעליגיעזע בעגריפען.

די דאזיגע פאטריאטישע בעוועגונג אין יהודה געגען די געמישטע חתונה-פערבינדונגען און בכלל געגען די צו-נאהנטע פערבינדונגען מיט די פרעמדע פעלקער האט אבער ביי די ארומיגע שכנים ארויסגערופען א גרויסע אויפרעגונג. די פרעמדע פרויען, וועלכע זענען ערווייטערט געווארען פון יהודה און וועלכע האבען געמוזט זיך אומקעהרען אין זייערע לענדער, האבען אויפגעוועקט ביי זייערע פריינד און נאהנטע געפיהלען פון נקמה פאר דער אנגעטהונענער בעליידיגונג. צו דערזעלבער צייט זענען אין דער פאריזישער פראווינץ, צו וועלכער עס האט אויך אנגעהערט פאלעסטינא, פארגעקומען גרויסע פאליטישע מהומות. דער פחה פון סוריא האט מורד געווען געגען ארתחשסתא און אין א משך פון איינינגע יאהר האט ער מלחמה געפיהרט מיט איהם, כדי אבצורייסען זיין פראווינץ פון פרס. מיט די דאזיגע מהומות האבען זיך בענוצט די שבטים, וועלכע זענען געווען פיינדליך צו יודען. זיי האבען זיך אריינגעריסען אין ירושלים, וועלכע איז דאן נאך געווען אונבעפעסטיגט פון אויסערן, האבען צובראכען די איבערגעבליבענע טיילען פון דעם אלטען שטאדט-מויער און אונטערגעצונדען די שטאדט-מויערען. די עמונ'ער, די אשדוד'ער, די שומרונ'ער האבען בעקומען א פרייען צוטריט צו דער הויפטשטאדט און האבען דארט געבעלהביתעוועט, ווי ביי זיך אין דערהיים..

דאס האט זעהר געקרענקט די פאטריאטען פון ירושלים, וועלכע זענען געווען עזרא'ס אנהענגער. זיי האבען זיך איבערצייגט, אז צו דער אינערליכער אבגעזונדערטקייט פון פאלק איז נויטיג איהם אויסערליך אבצוזונדערן, אז ירושלים מוז ווערען א פערפעסטיגטע, פערשלאסענע שטאדט, וואו עס זאלען זיך נישט קאנען לייכט אריינרייסען קיין רויבערישע שונאים. ארומצו-

בויען די הויפּטשטאָדט מיט פעסטע ווענט — איז פון דאַן אָן געוואָרען די הייסעסטע שטרעבונג פון די יודישע פּאַטריאָטען. זייער הויפּטמאַן עזרא, וועלכער האָט אָנגעפאַנגען צו רעפאָרמירען דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, אינ'ם גייסט פון דער יודישער לעהרע און דעם יודישען פאָלקס-געפיהל, האָט זיך גענויטיגט אין אַ מיטהעלפער, וועלכער זאָל בעזיצען פּאָליטישע און צייטענוויז אויך דיפּלאָמאַטישע פעהיגקייטען און זאָל קאָנען פערפעסטיגען די אויסערליכע פּאָזיציע פון דעם יודישען פאָלק צווישען די אַרומיגע שבטים. אַזאַ פערזאָן איז ווידער ערשינען אין גלות. דאָס איז געוועזען נחמיה בן-חכליה, וועלכער האָט פערנומען דעם פּאָסטען פון שר-המשקים אין דעם קעניגליכען הויף אין פּרס פאַר'ן מלך ארתחשסתא I אין דער הויפּטשטאָדט שושן.

פון זיין ברודער חנני, וועלכער איז, נאָך די נייע אומגליקען, וואָס האָבען זיך געשאָטען אויף ירושלים, געקומען פון יהודה קיין פּרס, האָט זיך נחמיה דערוואוסט אין וואָס פאַר אַ פינסטערער לאַגע עס געפינט זיך זיין פאָלק און זיין פאָטערלאַנד. נחמיה, דער נאָהנטסטער און געליבטסטער שר פון מלך פּרס, איז שרעקליך געריהרט געוואָרען פון די טרויעריגע ידיעות. נישט קוקענדיג אויף דעם גרויסען פּלאַץ, וואָס ער האָט פערנומען אין גלות, האָט דאָך אין זיין האַרצען געברענט די הייליגע ליעבע און די אומענדליכע בענקשאַפט צו דער הייליגער שטאָדט, צום בית-המקדש, צו זיינע ברידער, און די שרעקליכע נאַכריכט האָט אין איהם אַ ביטערען טרויער געוועקט. פונדעסטוועגען איז נחמיה נישט אָבהענדיג געבליבען. דאָס איז געוועזען אַ מענש מיט אומגעוועהנליכער ענערגיע, אומגעוועהנליכע פעהיגקייטען און אומגעוועהנליכער שטאַנדהאַפטיגקייט. ביי'ם הויף האָט ער זיך אויסגעלעהרנט די קונסט פון פערוואַלטען, די קונסט פון הערשען איבער מענשען מיט דער הילף פון אומבויגזאַמען ווילען, אויסניצענדיג אַלערליי געשעהעניסען. ער האָט פעסט בעשלאָסען, פערזענליך צו געהן קיין ירושלים און מאַכען אַן עק צו דער טרויעריגער לאַגע. זיין הויכער פּאָסטען האָט איהם אָבער נישט ערלויבט מיט אַמאָל צו פערלאָזען פּרס. דאָס האָט איהם זעהר געקרענקט. זיינע שווערע אינערליכע ליידען האָבען זיך אָבגעשפּיעגעלט אויף זיין אויסערליכען אויסזעהן: זיין געזיכט איז בלייך געוואָרען און די אויגען — אויסגעלאָשען, און ווען ער האָט איינמאָל, אַלס שר המשקים דערלאַנגט דעם קעניג און דער קעניגין דעם באָקאַל, האָט זיין אויסגעמאַטערטער בליק פערוואונדערט ארתחשסתא'ן. „וואָרום זעהסטו אויס אַזוי שלעכט? — האָט דער קעניג געפרעגט — דו ביסט, דאַכט זיך,

נישט קראנק?!“ — „ווי אזוי זאל איך אויסזעהן גוט — האט נחמיה געענטפערט — ווען די שטאדט, אין וועלכער עס געפינען זיך די קברים פון מיינע אור־עלטערן, איז צורואינירט און איהרע טויערן זענען פערברענט“. — דאן האט נחמיה ארויסגעזאגט פאר׳ן מלך זיין הייסעסטען פערלאנג, אומצוקעהרען זיך אין זיין פערוויסטען פאטערלאנד, כדי מיטצוהעלפען די ארבייט פון זיין בעניאונג. ארתחשתא איז געוועזן אויף אזוי פיעל גענעדיג, אז ער האט איהם אלץ ערלויבט: אונטערצונעהמען זיין רייזע קיין ירושלים אבצובויען איהרע ווענט, און פון דאס־ניי צו ברענגען אין ארדנונג די צורודערטע געמיינדע. ער האט איהם געגעבען בריף צו זיינע בעאמטע מיט א בעפעהל, איהם נישט צו מאכען קיינע שטערונגען אויפ׳ן וועג און פערזארגען מיט בוי־מאטעריאל. ער האט איהם געגעבען א מתנה פון פוסגעהער און רייטער און האט איהם בעשטימט אלס פערטרעטער פון יהודה. נאר איין בעדינגונג האט ארתחשתא געשטעלט נחמיה׳ן: ער זאל דאך נישט זעהר לאנג פערבלייבען אין ירושלים און אין א געוויסער צייט ארום זיך צוריקקעהרען אין הויף.

מיט נחמיה׳ס אנקומען קיין ירושלים הויבט זיך אן א נייע תקופה אין דער געשיכטע פון די יודישע קהלות אין יהודה. אין דער בעגלייטונג פון א גרויסער סוויטע פערוואנדטע, בעדינטע און וואך האט נחמיה פערלאזען די הויפטשטאדט שושן און אזוי ווי דורכרייזענדיג דורך דער געוועזענער אפרים־מלוכה, האט נחמיה געמוזט ווייזען דעם פחה דעם קעניגליכען בעפעהל, האבען די אנפיהרער פון די יודישע שונאים, די שומרונ׳ער סנבלט און טוביה, זיך באלד דערוואוסט דעם צוועק פון נחמיה׳ס רייזע, און זיי האבען באלד דערפיהלט, אז ס׳הויבט זיך אן פאר זיי א צייט פון א נייעם קאמפף. זיי איז איבערהויפט נישט אנגענעהם געוועזן דאס, וואס א יוד ווערט בעשטימט פאר א רעגירונגס־פערטרעטער, און דערצו א יוד, וועלכער האט בדעה ענערגיש צו בעשיצען זיינע פערפאלגטע ברידער.

אנקומענדיג קיין ירושלים, האט נחמיה זיך אין ערגעץ נישט געוויזען. ער האט פריהער געוואלט גוט אויסשטודירען דעם באדען פון זיין טהעטיגקייט און די מענשען, מיט וועלכע ער וועט איצט מוזען קומען אין געוויסע בעציהונגען. דערווייל האט ער זיך ארומגערינגעלט מיט פראכטפאלער הערליכקייט; בעזיצענדיג ריעזיגע רייכטימער, האט ער געלעבט ווי א פירשט. דעם צוועק פון זיין אנקומען האט ער צוערשט געהאלטען אויף אזוי ווייט בסוד, אז אפילו די יודישע מאגנאטען האבען אויך וועגען דעם גארנישט געוואוסט: ער האט זיי נישט זעהר אנגעטרויט. איינמאל איז ער ארויסגע-

פאהרען ביינאכט הינטערן שטאדט צו בעטראכטען די צובראכענע שטאדט-מויערען, כדי אויסצואַרבייטען א פלאן, ווי אזוי זיי אויפצושטעלען. נאכהער האט ער פערזופען די הויפטלייט פון די בתי-אבות (אבשטאמונגען), און זיי מגלה געווען, צו זייער גרויסער בעוואונדערונג, אז נישט נאר ער איז בעפאלמעכטיגט אויפצובויען די צובראכענע שטאדט-ווענט, נאר אויך אריינצוברענגען ארדנונג אין דעם גאנצען לאנד. צום לעצט האט ער אויך צוגעגעבען, אז ער וויל מאכען אַן ענדע צו דער שאנדע און דעם אונגליק פון דער יודישער געמיינדע אין איהר פאטערלאנד. אלע האבען איהם אויסגעדריקט זייער גרייטקייט, אנצווווענדען זייערע אלע קרעפטען פאר דער אלגעמיינער זאך. זאגאר די, וועלכע האבען זיך גע'חבר'ט מיט די ארומיגע שכנות'דיגע פעלקער און זענען געווען מיט זיי אין גוטע בעציהונגען, האבען ארויסגעוויזען זייער צופריעדענהייט. אבער דאך איז אונגעוועהנליך שווער געווען דורכצופיהרען די אויפגאבע, וואס נחמיה האט אויף זיך גענומען. ער האט געמוזט ברענגען אין ארדנונג די פאלשטענדיג צורואינירטע געמיינדע, וואס איהרע מיטגליעדער האבען זיך דאך נישט געקענט בעשליסען, זיך געגענצושטעלען דער געפאהר, צוליעב זייער שרעק, צוליעב זייער שוואכקייט, צוליעב זייער אייגענליעבע אדער צוליעב פערשיעדענע אנדערע פאראורטיילען. די ערשטע זארג זיינע איז געווען צו פערפעסטיגען ירושלים, ווייל אהן דעם וועט אונגוצליך זיין יעדע אונטערנעהמונג, יעדע רעפארם.

מיט דער ארבייט פון פערפעסטיגונג האט אנגעפיהרט נחמיה אליין; פערשיעדענע גרופען האט ער בעשטימט אלס אויפזעהער. דערווייל איז אבער די זאך נישט אזוי לייכט פארווערטס געגאנגען. ווייטער האבען די שומרונים מיט סנבלט און טוביה אן דער שפיץ געפאדערט, אז מען זאל זיי לאזען אנטייל נעהמען אין דער אויפבויאונג פון דער הייליגער שטאדט. נאר נחמיה האט זיי אויך, ווי זיינע פארגענגער אבגעשטויסען. „קיין טייל, קיינע פערדיענסטען, קיין אנדענקונג דארפט איהר נישט האבען אין ירושלים". דאן האבען זיי אויף אזוי פיעל אנגעהויבען שטערען דעם פערטרעטער אין זיין ארבייט, אויף וויפיעל יענער האט ארויסגעוויזען אונגעוועהנליכע פלייסיגקייט, צו דערפיהרען בין ענדע די אנגעהויבענע זאך. אין אנהויב האבען זיי זיך בענוצט מיט רמאות.. זיי האבען זיך געפרובט איינרעדען, ווען מען האט געדארפט, אז נחמיה טראגט זיך מיט'ן געדאנק, אבצורייסען יהודה פון פרס און דענקט אליין צו ווערען דער יודישער מלך. נאכהער האבען זיי געמיינט אריינצוברענגען די יודישע ארבייטער אין פערצווייפלונג

דורכדעם, וואס זיי האבען אבגעלאכט פון זייער בנין און גערעדט, אז אפילו א פוקס וועט די גאנצע וואנט קאנען איינווארפען, אזוי טאנדעט איז עס געמאכט. ווען אבער דער מויער איז שוין ביז העלפט אויפגעבויט געוועזען, האבען זיי זיך צונויפגערעדט מיט די איבעריגע פיינדליכע שבטים, צו מאכען א געהיימען אנפאל אויף די ארבייטער, אום פון דאס-ניי צו צוברעכען דאס אויפגעשטעלטע.

נחמיה איז אבער געוועזען גענוג מונטער און וואך. אלס וועכטער האט ער ביים מויער אוועקגעשטעלט א טייל פון זיינע מענשען אונטער דער השגחה פון יודישע פיהרער; די ארבייטער זענען געוועזען בעוואפענט מיט געוועהר, און די משאות-טרעגער האבען אין איין האנד געהאלטען דעם שווערד און אין דער צווייטער -- דאס מאטעריאל. כדי אונטערצואיילען די ארבייט, האט נחמיה פעראררדענט, אז עס זאל געארבייט ווערען פון זונענאויפגאנג ביז וואנען די שטערען בעווייזען זיך; א טייל פון די ארבייטער האבען בייגאכט געמוזט וואך זיין און היטען, אז קיינער זאל אין שטאדט פין דער פרעמד נישט אריינדרינגען. די בעוואפענטע פלעגען זיך לאנג נישט אויסטהון. נחמיה אליין פלעגט זיך שטענדיג געפינען אויף דעם פלאץ פון דער ארבייט, בעווייזענדיג זיך דא און דארטען אין דער בעגלייטונג פון א טראמפעטיסט. סנבלט און זיינע חברים זענען דאן געפאלען אויף אנדערע מיטלען, ווי צו שטערען נחמיה'ן אין דער ארבייט. זיי האבען געוואלט אין דעם יודישען לאגער גופא ארונטעררייסען דעם צוטרוי צו נחמיה'ן און שאפען געגען איהם פיינד צווישען זיינע אייגענע ברידער. פאר געלד האבען זיי געפונען אין יהודה גופא פעררעטער. די הויפטלייט פון יענע משפחות, וועלכע זענען פריהער געוועזען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט די שונאים פון ירושלים האבען דורך בריעף זיך פערבונדען מיט טוביה'ן, סנבלט'ס חבר. דאך האבען אט די אלע הינדערנישען נישט געקאנט אבטוידטען אין נחמיה'ן זיין ריעזיגע ענערגיע: ער האט פערענדיגט די אנגעהויבענע ארבייט מיט א אונגעוועהנליכער פלייסיגקייט און מיט זיין גלאסענקייט און אויסגעהאלטענקייט האט ער פערוואונדערט זאגאר זיינע אייגענע פיינד.

צו דער אייגענער צייט, וואס נחמיה האט געפיהרט דעם קאמפף מיט די אויסערליכע שונאים, איז איהם אויך אויסגעקומען צו ראנגלען זיך מיט די אינערליכע שונאים פון פאלק. געוויסע מיוחסדיגע משפחות, וועלכע האבען געשפיעלט אין לאנד א צווייטיגע ראליע, האבען, ווי אויבען איז דערמאהנט, געדיענט אין דער שטיל דעם פיינד, אונטערשטיצענדיג איהם

אין די פערשידענע בלבולים נעגען נחמיה'ן. אויסער דעם האבען זיי אויס'ן תעכסטען אכוריות'דיגען אופן געדריקט זייערע ארימע ברידער. ווען די ארימע פלעגען לייהען ביי די רייכע געלד אויף דעם ערד-צינג, צו בע-צאהלען דעם פרס'ישען הערשער אדער ברויט אין אונגערעטעניש-יאהר, צו שפייזען זייערע הויזגעזינדער און פלעגען דערביי פער'משכונ'ען זייערע פעלדער, וויינגערטנער, איילבערטבוימער, הייזער אדער זאגאר קינדער, פלעגען די מלוים (קרעדיטארען) פערהאלטען אין זייער אייגענטום די ערד פון בעל-חוב, ווען ער פלעגט צום טערמין נישט בעצאהלען, און זיינע זיהן און זיינע טעכטער פלעגען זיי פערקויפען אין קנעכטשאפט. ווען די אנקלאגעס פון די, וואס פלעגען ליידען פון דער דאזיגער אכוריות, האבען אנגעהויבען אלץ אפטער און אפטער זיך צו דערטראגען צו נחמיה'ס אויע-רען, האט ער בעשלאסען צו פאדערן אנ'ערקלערונג פון די הארצלאזע עשירים. ער האט געלאזען צוזאמענרופען א גרויסע פערזאמלונג און גע-האלטען א רעדע, אין וועלכער ער איז שארף ארויסגעטראטען געגען דער אכוריות, וואס איז אזוי פערפלוכט דורך דעם יודישען געזעץ. „מיר, אין פרס,— האט ער אין זיין רעדע געזאגט — קויפען שטענדיג אויס אונזערע ארימע ברידער, וועלכע איהר פערקויפט צו די געצענדיענער; אויף אזא אופן, פערקויפט זיי לכתחלה צו אונז". די בעדייטונג פון נחמיה איז געוועזען אזוי גרויס, זיין שטים איז געוועזען אזוי וויכטיג און צוזאמען מיט דעם זענען די רייכע און די ווירקונגספולע געוועזען אזוי אויפמערקזאם צו די גע-זעצען פון דער תורה, אז זיי האבען באלד צוגעזאגט נישט נאר פרייצולאזען די קינדער פון זייערע בעלי-חובות, נאר אויך אומצוקערען זיי זייערע פעל-דער, און זייערע גערטנער און זייערע הייזער, זאגאר זיי איינגאנצען מוחל צו זיין די חובות. נחמיה האט זיך בענוצט מיט דער גינסטיגער שטימונג און ער האט זיך געאיילט צו נעהמען ביי די רייכע א שבועה, אז זיי וועלען פינקטליך ערפילען זייער צוזאג.

דאס איז געוועזען א בעדייטענדער נצחון, וואס איז אבגעהאלטען גע-ווארען דורך נחמיה'ן אינ'ם נאמען פון געזעץ איבער דער איינענוציגקייט פון די רייכע. דער יודישער פערטרעטער אליין האט דער ערשטער געוויזען דעם ביישפיעל פון גרויסמוטיגקייט. ער האט נישט נאר ענטזאגט זיך פון זיין געהאלט, נאר ער האט נאך אליין געליהען ארימע לייט געלד און ברויט און אין א גויט האט ער זיי מוחל געוועזען די חובות; קוקענדיג אויף איהם זענען זיך זיינע קרובים און זיינע דיענער אויך אזוי בארמהערציג און גרויסמוטיג בעגאנגען מיט די אונפערמעגליכע קלאסען.

מיט דער הילף פון אזא הנהגה איז נחמיה'ן געלונגען גובה צו זיין אלע שוועריגקייטען פון זיין וועג און פון דאסניי צו שאפען א נארמאלען גאנג פאר דער ענטוויקלונג פון דער יודישער געמיינדע. דאס פאלק האט זיך צוגעהערט צו זיינע ווערטער מיט התפעלות, מיט דרך־ארץ, מיט הכנעה און מיט'ן גוטען ווילען אדער זאגאר מיט בייזען איהם נאכגעטהון. — די הינדערנישען האבען אבער נאך אלץ נישט אויפגעהערט. ווען די ווענה פון שטאדט-מויער זענען שוין געווען פארטיג און די טויערען אויפגעשטעלט, האט זיך געלאזט פיהלען א מאנגעל אין לוים, — די שטענדיגע שומרים און אויפזעהער פון בית־המקדש. זיי האבען זיך צוזייעט איבער דער פראווינץ, ווייל צייט די לעצטע מהומות אין דער הויפטשטאדט האט דאס פאלק אויפגעהערט צו בריינגען זייער מעשר, (דעם צענטעל פון די תבואה) און זיי האבען נישט געהאט מיט וואס זיך צו ערנעהרען. דערצו איז אויך די אלגעמיינע בעפעלקערונג פון דער הויפט-שטאדט געווען צו קליין אויף צו קאנען איהר פערטיידיגען אין א אונגליקס-צופאל. מען האט אלזא געמוזט בעפעלקערען ירושלים און בעזארגען דעם בית־המקדש מיט בעדינערים.

נחמיה האט צושיקט אויפרופען צו אלע, וועלכע האבען פערלאזען ירושלים נאך די אנפאלען פון די שומרונ'ער און די עמונ'ער, און אויך צו די, וואס האבען לכתחלה זיך בעזעצט אין דער פראווינץ, אז זיי זאלען זיך בעזעצען אין דער הויפט-שטאדט. א סך פון יענע, וואס האבען ארויסגעשטאמט פון גרויסע יחוס'דיגע משפחות, האבען מיט'ן גוטען ווילען דערצו איינגעשטימט. נאר אזוי ווי די צאהל פון די פרייוויליגע האט דאך נישט געקלעקט אויף צו בעפעלקערען גאנץ ירושלים, איז בעשטימט געווארען אריבערצופיהרען אהין א צענטעל טייל פון די דארפסלייט. נחמיה האט אבער נישט אלעמען געפונען פאר פאסענד אויף צו בעזעצען זיך אין אין דער הויפטשטאדט און ווייניגער פון אלץ האט ער, פערשטעהט זיך, געוואלט איינוויליגען אויף דעם, אז אין ירושלים זאלען וואהנען די געבוירענע פון די געמישטע התונות. צוליעב דעם האט ער געפאדערט פון אלע, וואס האבען געוואלט זיך בעזעצען אין דער הויפטשטאדט, אז זיי זאלען דערווייזען דעם יחוס פון זייער אבשטאמונג. דערביי איז נחמיה זיך בעגאנגען גאנץ שטרענג. דריי משפחות פון 642 מיטגליעדער זענען געווארען ארויסגעזעצט פון ירושלים, דערפאר, וואס זיי האבען נישט געקאנט דערווייזען, אז אין זייערע אדערען פליסט ריין יודיש בלוט; אזוי אויך האט ער אבגענומען דעם גייסטליכען טיטול פון דריי כהנים-פאמיליען.

וועלכע האָבען נישט געקאָנט דייטליך דערווייזען, אַז זיי שטאַמען פון אהרן הכהן. צוליעב דער פערטיידיגונג פון בית-המקדש, כדי איהם אָבצוהיטען פון אַן'אָנפאַל דורך די ערוואַטערטע און גע'פּסל'טע משפחות, האָט ער פון צפון-זייט אויסגעבויעט אַ פעסטונג מיט'ן נאָמען בירות, וועלכע האָט צולעצט געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָליע אין'ם לעבען פון דער הויפּט-שטאָדט.

אויף אַזאַ אָרט האָט נחמיה פערפעסטיגט ירושלים און איהר פערזאָרגט מיט אַ ריין יודישער בעפעלקערונג; ער האָט דערהיי געמיינדע אַ צענטרום געגעבען, און דעם פאָלק — אַ קערפּער, וועלכער איז פעהיג געוועזען צו פערטיידיגען זיך; נאָר דאָס אַליין איז נאָך נישט גענוג געוועזען; מען האָט נאָך געדאַרפט אין דעם קערפּער אַ נשמה אַריינבלאָזען, מען האָט געדאַרפט אַ טראַכט טהון וועגען איינפיהרען אין גאַנצען לאַנד געזעצליכקייט און ערהליכקייט. דערצו איז שוין נויטיג געוועזען די הילף פון די געלעהרטע און הייליגע ספרים. דאַן איז פון דאָסניי אַרויסגעטרעטען עזרא, וועלכער איז פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס נחמיה האָט אין לאַנד אָרדנונג געמאַכט, געשטאַנען ווי מיט אַ שאָטען בעדעקט. אין דעם ערשטען טאָג פון דעם זיעבעטען מאָנאַט, דאָס הייסט, אום ראש השנה, האָט זיך דאָס גאַנצע פאָלק פערזאַמעלט אין ירושלים אויף אַ ברייטען פּלאַץ פאַר'ן בית-המקדש. דאָ זענען געווען אויפגעשטעלט הויכע שטאַפּלען, אויף וועלכע עזרא האָט געזאָלט אַרויסגעהן און לעזען די ספר-תורה פאַר'ן עולם. מען האָט זיך געמיהט צו שאַפען אַ פייערליכע שטימונג. די פערזאַמלונג איז געווען אַ פּיעלצאָהליגע; דאָ האָבען זיך איינגעפונען נישט בלויז מאַנסלייט, נאָר אויך פרויען און קינדער. ווען עזרא האָט נאָר פונאַנדערגעוויקעלט די תורה האָבען אַלע אָנגעוועזענע זיך אויפגעהויבען, אויסדריקענדיג מיט דעם זייער הכנעה פאַר דעם הייליגסטען ספר. און אַז ער האָט אַ תפלה אַרויסגעזאָגט, איידער ער האָט די ערשטע זייטען געלעזען, האָט דאָס פאָלק מיט אַ דונער אויסגעשריען „אָמן". דאַן האָט עזרא מיט אַ הילכיגער שטים אָנגעפאַנגען צו לעזען די תורה און די פערזאַמעלטע האָבען זיך צוגעהערט מיט אַן'אָנגעשטרענגטער אויפמערקזאַמקייט. די, וועלכע זענען נישט געווען אימשטאַנד צו בעגרייפען דעם אינהאַלט, איבערהויפּט, די פרויען און דאָרפס-לייט, האָבען די לויים אַלץ גענוי ערקלערט, וואָס עזרא האָט פון גאָטס-בוך געלעזען. די לעזונג האָט געמאַכט אַ שטאַרקען איינדרוק. עזרא איז צוגעקומען צו דער שטעל אין דער הייליגער תורה, וואו עס ווערען געשילדערט די גרויסע אונגליקען, וואָס וועלען מיט'ן פאָלק געשעהן,

ווען עס וועט פון גאָטס-וועג אָבטרעטען. ביים פאָלק האָט זיך ערוואַכט דאָס בעוואוסטזיין פון זיין זינדיגקייט, און עס איז געוואָרען געפאַלען ביי זיך. אַ ביטערער יאָמער האָט אויסגעבראָכען ביי די צוהערער. נחמיה, עזרא און די לויים האָבען געמוזט בערוהיגען און טרייסטען די בעטריבטע צוהערער. נאָר נאָכדעם, ווען זיי זענען אַביסעל צו זיך געקומען, איז הערליך גע-פייערט געוואָרען דער דאָזיגער טאָג, און דער עולם האָט זיך געפרעהט מיט דעם, וואָס עה האָט די תורה פערשטאַנען און בעגריפען. דאָס ערשטע מאָל האָט דאָס פאָלק אין זיין האַרצען איינגעשלאָסען דעם בוך פון דער געטליכער געזעצליכקייט. די מהפכה אין דעם יודישען בעוואוסטזיין, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען נאָך אין גלות, איז איצט פערענדיגט געוואָרען. די ספרים האָבען פערענדיגט דאָס, וואָס עס האָבען אָנגעפאַנגען זייערע פאָר-גענגער — די נביאים.

דאָס פאָלק איז אַזוי בעגייסטערט געוואָרען פון דער תורה, וועלכע עס האָט פריהער אַזוי וועניג געאַכטעט, אַז עס האָט זי געוואָלט הערען און הערען אָהן אויפהער. די זעלביגע לייט, וואָס זייערע עלטערען האָבען פריהער אַזאַ ווידערשטאַנד געוויזען די נביאים, פלעגען טאָג טעגליך קומען צו עזרא'ן און בעטען ער זאָל ווייטער לעזען די תורה פאַר'ן פאָלק, און איהם לערנען די מצות פון גאָט. עזרא האָט פאָרגעלייענט די שטעלע וועגען די ימים-טובים, וועלכע דאַרפען געפייערט ווערען אין זיבעטען מאָנאַט, אין תשרי. דאַן האָבען די אָנפיהרערס צושיקט שלוחים איבער גאַנץ יהודה, מודיע צו זיין דער בעפעלקערונג, אַז אַלע זאָלען אָנגרייטען בלעטער און צווייגען פון איילבערטבוימער און פון טייטעלבוימער און פאַלמען-בוימער אויף צום בויען יום-טוב-סוכות. דאָס פאָלק האָט מיט אַ פרעהליכער פלייסיג-קייט זיך גענומען פאַר דער אַרבייט און האָט דעם יו"ט פערבראַכט אין אַזאַ ליכטיגער שטימונג, ווי קיינמאָל ניט ביז איצט. אין דעם פער-לויף פון די אַלע אַכט יום-טוב-טעג זענען פאַר'ן פאָלק אין בית-המקדש טעגליך געלעזען געוואָרען פרשיות און קאַפּיטלען פון דער הייליגער תורה. פון דאַן אָן איז דאָס לעזען געוואָרען אַ טייל פונ'ם גאָטעס-דיענסט אין בית-המקדש.

די דאָזיגע אויפגעהויבענע שטימונג האָבען עזרא און נחמיה אויסגענוצט, כדי צו דערוועקען די יודען אינגאַנצען זיך אָבצושיידען פון די פרעמדע פרויען, אויף וויפיעל אַזוינע געמישטע פאַמיליען-פערבינדונגען האָבען זיך נאָך אין לאַנד איינגעפונען. צוליעב דעם טאָג איז בעשטימט געוואָרען אַ תענית און עס איז צוזאַמענגערופען געוואָרען אַ פאָלקס-פערזאַמלונג. אַלע

זענען געקומען אין בית־המקדש אין טרויער־קליידער, בעשאָטען מיט אש. דאַן האָבען די לוים זיך מתודה געווען אין דעם נאָמען פון גאַנצען פאָלק פאַר זיינע זינד. עזרא האָט פאָרגעלעזען און ערקלערט די פרשה אין דער תורה, וואו עס ווערען פערבאָטען חתונות מיט קינדער פון פרעמדע פעלקער, און וואו עס ווערט דייטליך אָנגעוויזען, וואָס פאַר אַ נאַציאָנאַלע געפאַהר דערפון קאָן אַרויסקומען. באַלד האָבען די יודען, וועלכע האָבען געהייראַטעט מיט פרעמדע ווייבער, זיך צושיידט מיט זיי און אַלע האָבען זיך פייערליך ענטזאַגט פון צו האָבען ווייטער וועלכען ס'איז פאַמיליען־פער־קעהר מיט די שומרונ'ער. און ווידער האָבען די אָנפיהרער פערשטאַנען אויסצונוצען די הייסע מינוט: זיי האָבען פון דער פערזאַמלונג אַ פייערליכע שבועה אַרויסבעקומען, צו היטען די געזעצען פון דער תורה און מעהר זיך נישט צולאָזען פערפיהרען אין יענע זינד, צוליעב וועלכע דאָס לאַנד איז וויסט, דער בית־המקדש צושטערט און דאָס פאָלק פערטריבען געוואָרען. די געמיינדע האָט ווייטער געדאַרפט זיין דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון דער תורה, וואָס משה האָט ישראל'ן פון גאָט געגעבען. זאָגאַר די פרויען און די קינדער האָבען געשוואָרען צו היטען גאָט'ס געבאָטען. איבער־הויפּט האָבען די איניציאַטאָרען פון דער פערזאַמלונג, עזרא און נחמיה, אונטערגעשטראָכען פיעל מאָל דעם איסור אָבצוגעבען יודישע טעכטער פאַר מאַנען פון פרעמדע פעלקער און נעהמען פון זיי פרויען פאַר די זיהן; די פראַגע איז געווען אַ ברענענדיגע און עזרא און נחמיה האָבען געמוזט איינמאָל פאַר אַלע מאָל מיט דער זאַך אַני־ענדע מאַכען. ווייטער איז געשטעלט געוואָרען די פאָדערונג, שטרענג אָבצוהיטען שבת און יום־טוב; נישט בלויז קיינע מלאכות אין די דאָזיגע טעג נישט טהון, נאָר זאָגאַר נישט קויפען און נישט פערקויפען, נישט ביי קיין יודען און נישט ביי קיין פרעמדען. דאַן איז אויך בעשטימט געוואָרען צו מאַכען יעדען זיעבעטען יאָהר שמיטה פאַר די פעלדער, זיי זאָלען נישט געאַקערט און נישט געזייעט ווערען; אין דעם זעלביגען יאָהר מוזען אויך געשאָנקען ווערען אַלע חובות, וואָס זענען ביז דער צייט נישט אויס־געמאָהנט געוואָרען, און עס מוזען אומגעקעהרט ווערען אַלע משכנות. אויף די הוצאות פון בית־המקדש מוז יעדער יוד שענקען אַ האַלבען שקל יעהרליך און אין אַ געוויסען טערמין צושטעלען האָלץ פאַר'ן מזבח. ווייטער מוז יעדען יאָהר געבראַכט ווערען די ערשטע פרוכט (בכורים) פון די בוימער און פון די פעלדער אין בית־המקדש, פאַר די כהנים און די לוים — דאָס, וואָס קומט זיי לויט'ן געזעץ — די תרומות און מעשרות.

דער אינהאלט פון די אלע פפליכטען איז פערשריבען געווארען אויף א בעזונדערער מגלה און די הויפט-לייט פון אלע משפחות האבען זיך געדארפט אונטער'חתמ'ענען מיט זייערע נעמען. דער ערשטער האט זיך אונטערגע'חתמ'עט נחמיה און אין אלעמען זענען געווען ביז 85 אונטערשריפטען פון די אנגעזעהענסטע לייט פון פאלק. עס איז אבער נויטיג געווען צו האבען די חתימות פון אלע 120 פאלקס-פרעטרעטער און זיי האט מען צונויפגעזאמעלט דורכדעם, וואס מען האט צו זיי אין זייערע הייזער די מגילה צוגעשיקט און זיי האבען זיך אונטער איהר גע'חתמ'עט.

פיעל, אונגעהויערע פיעל האט נחמיה אויפגעטהון אין אזא קורצער צייט! ער האט נישט בלויז אויפגעבויעט די צופאלענע געמיינדע און איהר פערפעסטיגט בנוגע צו אויסערליכע שונאים דורך דער פערשטארקטער הויפטשטאדט, נאר ער האט פעראייניגט דאס פאלק מיט זיין תורה!

נחמיה האט מיט א כיון זיך בענוצט מיט דעם סיסטעם פון גרויסע פאלקס-פערזאמלונגען, ווייל ער האט געשטרעבט אליץ מעהר צו פערטיפען דעם איינדרוק אויף די אנוועזענדע. אזוי האט ער א צווייטען מאל פעררופען דאס פאלק צו בעהייליגען די שטאדט-וואנד, וועלכע זענען אויסגעבויט געווארען א דאנק זיין מיה. דא האבען זיך אויך, ווי ביי דער ערשטער תורה-לעזונג, איינגעפונען פרויען און קינדער; אזוי ווי ער האט געוואלט, אז די דאזיגע פייערונג זאל ארויסרופען א פרעהליכע שטימונג, האט נחמיה ארויסגערופען אין ירושלים די לוים-משוררים, זיי זאלען לוסטיג מאכען די הערצער מיט דער הילף פון זינגען און שפיעלען. ער האט איינגעטיילט דעם עולם אין צוויי גרויסע גרופען, וועלכע זענען ארומגעגאנגען ארום דער וואנד אין געגענזייטיגע ריכטונגען און האבען זיך געמוזט צוזאמענטרעפען אין בית-המקדש. פאר יעדען טייל איז געגאנגען א קאהר פון משוררים, וואס האבען געזונגען לויב-און דאנק-געזאנגען; נעבען די משוררים זענען געגאנגען צו אכט לויים, וועלכע האבען דאס געזאנג בעגלייט מיט שפיעלען אויף די הארפען און אנדערע אינסטרומענטען הינטער איין קאהר איז געגאנגען עזרא, הינטער דעם צווייטען — נחמיה — די ביידע געמיינדע-פערוואלטער. יעדער טייל האט אין זיך ענטהאלטען א גלייכע העלפט פון פערזאמעלטען פאלק, פירסטען, פרויען און קינדער. אויף אזא ארט, איז איין טייל ארומגעגאנגען ארום דער שטאדט-וואנד פון מערב, דרום-און מזרח-זייט, און דער צווייטער ארויסגעהענדיג פון וועלביגען פונקט, איז ארומגעגאנגען ארום די מערב-צפון-און מזרח-זייטען פון שטאדט. ווייט, ווייט האבען געהילכט די קלאנגען פון די טראמפייטען,

פון די האַרפען און די געזאַנגען פון די לויים; עס האָט זיי בעגריסט דער אָפּקלאַנג פון די אַרומיגע הויכע בערג און די הערצער זענען איבערגעפילט געווען מיט פייערליכקייט און פרייד. נאָך די טרויער-טעג איז אָנגעקומען די אַלגעמיינע שמחה.

נחמיה האָט אויך צוגעווענדעט זיין אויפמערקזאַמקייט אויף דעם נאָרמאַלען גאַנג פון דער הנהגה אין בית-המקדש. אום דאָס קרבנות-דינסט זאָל זיך מעהר נישט איבעררייסען, האָט מען געמוזט פערזאָרגען די כהנים און לויים מיט אַ זיכערער מאַטעריעלער שטיצע. די ערד-בעזיצער האָבען זיך געוועהנליך פערפליכטעט אָבצוגעבען פינקטליך תרומה פאַר די ערשטע און מעשר פאַר די צווייטע; דאָס האָט אָבער נחמיה'ן נאָך נישט געקאָנט צופריעדען שטעלען. מען האָט געדאַרפט אַ שטענדיגע השגחה דערויף. לויט זיין אָרדנונג פלעגען די לויים אין דער צייט פון שניט דאַרפען אַרומרייזען איבער'ן לאַנד, צונויפקלייבען די תרומות און די מעשרות און ברייגגען עס קיין ירושלים. כדי די צוטיילונג נאָכהער זאָל אויסקומען עהרליך און קיינער זאָל נישט זיין בעטריגט און גענאַרט, האָט נחמיה געלאָזט בויען גרויסע שפּייכלערס פאַר די צונויפגעזאַמעלטע תבואות און פרוכטען. פון די דאָזיגע שפּייכלערס האָט געמוזט יעדען כהן און יעדען לוי אַרויסגעגעבען ווערען זיין חלק; דערויף האָבען געמוזט אויפזעהן בעזונדערע בעאַמטע.

ווי ס'איז שוין דערמאָהנט געווען, האָט זיך נחמיה געזאָרגט פאַר דעם, אַז די ליידיגע ירושלים זאָל בעפעלקערט ווערען; צוזאַמען דערמיט אָבער האָט ער געזען צו פערזאָרגען דער בעפעלקערונג מיט וואָהנונגען. די אָרימע, וועלכע האָבען נישט געהאַט קיין אייגענע מיטלען צו בויען זיך הייזער, האָט נחמיה פון זיין אייגענעם פערמעגען דערויף געלד געגעבען; און בכלל האָט ער אָהן אויפהער זיך געזאָרגט פאַר אַלע נויטבעדערפטיגע. אויף אַזאַ אופן האָט ער אויסגעבויעט כמעט אַ נייע שטאָדט, וואָס איהר פפליכט און בעשטימונג איז בעשטאַנען אין דעם, אַז זי זאָל שטרענג אָבהיטען די געבאָטען פון געזעצליכקייט. צוועלף יאָהר האָט ער פערוואַלטעט מיט יהודה, אַלס פערטרעטער פון דער פּרסישער הערשאַפט (44—432). דאַן איז געקומען דער טערמין, ווען ער האָט זיך געמוזט אומקעהרען צום הויף פון מלך אַרתחשסתא. ער האָט זיך פעראָבשיידעט מיט זיין פאָטערלאַנד אין טיעפער האָפנונג, אַז דער בנין, וואָס ער האָט אויפגעשטעלט, וועט לאַנג בלייבען אונבעריהרט פון אויסענווייניג און ביי זיין פעסטער אָרדנונג — אינווייניג.

די אַרבייט פון דעם שטערבליכען מענשען איז אָבער קיינמאָל נישט

בעוואָרענט. נחמיה האָט קוים נאָר בעוויזען אָבצופאָהרען און אין יהודה האָט זיך שוין בעוויזען אַ פערדאָרבענע שטרעמונג, וואָס אָן איהר שפּיץ איז געשטאַנען דער כהן גדול אלישיב. אין ווידערשפּרוך צו דעם בעשלוס פון דער גרויסער פערזאַמלונג, האָבען איינינע פון דאָסניי געשלאָסען אחדות מיט די שומרונ׳ער און מיט די געבוירענע פון געמישטע חתונות. צו פערזיכערן דעם בונד מיט זיי האָט איינער פון כהן-גדולים פאַמיליע, מיט׳ן נאָמען מנשה, פערשדכ׳ענט זיך מיט סנבלט׳ס טאָכטער. דעם ביישפּיעל פון כהן-גדולים הויז האָבען באַלד נאָכגעטהון פיעל אַנדערע, וועלכע זענען אין הארצען נאָך פריהער נישט געווען צופריעדען מיט דעם שטרענגען בעשלוס פון עזרא און נחמיה. טוביה, דער צווייטער פיינד נחמיה׳ס האָט זיך איינגאַנצען בעזעצט אין ירושלים. אין דער פאָדערשטער עזרה פון בית-המקדש איז איהם אָבגעגעבען געוואָרען אַ גרויסע, גערוימע וואָהנונג.

די דאָזיגע פּלוצלינגע איבערקעהרעניש האָט אַרויסגערופען אין לאַנד אַ גרויסע מהומה; היינט איז אָפען ערלויבט געווען דאָס, וואָס נעכטען איז אַזוי שטרענג פערוועהרט געוואָרען. דאָס פאָלק איז אָבער געווען אַזוי אויפגערעגט געגען כהן גדול און זיינע אָנהענגער, אַז עס האָט איהם אַרויסגעוויזען אַ עפענטליכע שנאה. די ערדבעזיצער האָבען אויפגעהערט צו ברענגען תרומות און מעשרות. אויף אַזאַ אופן האָבען אויך געליטען אונשולדיגע. די לוים האָבען פערלוירען זייער הונה און ליידענדיג גרויס דחקות, האָבען זיי געמוזט פערלאָזען דעם בית-המקדש, ווי אויך די הויפּט-שטאָדט. ס׳האָבען אויך אויסגעפעהלט נדבות אויף קרבנות, און גאָט׳ס מזבח איז פערגעסען געוואָרען, און גאָט׳ס הויז איז ליידיג געוואָרען. פיעל ערגער דערפון איז נאָך געווען די שפּאַלטונג, וואָס די אויבען דערמאָהנטע איבערקעהרעניש האָט געשאַפען אין דער יודישער געזעלשאַפט. אין יעדען הויז זענען אַריינגעדרונגען קריגערייען און מחלוקת. די עלטערען און די קינדער האָבען זיך צוטיילט אין זייערע אַנשויאונגען און זייערע בעציהונגען צו די געשעהענישען אין לאַנד. טיעף פרומע, וועלכע האָבען זייערע איבערצייגונגען איינגעהיט אונבעריהרטערהייד, האָבען זיך פעראייניגט צווישען אַנאַנדער און האָבען געזוכט מיטלען, ווי צו בעזייטיגען די טרויעריגע ערשיינונגען. זייערע בליקען האָבען זיך געווענדעט צו נחמיה׳ן, וועלכער האָט זיך איינגעפונען ביים הויף פון אַרתחשסתא. וואָלט ער פון דאָסניי געקומען אין ירושלים, וואָלט ער זיכער מיט אַמאָל אַן ענדע געמאַכט צו דעם אונערטרעגליכען אונרעכט און פון דאָסניי אַריינגעבראַכט פריעדען

און איינינקייט אין דער הויפּשטאָדט, און פון דאָסניי אויסגעהיילט די געמיינדע;

די גאָטספאָרזיכטיגע האָבען לאַנג נישט געברויכט צו וואַרטען אויף זייער גייסטיגען גואל. נחמיה, זיצענדיג אין קעניגליכען הויף, ווייט פון זיינע ברידער, האָט נישט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען זיין פאָטערלאַנד. זיין גוף איז געוועזען אין פרס, אָבער זיין נשמה האָט געשוועבט אין ירושלים. און ווי נאָר ער האָט זיך דערוואוסט, וועגען דעם, וואָס אין דער היילינער שטאָדט קומט פאָר, האָט ער באַלד פון דאָסניי געבעטען ערלויבניש ביי זיין הערשער זיך אומצוקעהרען אין יהודה. דער מלך פון פרס האָט נישט אָבגעזאָגט זיין ליעבלינג אין זיין ביטע און ווי נאָר ער איז אָנגעקומען אין ירושלים (צווישען 430—425), האָט ער גלייך אָנגעהויבען אַרבייטען. זיינע אָנהיינגער האָבען איהם פערגליכען צו אַ שמעליץ-פייער, צו אַ ריינינגס-פייער, און ער האָט ווירקליך אָבגערייניגט די געמיינדע פון די געפעהרליכטע עלעמענטען. די ערשטע זאַך האָט ער אַרויסגעטריבען טוביה'ן דעם עמוני פון זיין פּלאַץ, וואָס ער האָט פערנומען אין דעם הויף פון בית-המקדש, און זיין בעשיצער און מחותן, דעם כהן גדול אלישיב, האָט ער דערווייטערט פון זיין גייסטליכען פּאָסטען. נאָכדעם האָט ער צוזאַמענגערופען די פאָלקס-מנהיגים און זיי שטאַרקע פאָרווירפע געמאַכט דערפאַר, וואָס צוליעב זייער נאַכלעסיגקייט האָבען די לויים געמוזט דעם בית-המקדש פערלאָזען, ווייל זיי האָבען נישט געזאָרגט וועגען דער פּינקטליכקייט פון דאָס מעשר-אויפמאָהנען. איין אויפרוף פון נחמיה'ן איז געוועזען גענוג, אום די ערדבעזיצער זאָלען מקיים זיין זייער חוב פאַר די לויים און די לעצטע האָבען זיך אומגעקעהרט אין ירושלים. נאָר פאַר דער וויכטיגסטער אויפגאַבע האָט נחמיה גערעכענט דאָס פונאַנדערשיידען די שדוכים מיט די קינדער פון די פרעמדע פעלקער.

דאָס האָט איהם געבראַכט צו אַ צוזאַמענשטויס מיט די מיוחסים פון לאַנד. מנשה, דער פערוואַנדטער פונ'ם כהן-גדול האָט פאַר קיין פאַל נישט געוואָלט זיך צושיידען מיט זיין פרוי ניקסה, די טאָכטער פון סנבלט. נחמיה איז געוועזען אַזוי פיעל פעסט ביי זיך, אַז ער האָט זיך בעשלאָסען איהם אַרויסצוטרייבען פון לאַנד. עס זענען פון יהודה דערווייטערט געוואָרען אויך אַנדערע כהנים און לוים, וועלכע האָבען נישט געקאָנט זיך איינלעבען מיט די שטרענגע סדרים, וואָס נחמיה האָט פון דאָסניי איינגעפיהרט אין יהודה. ווען די אָרדנונג אין דער הויפּשטאָדט איז געוואָרען צוריקגעשטעלט

אין דעם גייסט פון דער תורה, האט זיך נחמיה אהנגעלאזען אין דער פראווינץ, אום אויך דארטען אויסצואווארצלען דאס שלעכטס. אין די ערטער, וואו די יודען האבען געלעבט אין נאהענטער שכנות מיט די פרעמדע שבטים, מיט די אשדודי'ער, מיט די עמוני'ער, מואבי'ער און שומרוני'ער, האבען די געמישטע שדוכים געבראכט צו אזא רעזולטאט, אז זייערע געבוירענע קינדער האבען טיילוויז גערעדט אויף דער שפראך פון זייערע פרעמדע מוטער'ס און די הייליגע שפראך פון זייער פאלק איז זיי געווען גאנץ פרעמד. די דאזיגע ווייטקייט פון דאס אייגענע, נאציאנאלע, האט נאכמעהר אויפגערעגט נחמיה'ן און ערוועקט אין איהם זיין גאנצע ענערגיע. ער האט שטרענג פארגעווארפען די עלטערען, זיי געשאלטען און געשטראפט, און א דאנק זיין ענערגישער טהעטיגקייט איז איהם געלונגען זיין ציעל צו דערגרייכען.

ארומרייזענדיג איבער דער פראווינץ האט נחמיה בעמערקט, אז שבת ווערט זעהר נאכלעסיג אבגעהיט. די דארפס-לייט פלעגען אום שבת דריקען די וויינטרויבען אין קעלטער, אנלאדעווען זייערע אייזלען מיט פערשיעדענע פראדוקטען און פיהרען עס אין שטאדט. ווען די פויערען האבען זיך פערזאמעלט אויפ'ן מארק, האט נחמיה פאר זיי א רעדע געהאלטען און זיי ערקלעהרט, אז זיי זינדיגען פאר גאט מיט אזעלכע מעשים. זיי האבען געפאלגט. מיט מעהר ענערגיע איז ער ארויסגעטראטען ביי א צווייטען צופאל. די פיניצער סוחרים פון צור האבען זיך געהאט א מנהג, צו ברייננגען צו פיהרען אום שבת פיש און אנדערע סחורות און פערקויפען זיי אין ירושלים. נחמיה האט געלאזען פערשליסען די טויערען פון שטאדט און זיי נישט עפענען דעם גאנצען שבת'דיגען טאג אזוי, אז זיי האבען אין שטאדט נישט געקאנט אריינטרעטען. ער האט געבראכט דערצו, אז דער שבת איז אבגעהיט געווארען אין לאנד מיט דער העכסטער שטרענגקייט. די ווייטערדיגע טהעטיגקייט פון נחמיה האט זיך איבערהויפט אויסגעדריקט אין דעם: אלץ מעהר צו פערפעסטיגען די וואנט צווישען דעם יודישען פאלק און די פרעמדע פעלקער, אום עס זאל שוין קיינמאל נישט מעגליך זיין איהם דורכצוברעכען. אלץ, וואס נחמיה האט אויסגעטהון, האט ער פערשריבען אין א בעזונדערען ספר, וואס טראגט זיין נאמען (נחמיה). בעטראכטענדיג אליין די פערשיעדענע שטרענגע מיטלען, וואס ער האט אנגענומען ביים דורכפיהרען זיינע נייע ארדנונגען אין לאנד, ערקלעהרט ער עס שטענדיג דערמיט, וואס דאס איז געווען צו יענער צייט אונבעדינגט נויטיג, כדי צו ראטעווען דאס פאלק און דאס לאנד פון אויסמישונג מיט די ארומיגע

שבטים. יעדעס מאָל גיעט ער צו: „זאָל דאָס מיר מיין גאָט צו גוטען געדענקען, וואָס איך האָב געטהון פאַר מיין פאָלק!" דער נאָמען פון נחמיה איז אויף אייביג געבליבען פערהייליגט ביי דעם יודישען פאָלק. איהם און עזרא'ן, די שעפער פון די העכסטע, גייסטיגע שטרעמונגען, שרייבט דאָס פאָלק צו אַ סך גוטע איינפיהרונגען אין דעם יודישען נאַציאָנאַלען לעבען, וואָס זייערע קוועלען זענען געבליבען נישט בעוואוסט.

דריטעס קאפּיטעל:

דער סופרים־פּעריאָד.

די פיינדשאַפט, וואָס קוועלט אַרויס פון ליעבע, איז שטאַרקער און ליידענשאַפטליכער פון דעם צאָרן, וואָס שפּראָצט אַרויס פון דער אונפערשטענדליכער פערהאַסונג, פון קנאה אָדער פון אייגנאַכער נקמה. סנבלט מיט די איבעריגע שומרונים און זייערע חברים האָבען מיט זייערע אַלע קרעפטען זיך געמיהט צו דערשלאָגען דערצו, אַז זיי זאָלען ווערען אָנגענומען אין דער יודישער געמיינדע, בלויז אויס ליעבע צו דעם גאָט, וועלכער איז הייליג געוועזען אין ירושלים און צו וועלכען זיי האָבען זיך שוין געהאַט צוגעוועהנט מיט'ן גאַנצען האַרצען. די ליידענשאַפטליכקייט פון סנבלט'ס פיינדשאַפט צו נחמיה'ן האָט זיך אייגענטליך גענומען פון ליעבע; ער האָט געוואָלט איבער געוואָלד זיך צוזאַמענגיסען מיט זיינע פיינד. ווערענדיג אָבער אַזוי פיעל מאָל אָבגעשטויסען, האָט די דאָזיגע ליידענשאַפטליכע ליעבע זיך פערוואַנדעלט אין אַ פייערדיגער שנאה. סנבלט האָט געמיינט, אַז אַ דאַנק זיין מתחתן־זיין־זיך מיט דעם כהן גדול, האָט ער שוין דערגרייכט זיין ציעל. נאָר ניך איז איהם אויסגעקומען זיך צו ענטטוישען, — ווען זיין איידים מנשה איז ווירקליך פאַר די דאָזיגע זינד אַרויסגעטריבען געוואָרען פון לאַנד. דאָס האָט שוין דערפילט די מאָס. מיט זיין אָנגעבוירענער ערמומיות, האָט ער אויסגעקלערט אַ פּלאַן, ווי אַזוי זיך אונטערצוגראָבען אונטער דער יודישער געמיינדע דורך איהרע אייגענע מיטגליעדער. וואָס וועט זיין ווען ער וועט פאַר דעם דאָזיגען גאָט אויסבויען אַ בית־המקדש, וועלכער וועט קאָנקורירען מיט דעם ירושלים'דיגען, וועט ער דען נישט קאָנען אָבנעהמען ביי איהם די בכורה? האָט ער דאָך, כנבלט הייסט דאָס, בהנים פון אהרן'ס קינדער, וועלכע וועלען קאָנען אויספיהרען די עבודה אין

בית־המקדש לויט די געזעצען פון דער תורה. זיין אידים מנשה, וועלכער שטאמט פון יהודה'ן, וועט בעקומען דעם טיטול כהן־גדול און די איבעריגע ארויסגעטריבענע כהנים פון יהודה. וועלען פול מאכען דעם קאמפלעקט פון בית־המקדש־בעדיענטע. אלעס האט, ווי ס'איז צו זעהן, געוואלט זיין זעהר גינסטיג פאר זיין נייעם פלאן. אויף אזא אופן האט געקאנט פערווירקליכט ווערען זיין שטרעבונג צו בעהעפטען זיך מיט דעם גאט פון ישראל און ס'האט געקאנט בעפריעדיגט ווערען זיין פערלאנג צו שטעלען זיך אן דער שפיץ פון דער געמיינדע.

סנבלט האט נישט אבגעלעגט זיין אידעע אויף לאנג. אויף דעם שפיץ פון בארג גריזים, נעבען דער שטאדט שכם, אין דער געגענד, וועלכע קאן זיך ווירקליך רעכענען אלס צענטרום פון ארץ־ישראל, האט ער אויסגעבויעט א בית־המקדש, מסתמא, נאך דעם טוידט פון ארתחשסתא (420). דער אויסוואהל פון תעם פלאץ איז אנגעוויזען געווארען דורך די כהנים, די געלעהרטע אין דער תורה, וועלכע זענען ארויסגעטריבען געווארען דורך נחמיה'ן פונ'ם לאנד. פון דעם דאזיגען בארג האט אמאל, לויט דער אנווייזונג פון משה רבנו, יהושע געבענשט די, וואס וועלען היטען גאט'ס געבאט. איבעריגענס, די שומרונים האבען געגעבען דערצו אן אנדער פירוש. זיי האבען גערעכענט און רעכענען ביז היינטיגען טאג דעם דאזיגען בארג גריזים אלס א „בארג פון גליק". זאגאר די דערביי־איגע שטאדט שכם איז ביי זיי אנגערופען געווארען „בענטשונג" (מאברכתא). סנבלט, אדער די כהנים פון בית־המקדש אויפ'ן בארג גריזים, האבען זיך געמיהט צו דערווייזען, אז די שומרונ'ער שטאמען נישט פון דער אויסגעמישטער בעפעלקערונג, וואס סנחריב האט אמאל אהער געבראכט אנשטאט די פערטריבענע ישראלים, נאר פערקעהרט — זיי שטאמען פון די אמת'ע בני־אפרים, וואס זענען אין לאנד פערבליבען נאך דעם חורבן פון שומרון. יעדענפאלס האבען זיך ווירקליך צווישען זיי געקאנט איינגעפינען איינינגע ישראל־פאמיליעס פון אמאל, וועלכע האבען זיך נאך דער מפלה פון דער צעהן־שבטים'דיגער מלוכה אויפגעהאלטען אין שכם. דאך האט זייער שפראך ארויסגעוויזען זייער צומישטע אבשטאמונג. דאס איז געווען א ווילדע געפילדער, עפעס אנ'אויסמישונג פון ארמיש, אבעסיניש, כאלדעאיש און אנדערע ווילדע עלעמענטען, וואס ס'איז אונמעגליך געווען צו בעשטימען זייער אבשטאמונג.

דערווייל איז אבער דאס הויפט־ציעל דערגרייכט געווארען. די שומרונ'ער האבען געהאט א בית־המקדש, ארום וועלכען זיי האבען געקאנט זיך קאנ-

צענטריִרען, זיי האבען געהאט כהנים פון אהרנ'ס הויזגעזינד, מיט דרייסטקייט האבען זיי זייער בארג גריזים אנטקעגען געשטעלט דעם הייליגען בארג מוריה, זיי האבען דערוויזען אויף דעם גרונד פון דער תורה, אז גאט אליין האט אויסדערוועהלט דעם דאזיגען בארג, אלס דעם איינציגען ארט פאר קרבנות־ברייגגען, און זיי האבען מיט שטאלץ זיך אנגערופען ישראלים. סנבלט און זיינע אנהייגגער האבען געשטרעבט דערצו, צו צוציהען צו זיך וואס מעהר ווירקליכע יודען. יענע יודען, וועלכע פלעגען זיך בעזעצען צווישען זיי, פלעגען זיי, די שומרונ'ער, אבגעבען פארטיגע הייזער און פעלדער און געשטיצט זיי מאטעריעל. די יודען, וואס זענען עפעס א פערברעכען בעגאנגען אין יהודה און האבען מורא געהאט פאר א שטראף, פלעגען דעריבער לויפען צו די שומרונ'ער, וואו זיי פלעגען אנגענומען ווערען אלס טייערע געסט. פון אזעלכע עלעמענטען האט זיך אויסגעבילדעט די נייע האלב־יודישע געזעלשאפט, אדער סעקטע שומרונ'ער אין דער געגענד פון שומרון, וואו אלס צענטרום האט געדיענט אדער די שטאדט, וואס האט דער געגענד איהר נאמען געשאנקען, אדער די שטאדט שכם. די אנהייגגער פון דער דאזיגער סעקטע האבען געבילדעט א רוהיגע, נאר שטארקע געמיינדע, וואס האט זיך מיט הוילע וואונדער דערהאלטען ביז היינטיגען טאג, נישט קוקענדיג אויף איהר קליינקייט און אויף דער אונבעדייטענדער צאהל פון איהרע מיטגליעדער. דער קיום פון דער דאזיגער סעקטע איז אייגענטליך דער נצחון פון דעם יודישען גלויבען און דער העכסטער בעווייז פון זיין גרויסקייט און לעבענספעהיגקייט, ווארום אט האט אזא מישמאש פון פערשידענע שבטים, ווי די שומרונים, געקאנט זיך פעראייניגען דורך דער דאזיגער רעליגיע, אויסקויבען איהר פאר זייער וועג־ווייזערין און, נישט קוקענדיג אויף אלע צרות און אונגליקען, וואס זיי האבען געמוזט דערייבער אויסשטעהן, זיך קיינמאל מיט איהר נישט געשיידעט. די שומרונ'ער, פונקט אזוי ווי די יודען, האבען זיך שטענדיג געהאלטען און האלטען זיך נאך ביז היינטיגען טאג ביי דער תורה, וואס די ארויסגעטריבענע כהנים פון יהודה האבען מיט זיך צו זיי געבראכט, און איהרע געבאטען שטעלען פאר מיט זיך די פארמען פון זייער רעליגיעזען און געזעלשאפטליכען לעבען. טראץ אבער די דאזיגע אלגעמיינע גרונדשטריכען, האט דאס יודישע פאלק גארנישט פערדיענט פון דעם דאזיגען צוקומעניש, וואס האט כלומרשט געטיילט זיך מיט איהם זיין אמונה. די דאזיגע ערשטע יודישע סעקטע האט געבראכט יודען נישט וועניגער לייַדען, וויפיעל די איבעריגע סעקטען וואס האבען פון איהר אין די שפעטערדיגע דורות ארויסגעשפראצט. די

שומרונ'ער האבען נישט נאר זיך פערהאלטען מיט א שטארקען שנאה צו דעם יודישען פאלק, נאר זיי האבען זאגאר געפרובט פיעל מאל זיך אונטערגעגראבען אונטער איהם. עס האט זיך זיי געוואלט אליין בלייבען אלס די אבשטאמונג פון ישראל, זיי האבען געלייקענט אין דער הייליגקייט פון ירושלים און איהר בית-המקדש און זיי פלעגען ארויסשטעלען דאס, וואס איז געשאפען געווארען דורכ'ן יודישען פאלק, אלס א פאלשע נאכאהמונג פון דעםווירקליכען אלטען ישראל'טהום. און נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס זיי פלעגען שטענדיג זיך צוקוקען צו דעם, וואס עס קומט פאר ביי זייערע שונאים, אום איינצופיהרען ביי זיך אלץ, וואס דארטען ווערט איינגעפיהרט, וואלטען זיי דאך מיט פערגניגען פערניכטעט זייער איגענעם אידעאל, ווען דאס וואלט נאר געווען אין זייער רשות. פון דער יודישער זייט איז די פיינדשאפט צו זיי אויך געווען נישט קלענער. די יודען פלעגען די שומרונ'ער אנרופען „די פערשאלטענע כותים". די שנאה צווישען ירושלים און שומרון האט ווידער אויפגעלעבט, אזוי ווי אין די צייטען פון דער אפרים-מלוכה. זי האט שוין מעהר נישט געטראגען קיין פאליטישען האראקטער; איהר אינהאלט איז געווען געגרינדעט אויף אנ'אינערליכען, רעליגיעזען באדען, און דעריבער איז זי געווען פיעל ליידענשאפטליכער.

די ענטשטעהונג פון דער שומרונ'ישער סעקטע האט געהאט זעהר א גרויסע ווירקונג אויף דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון דעם יודישען פאלק. איינגעפינענדיג זיך אין א נאהענטע שכנות און צוזאמענשטויסענדיג זיך שטענדיג מיט דער דאזיגער סעקטע, אויסהערענדיג שטענדיג מיינונגען, וועלכע זענען פאר זיי געווען העכסט שעדליך, האבען די ישראלים אלץ שטייפער זיך פערבונדען מיט אנאנדער. די שומרונ'ער האבען מיטגעווירקט צו פערטיפען ביי די יודען זייער זעלבסטבעוואוסטזיין, וועלכען זיי האבען געשעפט הויפטזעכליך פון דער הייליגער תורה. די תורה איז געווארען ביי זיי נישט נאר דער באזיס פון דער רעליגיאן, נאר דער פונדאמענט פון זייער נאציאנאלען וועזען. אזוי ווי עס איז אין די צייטען פון נביאים גרויס געווען ביים פאלק די גלייכגילטיגקייט צו דעם דאזיגען „ספר המצוות והחקים"; אזוי איז אין דער עפאכע נאך עזרא און נחמיה גרויס געווארען די פערעהרונג זיינע. דאס פאלק האט אויף דער תורה גענומען קוקען, ווי אויף א קוועלע פון אונענדליכער געטליכער חכמה. די יודישע פאעזיע צו יענער צייט האט איהר ערהויבען און בעזונגען מיט הימעלשע לויב-ליעדער און געטליכער התפעלות. זעלבסטפערשטענדליך, אז די תורה האט דערום גע-מוזט ווערען דער יסוד פון געזעצליכקייט אין דער קליינער מלוכה פון יהודה,

בײַ יעדען אומשטאַנד פֿלעגט געפֿאָרשט װערען אין דעם „בוך פֿון גאָט״, אויב ס׳איז בעגאַנגען געוואָרען עפּ״י דין. צו יענער צײַט איז אינגאַנצען פֿערשוואונדען געוואָרען אין דעם יודישען לאַנד דער מנהג פֿון קנעכטשאַפֿט. אַז אַ יוד האָט געוואָלט זיך פֿערקויפֿען פֿאַר אַ קנעכט האָט ער נישט געהאַט, װער ס׳זאָל איהם קויפֿען. דאָס יודישע פֿאָלק איז דורכגעדרונגען געוואָרען מיט דעם בעוואוסטזײַן פֿון זײַן הײליגקײַט און העכסטע געטליכער בעשטימונג. יעדער יוד איז אַ קנעכט פֿון גאָט („כי לי בני ישראל עבדים״), און קאָן נישט דיענען אַלס קנעכט פֿון אַ „בשר ודם״. דער הויפּטפּרינציפּ פֿון דעם דערמאָהנטען מנהג, לויט װעלכען מ׳האָט געקאָנט אַ מענשען פֿערזעצען אָדער פֿערקויפֿען, דער פּרינציפּ, וואָס האָט דאַן עקזיסטירט בײַ אַלע פֿעלקער, איז אין יהודה אינגאַנצען אויסגעמעקט געוואָרען דורכדעם, וואָס יעדער חוב האָט געמוזט בטל װערען אינ׳ם יאָהר פֿון שמיטה. די פּערזאָן פֿון יעדען מענשען איז דורכדעם ערהויבען געוואָרען, געהײליגט געוואָרען, איהר פֿרײַהײַט און זעלבסטשטענדיגקײַט איז אונבעדינגט בעשטעטיגט געוואָרען. די דאָזיגע בעציהונג צו יעדען יודען בכלל האָט ממילא געמוזט וועקען אין האַרצען רחמנות צו יעדען אונגליקליכען מיטגליעד פֿון פֿאָלק. געבען נדבות איז פֿערדערכענט געוואָרען אַלס איינע פֿון די גרעסטע מצוות. אין יעדער שטאָדט זענען געווען אויסגעקליבען בעזונדערע ממונים, אָנצופֿיהרען מיט די געזעלשאַפֿטליכע צדקה־עניים. די פֿריהערדיגע געוואַלדען פֿון די נביאים וועגען דער אכזריות, וואָס האָט געהערשט אין לאַנד אין דער בעציהונג צו די אָרימע און הילפֿסלאָזע, האָבען איצט אין יהודה מעהר קײַן אָרט נישט געהאַט.

די אויספֿיהרונג פֿון געריכט איז אין יהודה געווען די פֿאָלקאָמסטע; די פֿערשידענע מיספֿערשטענדנישען צווישען אַנאַנדער פֿלעגען געלעזט ווערען מיט אַזאַ רײנהערציגער עהרליכקײַט, אַז די אינסטיטוציע האָט דאַן געקאָנט דיענען אַלס מוסטער פֿאַר אַלע פֿעלקער פֿון דער וועלט. פֿאָלשטענדיגע גלײַכהײַט פֿאַר׳ן געזעץ איז פֿאַר יעדען געווען אַזוי קלאָהר, אַז דאָס איז גאָר געווען איבעריג אונטערצושטרײַכען. צוויי מאָל אין וואָך פֿלעגען פֿאָרקומען געריכטס־זיצונגען אין אַלע שטעדט און שטעדטלעך, נאָמענטליך: אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג. צוליעב די ספקות, וואָס האָבען געקאָנט אָפֿטמאָל אַרויסוואַקסען אין פֿערשידענע פֿראַגען, וועלכע װערען נישט דירעקט בעצייכענט אין דעם ספר־החקים, האָט געדאַרפֿט געגרינדעט װערען אַ העכסטעס צענטראַל־געריכט, וואָס זאָל אין אַלע צווײפֿעלהאַפֿטע צופֿאַלען בעשטימען דעם דין לויט דעם אַלגעמײנעם גײַסט

פון דער תורה. די לייט, וועלכע זענען געשטאַנען אָן דער שפּיץ פון דער געמיינדע נאָך עזרא און נחמיה האָבען דעם דאָזיגען „העכסטען געריכט" געשאַפען; ער איז בעשטאַנען פון אַ מאַן זיבעציג, וועלכע זענען געווען די „עלטסטע" אין זייערע משפחות און געאַכטעטע אינ'ם גאַנצען לאַנד. די דאָזיגע אייגענאַרטיגע אינסטיטוציע, וועלכע האָט עקזיסטירט אין יהודה ביז דעם צווייטען חורבן און וועלכע איז שטענדיג געשטאַנען אויף דער וואַך, אָבצוהיטען די געזעצליכקייט, האָט זיך אייגענטליך אויסגעבילדעט פון די שטענדיגע פאָלקס־פערזאַמלונגען, וואָס נחמיה האָט איינגעריכטעט; זי האָט בעשלאָסען אַלע וויכטיגע רעליגיעזע, געריכטליכע און זיטליכע פראַגען. די פּרס'ער האָבען זיך, ווי ס'שיינט, צום „העכסטען געריכט" פערהאַלטען מיט עהרע און סימפּאַטיע און האָבען איהם פאָרגעשטעלט דאָס רעכט, צו פערוואַלטען מיט דער געמיינדע, דערום האָט ער געהאַט אויך אַ געוויסע פּאָליטישע בעדייטונג. דאָס דאָזיגע געריכט („סנהדריה־גדולה" אָדער „בית־דין") איז געשטאַנען אונטער דער אויפזיכט פון אַ פאָרזיצענדען מיט דעם טיטול „אב־בית־דין" און „ראש־הסנהדרין"; די איבעריגע מיטגלידער זענען צווישען פאָלק אָנגערופען געוואָרען „סופרים" — ד"ה געלעהרטע. דער סנהדרין האָט גלייך מיט זיין ענטשטעהונג אָנגעהויבען צו ווירקען אינ'ם גייסט פון עזרא און נחמיה: אַריינצוברענגען אין יודישען לעבען און אין די יודישע געוואָהנהייטען גערעכטיגקייט און יודישקייט. ער האָט אַרויסגערופען אַ ווירקליכע איבערקעהרעניש אין לאַנד; און אַלע ענדערונגען, וואָס מען האָט נאָכהער, אין אַ יאָהר צוויי הונדערט אַרום, געקאָנט בעגעגענען אין דער יודישער געמיינדע, זענען געשאַפען געוואָרען בלויז נאָר מיט זיין הילף. די נייע איינריכטונגען, וועלכע די מסורה איז מיחס צו עזרא'ן, זענען אייגענטליך אויך זיין שאַפונג. ער האָט אַוועקגעלעגט דעם גרונד פאַר דעם בנין, וועלכער עקזיסטירט שוין ביי יודען טויזענדער יאָהרען. פריהער פון אַלץ האָט ער איינגעפיהרט רעגעלמעסיגע פעריאָדישע פאָרלעזונגען פון דער תורה פאַר'ן פאָלק. יעדען שבת און יעדען יום־טוב האָט געמוזט געלעזען ווערען אַ געוויסע טייל פון דער תורה פאַר דער פערזאַמעלטער געמיינדע. נאָכהער זענען אויך אין די וואָכעדיגע טעג איינגעפיהרט געוואָרען אַזעלכע פאָרלעזונגען אום מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, ווען די דאָרפס־לייט פערזאַמלען זיך אין שטאָדט צוליעב די געריכטס־זיצונגען. דאָס האָט געזאָלט אַלץ טיעפער צוזאַמענבינדען דאָס פאָלק מיט דער תורה. דער טעקסט פון דעם געטליכען בוך איז אָבער געווען נישט פאַר אַלעמען לייכט צום לעזען. ביז יענער צייט פלעגען די הייליגע ספרים געשריבען ווערען מיט דעם פניציאַנישען שריפט,

וועלכער איז צוליעב זיין שווערינקייט בעקאנט געווען נאר פאר די געלעהרטע. פאר די יודען, וועלכע האבען געוואהנט אין פרס, איז נאך דער דאזיגער שריפט פיעל שווערער און אונפערשטענדליכער געווען און דערום איז די תורה געווען פאר זיי נאך מעהר פרעמד, נאך מעהר נישט צוגענגליך.

אויף אזא ארט האט זיך אויסגעבילדעט א נייע בעדערפעניש, צו פערבייטען די אלטע (פיניצעאישע) בוכשטאבען מיט נייע, וועלכע זענען שוין דאן געברויכט געווארען ביי די פעלקער, וואס האבען געוואהנט ארום די טייכען חדקל און פרת. דער דאזיגער נייער קאנטיגער שריפט (רבוע), וואס איז שוין פון לאנג אריין אינ'ם אלטעגליכען געברויך ביי די פאלעסטינישע און איבערהויפט ביי די פערסישע יודען, איז איינגעפיהרט געווארען פאר דער תורה און פאר די „נביאים", ווי אויך פאר די איבעריגע הייליגע ספרים און האט בעקומען דעם נאמען אשור-שריפט (כתב-אשורי), ווייל ער איז צוערשט ערפונדען געווארען אין די אשור'ישע פראווינצען. די שומרונ'ער, אין געגענטייל, אוים שנאה צו יודען, האבען איינגעהיט בלויז פאר דער תורה און די איבעריגע הייליגע ספרים דעם אלטען פערפלאנטערטען פיניצער-כתב, הגם אין אלטעגליכען לעבען האבען זיי אויך שוין לאנג זיך נישט בענוצט מיט איהם. זיי פלעגען מאכען יודען פארווירפע, אז זיי בעגעהן א פערברעך דערמיט, וואס זיי האבען געביטען דעם כתב פון משה און די נביאים, און נאך ביז היינטיגען טאג זענען ביי די שומרונ'ער די ספרי-תורה געשריבען מיט דעם אלטען כתב, וועלכער איז פרעמד זאגאר זייערע אייגענע גייסטליכע.

ווען ס'איז איינגעפיהרט געווארען דער נייער שריפט און די תורה איז געווארען ווירקליך א פאלקס-בוך, וואס יעדער האט איהם געקאנט לייכט לעזען און פערשטעהן, האבען די סופרים איינגעארדענט א נייעם אנשטאלט: שולען פאר דער יוגענד. דארטען האט מען די יונגע יודישע קינדער געלעהרנט די יסודות פון רעליגיאן, פון געזעצליכקייט און איינגעפלאנצט אין זיי א בעזונדער ליעבשאפט צו דעם אלעמען. די גייסטיגע פיהרערס פון פאלק אדער, ווי זיי זענען אנגערופען געווארען: די „אנשי כנסת-הגדולה", האבען געפאדערט פון די קומענדיגע דורות זיי זאלען שאפען „וואס מעהר געלעהרטע יונגע לייט" (העמידו תלמידים הרבה"); פערשטעהט זיך, אז זיי אליין האבען זיך געמיהט דורכצופיהרען אין לעבען דאס, וואס ס'האט געהאט אין זייערע אויגען אזא גרויסע נאציאנאלע בעדייטונג. אזא שול פאר דער יוגענד איז געגרינדעט געווארען אין ירושלים. די לעהרער זענען געווען די זעלביגע „סופרים" אדער „חכמים"; די שילער האבען זיך אנגערופען „תלמידי-

הכמים". די טהעטיגקייט פון די דאזיגע הכמים איז געווען א דאפעלע. פון איין זייט האבען זיי זיך פערנומען דערמיט, וואס זיי האבען ערקלערט און אויסגעטייטשט די תורה; פון צווייטען זייט האבען זיי זיך געמיהט איינצופיהרען אין לעבען די פארשריפטען פון דאזיגען הייליגען ספר, דורך דער ווירקונג אויף די תלמידים. זייערע ערקלערונגען צו דער תורה האבען בעקומען דעם נאמען „מדרש". דאס איז געשאפען געווארען נישט לויט דעם פרייען ווילען נאר לויט געוויסע רעגעלען, וועלכע פיעל פון זיי האבען געהאט בקבלה פון די פריהערדיגע דורות ביז די זקנים, יהושע און משה. די שולען און די „סנהדריה גדולה" האבען געארבייט צוזאמען אין איין און דערזעלבער ריכטונג און האבען ערגענצט איינע די צווייטע.

די הערכסטע גייסטיגע איינריכטונג, די „סנהדריה גדולה" האט זיך בעגנוגענט מיט די קאמענטאריעס (פירושים) צו דער תורה, און מיט דעם, וואס זי האט איהרע געזעצען דורכגעפיהרט אין לעבען; זי האט אויך ארויסגעגעבען זעלבסטשטענדיגע דינים, צו רעגולירען און פערפעסטיגען די רעליגיעז-מאראלישע טהעטיגקייט ביים פאלק. אנ'אלטער שפריכווארט פון יענער צייט זאגט אן לדורות: „מאכט אנ'אבצאמונג פאר דער תורה" („עשו סיג לתורה"). אין די דאזיגע ווערטער דריקט זיך אויס דער כאראקטער פון דער ריכטונג, ביי וועלכער ס'האט זיך געהאלטען די דעמאלסטיגע געזעצגעבונג: עס מוזען פערוועהרט ווערען געוויסע ערלויבטע זאכען, וועלכע גרענעצען זיך זעהר נאהענט מיט אונערלויבטע און קאנען אלזא ווערען פערביטען איינע מיט די צווייטע. די דאזיגע שטרעבונג צו פערהיטען פאראויס פון אנ'עבירה, די דאזיגע אבצאמונג, האט אין יענער צייט געהאט א געוויסען גרונד. די פאלקסמאסען, וועלכע זענען געווען אונענטוויקעלט, האבען געדארפט אויף אזא אופן זיך צו געוואהנען, צו פאלגען די געזעצען און צו ערפילען זייערע פליכטען. א דאנק דער דאזיגער אויפגאבע, אבצוהאלטען דאס פאלק פון א זינד, זענען געשאפען געווארען א גאנצע רייהע דינים, וועלכע געהערען צו דעם דור פון די „סופרים" („דברי סופרים"). די קאטעגאריען פון קרובה'שאפט, צ. ב. ש., מיט וועלכע עס איז לויט דעם דין פון דער תורה (מדין תורה) פערוועהרט געווארען צו הייראטען, איז פיעל פערברייטערט געווארען מדיני סופרים (עריות). מיט א בעזונדער זארגזאמקייט זענען פערהיט געווארען די עבירות געגען אונשולד. א מאנסבערשוין האט זיך נישט געטארט געפינען איינער אליין מיט א פרעמדער פרויענצימער אין א פערבארגענעם ארט (יחוד). געגען דער לייכטזיניגקייט, מיט וועלכע די בעפעלקערונג האט זיך פערהאלטען צום שבת אין נחמיה'ס צייטען,

איז געשאפען געווארען א הארבע, שטרענגקייט פון שבת-פערהיילונג. צו פערהיטען די מעגליכקייט פון חלול שבת און חלול יום-טוב איז איינגעפיהרט געווארען פאר א חוב, צו פערענדיגען אלע וואכיגע ארבייטען ערב שבת און יום-טוב נאך א צייט פאר זון-אונטערגאנג.

לויט דעם גייסט פון די סופרים, האבען די הייליגע שבת'דיגע און יום-טוב'דיגע טעג געדארפט ארויסרופען אין הארצען פון יעדען יודען א פייערליכע געטליכע שטימונג, און ברענגען צום פערגעסען די אלטעגליכע אינטערעסען און וואכעדיגע ליידען. פרעהליכקייט און בעגייסטערונג האבען געדארפט בעלעבען די יודישע נשמה. צו דעם צוועק האט יעדער יוד געמוזט ביים אנקומען און ביים אוועקגעהן פון שבת אויסטרינקען א כוס וויין. ביים אנקומען דערמאהנט זיך, מיט א תפלה אויף די ליפען, די הייליגקייט פון טאג (קדוש); ביים אויסגעהן, — אום דער טאג זאל מאכען אן איינדריק אויך אויפ'ן חאך (הבדלה). א דאנק די דאזיגע און נאך פיעל דינים וועלכע זענען ביים פאלק נישט פערשטיינערט געווארען, האט דער שבת אנגענומען מיט דער צייט זעהר א שענעם און ערהויבענעם כאראקטער. די זעלביגע הייליגקייט האבען אויך בעקומען די פערשיעדענע ימים-טובים א דאנק די בעזונדערע תקנות פון די סופרים.

א גרויסען תקון האבען זיי, די סופרים, אויך געשאפען בנוגע צו דעם גאטעס-דיענסט. די נביאים נאך, זענען אויך שוין א סך מאל שארף ארויסגעטרעטען געגען די קרבנות, וועלכע האבען זיך פערוואנדעלט אין א טרוקענעם צערעמאניאל און האבען גארנישט געווירקט, אויפצוהויבען דעם מענשליכען גייסט. די סופרים האבען מתקן געווען, אז צוזאמען מיט די קרבנות זאלען איינגעפיהרט ווערען רעגעלמעסיגע תפלות (גאט'ס-געבעטען), צו וואס די יודען האבען זיך נאך אין דעם פאריגען גלות צוגעוואהנט. מען האט געברויכט מתפלל צו זיין דריי מאל טעגליך: מיט זונענאויפגאנג, (שחרית), מיט זונענאונטערגאנג (ערבית) און אין האלבען טאג (מנחה). די תפלות זענען פארגעקומען בצבור נישט נאר אין בית-המקדש, נאר אויך אין פערשיעדענע שטעלען, ווי אין ירושלים אזוי אויך אין דער פראווינץ, אין ספעציעלע הייזער, וואס האבען געטראגען דעם נאמען „בית-הכנסת". די סופרים האבען נישט בלויז איינגעפיהרט די ארדנונג פון דאווענען, נאר זיי האבען זאגאר געשאפען די הויפט-תפלות פון דאווענען (סדור), וועלכע זענען ביים יודישען פאלק איבערגעגאנגען דערנאך פון דור צו דור. אין די תפלות ווערט, אין א גרויסארטיגער הערליכער פארם, איבערהויפט געלויבט די גרויסקייט פון דעם איינציגען, ענדלאזען גאט, דעם בעשעפער פון דער

וועלט, דעם פאטער פון יודישען פאלק; אין זיי ווערט געבעטען פון גאט ליעבע, גענאד, און בארמהערציגקייט צו ישראל, צו דער וועלט, צו אלע בעשעפעניסען. א גרויסען ארט פערנעהמט די תפלה וועגען דער תורה, אז זי זאל אריינדרינגען אין די הערצער און אנפילען זיי מיט היילינקייט, מיט גוטסקייט און פערשטענדינקייט.

די תפלות פון שבתים און ימים-טובים האבען זיך כמעט ווי נישט אונטערגעשיידט פון די תפלות פון דער וואך. עס איז בלויז צוגעקומען א תפלה, וועלכע האט אונטערגעשטריכען די היילינקייט פון טאג. דער צערעמאניאל פון דאווענען אין די יום-טוב'דיגע און שבת'דיגע טעג האט זיך אבער אויסגעצייכענט מיט דעם, וואס דאן פלעגט זעהר פיעל געלייענט ווערען פון דער תורה (קריאת התורה). דערצו נאך פלעגען צוגעגעבען ווערען געקליבענע שטעלען פון די נביאים, וועלכע האבען געהאט א שייכות אדער צום טאג אדער צו דאס געלעזענע פון דער תורה (הפטרה). ארויסגערופען אין א געוויסען זין דעם מנהג פון דער הפטרה האט דער אנטאגאניזם צווישען די יודען און די שומרונ'ער. די לעצטע, וועלכע האבען געלייקענט אין ירושלים און אין דעם דארטיגען בית-המקדש, האבען אינגאנצען אבגעשטויסען די נביאים, וועלכע שטרייכען אונטער שטענדיג דאס „געטליכע הויז" און די „געטליכע שטאדט" פון יהודה. אויף אזא ארט האט פון דאסניי אבגעהילכט דאס ווארט פון די נביאים, וועלכע האבען ביים לעבען געהאט פאר זיך ווייניג צוהערערס און נאכפאלגערס. דאס דאזיגע ווארט האט געקלונגען אין יעדען בית-הכנסת און ביסלעכווייז האט עס אריינגעטראגען א ערהויבענע בעגייסטערונג אין די הערצער פון פאלק. דאן האט זיך געלאזט פיהלען א נויטיגקייט צונויפצוזאמלען די רעדען פון די נביאים, ברענגען זיי אין א פאלשטענדיגע ארדנונג און אזוי ו.. דערמיט האבען זיך, ווי ס'שיינט, אויך די סופרים בעשעפטיגט. אין דער דאזיגער זאמלונג זענען אריינגעגאנגען די פיער היסטארישע ספרים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים (נביאים ראשונים). דריי גרויסע ספרים פון די נביאים: ישעיה, ירמיה, יחזקאל; צוועלף קלענערע נבואה-ספרים: הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי (נביאים אחרונים).. די אלע צונויפגעזאמעלטע ספרים האבען בעקומען דעם טיטול „היילינע שריפטען" און הגם זיי זענען נישט אזוי היילינ ווי די תורה גופא, דאך פערנעהמען זיי נאך איהר דעם ערשטען פלאץ.

אין דער עפאכע פון די כנסת-הגדולה זענען אלזא פעסטגעשטעלט געווארען צוויי אופנים פון גאטעס-דיענסט: קרבנות און תפלה. דאס ערשטע

פלעגט פארקומען נאר אין בית־המקדש, דאס צווייטע איבערען גאנצען לאנד, חייל גאנץ יהודה איז בעדעקט געווארען מיט בתי־כנסיות. די ביידע פארמען פון עבודה (גאטעס־דיענסט) האבען געבילדעט איין איינהייט, ערגענצענדיג איינע די צווייטע און אבלעהרענדיג זיך איינס פון צווייטען. די תפלה איז אבהענגיג געווען פון די קרבנות אין בעציהונג צו דער צייט. אין דער זעלבער צייט ווען די כהנים פלעגען אין בית־המקדש צוטרעטען צו די קרבנות, פלעגט דער צבור אין בית־הכנסת זיך פערזאמלען צו תפלה. אום שבת און יום־טוב ווען עס פלעגען פיער קרבנות געבראכט ווערען, פלעגט צו די דריי טעגליכע תפלות צוגעגעבען ווערען א פיערטע — מוסף. דער סדר פון קרבנות האט זיך אויך נישט געקאנט בעגעהן אהן דאס לעבענדיגע ווארט און עס זענען דערביי איינגעפיהרט געווארען אלס חוב די לויב־געזאנגען פון די לויים.

דער ענין פון עבודה און קרבנות האט געהאט אין זיך א מערקווירדיגען מאמענט. דאס איז דער בעשטאנד פון „ריינליכקייט" און „אונריינליכקייט" (דיני טומאה וטהרה). די געזעצען פון דער תורה גיבען דערויף גאנץ דייטליכע רעגעלען. דער אומרייניגער טאר נישט מקריב זיין קיין קרבנות, טאר נישט אריינקומען אין בית־המקדש; איבערהויפט טאר ער נישט עסען דאס, וואס ס'איז פערהייליגט געווארען דורכ'ן דין. ס'שיידען זיך אונטער פערשיעדענע מדרגות אין טומאה; יעדע מדרגה האט זיך איהר בעזונדערען דין אין בעציהונג צו קדושה. דאס געזעץ ווייזט אויך אן די מיטלען, דורך וועלכע דאס אונרייניגע קאן גערייניגט ווערען. בעזונדערע כללים זענען גע־שטעלט געווארען פאר די, וואס זענען אומריין געווארען צוליעב'ן אנריהרען זיך אן א טוידטען קערפער (טמא מת). פרישעס קוואל־וואסער שפיעלט אין דעם ענין פון אבריינינגען זיך פון טומאה זעהר א וויכטיגע ראליע.

אין דער דאזיגער צוויי הונדערט יעהריגער עפאכע האט זיך די גאנצע טהעטיגקייט פון דער יודישער געמיינדע אויסגעדריקט אין איהר אינערליכער גייסטיגער פערפאלקאמענונג. איג'ם וואכעדיגען לעבען האט דער יוד זיך בעשעפטיגט בלויז מיט רוהיגער, פריעדליכער ארבייט. מיט מלחמה־אנגעלעגענהייטען האט ער זיך נישט אינטערעסירט זאגאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל דאס איז נויטיג געווען צו פערטיידיגען די אייגענע גרענעצען פון די שכניישע אנפאלען. אין דער ווירקליכקייט איז מקוים געווארען דאס, וואס עס האט פאראויס געזאגט דער נביא יחזקאל, שילדערענדיג דעם קינפטיגען צושטאנד פון דער יודישער מלוכה נאכדעם, ווי דאס פאלק וועט זיך אומקעהרען פון גלות אין זיין פאטערלאנד. א מלוכה פון גייסט, וועלכע

וועט נישט וויסען פון קריעג און פיינדשאפט — אזוי האט אויסגעזעהען דאס בילד פון דער צוקונפטיגער יודישער געמיינדע אין דער פארשטעלונג פונ'ם נביא. אין דער תקופה פון די סופרים האט דאס בילד אנגעפאנגען פער־קערפערט צו ווערען.. די יודען האבען קיין אנטייל נישט גענומען אין די מלחמות, וואס זענען צו יענער צייט פארגעקומען נעבען זייערע גרענעצען. פאר ארתחשתא דעם 2־טען און ארתחשתא דעם 3־טען האבען די אונ־צופריעדענע מצרים (עגיפטער) געפרובט פון זיך ארפצווארפען דעם יאך פון פרס און ווערען פון דאסניי זעלבסטשטענדיג. אפט זענען פארביי די יודישע ברעגען פון מיטלענדישען־ים פארבייגעגאנגען די פרס'ישע חילות קיין מצרים, אדער די מצרים'דיגע חילות קיין פיניצעא, ווי אויך די געדונגענע גריכישע ארמעען, וועלכע פלעגען העלפען מלחמה־האלטען אמאל דעם צד, אמאל יענעם צד פון די שטרייטערס, פלעגען פארבייגעהן אהין און צוריק, און פון זייערע הויכע בערג האבען די יודען געקאנט באאבאכטען דאס קריעגס־טעאטער. נאך אלעמען אבער האבען זיי פונדעסטוועגען פארט נישט שטענ־דיג געקאנט בלייבען פאסיווע צושויערס בנוגע צו די קריעגס־געשעהענישען, ווארום אויב זיי זענען נישט געווען מחויב צוצושטעלען קיין מענשען פאר דער פרס'ישער ארמעע, האבען זיי דאך אויף זיך געהאט אנדערע מלחמה־פליכטען, וי צוצושטעלען פראדוקטען און אזוי וו. די בעציהונגען פון דער פרס'ישער רעגירונג צו זיי אין יענער צייט איז פיעל ערגער געווארען. צוליעב דער השפעה פון גריכענלאנד, מיט וועלכער פרס איז דאן געקומען אין נאהנטסטען פערקעהר, זענען די פרס'ער גענויגט געווארען צו דער ווילדער געצענדיענערייע און זיי האבען ביי זיך אין לאנד איינגעפיהרט דעם קולט פון פיעל גריכישע געטער. איבערהויפט איז דארט זעהר פאפולער געווארען די געטין פון גראבע קערפערליכע פערגעניגענס — אפראדיטא, וועלכער די אויסגעלאס־סענע פרס'ער האבען געדיענט, צו איהר זיך געבוקט און קרבנות געבראכט. צוליעב די גרויסע נצחונות זייערע, איז דאס לאנד אונגעהויער רייך גע־ווארען און די בעפעלקערונג האט זיך איבערגעגעבען אינגאנצען צו פער־שיעדענע ווילדע תאוות, וואס נאר די געטין אפראדיטא האט עס געקאנט בעגריסען. אנגעהמענדיג דעם קולט פון דער דאזיגער תאוה־געטין האבען זיי איהר א נאמען געגעבען אנאאיטא און צוגערעכענט צו זייערע אייגענע געטער. ארתחשתא דער דריטער האט איהר קעניגליך סאנקציאנירט, אליין האט ער צו איהר זיך געבוקט און פערזאגט אויסצושטעלען איהרע סטאטועען אומעדום אין זיין גרויסער מאנארכיע—אין בבל, אין שושן און אין עקבאטאן, אין די דריי הויפטשטעדט זיינע, נאכהער אין דמשק, אין סארדעס און אין

אַלע איבעריגע שטעדט פון פרס און מדי. אויף אַזאַ אופן האָט דער רייך פרס'ישער קולט בעקומען אַ דאָפּעלען קלאַפּ: עס זענען אַריינגעפיהרט געוואָרען פרעמדע געטער אין לאַנד און דאָס ווילד-מגושמ'דיגע-געצענדיענסט, פון וואָס פרס איז שטענדיג ריין געווען, האָט זיך דאָרטען אַ פעסטען נעסט אויסגעפלאָכטען. אַ דאַנק דער רעליגיעזער איבערקעהרעניש אין פרס, איז פונאַנדערגעריסען געוואָרען דער איינציגער גייסטיגער פאָדעם, וואָס האָט די פרס'ער פערבונדען מיט'ן יודענטום, — די פערהאַסונג צו דער געצענדיענערי. אין פרס האָט מען אויפגעהערט צו אַכטען דעם גייסטיגען, אַבסטראַקטען יודישען גאָט. ווי ס'זעהט אויס, האָט ארתחשתא, צווינגענדיג זיינע אַלע אונטערטעניגסטע פעלקער אָנצונעהמען דעם קולט פון דער תאוה-געטין, זיך אויך געפרובט דאָס זעלבע צו טהון אין יהודה; די מסורה דערצעהלט, אַז די יודען האָבען דאַן פון די פרס'ישע פערטרעטער פערשידענע בעליידיגונגען איבערגעטראָגען; אַז די דאָזיגע פערטרעטער האָבען זיי גענויט צו פערלאָזען דעם גאָט פון זייערע עלטערן; די יודען האָבען אָבער בעסער אויסגעליטען אַלע מיני יסורים, זאָגאַר זיך געלאָזען הרג'ענען דורך שווערע ענוים, און נישט בוגה געווען אין זייערע איבערציינגונגען און אין זייער אמונה.

מ'איז פערהאַן אַ ידיעה, אַז ארתחשתא אחוס האָט אין דער צייט פון דער מלחמה מיט מצרים (361 — 360) פערטאָגט פיעל יהודים פון זייער לאַנד און האָט זיי בעזעצט אין אירקאָניע אויפ'ן קאַספּישען-ים.

אין ירושלים גופא האָבען די יודען געליטען פיעל צרות פון איינעם פון די פערזאָנען, וואָס האָבען אָנגעהויבען אונגעהויער גיך וואַקסען און מאַכט בעקומען ביים פרס'ישען הויף, צוליעב דעם כאַאָס און אונאָרדנונג, וואָס האָט געהערשט אין דער פרס'ישער אימפּעריע און אין דעם פרס'ישען רעגירונגס-מעכאַניזם צו יענער צייט. דאָס איז געווען דער סרים בגוזס, וועלכער האָט פאַר ארתחשתא דעם 3-טען בעקומען אַ גרויסע קראַפט און ווירקונג. זיין מעכטיגקייט איז ענדליך געוואָרען אַזוי גרויס, אַז ארתחשתא און זיין גאַנצע משפחה זענען אינגאַנצען אויסגעראָטען געוואָרען און ער, בגוזס, האָט פערכאַפּט דעם טראָן. פריהער אָבער, איידער ער האָט נאָך די מלוכה בעקומען, האָט ער אויסגענוצט זיין גינסטיגע לאַגע אין דער אַרמעע, וועלכע האָט זיך איינגעפונען אין סוריא און פיניציע, כדי אָנצוזאַמלען אַ סך עשירות. מיט דעם דאָזיגען מאַן האָט זיך דאַן געחבר'ט דער זוהן פון כהן גדול, וועלכער האָט געהאָפט, אַז דורך שוחד, וועט איהם דער פרס'ישער שר העלפען צו בעקומען די כהונה-גדולה און צו

פּעזיייטיגען זיין עלטערען ברודער, יהוחנן, וועלכען דער טיטול האט גע־הערט לויט דער ארדנונג פון ירושה. דער לעצטער האט זיך בעצייטענס דערוואוסט פון זיין ברודערס שטרעבונגען; ער איז צוליעב דעם זעהר אויפגערעגט געווארען און האט געהרג'עט אין בית־המקדש גופא זיין ברודער יהושע, דעם ליעבלינג פון בגוס. דער דאזיגער אומשטאנד איז געווען א טרויעריגער צייכען פאר דער צוקונפט. ווארום דערוויסענדיג זיך וועגען דעם, וואס האט פאסירט אין ירושלים, האט דער סרים בעפעהלען אין דער הויפטשטאדט פון יהודה, נישט נוקם צו זיין זיך פאר זיין פריינד, נאר, אלס שטראף, ארויסצודריקען פון דער בעפעלקערונג וואס מעהר געלד. דאס פאלק האט געמוזט פאר יעדען טעגליכען קרבן־תמיד צאהלען א גע־ויסען אויסקויף־געלד, וואס האט געמוזט יעדען פריהמארגען איינגעצאהלט ווערען פאראויס.

די יודען האבען געמוזט אין די דאזיגע פינסטערע צייטען פון דאמפי־קעמפפען פאר זייער עקזיסטענץ. אין אלגעמיין זענען אין דעם משך פון די דאזיגע צוויי יאהר־הונדערט אין דעם יודישען לאנד פארגעקומען זעהר וועניג ליכטיגע מאמענטען: א ווייל האט פאר דעם יודישען פאלק א ליכט געגעבען די זון פון גליק פאר דריוש דעם ערשטען, וועלכער האט זיך צו זיי זעהר פריינדליך פערהאלטען; נאכהער איז אויך גיך פערשוואונדען געווארען די לעבהאפטע תקופה פון נחמיה און עזרא. דערנאך הערשט שוין אין לאנד אינגאנצען א ניעדערגעשלאגענע שטימונג. עס שטארקט זיך די ארימקייט, די הילפלאזיגע לאגע רופט ארויס א ביטערען רחמנות. דאס פאלק האט זיך ווי פערלוירען, די געזיכטער פון זיינע זיהן האבען אויס־געדריקט דעם ביטערען פערצווייפלונגס־אויסרוף: „מאין יבוא עזרי?" — „פון וואנען וועט די הילף אנקומען?". די געדריקטע שטימונג פון דער דאזיגער צייט האט געהאט איהר ווירקונג אויף די שעפּפונגען פון יענע צוויי יאהר־הונדערטען. אין דער צייט פון גלות האבען דאס לעבעדיגע אונגליק צוזאמען מיט דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט געהאלטען דעם פאלקס־גייסט שטענדיג אין אנגעשטרענגטען בעשטאנד און א דאנק דעם איז געשאפען געווארען די וואונדערליכע אויפבליהונג פון נביאות און פאעזיע. ווען אבער די אויפרעגונג האט זיך איינגעשטילט, און די האפנונגען זענען פערוואנדעלט געווארען אין ווירקליכקייט, איז אבגעשוואכט געווארען אויך דער גייסטיג־פאעטישער פלוג. אויסגעשעפט איז געווארען דער שאפענדער גייסט פון די משוררים, די בעלי־תהלים, וועלכע ווידערהוילען זיך אונ־ענדליך און בענוצען זיך אפט מיט די מוסטערען פון די פריהערדיגע דורות.

די פערצייכנונג פון די היסטארישע פאסירונגען איז אינגאנצען פערלארען געווארען. זאגאר די עטליכע מעמוארען, וועגען יענער תקופה, וואס זענען געבליבען פון עזרא און נחמיה, זענען אויך וועניג בעארבייט בנוגע צו דער אויסערליכער ליטערארישער פארם.

יא נייע עפאכע אין דעם יודישען לעבען הויבט זיך אן צוזאמען מיט דער ענדע פון צווייטען יאהרהונדערט נאכ׳ן גלות בבל. דאס פאלק האט געמוזט פון דאסניי אנווענדען אלע זיינע קרעפטען, אנשטרענגען דעם גאנצען געניום, כדי צו ראטעווען זיין זעלבסטשטענדיגקייט. די דאזיגע עפאכע איז אנגעקומען, אדאנק דער ווירקונג פון העלעניזם. דאס גריכישע פאלק און דער גריכישער גייסט האבען פערורזאכט א בעדייטענדע איבערקעהרעניש אין דעם ארט דענקען, אין דער מאראל און אין די אלגעמיינע לעבענס-פארמען פון דער גאנצער מענשהייט. זיי האבען אויף פיעל שטאפלען העכער אויפגעהויבען יענע פעלקער, וועלכע זענען געווען פעהיג צו ענטוויקלען זיך. די פערברייטערונג פון דעם גריכישען גייסט איז אבער אין אייראפע און אין אזיען אנגעקומען נישט דירעקט פון גריכענלאנד, נאר דורך די מוקדונ׳ער (מאקעדאניער), וועלכע האבען אפילו געשטאמט פון דעם זעלביגען מקור, וואס די גריכען, נאר וועלכע זענען שוין דאך געווען אויסגעמישט אויך מיט פרעמדע פעלקער. מוקדוניא, וועלכע האט אין איהר צייט אויפגע׳רעשט די גאנצע וועלט מיט איהרע נצחונות, האט אויך אויפגעמונטערט דעם יודישען פאלק פון זיין מוטלאזיגקייט און ברימעל.

פיערטעס קאפיטעל.

ארץ־ישראל אונטער דער הערשאפט פון די מוקדונ'ער.

.(175–332)

אלכסנדר דער גרויסער, דער מלך פון מוקדוניא, וועלכען א יודישער נביא האט פערגליכען מיט א לעמפערט, וואס איז בעגאבט מיט אדלער־פליגלען, צוליעב זיינע וואונדערליך־געשווינדע נצחונות, האט געגעבען א טוידט־קלאפ דער פרס'ישער מאנארכיע. קליין־אזיען, סוריא, פיניציא זענען געלעגען פאר זיינע פיס, פיעל מלוכות און לענדער האבען איהם מיט'ן גוטען ווילען זיך אונטערגעגעבען. צור, נאך א זיעבען־חדשים'דיגער, און עזה, נאך א צוויי־חדשים'דיגער בעלאגערונג, זענען איינגענומען געווארען און פאר זייער שטאלץ האט זיי בעגעגענט א ביטערע שיקזאל. וואס איז געשעהן מיט דער קליינער שוואכער יהודה פאר דער צייט פון דעם גרויסען קעמפפער, פאר וועלכען עס האט געמוזט דעם קאפ בויגען זאגאר דאס לאנד פון די פרעה'ס? די היסטארישע אנדענקונגען רעדען וועגען דעם אין דער פארם פון לעגענדעס און גיבען אלזא נישט קיין דייטליכען בעגריעף פון די געשעהענישען אין יענעם אלמענשליך־וויכטיגען מאמענט. עס איז שווערליך צו גלויבען, אז די יודען זאלען זיך האבען ענטזאגט צו אנערקענען מיט'ן גוטען ווילען די הערשאפט פון אלכסנדר צוליעב דעם, וויל זיי זענען געווען פערבונדען מיט א שבועה געטריי צו זיין פרס. ערשטענס, איז אין ערגיץ נישט דערמאהנט, אז די יודען זאלען ווען ס'איז האבען געגעבען אזא שבועה. צווייטענס, האבען די שלעכטע בעציהונגען פון די פרס'ער צו זיי אין די לעצטע יאהרען נישט געדארפט זיי לאזען לאנג צווייפלען. עס געפינט זיך א מסורה, אז אלכסנדר איז שוין געווען אנגעקומען נאהענט צו יהודה, און די צערעמאניע פון די גייסטליכע, וואס ער האט בעגעגענט,

האָט איהם געבראַכט דערצו, אַז ער זאָל זיך מיט חסד בעגעהן מיט'ן יודישען פאָלק. דער כהן־גדול אין זיין היילינגער קליידונג, דערצעהלט די לעגענדע, מיט אַ גרויסער מיינגע כהנים און לויים איז איהם אַרויס אַנטקעגען; די דאָזיגע פייערליכע פראָצעסיע האָט אויף דעם יונגען מלך געמאַכט אַזאַ געוואַלדיגען איינדרוק, אַז ער האָט היים בעגריסט די מיינגע, זיין צאָרן איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין גענאַד און זיין סוויטע האָט ער ערקלערט, אַז נאָך אין מאַקעדאָניע, אין חלום, האָט ער געזעהן דאָס געשטאַלט פון דעם דאָזיגען היילינגען מאַן, פון דעם כהן־גדול, אין דער בעגלייטונג פון דער זעלבינער מענגע כהנים און לויים, און דער כהן־גדול האָט איהם אין חלום פאָראויסגעזאָגט, אַז ער וועט אומעדים אָבהאַלטען גרויסע נצחונות. דער ערשטער צוזאַמענשטויס פון די ביידע וועלטען, פון דעם יודאַאיזם מיט דעם העלעניזם, איז אויף אַזאַ אופן פאָרגעקומען אויס'ן פריעדליכען שטייגער. יהודה איז פערעכענט געוואָרען אַלס אַ טייל פון דער געגענד, וועלכע האָט זיך איינגעפונען צווישען די בערג תבור און לבנון, פון צפון־זייט, און מצרים — פון דרום זייט, און האָט בעקומען דעם נאָמען צעלאַסוריא. דער מוקדוני'שער פערטרעטער פון דער דאָזיגער ריעזיגער פראָווינץ, וואָס האָט זיך מיט אַ געוואַלטער צייט פריהער געטיילט אויף צוויי פיעל גרויסע און מעכטיגע מלוכות, האָט זיך בעזעצט אין שומרון, וועלכע איז געווען, ווי ס'שיינט אַ זעהר פערפעסטיגטע שטאָדט. אויסער דעם האָט זי פערנומען דעם צענטרום אין דער פראָווינץ און איז געווען אַרומגערינגעלט מיט זעהר גוטע פעלדער. דער ערשטער פערטרעטער איז דאָ געווען אַנדרומכוס.

ס'איז שווער צוזאָגען, פאַרוואָס וועגען די שומרוני'ער נישט געווען צופריעדען מיט דעם דאָזיגען כבוד? האָט זיי אפשר פערדראָסען דאָס, וואָס אלכסנדר האָט די יודען, זייערע פיינדליכע שכנים און פערוואַנדטע, אַרויסגעוויזען מעהר אַכטונג ווי זיי? אַ פאַקט אָבער איז, אַז זייער אויפרעגונג איז דערגאַנגען ביז אַזוי ווייט, אַז זיי האָבען, גאָרנישט טראַכטענדיג וועגען די פאָלגען, געכאַפט אַנדרומכוס'ען און פערברענט אין פייער (331). ווען אלכסנדר האָט זיך דערוואוסט פון דער דאָזיגער אונזיניגער רציחה, האָט זיין ווילדער צאָרן פאַר זיך גאָר קיין גרענעץ נישט געהאַט. גאַנץ מצרים ליעגט געוואָרפען אונטער זיינע פיס, און אַזאַ קליין פאָלקעל וועט וואַגען איהם צו מהון העראויסדער?! פון מצרים, וואו ער האָט דאַן פערענדיגט זיין זיעג, איז ער גיך אָנגעקומען קיין שומרון, זיך נוקם צו זיין אָן די מערדער. ער האָט זיי שרעקליך געפייניגט, נאָכהער האָט ער

בעשטימט א נייעם פערטרעטער מיט׳ן נאמען מעמנאן; אויסער דעם האט ער אין שומרון בעזעצט א בעדייטענדע צאהל מוקדונ׳ער. נאר דאן האבען זיך די שומרונ׳ער בערוהיגט. און אזוי ווי אלכסנדר האט געוואוסט, ווי שטארק ס׳איז די שנאה פון די שומרונ׳ער צו די יודען, האט ער נאכמעהר חסדים געטהון מיט די לעצטע, כדי צו ווייזען אויף אזא אופן זיין אונ־צופריעדענהייט מיט די ערשטע. איינינע גרענעץ־שטעדט צווישען שומרון און יהודה, וועלכע האבען שטענדיג ארויסגערופען מחלוקת צווישען די די ביידע שכנ׳ישע לענדער, האט אלכסנדר להלוטין אבגעגעבען יהודה; אויסער דעם האט ער דאס גאנצע לאנד בעפרייט פון מס (צינשען) פאר יעדען שמיטה־יאהר. די דאזיגע גנעדיגע בעציהונגען פון הערשער צו זיירע שונאים האט אויפגעבראכט די שומרונ׳ער. יעדעס פרישע ווינטעל האט מיט זיך געבראכט נייען ברען־מאטעריאל.

דערוויי׳ל אבער, כל זמן אלכסנדר האט געלעבט, זענען די שומרונ׳ער געווען געצוואונגען צו בעהאלטען זייערע געפיהלען. דער מלך פון מוקדון האט נישט געליטען, אז ווער ס׳איז פון זיינע אונטערטעניגע פעלקער זאל זיך עפעס ערלויבען צו טהון אהן זיין וויסען. זיינע ראשיגע און גליקליכע נצחונות, וועלכע האבען איהם צוגעבראכט אזש ביז קאווקאז, האבען גע־האלטען אלע פעלקער, ווי אין קייטען, און האבען איינגעשמידט יעדע זעלבסט־שטענדיגע בעוועגונג. פון גריכענלאנד ביז הודו און פון כוש (אבעסיניען) ביז׳ן קאספישען ים, אין די אלע לענדער, וועלכע ער האט איינגענומען און וועלכע האבען איהם געטריי געדיענט, האט געהערשט פאלשטענדיגער פריעדען. אלכסנדר איז געווען דער ערשטער הערשער, וועלכער האט געקוקט אויף דער געדולדיגקייט אין בעציהונג צו דער אריגינאליטעט פון פרעמדע פעלקער, ווי אויף אנ׳אונבעדיענגטען פרינציפ אין דער פאלי־טיק. ער האט אויך געאכטעט די פערשיעדענהייטען פון די פרעמדע רעליגי־עס און פון זיי קולטוס־פארמען. אין מצרים האט ער ארויסגעוויזען זיין פערגעטערונג צו אפיס׳ען און אמאנ׳ען (דער גאט פון דער זון), אין בבל האט ער ארויסגעוויזען זיינע עהרע־געפיהלען פאר בל און נבו. אין מיטען, איידער ער האט נאך בעוויזען צו ענדיגען זיינע גראנדיעזע פלענער וועגען איין גרויסער וועלט־מלוכה, וועלכע זאל אלע פעלקער פעראייניגען און פערוואנדלען אין ברידער פון איין אלעוועלטליכער מאנארכיע, איז דער גרויסער קריעגס־העלד פלוצלונג געשטארבען, נישט איבערלאזענדיג נאך זיך קיין יורש; אין מאקדוניא האט זיך קיין צווייטער נישט געפונען, וועלכער זאל קאנען פערבייטען דעם גרויסען אלכסנדר און פארטזעצען זיינע ריעזיגע

פלענער. א ווילדע הילפלאזיגקייט און צוטומלעניש האט זיך אנגעפאנגען צווישען די פעלקער פון אלע לענדער אין דער וועלט, ווי אויך צווישען דער מיליאניגער אלכסנדר'ס ארמעע, פונקט ווי ווען אין די נאטור־געזעצען וואלט פארגעקומען א איבערקעהרעניש, וואס צווינגט צו צווייפלען אין דעם ווייטערדיגען רעגעלמעסיגען גאנג פון טאג און נאכט. אלכסנדר האט איבער־געלאזען א גרויסע צאהל קריעגס־אנפיהרער, וואס זייער קריעגס־קונסט און זייערע קריעגס־פעהיגקייטען זענען שוין געווען גענוג אויסגעפרובט אויף פיעל שלאכטפעלדער אזוי, אז זיי זענען געווען אימשטאנד אונטערצו־האלטען דער ווייטערדיגער עקזיסטענץ פון דער מוקדוניא־מלוכה, ווען צווישען זיי וואלט געהערשט אחדות. זיי האבען אבער פון די גריכען גע־ירשענט — דגם אין זייערע אדערען האט געפליעסט אויך בלוט פון אנדערע פעלקער — דעם גייסט פון אונאבהענגיגקייט און זעלבסטשטענדיגקייט, די שטרעבונג צו שטעלען די אייגענע פערזענליכקייט העכער פאר דעם גליק פון דער מלוכה; זיי האבען אויך, ווי די גריכען, געקוקט אויף דער מאכט, ווי אויף א מיטעל, צו בעקומען וואס מעהר תענוגים און רייכקייט, מיט איין ווארט, זיי האבען זיך אבגעלעהרענט פון די העלענער אלץ, וואס אין יענע איז געווען שלעכטעס און אונמאראלישעס. עס האבען זיך אנגעפאנגען אויף דער גאנצער ברייט פון דער מוקדונישער מאנארכיע בלוטיגע מלחמות, וועלכע האבען צוזאמען פארגעשטעלט מיט זיך איין אונגעהויערען ריעזען־קאמפף. די זאך איז דערגאנגען אזוי ווייט, ביז ס'איז פונאנדערגעפאלען די מלוכה פון מוקדוניא און די פערטרעטער פון איהרע פערשידענע פראווינציען האבען איהר צווישען זיך פונאנדערגעטיילט. תלמי דער ערשטער (פטאלאמעאוס I), וועלכער האט בעקומען מצרים אויף זיין הלק, האט דורכ'ן שווערד בעקומען אויך צעלאסוריא און יהודה. ווען אויף זיין פאדערונג זיך אונטערצוגעבען, האבען די איינוואהנער פון ירושלים זיך ענטזאגט איהם צו פאלגען, איז ער פלוצלונג אנגעפאלען אויף דעם הויפטשטאדט, אום שבת, ווען די יודען האבען נישט געוואגט זיך נעהמען פאר'ן געווער צוליעב דער הייליגקייט פון טאג. ער האט זיך מיט זיין חיל אריינגעריסען אין שטאדט און האט פיעל פון דער בעפעלקערונג פער־טריעבען אין געפענגעניש קיין מצרים. שומרון, וועלכע האט אויך אין אנפאנג ארויסגעוויזען א ווידערשטאנד געגען דעם בעזיעגער, האט בעגעגענט דער זעלביגער שיקזאל.

יהודה און די שומרונער האבען אין דער ווירקליכקייט געקאנט לעבען גאנץ גליקליך, ווען זיי וואלטען אויף לאנג געבליעבען אונטער דער הער־

שאפט פון תלמי. ער איז געווען בכלל וועהר א הומאנישער קריעגס-העלד און האט געוואוסט צו שוינען פרעמדע מעלות; ער האט קיינמאל נישט פערשאפט זיינע פיינד מעהה שאדען, ווי דאס איז נויטיג געווען צו זיין נצחון. איהם האט נאך אבער געפעהלט דאס פאלקאמע רעכט אויף צעלאסוריע און ארץ-ישראל. דער מוקדונישער פעלדהער אנטיגאנעס מיט זיין זוהן דימיטריאס האבען מלחמה געהאלטען מיט תלמי׳ן און געליטען א גרויסע מפלה (312). אין דער מלחמה האט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט דער פעלד-מארשאל סיליקוס, דער גרינדער פון דער סיריש-גריכישער סעליקידישער דינאסטיע, און פון דעם נצחון האט זיך אנגעהויבען א נייע ערא אין דער געשיכטע (די דאזיגע ערא איז אין משך פון פיעל הונדערטער יאהרען געווען אנגענומען אויך ביי יודען, בעזונדער אין אפיציעלע דאקומענטען, פארוואס עס האט געהייסען „מנין שטרות״).

פאר תלמי II האט זיך די מלחמה בעניט. איצט איז תלמי אבגעטרעטען פון סוריא און פערוויסט די פעסטונגען: עכו, יפו, עזה, שומרון, ירושלים, כדי דער שונא זאל זיך אין זיי נישט בעפעסטיגען. לסוף אבער האט ער אבגעהאלטען א פאלשטענדיגען נצחון איבער׳ן פיינד, מיט דער הילף פון נאך דריי בערימטע מוקדונישע קריעגס-אנפיהרער: סיליקוס, קאסאנדי און ליזימאך. (301). די דאזיגע פיער העלדען האבען פון דאסניי צוטיילט צווישען זיך די מוקדונישע מאנארכיע. תלמי האט בעקומען גאנץ מצרים און אלע איהרע אומגעגענדען צוזאמען מיט יהודה, און ביי סעלעוקוס׳ן איז געבליבען כמעט גאנץ אזיע, סוריא, צוזאמען מיט פרס, ביז׳ן טייך הודו (אינד). אויף אזא אופן זענען די יודען פון יהודה אבהענגיג געווארען אן תלמי׳ן און זיינע יורשים, און די יודען פון פרס און בבל — אן סיליוקוס׳ן און זיינע יורשים.

איבריגענס האט זיך די לאגע פון די יודען אין יהודה פון דער דאזיגער פאליטישער איבערקעהרעניש אויסערליך נישט קיין סך געענדערט. די זעלבינע צינשען, וועלכע פלעגען אין לאנד געזאמעלט ווערען און פריהער אבגעשיקט ווערען קיין פרס, פלעגען נאר איצט אבגעשיקט ווערען קיין מצרים. די פרייהייט און די זעלבסטשטענדיגקייט איז ווי פריהער נישט בעגרענעצט געווארען. אין דער היינדיכע זאכען, פערקעהרט, נאך געגעבען געווארען געוויסע פריווילעגיעס. דער כהן-גדול, וועלכער איז נאך פון פריהער פעראנטווארטליך געוועזען פאר די צינשען, איז דורך דער מצרים-מוקדונישער

רעגירונג אנערקענט געווארען פאר דעם פאליטישען הויפטמאן אין לאנד. תלמי, ווי געזאגט, איז געוועזן א מענש א גוטער פון דער נאטור און יעדע שריט זענער איז געוועזן אויסגערעכענט בלויז לויט די נוצען, וואס ער קאן איהם ברייגנען. צו דריקען דעם יודישען פאלק האט ער נישט געהאט קיין אורזאך. די נייע שטאדט אלכסנדריא, וואס אלכסנדר האט ביים ים אין מצרים אויסגעבויעט, און וואס דער ערשטער מצרים-מוקדונישער הערשער תלמי האט פאר זיין רעזידענץ געמאכט, האט זיך גענויטיגט אין א גרויסער בעפעלקערונג, כדי זי זאל קאנען בעקומען די עקאנאמיש-פאליטישע און קולטורעלע בעדייטונג, אלס א פונקט, וועלכער פערבינדט אלע דריי וועלט-טיילען: אזיע, אפריקע און איראפע; תלמי'ן האט נאר געקאנט פרעהען דאס, וואס די יודען האבען זיך דארטען מאסענוויז בעזעצט פון די שכנישע לענדער. אין דער אונרוהיגער צייט פון דער מלחמה מיט דימיטריוס האבען קיין אלכסנדריא עמיגרירט פיעל יודען, וועלכע תלמי האט גלייך געמאכט אין זייערע בירגערליכע רעכטע מיט אלע זיינע אונטערטאנער. אויף אזא אופן איז געגרינדעט געווארען די יודיש-אלכסנדרישע געמיינדע, וועלכע פערנעהמט נאכהער אין דער געשיכטע א וויכטיגען פלאץ. יודישע קאלאניעס האבען זיך צו דער זעלבער צייט געגרינדעט אויך אין אנדערע ערטער אין מצרים. תלמי האט אליין בעזעצט פיעל יודען אין די פעסטונגס-שטעדט, זענענדיג איבערצייגט אין זייער טרייהייט. סיליקוס, דער נייער הערשער פון פרס (אזיען), האט אויך זיך בענוצט מיט יודישע עלעמענטען ביים בעפעלקערען נייע געגענדען. אין יאהר (300) האט ער געגרינדעט א נייע שטאדט אנטיוכיא, אין וועלכער ער האט זיך בעזעצט מיט זיין הויף. די שטאדט, ווי פיעל אנדערע נייע שטעדט, האבען זיך אויך גענויטיגט אין איינוואהנער. סיליוקוס האט דארטען אריבערגעפיהרט פיעל יודען פון פרס און בבל. אויך דער דאזיגער הערשער האט געשאנקען די יודען פאלשטענדיגע גלייך-בערעכטיגונג.

פונקט אזוי, ווי די יודישע קאלאניעס האבען זיך פערשפרייט אין די גריכיש-מוקדונישע געגענדען, אזוי אויך האבען זיך אנגעפאנגען צו ענטוויקלען גריכישע קאלאניעס אויף דעם יודישען באדען. אין דער לענג פון דעם ברעג פון דעם מיטעללענדישען ים אין פאלעסטינא זענען אויסגעבויעט געווארען נייע פארט-שטעדט; אייניגע פון די אלטע זענען בענייט, פערברייטערט און פערפוצט געווארען לויט דעם גריכישען געשמאק און האבען בעקומען גריכישע נעמען. די נאכפאלגער פון דעם גרויסען אלכסנדר, האבען אויך געשטרעבט צו רעאליזירען דעם גראנדיעזען פלאן פון צוזאמ-

שמעלצען דעם מערב מיט׳ן מזרח, און צו דעם צוועק האָבען זיי קיין בעסערן צונויפגיעסונגס־מאַטעריאַל, ווי די יודישע מאַסען, נישט געקענט געפינען. אין אַלעקסאַנדריע האָבען יודען געלעבט גאַנץ אָבגעזונדערט פון דער אָרטיגער קאַפּטישער בעפעלקערונג; דאַגעגען אָבער האָבען זיי זיך זעהר גערן דערנעהנטערט צו די געבילדעטע גריכען, און די ווירקונג פון דער גריכישער קולטור האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזען אין אַלע זייטען פון דעם יודישען לעבען אויך אויסער די גרענעצען פון אַלעקסאַנדריע. גאַנץ יהודה איז פון אַלע זייטען געווען אַרומגערינגעלט מיט אַ גריכיש־רעדענדער בעפעלקערונג, און וואָס ווייטער האָט די גריכישע שפּראַך אַלץ מעהר אַרויסגעשטופּט דעם אַראַמע׳אישען דיאַלעקט, מיט וועלכען עס האָבען זיך ביז דאַן בענוצט אַלע יודען פון דער פּאָדער־שטער אַזיען. צוזאַמען מיט דער גריכישער שפּראַך האָבען זיך, נאַטירליך, אַריינגעריסען אין דעם יודישען לעבען אויך די גריכישע גוטע און שלעכטע זיטען, און נאָר די שטעדט טיעפער אין לאַנד האָבען פּיזרגע־שטעלט מיט זיך אַנ׳אויסנאַהם אין דער הינזיכט. דאָ האָבען געוואוינט די אָרימערע קלאַסען פון דער יהודה׳שער בעפעלקערונג, און זייער רעליגיעז־בעטריבטע ערנסטקייט האָט זיך גאַנץ ווייניג געלאָזען בעאיינפלוסען פון דער גריכיש־אַפּיקור׳סישער לייכטזיניגער קולטור; אויך דאָ אָבער האָבען זיך דערטראָגען מאַסען גריכישע ווערטער פון די שכנ׳ישע בעפעלקערונגען, און זיי זענען ביסליכווייז אַריינגענומען געוואָרען אין דער אומגאַנגס־שפּראַך.

ווי געזאָגט, איז די רעכטליכע לאַגע פון יהודה אונטער דער הערשאַפט פון די תלמי־מלכים געווען גאַנץ בעפריעדיגענד. די גאַנצע הנהגה פון פאָלק איז געווען קאָנצענטרירט אין די הענד פונ׳ם כהן־גדול, וועלכער איז געווען כמעט דער פּאַקטישער הערשער פון לאַנד און האָט געקענט ענטוויקלען און ווייטער ציהען די יודישע אייגענטימליכקייט און דעם יודישען געדאַנקענגאַנג; אינערליך, גייסטיג איז אָבער דאָס פאָלק אין יהודה שרעקליך אָרעם געווען, און פון נחמיה׳ן אָן האָט עס קיין איין פּערזענליכקייט נישט אַרויסגעגעבען, וואָס זאָל געבען אַ געוויסע ריכטונג זיין גייסטיגער ענטוויקלונג און איהם העלפען אויסבילדען זיין וועזען און זיין אָריגינעלע אַנשויאונג. דער צענטער פון דעם יודישען גייסטיגען לעבען, פון וועלכען די יודען אין יהודה האָבען ביז אַהער זייער יניקה געצויגען, איז געווען בבל און פּרס, און איצט, נאָך דער פּאָליטישער איבערקעהרעניש, וואָס האָט איבערגעגעבען די דאָזיגע ביידע

לענדער אין די הענד פון אנ'אנדער דינאסטיע, — איז יהודה פון דעם צענטער אינגאנצען אבגעריסען געווארען. די יודען פון יהודה האבען שוין נישט געקענט איצט אזוי לייכט און פריי פערקעהרען מיט זייערע ברידער ארום די טייכען פרת און חדקל, ווייל די רעגירענדע דינאסטיען פון די ביידע מלוכות, די תלמי'אידען און סעלייקי'דען, האבען געקוקט מיט חשד איינע אויף דער אנדערער, און די אפטע בעזוכען פון די סעלייקי'-דישע אונטערטאנען אין ירושלים, וואלט דעם חשד נאך מעהר פער-שטארקט. קוים וואלט דאס פאלק אין יהודה נישט געקענט איצט אויס-קומען אהן דער הילף פון זיינע אויסווענינגסטע גייסטיגע פיהרער, וואלט עס, אלזא, בעשטימט אונטערגעהן, אזוי ווי עס זענען אונטערגעגאנגען יענע אלע פעלקער, וואס האבען זיך אליין נישט געקענט דערהאלטען און גע-מוזט ציהען זייער גייסטיגע השפעה פון אויסווענינ, פון אנ'אנדער לאנד; דאס איז אבער נישט געווען דער פאל מיט דעם יודישען פאלק, און אויף דער ארענע פון דעם יודישען לעבען האט זיך צו דער רעכטער צייט בעוויזען א גרויסע, ליכטיגע געשטאלט, וואס לייכט ארום, ווי א בעוואקסענער, פערצווייגטער בוים פון א וויסטען מדבר. דאס איז געווען שמעון הצדיק, דער זוהן פון חוניו I (פון 300 ביז 270). די געשיכטע פון דער יודישער טעאקראטיע (כהנים-הערשאפט) האט צו פערצייכנען עטליכע נעמען פון גוטע און שלעכטע כהנים גדולים, וואס האבען פערטרעטען דעם דאזיגען פאסטען ביז שמעון הצדיק; די יודישע לעגענדע אבער האט איבערגעלאזען פאר די קומענדיגע דורות דעם אנדענקען בלויז פון דעם איינציגען כהן גדול, וואס האט ווירקליך עטוואס געטהון פאר זיין פאלק און געלאזען נאך זיך בעדייטענדע שפורען אין דער געשיכטע פון יענער צייט. „ער האט געזארגט פאר זיין פאלק, עס זאל נישט צופאלען ווערן", און געזוכט צו בעפעסטיגען זיין לאנד אין אלע הינזיכטען: ער האט אויסגע'פועל'ט ביים קעניג אנ'ערלויבניש, וויעדער אויפצובויען יענע מויערן פון שטאדט, וועלכע תלמי דער ער-שטער האט געהאט צושטערט; דעם בית המקדש, וועלכער איז זעהר אבגעלאזען געווארען פאר די צוויי-הונדערט יאהר, וואס ער איז געשטא-נען, האט ער געלאזען אבפרישען און בעניייען; אויסער דעם האט ער נאך געלאזען ציהען אנ'אונטערערדישען קאנאל ביז צום טייך איתם (עט-ליכע שעה ווייט פון ירושלים) און אויף אזא אופן פערזארגט מיט פרי-שען וואסער נישט בלויז דעם בית המקדש (וואס האט זיך גענויטיגט אין א סך וואסער צוליעב די אפטע וואשונגען פון די לויים און כהנים),

נאָר אויך דער גאַנצער שטאָ

די פּערזאָן פון שמעון הצדיק אַלס כהן גדול, בײַ דעם צערעמאָני־יאַל פון גאָטעס־דינסט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט אין זײַן צײַט מיט אַנ׳אונגעוועהנליכער פּראַכט, איז מיט בעגײַסטערטע ווערטער געשילדערט געוואָרען פון דעם דיכטער, וואָס האָט געלעבט אין אַ צײַט אַרום, ישוע בן־סירא:

ווי הערליך איז ער געווען, ווען ער האָט דעם היכל פערלאָזען.
ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען פון הינטערן פּרוכת!
ווי דער מאָרגענשטערן, וואָס שײַנט אַרויס פון צווישען די וואָלקען,
ווי די פולע לבנה אין די טעג פון׳ם פריהלינגס־יום־טוב (פּסח).

— — — — — — — — — — — —

אָט טוט ער אָן זײַנע עהרענקלײַדער,
און הילט זיך אײַן אין די פּרעכטיגע געוואַנדען.

— — — — — — — — — — — —

און ער שטעהט איבער דעם אויפגעלעגטען שײַטער־הויפען (פון מזבח),
אַרומגענומען, ווי מיט אַ קראַנץ, פון זײַנע ברידער. —
די יונגע צעדערן פון לבנון.

— — — — — — — — — — — —

אָט האָט ער געענדיגט די עבודה בײַם מזבח,
און אהרנ׳ס זיהן, די כהנים, בלאָזען אין די שופרות,
און רופען אויס אין דער הויך, דערמאָהנענדיג גאָט׳ס נאָמען.
אַלע שטערבליכע פאַלען גלײַך מיט׳ן פּנים צו דר׳ערד,
זיך בוקענדיג פאַר דעם אַלערהעכסטען, פאַר דעם הייליגסטען פון ישראל.
עס האָבען זיך דערהערט די שטימען פון די זינגער׳ס
און אָנגעצונדען האָט זיך דאָס האַרץ פון פאָלק,
און געפרעהט האָבען זיך אַלע מענשען פון דר׳ערד!...

דער דאָזיגער כהן גדול איז געשטאַנען נישט בלויז אָן דער שפּיץ פון בית המקדש און פון דער יודישער געמיינדע; ער איז געזעסען בראש אויך פון דער כנסת הגדולה און פערנומען דעם גרעסטען פּלאַץ צווישען די לעהרער פון דער ישיבה, וואָס האָט אויסגעטײַטשט און געלעהרנט דעם פאָלק גאָט׳ס וואָרט. ער האָט איבערגעלאָזען זײַנע תלמידים דעם

פאלגענדען אפאריזם: „אויף דריי זאכען שטעהט די וועלט (די יודישע קהלה), אויף לעהרנען (תורה), אויף גאט בעטען (עבודה) און אויף וואוילטעטיגקייט (גמלות חסדים)", און אלם וועג־ווייזער און לעהרער קען מען איהם צושרייבען א געוויסען חלק אויך אין דעם אפאריזם, וואס עס האט געלאזען נאך זיך איינער פון זיינע בעדייטענדסטע תלמידים, אנטיגנוס פון סוכו (אנטיגנוס איש סוכו): „איהר זאלט נישט זיין, ווי די שקלאווען, וואס דינען זייער האר, אום צו בעקומען זייער בעלויהנונג, נאר ווי יענע דינער, וואס דינען טריי זייער האר, נישט ערווארטענדיג קיין שום שכר".

די דאזיגע רוהיגע צייט האט זיך אבער לאנג נישט געצויגען, און נאך דעם טוידט פון שמעון הצדיק ברעכען אוים אין לאנד אינערליכע סכסוכים און קריגערייען, וואס רואינירען אויף א לאנגע צייט דאס נארמאלע לעבען פון פאלק און קאסטען איהם א סך ביטערע קרבנות. שולדיג אין די סכסוכים זענען געווען די קינדער פון דעם זעלביגען שמעון הצדיק — זיין איידים, וואס האט אויך געשטאמט פון א מיוחס׳דיגער כהנים־פאמיליע, טוביה, און זיין זוהן חוניו, וואס האט איבערגענומען פון פאטער דעם כהן־גדול־שטוהל און געשפילט א בעדייטענדע ראליע אין דער געשיכטע פון דעם יהודה׳שען פאלק, א דאנק די מלחמה־שפילען פון די סעלייקי׳דען (דער צווייטער, דריטער און פירטער) מיט די תלמי׳אידען (דער צווייטער און דריטער) איבער צעלאסוריע, וואס האבען זיך געצויגען צעהנדליגער יאהרען און געווירקט אויך אויף דעם גורל פון יהודה.

יהודה, צוזאמען מיט צעלאסוריע, האבען געלעבט גאנץ רוהיג אונטער דער אויבער־הערשאפט פון מצרים, און ווי די ערשטע צוויי מלכים פון דער תלמי־דינאסטיע, האט אויך דער דריטער, עווערגעטוס, זיך גאנץ פריינדליך בעצויגען צו זיי און זיי אלע פרייהייטען געגעבען; האט אבער דער צווייטער פון די סעלייקי׳דען, קאליניקאס, דורכאוים געוואלט אברייסען די דאזיגע פראווינצען פון עגיפטען און, ווי ס׳ווייזט אוים, האט זיך איהם איינגעגעבען איבערצוציהען אויף זיין זייט אויך די העכערע ספערען פון דער יודישער בעפעלקערונג אין ירושלים מיט דעם כהן גדול חוניו II אן דער שפיץ. דער לעצטער האט אויף דעם סמך זיך אבגעזאגט אריינצוטראגען אין דער צענטראלער עגיפטישער רעגירונגס־קאסע דעם בעשטימטען יעהרליכען מס פון 20 טאלאנטען און דאס האט נאטירליך ארויסגערופען א שטארקען כעס אין דעם עגיפ־

טישען הויף, וואו מ'האָט געקוקט אויף דעם דאָזיגען קלײנעם אָבצאָהל, ווי אויף דעם אײנציגען צײכען פון אונטערטעניגקײט. תלמי III האָט דאַן געשיקט קײן ירושלים זײנעם אַ שליח, אַנטהעניאָנ'ען, מיט דער פאָדערונג, גלײך אַרײנצוטראָגען די דערמאָהנטע סומע, דראָהענדיג דער בעפעלקערונג, אַז אי'ם פערקעהרטען פאַל, וועט ער די גאַנצע ערד פון יהודה פונאַנדערטײלען צווישען די גריכישע קאָלאָניסטען, חוניו האָט זיך אָבער אײַנגע'עקשנ'ט און נישט געוואָלט נאָכגעבען, דאָס האָט אויפגעבראַכט געגען איהם די ברײטערע שיכטען פון פאָלק, וועלכע זענען גאַנץ צופרידען געווען מיט דער אויבער-הערשאַפט פון די תלמי'אי-דען, און עס האָט שוין געהאַלטען בײַ אַ בלוטיגען אויפשטאַנד געגען דער גאַנצער רעוואָלוציאָנערער פאַרטײ, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דאָס פאָטערלאַנד אין אַזאַ ביטערער לאַגע. דאַן האָט זיך אַנ'ענערגישער, ענטשלאָסענער מענש בעוויזען אויפ'ן האָריזאָנט פון דעם יודישען פאָליטישען לעבען, און איהם איז געלונגען די זאַך אין אָרדנונג צו ברענגען.

גערופען האָט מען דעם מענשען, וואָס האָט אַ נײַע ריכטונג גע-געבען דעם גאַנג פון די געשעהענישען אין לאַנד, יוסף בן טוביה — ער איז געווען אַ זוהן פון שמעון הצדיק'ס אײדים, טוביה, ד. ה. אַלזאָ אַ שוועסטערנ-זוהן פונ'ם כהן גדול. ענערגיש, ערפינדעריש, ענטשלאָ-סען און אַנציהענד, איז אָט דער אײניקעל פון דעם אַלטען שמעון הצדיק, ווי געבוירען געוואָרען צום הערשען, איהם איז אָבער אין וועג געשטאַנען זײַן אַלטער פעטער, דער כהן גדול, וועלכער איז אויך גע-ווען דער פאָליטישער פיהרער פון פאָלק, און דער איצטיגער צוזאַמענ-שטויס מיט דער עגיפטישער מאַכט האָט איהם געדיענט אַלס גינסטיגע געלעגענהײט, אַרײַנצונעהמען די הנהגה אין זײַנע הענד. בעקומענדיג די ידיעה וועגען תלמי'ס שליח, וואָס איז געקומען מיט אַזאַ שטרענגער פאָדערונג קײן ירושלים, און וועגען דער אונצופרידענהײַט מיט'ן כהן גדול, וואָס וואַקסט אין פאָלק און נעהמט אָן אַ שטורמדיגען כאַראַקטער, האָט ער גלײַך פערלאָזען זײַן געבורטסאָרט און איז געקומען צום פעטער מיט דעם ביטערסטען פאָרוואורף פאַר זײַן עקשנות, וואָס שטעלט אין געפאַהר די עקזיסטענץ פון גאַנצען פאָלק, און מיט דער עצה, — ער, דער פעטער, זאָל פאָהרען צו תלמי'ן און בעטען בײַ איהם מחילה. אויף דעם האָט דער שטאָלצער חוניו געענטפערט, אַז ער וועט גיכער זיך אָבזאָגען אינגאַנצען פון זײַן טיטול, אײדער זיך אַזוי צו ערניעדרי-[illegible] האָט [illegible] בײַ איהם די ערלויבניש געבעטען, אַלײן קײן אַלעק-

סאנדריע צו פאהרען און אונטערהאנדלונגען צו פיהרען וועגען דעם קאנפליקט, און גלייך נאכדעם, ווי ער האט די דאזיגע בעפאלמעכטיגונג בעקומען, האט ער צונויפגערופען א גרויסע פאלקס=פערזאמלונג אין בית-המקדש, וואו ער האט בערוהיגט דער בעפעלקערונג און צוגעזאגט דעם גאנצען סכסוך בשלום אויסצוגלייכען, — אויב דאס פאלק וועט איהם נאר זיין צוטרוי שענקען, און דאס פאלק האט איהם זיין צוטרוי געשענקט — עס האט איהם דעם טיעפסטען דאנק אויסגעדרוקט און מיט דעם טיטול פאלקס=פיהרער בעקרוינט (230).

מעהר האט יוסף נישט געדארפט: פון דער מינוט אן טרעט ער ארוים מיט דער פעסטער ענטשלאסענקייט פון א מאכט=בעזיצענדער פערזאן און שטעלט זיך פאר קיין זאך נישט אב, ווען עס האנדעלט זיך אום דעם — זיין ציעל צו ערגרייכען. ער קען גוט די שוואכע זייטען פון דער גריכישער נאטור און בעשיט דעם שליח פון אלעקסאנדריע מיט חניפות, מתנות און גלענצענדע מאהלצייטען. אנטהעניאן איז ענטציקט פון דעם ליעבענסווירדיגען, עלעגאנטען און אינטעליגענטען יודישען אריסטאקראט, און פאהרט צוריק קיין אלעקסאנדריע א געטרייסטער, א צופריעדענער. אין דער זעלביגער צייט פיהרט יוסף אונטערהאנדלונגען מיט זיינע גוטע פריינד אין שומרון וועגען א גרויסער געלד=הלואה, — אום אויפגענומען צו ווערן בכבוד אינ'ם עגיפטישען הויף, מוז ער פרעכטיגע קליידער טראגען, רייכע געשפאנען בעזיצען און א סך געלד ביי זיך האבען, און זיין פערמעגען איז קליין און אין גאנץ יהודה וועט ער אזוי פיעל געלד נישט קריגען: די בעפעלקערונג לעבט פון לאנדווירטשאפט און האט קיין עשירות זיך נאך נישט אנגעזאמעלט; שומרון אבער לעבט פון האנדעל און האט א סך געלד=מאגנאטען.

יוסף האט דאס געלד בעקומען און זיך געלאזען אין וועג אריין קיין אלעקסאנדריע, און דארט איז שוין אנטהעניאן געוועזען, און מיט בעגייסטערטער ענטציקונג גערעדט פון דעם יודישען פערטרעטער, וואס דארף אנקומען. דער קעניג אליין ווארט אויף יוסף'ן און וויל איהם שוין זעהען וואס שנעלער, און נאך דער ערשטער אויפנאהמע, איז ער אויך בעצויבערט פון איהם און לאדעט איהם איין אויף דעם באל, וואס דארף פארקומען אין הויף. די געזאנדטע פון די פאלעסטינישע און פעניצישע שטעדט זעהען, ווי דער פערהעלטנישמעסיג נישט זעהר=רייך אויפגעפוצטער יודישער פערטרעטער ווערט אריינגענומען אינ'ם ענגסטען קרייז פון קעניגליכען הויף, און זענען איהם מקנא; ער גיט זיי אבער באלד די

געלעגענהײט איהם מעהר, ווי מקנא צו זײַן.

יוסף בעגעגענט זיך אין אַלעקסאַנדריע מיט די אָבצאָהלונגס=חוכרים (אַרענדאַטאָרען) פון אַלע עגיפּטישע פּראָווינצען, וועלכע זענען זיך צוזאַמענגעקומען אין דער רעזידענץ, אום אין דער געגענוואַרט פון קעניג און הויף אָנצובאָטען זײערע פּרײַזען און די אַרענדע צו בעקומען פון די קעניגליכע אָבצאָהלונגען — יעדערער אין זײַן שטאָדט אָדער פּראָווינץ. זענענדיג אַלע גלײַך פּעראינטערעסירט אין דער זאַך, שליעסען זײ צווישען זיך יד=אחת און באָטען דעם קעניג, נאַטירליך, וואָס וועניגער. דאַן רופט זיך יוסף אַרויס צו צאָהלען דעם קעניג נאָכאַמאָל אַזוי פיעל פון דער אָנגעבאָטענער סומע. איבעראַשט און ערשטוינט האָבען די אָנוועזענדע חוכרים אָנגעקוקט דעם חוצפּה'דיגען יוד, וואָס האָט אויסגעזעהען, ווי אַ בעטלער געגען זײ; די סימפּאַטיע פון קעניג איז שוין אָבער לאַנג געווען אויף זײַן זײַט און דערצו איז זײַן סומע צוויי מאָל אַזוי פיעל געווען פון זײערער. יוסף האָט פערזיכערט דעם קעניג, אַז זײַן סומע וועט נאָך אויך געבען אַ שענעם ריוח, און ווען דער לעצטער האָט פערלאַנגט פון איהם, ער זאָל דער קרוין גאַראַנטירען די סומע, וואָס ער פערפליכטעט זיך צו צאָהלען, האָט דער יודישער שתדלן שאַרפזיניג געענטפערט, אַז ער גיט די בעסטע גאַראַנטיע, וואָס איז נאָר מעגליך — דעם קעניג מיט דער קעניגין. דער דרײסטער און אין דער זעלביגער צײַט חנופה'דיגער ענטפער, איז ערגעטוס'ן שטאַרק געפעלען געוואָרען און יוסף איז געוואָרען דער הויפּט=אָבצאָהלונגס=אַרענדאַטאָר פון אַלע צעלאָסורישע און פיניצעאישע פּראָווינצען. בעקומענדיג נאָך דערצו אַ מחנה פון צוויי טויזענד סאָלדאַטען, וואָס זאָלען איהם בעהילפיג זײַן בײַם אײַנמאָהנען די שטײַערן.

און דער קעניג האָט זיך מיט איהם ווירקליך נישט גענאַרט, בעזיצענדיג אַזאַ קראַפט, האָט יוסף מיט דער אויסערגעוועהנליכסטער שטרענגקײַט אויפגעמאָהנט די שטײַערן, און אין יענע שטעדט, (עזה און בית=שאָן), וואו די גריכישע בעפעלקערונג האָט געפּרובט אויסלאַכען דעם אידען=אַרענדאַטאָר און זיך אָבזאָגען פון צאָהלען, — האָט ער די פאָרנעהמסטע און רײַכסטע בירגער געלאָזען טויטען און זײער פערמעגען קאָנפיסקירט. די דאָזיגע אַכזריות'דיגע שטרענגקײַט האָט געווירקט אויף די אַרומיגע שטעדט, און דער נײַער אַרענדאַטאָר האָט פערדאָפּעלט די הכנסות פון דער מלוכה, און אויסער דעם נאָך פיעל טײַערע מתנות געשיקט אין הויף, אום צו בעפעסטיגען זײַן לאַגע. יוסף איז אויף אַזאַ

אופן געווארען דער פאקטישער הערשער איבער גאנץ פאלעסטינא, פארשטעלענדיג מיט זיך די איינציגע פערזאן, וואס איז געשטאנען צווישען פאלק און דעם אלעקסאנדרישען הויף.

צוויי-און-צוואנציג יאהר האט יוסף געהאלטען אין זיינע הענד די הויפט-שטייערונגס-פערוואלטונג פון גאנץ צעלאסיריען און פעניציע און, ערווערבענדיג זיך אין דעם פערלויף פון דער צייט אונגעהויערע רייכטימער, האט ער געשפיעלט א בעדייטענדע ראליע אויך אין דעם פאליטישען לעבען פון די דאזיגע ביידע פראווינצען. פאר דער צייט האט זיך ענטוויקעלט אין לאנד דער קאפיטאליזם, עס האט זיך פערברייטערט דער אינטערנאציאנאלער עקאנאמישער פערקעהר און צוזאמען דערמיט איז אלץ טיעפער אריינגעדרונגען אין אלע ספערען פון פאלק אויך די גריכישע קולטור; יוסף האט אבער די דאזיגע רייכע רעפובליקען נישט געשוינט, און אונטער דער הערשאפט פון דעם IV-טען תלמי, פילאפאטאר (222 ביז 206), האט ער אויך מיט אזא אכזריות געדריקט דער בעפעלקערונג ביים אויפמאהנען די שטייערן, אז דאס פאלקס-ווערטעל האט זיך געקלאגט אויף איהם: „יוסף האט פון גאנץ סוריא דאס פלייש אבגעשונדען און נאר די ביינער איבערגעלאזען".

דאן האט זיך פאר איהם אויך אנ'אונרוהיגע צייט אנגעהויבען. אינ'ם בלוט פון דער תלמי'אידישער דינאסטיע האבען זיך שוין געהאט דאן טיעף איינגעזויגען די אלע שוואכע זייטען פונ'ם העלעניזם: די לייכטזינעפטליכע נייגונגען צו פערשווענדערייען, אונזיטליכקייטען און דעגענעראטיזם, — וואס ס'האט, נאטירליך, זיך שלעכט אבגערופען אויך אויף דער ארמעע און אויף דער פערטיידיגונג פון די אלגעמיינע מלוכה-אינטערעסען. אין דער צייט איז אבער די סעלייקי'דישע דינאסטיע געווען געזונד און קרעפטיג, און אנטיאכוס III „דער גרויסער" האט זיך ארומגעטראגען מיט געוואלדיגע קריעגס-פלענער, שטרעבענדיג צו פערוואנדלען זיינע פערשיעדענע פראווינצען אין איין גרויסער וועלט-מלוכה. איצט ביי דעם דעמאראליזירטען צושטאנד פון דער עגיפטישער ארמעע, האט ער געגלויבט פאר זיך א גוטע געלעגענהייט צו האבען און אויסנוצענדיג דעם פערראט פון איינעם פון די עגיפטישע פעלדמארשאלען, האט ער אריינגעפיהרט זיין מיליטער אין צעלאסוריא און פעניציע און פערנומען דארט עטליכע שטעדט צוזאמען מיט שומרון. דאס איז אבער געווען א נצחון בלויז אויף א קורצע צייט, ווארום באלד נאכדעם האט זיך פילאפאטער אויסגעניכטערט פון זיינע פער'שכור'טע

אויסגעלאָסענקייטען, און צוטרעטענדיג מיט זיין אַרמעע ביז נאַפּיאַ, האָט ער געצוואונגען דעם שונא צו אַנטלויפען און אינגאַנצען אויפצוגע-בען דעם פּלאַן וועגען איינגעהמען צעלאָסוריא. דאָס האָט יוסף'ן ווידער אויף די פּיס געשטעלט, און דערצו נאָך האָט איהם פילאָפּאַטאָר נישט פערגעסען אויך דאָס, וואָס יהודה מיט ירושלים אין דער שפּיץ, — וואו יוסף'ס ממשלה איז בעזונדער שטאַרק געווען — איז פון אָנהויב אין טריי געבליבען דעם עגיפּטישען טראָהן און האָט זיך אַנטיוכס'ן נישט אונ-טערגעגעבען.

און דער וואוילשטאַנד פון פאָלק איז דערוויייל געוואַקסען. די גרוי-סע רייכטימער, וואָס יוסף האָט זיך ערוואָרבען, האָבען אַריינגעבראַכט אין לאַנד (בעזונדער אין די גרעסערע שטעדט) אונגעהויערע קאַפּיטאַלען, און צו איהם זענען צוגעקומען נאָך הונדערטער יודישע בעאַמטע, מיט וועלכע ער האָט זיך בענוצט ביים אויפמאָהנען די שטייערן אין די אַלע פּראָווינצען, וואָס האָבען זיך געפונען אונטער זיין רשות, און וועלכע זענען אויך רייך און גרויס געוואָרען. די דאָזיגע רייכטימער, צוזאַמען מיט יוסף'ס חשיבות אין קעניגליכען הויף און זיינע סאָלדאַטען-אָבטיילונ-גען, מיט וועלכע ער האָט אין דער מורא געהאַלטען די פלשתים, פּי-ניקיער, אדומ'ער און זאַגאַר אויך די גריכיש-מאַקעדאָנישע קאָלאָניעס, — האָבען אויפגעהויבען דעם פּרעסטיזש נישט בלויז פון איהם אַליין מיט זיין קרייז, נאָר אויך פון דער אַלגעמיינער יודישער בעפעלקערונג; דער-ביי זענען די יודען פון יהודה אַלץ מעהר און מעהר אַרונטערגעפאַלען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם, און אַלע זייערע אויסערע לעבענס-פאָרמען האָבען שוין געטראָגען אויף זיך דעם שטעמפּעל פון דעם פיינעם גריכישען געשמאַק. אַזוי האָבען די יודישע וואוינונגען, למשל, אָנגע-הויבען שענער געבויט צו ווערן און אויך די מאַלעריי האָט אָנגעהויבען בענוצט צו ווערן אין דער יודישער גאַס. די יודען פון אַלעקסאַנדריע, וואָס האָבען איבער הונדערט יאָהר זיך געפונען אין אַ גריכישער אומגע-בונג און זענען שוין אינגאַנצען העלעניזירט געווען, האָבען אויך געווירקט אין דער ריכטונג אויף די איבריגע צענטערן פון יהודה, דורך דער פער-מיטלונג פון די יודען, מיט וועלכע זיי זענען געקומען אין פערבינדונג אַ דאַנק יוסף'ס געשעפטען, און דאָס יודישע פאָלק האָט זיך אַזוי ערנאָך ביסליכווייז אינגאַנצען בעפרייט פון יענע אונגעשליפענע אַזיאַטישע מנהגים, וועלכע האָבען אַ סך הונדערטער יאָהרען געהערשט אין דעם יודישען לעבען.

די דאָזיגע אויסערליכע פֿײַנקײַט און די אַלע איבריגע גוטע זײַטען פֿון דער גריכישער קולטור האָבען אָבער מיטגעבראַכט מיט זיך אין דער יודישער גאַס אויך די שלעכטע זײַטען איהרע, און אַנשטאָט דעם נאַטירליכען פּראָצעס פֿון צופּאַסען זיך צו אַ פֿרעמדען פֿאָלק און איבערנעהמען זײַנע בעסערע זיטען און מנהגים, היטענדיג דערבײַ דעם אײגענעם פֿאָלקס-וועזען און די גוטע נאַציאָנאַלע אײגענטימליכקײַטען — איז דאָ די זאַך גאַנץ אַנדערש צוגעגאַנגען: די יודישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען צו פֿערגעטערן די גריכישע קולטור און נאָכצואַהמען, ווי אַפֿען, דאָס גאַנצע גריכישע לעבען מיט אַלע זײַנע ווילדע מנהגים און אויסגעלאַסענקײַטען, פֿעראַכטענדיג אינגאַנצען די טראַדיציאָנעלע תמימות פֿון פֿאָלק און זײַן היסטאָרישע זיטען-רײַנהײַט. די גריכען האָבען ליעב געהאַט געזעלשאַפֿט, אַלגעמײַנע מאָלצײַטען און אויסגעלאַסענע פֿערווײַלונגען, און די יודישע אַריסטאָקראַטיע האָט עס כלומר׳שט נאָכגעמאַכט אין אַן׳אונשולדיגער פֿאָרם: זי האָט אויך אָנגעהויבען אײַנצוּאָרדנען געמײַנשאַפֿטליכע מאָלצײַטען, בײַ וועלכע די פֿערזאַמעלטע זענען געלעגען צו-דרײַ אויף אַ רוהע-בעט, און דערבײַ האָט זי אײַנגעפֿיהרט ווײַן, מוזיק און ליעדער. דערמיט אַלײן האָט זיך אָבער די רעפֿאָרם נישט געענדיגט — באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די דערמאָהנטע מיטלען זענען נאָך ווייניג אויף אַרויסצורופֿען אַ פֿאָלשטענדיגע הײַטערע שטימונג, און די אויסגעלאַסענקײַט האָט איהרע קרבנות אַלץ טיעפֿער און טיעפֿער אַראָבגעצויגען אין׳ם תהום פֿון אונזיטליכקײַט און פֿערברעכען. יוסף האָט אָפֿט פֿערבראַכט אין פּילאָפּאַטאָר׳ס הויף, וואו די ווילדע פֿרעהליכקײַט האָט איהר טריאומף געפֿײַערט און פֿון קײן גרענעץ נישט געוואוסט. דאָ איז די אונצוכט אָפֿען אַרומגעגאַנגען און האָט פֿערפֿיהרט דאָס פֿאָלק און די אַרמעע; פּילאָפּאַטאָר האָט זיך אײַנגערעדט, אַז זײַנע אורעלטערן זענען אַרויסגעקומען פֿון דעם ווײַנגאָט דיאָניזאָס (באַקחוס); ער האָט זיך דעריבער געפֿיהלט פֿערפּליכטעט צו דיענען דעם דאָזיגען גאָט מיט וואָס-מעהר פֿער׳שיכור׳טע ווילדקײַטען און אויסגעלאַסענקײַטען, און ווער עס האָט געוואָלט געווינען דעם חסד פֿון קעניג אָדער פֿון זײַנע מקורבים, האָט געמוזט אַן׳אַנטײל נעהמען אין די דיאָניזישע אָרגיען און דערבײַ וואָס-מעהר ווילדקײַט אַרויסווײַזען. פֿון דער דאָזיגער קעניגליכער עהרע האָט אויך יוסף גענאָסען, און בײַ אײנעם פֿון די הויף-מאָלצײַטען, האָט זיך אין שמעון הצדיק׳ס אײניקעל אַזוי צופּלאַקערט די ליעבע צו אײנער פֿון די דאָרטיגע טענצעריני׳ס, אַז ער האָט

זײַן ברודער שלום דרינגענד געבעטען, ער זאָל זי איהם שטילערהייט בעזאָרגען אין דערהײם, חאָטש ער איז שוין געװען דעמאָלט אַ פאָטער פון זיעבען קינדער. (דער ברודער האָט איהם, איבריגענס, אָבגענאַרט און אַנשטאָט דער טענצערין-געבראַכט זײַן אײגענע טאָכטער, מיט װעלכער יוסף האָט שפּעטער חתונה געהאַט).

דערבײַ אַלײן האָט זיך יוסף נאָך נישט אָבגעשטעלט. פאַר איהם איז װעניג געװען דאָס, װאָס ער אַלײן האָט זיך אַזוי ענג צוזאַמענגעלעבט מיט די פערדאָרבענע זיטען פון דער גריכישער אַריסטאָקראַטיע — דעם כהן-גדול'ס אײניקעל האָט זיך געװאָלט דעם גאַנצען קולט פון װײַן און װײַב אײַנפלאַנצען אױך אױף דעם יודישען באָדען, און צו דעם צװעק האָט ער אין ירושלים אײַנגעפיהרט אײנעם פון די דיאָניזישע יום-טובים, װעלכע זײַן בעשיצער, דער קעניג, האָט אַזױ ליעב געהאַט. אין דער איבערגאַנגס-צײַט פון װינטער צום פריהלינג, װען דער װײַן-שטאָק האַלט אין רעכטען בליהען און דער װײַן געהט צום צװײטען מאָל אױף אין די פעסער, פלעגען די גריכען פײַערן אײנעם פון זײערע גרעסטע דיאָניזיען-יום-טובים; צװײ טעג פלעגט דער דאָזיגער „װײַן-יום-טוב" געדױערן, און בײדע טעג זענען געװידמעט געװען דער אַרבײט פון שכור'ן און אונצוכט טרײַבען. גוטע פרײַנד פלעגען זיך אײנע די אַנדערע שענקען אין דער צײַט אָנגעפילטע קריגלעך מיט װײַן, און דער, װאָס האָט אַמטערסטען געטרונקען, איז אַלס זיעגער געפײַערט געװאָרען. אָט דעם שכורים-יום-טוב האָט יוסף-בן-טוביה אױך אין יהודה אײַנגעפיהרט — צװײ טעג אין יאָהר האָבען יודען דעם װײַנגאָט געדיענט, און אום דעם דאָזיגען פרעמדען יום-טוב כלומר'שט אַ יודישען כאַראַקטער צו געבען, איז אײַנגעפיהרט געװאָרען, אַז די רײַכערע זאָלען אין די טעג שענקען מתנות פאַר אָרעמע!

און װאו עס האַנדעלט זיך װעגען אַ באַקחוס-יום-טוב, דאָרט בלײַבט עס שוין נישט בײַם װײַן אַלײן: דער יודישער אַדעל האָט די געזעצען פון זײַן פאָלק פערלאָזען און די צניעות פון זײַנע עלטערן אױס-געלאַכט, און זינגערינס, טענצערינס און אױסגעלאַסענע פרױען האָבען די רײנע לופט פון יהודה מיט שענדליכקײטען און שמוציגע מעשים פערפעסטעט.

נאַטירליך, האָבען זיך אין פאָלק געפונען נישט װעניג אַזעלכע, װאָס דאָס האַרץ האָט זײ געבלוטעט, צװעהענדיג די שרעקליכע הנהגה פון זײַנע פיהרער, און בײַ אײנעם פון די דאָזיגע טרײַ-געבליבענע יו-דען האָט זיך פון האַרצען אַ װאָרנונג אַרױסגעריסען:

קום נישט קיין אויסגעלאסענער פרוי אנטקעגען.
אום דו זאלסט אין איהר אבגרונד נישט אריינפאלען.
פערברענג נישט ביי קיין טענצערין,
אום דו זאלסט אין איהרע (צויבער=) קינסטלעריען נישט געפאנגען ווערן.

די שטימע פון אזעלכע איינצעלנע יודען איז אבער פערזונקען געווארען אין דעם ברויזענדען שטראם פון די העלעניסטישע אידעען, וואס האבען זיך אריינגעריסען אין דער יודישער גאס און ארויסגערופען אַן'אמת'ע איבערקעהרעניש אין דער גאנצער יודישער וועלט=אנשויאונג. דער גריכישער אידעען=גאנג האט זיך אונטערגעגראבען אונטער די יסודות פון דער יודישער אמונה און א גרויסער טהייל פון פאלק האט אנגעהויבען ערנסט צו צווייפלען אין דעם, צי איז וויִרקליך אמת דאס אלץ, וואס די יודישע תורה לעהרנט; צי פערלאנגט טאקי די געטליכקייט פון'ם מענשען, ער זאל זיך אבזאגען פון אלע וועלטליכע פערגעניגענס און צי בעשעפטיגט זיך די גאטהייט איבערהויפט מיט אונזער וועלט און מיט דעם מענשען. דאס זענען אבקלאנגען געוועזען פון עפיקור'ס לעהרע, וועלכע האט צו יענער צייט געהערשט אין דער גריכיש=מאקעדאנישער וועלט און, ווי ס'איז זיך לייכט פארצושטעלען, האט דער שטארקער צוזאמענשטוים צווישען די ביידע היסטארישע קולטורען געמוזט ארויסרופען אַן'אנגעשטרענגטע גייסטיגע טעטיגקייט ביי די יודישע שריפטשטעלער און דענקער, פאר וועלכע עס זענען איצט ענטדעקט געווארען נייע האריזאנטען, נייע שאפונגס=פארמען און נייע געביטען פון דעם מענשליכען גייסט און פערשטאנד.

עס עקזיסטירט דעריבער א השערה, אז אין יענער עפאכע זענען געשאפען געווארען די ביידע ווערק, וועלכע די טראדיציע האט צוגעשריבען דעם קלוגען שלמה: „שיר השירים” און „קהלת”. דאס ערשטע פון די דאזיגע ביידע ווערק, וועלכע זענען אריינגענומען געווארען אין דעם לעצטען טהייל פון דער ביבעל, שטעלט פאר מיט זיך א דראמאטישע פאעמא, וואס בעזינגט די ליעבע פון א וואונדער=שענער פאסטוכמעדעל צו איהר פריינד, „וועלכער פיטערט (זיינע שאף) אין די רויזען=פעלדער”. דאס איז א העריליך=שענעם קונסטווערק, געשאפען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איבערגעטראגענעם העלעניזם, און וועלכען עס שפיעגעלט זיך אב דער ראזיגער גלאנץ פון דער דאמאלדיגער גליקליכער, ליכטיגער יודישער געגענווארט; אין וועלכען עס פיהלט זיך די

ליעבענספרעהליכע אָרגאַניזמען פון היטערע הימלען, גרינע פעלדער און בערוישענדע בלומען. עס איז דאָס ליעד איבער אַלע ליעדער און דאָס איינציגע ווערק אין דער גאַנצער אַלט-העברעאישער ליטעראַטור, וואָס איז אונגעוועהנליך רייך אין ווייכקייט, אין טיעפע עמפפינדונגען און אין מאַלערישע נאַטור-שילדערונגען, און בעזינגט אויף דעם נאַטירליכסטען אופן, אָהן אַ שום רעליגיעזער שאַטירונג, דעם בערוישענדען צויבער פון דער ליעבע.

דער געפיהלפולער דיכטער האָט טיעף איינגעזויגען אין זיך דעם גלאַנץ און די שענע שאַפונגס-פאָרמען פון דער גריכישער קונסט-וועלט, אין זיינע פערזען הערען זיך די שענע קלאַנגען פון טעאָקריט און אנאַ-קרעאָן, — דאָס אַלץ אָבער האָט זיך ביי איהם אָרגאַניש צונויפגע-שמאָלצען מיט די האַרציגע טענער פון דער יודישער ליריק, און דער גאַנצער אינערליכער גייסט, מיט וועלכען עס איז דורכגעדרונגען זיין „שיר השירים", טראָגט אויף זיך אַן אָריגינעל-יודישען שטעמפעל. אין׳ם גע־גענזאַץ צו דער נישט-זויבערער און אויסגעלאַסענער ליעבע פון די גריכישע ווענוס-טעכטער און באַקחוס-פרויען, האָט ער אַן׳אידעאַל-בילד געשאַפען אין דער געשטאַלט פון עמינדב׳ס שענער פאַסטוך-טאָכטער שולמית, די פלאַמענדע ליעבע פון וועלכער עס איז דורכגענומען מיט אַ בעצויבערנדער נאַאיוויטעט און מיט אַ ריהרענדער צניעות׳דיגער איינפאַכקייט. שולמית פערקערפערט מיט זיך די פאָלקאָמענע שענהייט: איהר שטימע איז זיס, איהר געזאַנג — פער׳שכור׳נד, איהר טאַנצען — געטליך-רייצענד; זי אַנטלויפט אָבער פון שטאָדט, פיהלט זיך געפייניגט אין׳ם קעניגליכען שלאָס און בענקט נאָך די „ווייגשטאָקבוימער פון עין-גדי" און נאָך די איינזאַמע „ליליען-פעלדער", וואו איהר פריינד פיטערט זיינע שאָף. אָט דעם „פריינד" ליעבט זי מיט דעם גאַנצען גלוט פון איהר יונגען האַרצען, און ריין בלייבט די דאָזיגע גליהענדע ליעבע, — ריין פון יעדען נישט-אַנשטענדיגען וואָרט, פון יעדער נישט-איבערער האַנדלונג, פון יעדען אונריינעם געדאַנק.

איהר געליעבטער זינגט צו איהר:

שטעה אויף, געליעבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה-דיר!
דען דער הערבסט איז שוין אריבער
און די רעגענס זענען שוין פערבײַ,
די בליטען האָבען זיך געוויזען אויף דר׳ערד;

די צייט פון נאכטיגאל איז אנגעקומען,
און די שטימע פון דער טורקעל־טויב הערט זיך אין אונזער לאנד.

עס זענען צייטיג געווארען די שפראצען פון׳ם פייגענבוים,
און די בליטען פון די וויינשטאק־בוימער האבען אנגעהויבען שמעקען.

שטעה אויף, געליבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה דיר!

— — — — — — — — — — — —

ביז עס וועט א בלאז טהון דער טאג
און די שאטענס וועלען אנטלויפען,
וועל איך געהן צו דעם בארג פון די מירטען
און צו די היגלען פון׳ם ווייהרויך
מיט מיר פון לבנון, כלה!
מיט מיר פון לבנון וועסטו געהן.
דו וועסט אראבקוקען פון׳ם שפיץ־בארג אמנה,
פון די שפיץ־בערג שניר און חרמון,
פון די לייבען־הויהלען
פון די לעמפערט־בערגער.
און שולמית ענטפערט:
קום, מיין טייערער!
מיר וועלען ארויסגעהן אין פעלד,
מיר וועלען נעכטיגען אין די דערפער.
מיר וועלען זיך פעדערן צו די ווייך־גערטנער,
מיר וועלען זעהען, צי עס האט געבליהט דער וויינשטאק,
צי עס האבען זיך געעפענט די בליטען,
צי עס האבען זיך פונאנדערגעלאזען די מילגראמען —
דארט וועל איך געבען מיין ליעבע דיר!

און אזוי ווערט כסדר געשילדערט די שטימונג פון דער העלדין. אלס טאכטער פון דער נאטור, אי׳ם געגענזאץ צו דער שטימונג פון די וועלטליכע „ירושלים׳ס טעכטער“, און איהר צניעות׳דיגע, אונשולדיגע ליעבע געגען דער לייד־ענשאפטליכער אונציכטיגקייט פון די עפענטליכע טענצערינס און זינגערינס, וואס האבען אנגעפילט דאס הילד־אויסגעלאסענע לעבען פון די שטאדט־איינוואוינער.

ענדיגען ענדיגט זיך די פאעמא מיט דעם אפאטעאז: „שטארק, ווי דער טוידט איז די ליעבע... איהרע פייערדיגע פונקען זענען — א פלאם פון גאט. א סך וואסערן קענען נישט אויסלעשען די ליעבע און טייכען — וועלן זי נישט פערפלייצען“; און אויב דער דאזיגער ליעבעס־הימן איז, ווי מיר האבען שוין דערמאהנט, אריינגענומען געווארען שפעטער אין די „הייליגע שריפטען“, איז עס געשעהען בלויז דעריבער, וואס יודען האבען דאן — זענענדיג שוין דערווייטערט פון אזא זונענגלאנץ און פון אזעלכע ליכטיגע לעבענסבילדער — אנגעהויבען בעטראכטען דאס ווערק, ווי א מין אלעגאריע, אין וועלכער די כנסת ישראל (שולמית) טענה'ט זיך אוים מיט איהר געליעבטען (גאט) און גיעסט אוים פאר איהם איהרע צערטליכסטע, הייליגסטע געפיהלען.

א גאנץ אנדער כאראקטער, דאגעגען, טראגט אויף זיך דאס צווייטע ווערק פון יענער עפאכע, „קהלת“. די יודישע אגדה האט כאראקטעריזירט די דאזיגע ביידע ווערק, וועלכע די טראדיציע האט, צוזאמען מיט'ן ספר „משלי“, צוגעשריעבען שלמה המלך'ן, אין דעם פאלגענדען אפאריזם: „ווען דער מענש איז יונג, זינגט ער ליעדער (שיר השירים); ווען ער ווערט עלטער, זאגט ער משלים (משלי); און ווען ער ווערט גאר אלט, זאגט ער הבל הבלים (קהלת)“. און ס'איז ווירקליך אזוי: „שיר השירים“ איז דאס ליעד פון דער לעבענספרעהליכער יוגענד, פונ'ם בליהענדען פריהלינג, און דאגעגען איז „קהלת“ די פערצווייפלונג פון דער עלטער, די בעטריבטע שטימונג פון א מענשען, וואס איז אי פיזיש, אי גייסטיג איבערזעטיגט, און געפינט נישט מעהר אין לעבען נישט קיין מאטעריעלען גליק און נישט קיין מאראלישע בערוהיגונג *). דאס גאנצע ווערק איז דורכגעדרונגען מיט א פינסטערן, פערצארנטען פעסימיזם, וואס טרעט מיט די פים אלע בלומען פון לעבען און זעהט אין דעם גאנצען סיסטעם פון דער וועלט, — א נארעשע שפיעל. אויך דא, ווי אין „איוב“, רעדט זיך וועגען גאטספארכטיגקייט און פרומקייט; קהלת לאזט אבער די דאזיגע טענער פערזינקען אין דער מעלאנכאלישער שטימונג, וואס עס רופט ארוים די אלגעמיינע נישטיגקייט, די אלגעמיינע פוסטקייט פון לעבען. די סקעפטישע געדאנקען פערגיפטען יעדען גאטספארכטיגען געפיהל אלץ איינם, ווי יעדען פערגניגען, ווי יעדען

*) דובנאוו.

לעבענס-געטום, און א ביטערער פערצווייפלונגס-אויסרוף רייסט זיך פון הארצען ארויס: „גארנישט מיט גארנישט, אלץ איז גארנישט!"

נארעש און מאנאטאן איז דער גאנג פון די מעשים אין דער נאטור, ווארום „א דור געהט אוועק און א דור קומט און די ערד בלייבט אייביג שטעהן; וואס עס איז געוועזען, דאס וועט זיין, און וואס ס'איז איינמאל געשעהען, וועט געשעהען נאכאמאל — און ס'איז קיין נייעס נישט פארהאן אונטער דער זון". לעבען און שטערבען, זוכען און פערלאנגען, פארשען און דערגעהן — „דאס איז אויך א פערבלענדעניש פון גייסט, ווארום וואס מעהר חכמה, אלץ מעהר פערדרוס, און וואס מעהר וויסען — אלץ מעהר וועהטאג". געניעסען פון די ערדישע פערגניגענס קען אויך נישט גערעכענט ווערן פאר קיין בעפריעדיגונג: „דאס איז אויך גארנישט". עס קומט אלזא ממילא אוים, אז דער נאר און דער חכם, דער רשע און דער צדיק — אלעמענס גורל איז גלייך, און דאס בעסטע פאר'ן מענשען איז, „ער זאל עסען און טרינקען און זיך לאזען וואויל געהן אין זיין מאטערניש", ווייל דאס איז אויך פון גאט געגעבען.

אים געגענזאץ צו דעם גייסט פון נסים און איבערנאטירליכע וואונדער, וועלכער הערשט אין די פריהערדיגע פראזאאישע און פאעטישע ווערק פון דער ביבעל, בעמיהט זיך קהלת פעסטצושטעלען די צוועקמעסיגקייט פון דער נאטור און דעם אייביגען זיכערן גאנג פון די געשעהענישען אינ'ם וועלטאל; גראד דער געדאנק פערזוכט איהם אבער אויך טיעפע ליידען, ווייל ער קען נישט צוזעהן דעם סיסטעמאטישען נצחון פון דאס שלעכטע איבער דאס גוטע, פון דער אכזריות איבער דער גערעכטיגקייט: „און איך האב צוגעזעהען די אלע רויבערייען, וואס טוען זיך אב אונטער דער זון, און אט איז די טרער פון די בערויבטע, וואס האבען קיין טרייסטער נישט" — — —; „און איך לויב די טוידטע, וועלכע זענען שוין געשטארבען, בעסער פון די לעבעדיגע, וואס לעבען נאך; און בעסער פון די ביידע — דעם, וואס איז נאך גארנישט געווען, וואס האט נישט געזעהען די שלעכטע מעשים, וואס טוען זיך אב אונטער דער זון".

און פון דעם דאזיגען פינסטערן, סקעפטישען פעסימיזם, קעהרט ער זיך אפט צוריק אום צו די טרייסטענדע טענער פונ'ם עפיקורעאיזם: „פרעה דיך, בחור, אין דיין קינדהייט און לאז דיר דיין הארץ וואויל געהן אין די טעג פון דיין בחור'שאפט און געה אין די וועגען פון דיין

האַרץ און (פאָלג) די זעהונגען פון דיינע אויגען, און טו אָב דעם כעס פון דיין האַרצען און דערווייטער דאָס שלעכטע פון דיין לייב, דען די קינדהייט מיט דער יוגענד זענען — גאָרנישט״.

דאָס איז אָבער נישט די אייגענטליכע פילאָזאָפישע לעזונג פון דעם אונענדליכען לעבענס-פּלאָנטער. קהלת ראַט דעם מענשען צו לעבען, צו געניעסען פון לעבען, צו עקספּלאָאַטירען דאָס אַלץ, וואָס דאָס לעבען איז אימשטאַנד צו געבען, — נישט ווייל דאָס איז דער זין פון לעבען, נישט ווייל ער זעהט אין דעם די אינערליכע אידעע פון דער וועלט-הנהגה, נאָר ווייל דאָס איז אַ מיטעל אויף צו פערטויבען דעם שרעקליכען „יתוש״, וואָס הערט נישט אויף צו לעכערן דעם מענשליכען מוח מיט זיינע אייביגע שאלות און ספקות.

ענדיגען ענדיגט זיך דאָס ווערק מיט דעם צוגעגעבענעם גאָטס-פאַרכטיגען פסוק: „דאָס לעצטע וואָרט: אַלץ איז געהערט געוואָרען; האָב מורא פאַר גאָט און היט אָב זיינע מצוות, דען דאָס איז דער גאַנצער מענש״ (דער גאַנצער זין פון לעבען), און אַ דאַנק דעם, ווי אויך אַ דאַנק דער טראַדיציע, וואָס האָט צוגעשריבען דאָס ווערק דעם קעניגליכען מחבר פון „שיר השירים״ און „משלי״, — איז „קהלת״ אַריינגענומען געוואָרען אין דער רייהע פון די ביבעל-ווערק.

דאָס איז געווען די פרוכט פון דער יודישער געדאַנקען-טעטיגקייט אין יענער עפּאָכע פון וואָילשטאַנד און פאָלקס-גליק; באַלד אָבער האָבען זיך אָנגעהויבען וואָלקענס צו ווייזען אויף דעם הימעל פון יהודה און פון דער יהודה׳שער בעפעלקערונג. אין דער פאַמיליע פון דעם קעניגליכען אַרענדאַטאָר יוסף בן טוביה האָבען זיך אָנגעהויבען גרויסע מחלוקת, און דאָס האָט זיך שלעכט אָבגערופען אויך אויף דער פּאָליטישער לאַגע פון לאַנד; אָנגעהויבען האָט זיך די מחלוקת צווישען יוסף׳ס זיבען זיהן פון זיין ערשטער פרוי און דעם יונגסטען זוהן, הורקנוס, די פרוכט פון יוסף׳ס נישט גאַנץ-כשר׳ן פערקעהר מיט זיין ברודער׳ס טאָכטער סאָלימיע. אַ דאַנק זיינע בעסערע פעהיגקייטען און זיין געשיקטקייט, איז הורקנוס געוואָרען דער ליעבלינג פון׳ם אַלטען אַרענדאַטאָר, און ווען ביים קעניג פילאָפּאַטאָר איז אונערוואַרטעט אַ זוהן געבוירען געוואָרען (210) און אַלע פערטרעטער פון צעלאָסיריען האָבען זיך געקליבען קיין אַלעקסאַנדריע צו בעגריסען די בעגליקטע קעניגליכע עלטער, און זיי מתנות צו ברענגען, האָט יוסף, נישט קענענדיג אַליין פאָהרען, אויסגעקליבען זיין יונגסטען זוהן, אַלס דעם פּאַסענדסטען קאַנדידאַט

אויף צו פערטרעטען זיין פלאץ ביי דער דאזיגער פייערליכער מיסיע. די עלטערע ברידער האט עס, נאטירליך, שטארק געקרענקט און זיי האבען געגעבען א וואונק אין אלעקסאנדריע, מ'זאל איהם אברוימען פון וועג; דאס האט זיך זיי אבער נישט איינגעגעבען: דער געשיקטער הורקנוס האט זיך גלייך ערוואָרבען די סימפאטיע פון גאנצען הויף און מיט זיינע פערשווענדערישע מתנות — הונדערט שענע שקלאפען פאר'ן קעניג און אזוי פיעל שענע שקלאפינס פאר דער קעניגין, וועלכע האבען אלע געהאלטען אין די הענד צו איין טאלאנט אויף איבערצוגעבען עס זייערע נייע געביטער — האט ער אין שאטען געשטעלט אלע איבעריגע פערטרעטער פון לאנד. און דערמיט אליין האט זיך נאך זיין ערפאלג נישט געענדיגט; ער האט מיט זיין אינטעליגענץ און שארפזיניגען וויץ פילאפאטאר'ן אליין בעצויבערט, און איז זיין נעהנטסטער ליעבלינג געווארען. שטאלץ און טריאומפירענדיג האט זיך דאן הורקנוס צוריקגעקעהרט קיין ירושלים; און ווידער האבען זיינע ברידער געלויערט אויף איהם אין מיטען וועג מיט זייערע מענשען, אום איהם צו דער'הרג'נען. דאס גליק האט איהם אבער אויך דאס מאל נישט פערלאזען, און ארויסטרעטענדיג צוזאמען מיט זיינע בעגלייטער געגען די אנפאלער, האט ער צוויי פון זיינע ברודער געטויט.

הורקנוס איז בשלום אהיים געקומען. דא האט אבער דער צארענדיגער פאטער אנגעהויבען צו איהם טענות צו האבען פאר אלע זיינע לעצטע מעשים און בעזונדער פאר די אונגעהויערע סומען געלד, וואס ער האט פערשווענדעט; דאס האט געבראכט דערצו, אז הורקנוס האט נישט געקענט לענגער בלייבען אין ירושלים און איז אוועק צוריק קיין אלעקסאנדריע.

אין א קורצע צייט ארום איז יוסף געשטארבען (208), און דאן האט זיך די מחלוקת צווישען די קינדער נאך שטארקער צופלאקערט. די שטייער-ארענדע צוזאמען מיט די אלע דערמיט פערבונדענע הכנסות און כבודים איז, ווארשיינליך, איבערגעגאנגען צו פילאפאטאר'ס ליעבלינג, ד. ה. צו דעם יונגסטען פון יוסף'ס זיהן. דער האס פון זיינע ברידער צו איהם איז געוואקסען, און ווען ער איז קיין ירושלים געקומען, אום איבערצונעהמען די שטייער-פערוואלטונג, זענען זיי אפען ארויסגעטרעטען געגען איהם און אנהענגער געזאמעלט, אום מיט געוועהר אין די הענד איהם פון שטאדט צו פערטרייבען. נאטירליך האט הורקנוס אויך נישט געשוויגען, און ארגאניזירט א גאנצע פארטיי פון זיינע אנ-

הענגער, וועלכע זענען גרייט געווען ארויסצוטרעטען אין אנ׳אפענער בלוטיגער בירגער-מלחמה. און געקומען איז דער קאמפף ביז אזוי וויט, אז די עלטערע ברידער, אדער ווי מ׳האט זיי גערופען די טוביה׳אידען, האבען זיך, אין צוזאמענהאנג מיט די פאליטישע געשעהענישען פון יענער צייט, גלייך ערקלערט פאר אפענע אנהענגער פון דער סעלייקידישער דינאסטיע, און צו זייער צד איז צוגעשטאנען אויך דער כהן גדול שמעון II, דער זוהן פון יענעם חוניו II, וועלכער האט געפיהרט אנ׳אגיטאציע געגען די תלמי׳אידען נאך פאר פטאלאמעאוס עווערגעט III. הורקנוס איז דאן אנטלאפען קיין אלעקסאנדריע, אום זיך צו בעקלאגען געגען די ברידער; דארט האט זיך אבער דערווייל די לאגע אינגאנצען געענדערט און קיינער האט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט. זיין בעשיצער, דער קעניג פילאפאטאר, איז געשטארבען, איבערלאזענדיג נאך זיך אלס טראנפאלגער דעם מינדעריעהריגען פטאלאמעאוס V עפיפאנוס; דאס האט ארויסגערופען אין די עגיפטישע רעגירונגס-קרייזען א גאנצע איבערקעהרעניש, און מיט דער שוואכקייט פון דעם תלמי׳אידישען הויף האבען זיך דערווייל געוואלט בענוצען די ביידע שכני׳שע שטארקע מלכים, אנטיוכס דער גרויסער פון סיריען און פיליפ פון מאקעדאניען, אום צו פערכאפען גאנץ עגיפטען מיט אלע פראווינצען.

ווי געזאגט, האט זיך אין ירושלים שוין געהאט אויסגעבילדעט א שטארקע פארטיי מיט׳ן כהן גדול אן דער שפיץ, וואס האט זיך געשטעלט אויף דער זייט פון דעם סעלייקיד אנטיוכס; דאס האט דעם לעצטען געגעבען די מעגליכקייט מיט גאנץ לייכטע קרעפטען איינצונעהמען יהודה. די טוביה׳אידען האבען פאר׳ן קעניג פון סיריען די טויערן פון ירושלים געעפענט און איהם בעגריסט; די אנהענגער פון דעם עגיפטישען הויף, האבען זיך אויך געמוזט אונטערגעבען דער שטארקערער מאכט. אזוי איז יהודה נאך הונדערט יאהר עקזיסטירען אלס א טייל פון צעלאסיריען אונטער דער אויבערהערשאפט פון די פטאלאמעער, איבערגעגאנגען אין דעם רשות פון די סעלייקידען (202).

די אלעקסאנדרישע רעגירונג האט זיך אבער אזוי לייכט נישט אונטערגעגעבען, און אנשטרענגענדיג די לעצטע כחות, האט זי ארויסגעשיקט דעם אטאלישען קריעגספיהרער סקאפאס מיט אנ׳ארמעע פון געדונגענע סאלדאטען, אום דעם קאמפף געגען די סירישער אונטערצונעהמען און זיי ארויסצושטופען פון די פערכאפטע פראווינצען ארום ירדן. אומזיסט האבען זיך דאן די טוביה׳אידען מיט זייערע אנהענגער אנגע-

שטרענגט, אויסצוהאלטען דעם אנגריף פון דער דאזיגער ארמעע און גישט ארונטערצופאלען ווידער אונטער דער געוואלט פון די פטאלאמער — סקאפאס מיט זיין ווילדער מחנה האט ירושלים מיט'ן שטורם איינגענומען און אין שטאדט א חורבן אנגעמאכט. מיט א וואוטיגען צארן האט ער זיך אויפ'ן בית-המקדש ארויפגעווארפען און אלע מיטגליעדער פון דער סעלייקידישער פארטיי זענען דורך איהם גע'הרג'ט אדער אכזריות'דיג געפייניגט געווארען. א סך איינוואוינער פון ירושלים זענען דאן אנטלאפען פון שטאדט און, אום די איבערגעבליבענע פון דער בעפעלקערונג אין דער מורא צו האלטען, האט ער זיך א וויכטיגען פונקט געלאזען און בעזעצט מיט סאלדאטען די פעסטונג באריס אדער עקרא, אין צפון-מערב זייט פון בית-המקדש.

נאך דעם אלעמען אבער איז סקאפאס'ן דאך נישט געלונגען, פאקטיש אבצונעהמען צוריק פאר דער עגיפטישער קרוין די צעלאסירישע פראווינצען. אין דעם שענעם טאל צו-פוסענס פון בארג חרמון, ביי די שטראמען פון ירדן, האט זיך א בלוטיגע שלאכט צופלאקערט, אין וועלכער סקאפאס מיט זיין מחנה איז אינגאנצען צושלאגען געווארען. ווידער איז אנטיוכס געווארען דער הערשער פון דעם גאנצען ראיאן אין וועלכען ס'איז אריינגעגאנגען אויך יהודה, און ווידער האט זיך אין ירושלים די ביטערע מחלוקת אנגעהויבען. יהודה איז געגליכען געווען אין יענער צייט צו א שיף אין מיטען א שטורמדיגען ים, וואס ווערט געשליידערט פון איין זייט אין דער אנדערער. ביידע קריעג-פיהרענדע פארטייען האבען דעם לאנד שווערע וואונדען געלאזען און פיעל פון די איינוואוינער זענען אין געפאנגענשאפט אוועקגעפיהרט געווארען.

געזיעגט האט אבער דאך די סעלייקידישע פארטיי, און ווען אנטיוכס איז צוגעקומען מיט זיין ארמעע — נאכדעם, ווי ער האט שוין געהאט איינגענומען די פראווינצען אבילא און שומרון פון ביידע זייטען ירדן — צו די טויערן פון דער הייליגער שטאדט, זענען די אנגעזעהענסטע מיטגליעדער פון דער קהלה צוזאמען מיט די כהנים איהם ארויסגעגאנגען אנטקעגען, האבען איהם מיט פאראד אריינגעפיהרט אין שטאדט און לעבענסמיטעל געגעבען פאר דער ארמעע און די עלעפאנטען. די עקרא-פעסטונג איז אבער נאך בעזעצט געווען מיט אטאלישע סאלדאטען, און אין דעם קאמפף, וואס אנטיוכס האט אונטערגענומען, אום צו פערניכטען דעם דאזיגען שפור פונ'ם עגיפטישען גארניזאן, האבען איהם די איינוואוינער פון ירושלים פיעל געהאלפען.

אַנטיוכס, וואַהרשיינליך, האָט זעהר אָבגעשאַצט די דאָזיגע הילף און דעם יודישען מיטגעפיהל, און דערום האָט ער אָנגעזאָגט זיין שר תּלמי, אַז ער זאָל זיך בּעגעהן מיט חסד. ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בּעפעהל, צו רעמאָנטירען דעם בּית־המקדש און אָבצובויען די חורבות פון שטאָדט. אַנטיוכס האָט דעם יודישען פאָלק געשאָנקען פיעל זכיות און איהם ערלויבּט צו האָבּען אַן אינערליכע, אייגענע פערוואַלטונג לויט די אייגענע געזעצען. אויסער דעם האָט ער פערוועהרט אַלעמען, וועלכע געהערען נישט אָן צו דעם יודישען פאָלק, מיט געוואַלד אַריינצורייסען זיך אין בּית־המקדש און אַריינצובּרענגען אין ירושלים נבלות און פּגרים, כּדי נישט מטמא צו זיין די הייליגע שטאָדט.

אַנטיוכס איז אויף אַזאַ אופן געבּליבּען דער הערשער פון סוריא צוזאַמען מיט יהודה. ער האָט זיך אָבּער מיט דעם אַליין נישט בּענוּגענט. איהם האָט געצויגען צו מצרים און איהרע אומגעגענדען, וועלכע וועלען, ווי עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, זיין גרינג צו בּעקעמפפען, דערפאַר וואָס זיי האָבּען זיך געפונען אונטער דער מאַכט פון אַ נישטווירדיגען הערשער. און ווען די רוימער, זוכענדיג נייע מלחמות, נאָכדעם ווי זיי האָבּען איינגענומען קרתגא און מנצח געוועזען דעם בּעריהמטען האַניבּאַל'ען, האָבּען איהם צוגעזאָגט זייער הילף, האָט ער, אַנטיוכס, שוין דאַן פערקלעהרט אַ פּלאַן, ווי אַזוי צו בּעזיעגען די רוימער גופא און צו פערחאַפּען גאַנץ קליין־אַזיען צוזאַמען מיט דעם אַלטען גריכענלאַנד. אין די קליינע מדינה'לעך פון קליין־אַזיען, וועלכע זענען שוין געוועזען איהם אונטערגעוואָרפען, האָט ער בּעזעצט פיעל פאַמיליעס פון יודען, האָבּענדיג צו זיי אַ בּעזונדער צוטרוי און גלויבּענדיג, אַז צווישען די פיינדליכע בּעזיעגטע עלעמענטען, וועלכע זענען איבּערהויפּט בּעשטאַנען פון גריכען, וועלען די איהם איבּערגעגעבּענע יודען דיענען אַלס אַ זיכערע שטיצע. אַנטיוכס האָט די דאָזיגע קאָלאָניסטען־עמיגראַנטען געשאָנקען אויך אַלע בּירגערליכע רעכט און נאָך צוגעגעבּען פיעל גרויסע הנחות. די דאָזיגע פאַמיליעס האָבּען געלעגט דעם ערשטען פונדאַמענט פאַר די יודישע קהלות אין די קליין־אַזיאַטישע שטעדט — אין עפעס, פאַרדעס און פערגאַם. אין זייער נייעם פאָטערלאַנד האָבּען זיי אייניגעהייט זייער צוגעבּונדענקייט צו יהודה, צו ירושלים, צום בּית־המקדש אין אַ משך פון הונדערטער יאָהרען.

די וואַקסענדע מאַכט פון זיין הערשאַפט האָט אָבּער אַנטיוכס אַליין מיט זיינע אייגענע הענד פערניכטעט, האָבּענדיג אַ צו הויכע פאַר־

שטעלונג וועגען זיין אונבעגרענעצטער גרויסקייט. ער האט זיך נישט געוואלט רעכענען מיט דעם וואוקס פון דער רוימישער מלוכה. אנטיוכס האט זיין פאליטיק געפיהרט מיט א זינלאזער דרייסטקייט; די רוימער, וועלכע ער האט געגלויבט ארויסצוטרייבען פון גריכענלאנד מיט דער הילף פון בלויזע אנשרעקונגען, האבען איהם (190) אזוי צוקלאפט (ביי מאגנאזיע), אז ער האט געמוזט זיי אבגעבען אלע זיינע שטעדט אין גריכענלאנד און קליין־אזיען, זיין גאנצען פלאט און דערצו נאך זיך מתחיב זיין אין א משך פון צוועלף יאהר צו צאהלען קאנטריבוציע, פונפצעהן טויזענד טאלאנטען יעהרליך. צו פערזיכערען דעם אבמאך און די קאנטריבוציע, האט ער געמוזט שיקען קיין רוים אלם משכון זיין צווייטען זוהן אנטיוכס עפיפנוס, אויף וועלכען ס'איז שפעטער אויסגעפאלען דער גורל אריינצושרייבען א בלוטיגען בלאט אין דער געשיכטע פונ'ם יודישען פאלק. זעהר שלעכט האט זיך אבגעשפיגעלט אויף דער סליקוס־מלוכה דער בלוטיגער טעות פון אנטיוכס בנוגע צו זיינע אייגענע קרעפטען; אום אומשטאנד צו זיין איינצוצאהלען יעהרליך אין רוים אזא גרויסע סומע פאר די מלחמה־הוצאות, האט ער, דער מלך פון סוריא, געמוזט ראבירען די הייליגטומען פון די אונטערטעניגסטע פעלקער; דאס האט, געוועהנליך, ארויסגערופען געגען איהם א ביטערע שנאה און זאגאר די רוהיג־געשטימטע פעלקער האט עס גערופען צום ווידערשטאנד. אנטיוכס, וועלכער האט זיך גערופען דער גרויסער, איז ווירקליך דער'הרג'עט געווארען ביי אזא אנפאל. זיין זוהן האט אבער נישט אויפגעהערט צו בערויבען די אונטערדריקטע פעלקער, און געבראכט ענדליך דערצו, עס זאל אבגעשוואכט ווערען די מלוכה פון די סיליוקידען און אין דער יודישער מלוכה זאל אנ'אויפשטאנד אויסברעכען.

דערווייל האט זיך נאך אבער אין יהודה אלץ געפיהרט אויפ'ן אלטען שטייגער. דער העלעניסטישער גייסט, וועלכען דער מוכס יוסף האט אריינגעבלאזען אין ירושלים, האט זיך אלץ טיעפער איינגעווארצעלט אין לאנד. די יודישע גריכען, די העלעניסטען, האבען געבילדעט א שטארקע פארטיי אין פאלק, וואס איז הויפטזעכליך בעשטאנען, נאטירליך, פון די רייכע אריסטאקראטישע פאמיליעס, וועלכע זענען פערבלענדעט געווארען פון דעם גלאנץ פון דער גריכישער קולטור. צו דער דאזיגער פארטיי האט אויך אנגעהערט דער כהן גדול ישוע, וועלכער האט אין זיין נייגונג צום העלעניזם זאגאר זיין נאמען איבערגעענדערט אויף יזון, כדי עס זאל קלינגען מעהר גריכיש. די מעשים פון כהן גדול

האָבען שוין ממילא נאָכגעטהון פיעל אַנדערע פון די בני אהרן, און דאָס האָט בעזונדער שטאַרק געווירקט אויף די ברייטערע פאָלקס-מאַסען. אָן דער שפּיץ פון דער העלעניסטישער פּאַרטיי זענען געשטאַנען יוסף דעם טוביה'ניקס זיהן און אייניקלעך, וועלכע האָבען געבילדעט אינאיינעם אַ פערדאָרבענע באַנדע פון געלדגייציגע לייט. דער הויפּט ציעל פון די אָנפיהרער פון דער דאָזיגער פּאַרטיי איז געווען, צו געפעלען אַנטיוכס'ן, וועלכער איז געווען אַליין אַ גריך און האָט זעהר געשעצט דעם גריכישען פאָלק און די גריכישע קולטור, חאָטש ער האָט זיך נישט געמישט אין די אינערליכע רעליגיעזע אַנגעלעגענהייטען פון יהודה.

אינ'ם היסטאָרישען לעבען פון יעדען פאָלק, וועלכעס איז נאָך גענוג לעבענספעהיג, פּאַסירט עס אָפט, אַז איין עקסטרעם, איין צושטאַרקע נייגונג צו איין זייט, רופט אַרויס אַ צווייטען עקסטרעם, אַ צושטאַרקע נייגונג אין דער צווייטער זייט. די, וואָס האָבען מיט טיעפען בעדויער און צאָר'ן זיך צוגעקוקט צו די שטרעבונגען פון די העלעניסטען, האָבען זיך פעראייניגט אין איין געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך געשטעלט אַלס ציעל, פעסט צו האַלטען בײַ דער אייגענער אמונה און בײַ די אייגענע פאָלקס-מנהגים און היטען די תורה, ווי דעם שוואַרצאַפּעל פון אויג. זיי האָבען זייער געזעלשאַפט אַ נאָמען געגעבען „כת חסידים". די דאָזיגע חסידים, אין געגענזאַץ צו די מופקרים'דיגע העלעניסטען, האָבען גערעכענט יעדע קלענסטע אָבנייגונג פון דעם יודישען געזעץ פאַר אַ פערברעך געגען גאָט און געגען פאָלק. קיין שאַרפערע הפכים פון די צוויי פּאַרטייען קאָן מען זיך גאָרנישט פאָרשטעלען; זיי האָבען געקוקט איינע אויף די צווייטע, אַזוי ווי ווען זייערע מיטגליעדער וואָלטען גאָרנישט געווען קיין קינדער פון איין פאָלק און קיין ברידער פון איין פאַמיליע. דאָס, וואָס בײַ די העלעניסטען איז פעררעכענט געווען פאַר אַ אידעאַל, פאַר אַ ציעל, האָבען די חסידים גערעכענט פאַר אַ פערברעך, פאַר אַ פערדאָרבענעם זינד, פאַר אַ פעררעט. זייערע געגנער האָבען זיי אָנגערופען „רשעים" און „בוגדים". די העלעניסטען, האָבען געקוקט ווידער, אויף אַלץ, וואָס איז געווען טייער און הייליג בײַ די חסידים, ווי אויף ווילדקייטען און נאַרעשקייטען, און האָבען אין דעם געזעהען אַ הינדערניש פאַר'ן גליק פון דער יודישער געמיינדע. צו די חסידים, וועלכע האָבען זיך ווירקליך אויסגעצייכענט מיט זייער שטרענגער ערהרליכקייט און מיט זייער אונצווייפעלהאַפטער פרומקייט האָבען געהערט די בערימטע חכמים יוסי בן יועזר איש צרידה און יוסי בן

יוחנן איש ירושלים. דאס זענען שעפפער פון צוויי ריכטונגען
אין יודישען רעליגיעזען לעבען. דער ערשטער האט איבערהויפט צו=
געגעבען א גרויסע בעדייטונג דעם ענין פון לעהרנען די תורה
(למוד), דער צווייטער ווידער האט בעזונדער שטארק געהאלטען פון
מקיים זיין די תורה (מעשה). יוסי בן יועזר פלעגט זאגען: זאל דיין
שטוב זיין א פערזאמלונגס=הויז פאר תלמידי חכמים, וואלגער דיך אין
דעם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע רייד;
זיין חבר יוסי בן=יוחנן פלעגט אבער לעהרנען: זאל דיין שטוב זיין
בריט פאנאנדערגעעפענט, זאלען די ארימע זיין דיינע הויז=לייט און
מייד אויס דאס איבעריגע שמועסען מיט דער פרוי. די מעהרהייט פון
פאלק, ווי דאס פאסירט שטענדיג, איז נישט צוגעשטאנען נישט צו
דער, נישט צו יענער פון די עקסטרעמע פארטייען — דעם המון
איז פון איין זייט געפעלען געווארען דאס אויסערליך גלאנציגע און
פרעהליכע לעבען פון די גריכען און ער האט נישט געקענט מיט=שטיי=
מען מיט דער גרויזאמער שטרענגקייט פון די חסידים; ער האט
אבער אויך נישט געשעצט די גרויסע התפעלות פון די העלעניסטען
פאר דער גריכישער קולטור. די מאסע האט נישט געקאנט זיך שייי=
דען מיט איהר פערגאנגענהייט און נאך מעהר האט זי נישט געקאנט
דערלאזען איינגאנצען עס צו פערניכטען דורך די נייע איינפיהרונגען
און גריכישע נאכאהמונגען. אין דעם ליידענשאפטליכען קאמפף צווי=
שען די חסידים און די העלעניסטען, האבען ענדליך, געמוזט זיך
אריינמישען די פאלקס=מאסען.

די פרומע נאציאנאליסטען האבען נאך פעסט געהאלטען אין זיי=
ערע הענד די הנהגה אין ירושלים. אן דער שפיץ פון די דאזיגע
איז געשטאנען דער כהן גדול חוניו III, שמעון דעם צווייטענס א
זוהן, וועלכער איז אין דער זעלבע צייט געווען אויך זייער פאליטישער
אנפיהרער. דאס איז געווען אנ'אויסגעצייכענטער מענש און חאטש ער
איז פון דער נאטור געווען ווייך און נאכגיעביג, איז ער דאך געווען
העכסט אייפעריג אין דער בעציהונג צו דער תורה; א פיינד פון די
רשעים און א שיצער פון די חסידים, האט ער מיט דער גרעסטער
שטרענגקייט איינגעצוימט די שטרעבונגען פון די העלעניסטען און דע=
רום האבען זיי איהם שרעקליך פיינד געהאט. זיינע הויפט=געגנער
זענען געווען דריי בריגער פון א בעריהמטע פאמיליע פון שבט בנימין,
וועלכע האבען זיך כמעט אלע גלייך אויסגעצייכענט מיט זייער נארע=

שער דרייסטקייט. דאס זענען געווען: שמעון, חוניו (דער וועלבער האט זיך אויך גערופען מיט'ן גריכישען נאמען מענעלאס) און ליזימך. צו זיי דארף מען צורעכענען אויך די טוביה'אידען. די לעצטע האבען זיך פיינדליך בעצויגען צום כהן גדול נישט בלויז דערפאר, וואס ער איז געווען געגען זייערע נייע גריכישע איינפיהרונגען, נאר אויך צוליעב דעם, וואס ער איז געשטאנען אין פערבינדונגען מיט הורקנוס'ען, וועלכען זיי האבען געהאסט נאך פון די אלטע צייטען. אט דער הורקנוס, האט זיך, ווי ס'ווייזט אויס, ענדליך ערווארבען די סימפאטיע פון דעם יונגען אלכסנדרישען מלך, תלמי דעם פינפטען, און ער האט א דאנק דעם בעקומען די חכירה (ארענדע) פון די אבצאהלונגען אין די געגענדען פון יענער זייט ירדן. דארטען אין די געגענדען פון חשבון און מי-דיבו, האט ער אויסגעאיבט זיינע פליכטען מיט דער זעלביגער אונבארמהערציגקייט, מיט וועלכער ס'איז זיך בעגאנגען אויך זיין פאטער, יוסף, אין צעלאסוריא. ער האט צונויפגעזאמעלט גרויסע רייכטימער און נישט וויט פון חשבון האט ער זיך א פאלאץ אויפגעשטעלט אויף א בארג, וועלכען ער האט ארומגעצוימט מיט א גרויסער פעסטונג, וואס האט בעקומען דעם נאמען צור.

מורא האבענדיג צו האלטען ביי זיך איבעריגע אוצרות, פלעגט הורקנוס פון צייט צו צייט זיינע געלד און זילבער אריבערשיקען קיין ירושלים, כדי צו בעהאלטען עס אין בית=המקדש, וועלכען די געצענדיענער זאגאר האבען געהאלטען פאר אונבעריהרליך. הורקנוס איז געשטאנען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט'ן כהן גדול און האט איהם דערום אנגעטרויט זיין געלד; צוליעב דעם און צוליעב זיין שנאה צו דער גריכישער קולטור, וועלכע די העלעניסטען האבען געוואלט איינפלאנצען אין יהודה, האט שמעון, דער אנפיהרער פון דער העלעניסטישער פארטיי, צוזאמען מיט די טוביה'אידען, אזוי שרעקליך פיינד בעקומען דעם פרומען כהן=גדול חוניו, אז אין ירושלים האט געמוזט שנעל אויסברעכען א ביטערליכער ברידער=קאמפף. שמעון האט אויך געהאט א שטעלע אין בית=המקדש און ער האט, ווי ס'שיינט, אומעטום זיך געמיהט צו בילדען אנ'אפאזיציע געגען דעם כהן=גדול. אום אנ'ענדע צו מאכען צו דער לאגע, האט חוניו ארויסגעטריבען פון בית-המקדש שמעון'ען און צוזאמען מיט איהם אויך טוביה'ס פאמיליאנטען. דערמיט אבער האט ער נאך פונאנדערגעבלאזען דעם פייער פון מחלוקת.

שמעון — צי ער אליין, צי מיט דער הילף פון זיינע פארטיי=
ליט האט אויסגעארבייט א ניעדערטרעכטיגען פלאן, ווי אזוי נקמה
נעהמען פון זיין הויפט=פיינד . ער האט זיך געווענדעט צום אנפיהר=
רער פון חיל אין צעלאסוריא און פיניצעא, צו אפאלאניוס, און אנגע=
וויזען אויף דעם, אז אין בית=המקדש פון ירושלים געפינען זיך איין
אוצרות, וועלכע געהערען נישט צום גאטעסדיענסט און האבען בכלל
קיין בעל=הבית נישט, און דערום מוזען זיי לויט דעם געזעץ אבגענו=
מען ווערען פאר דער רעגירונג . אפאלאניוס האט, פערשטעהט זיך,
אומגעזאמט צו=וויסען געגעבען דערפון דעם מלך פון סוריא, סיליוקוס IV
(187 — 186) ; דער לעצטער האט זיך דאן זעהר געניטיגט אין
געלד, אום איינצוצאהלען די יעהרליכע קאנטריבוציע אין רוים און
אנהאפענדיג זיך אן דעם דאזיגען בלבול, האט ער געגעבען א בע=
פעהל זיין שאץ=מייסטער אליודור, ער זאל קומען אין ירושלים און
פערנעהמען די אוצרות פון בית=המקדש . ווי מען האט געקאנט פאר=
אויסזעהן, האט חוניו נישט געוואלט מיט'ן גוטען ווילען פאלגען דעם
אונגעזעצליכען בעפעהל . אליודור האט אבער דורכאויס געפאדערט
מקיים צו זיין דעם פערזאג פון מלך ; גרויס איז געווען די אויפרעגונג
פון דער בעפעלקערונג אין ירושלים, ווען זיי האבען געזעהן, ווי דער
געזענדיענער האט זיך ארייננגעריסען אין בית=המקדש, כדי איהם צו=
ראבירען . דא האט אבער, פאסירט עטוואס אזוינס, וואס האט
אליודור'ן געשטערט אויסצופיהרען זיין פלאן . וואס אייגענטליך עס
האט דא געטראפען, איז אונבעוואוסט ; די מסורה דערצעהלט פון א
נס, וואס איז געשעהן : ווען אליודור איז אריין אין בית=המקדש, אין
קודש הקדשים, וואו א יוד זאגאר האט נישט געטארט אריינטרעטען,
האט זיך איהם בעוויזען א מלאך אויף א ווייסען פערד און האט איהם
צו דר'ערד געווארפען .

שמעון האט זיך אבער נאך אלץ נישט בערוהיגט און ער האט
כסדר געזוכט מיטלען, ווי נקמה צו נעהמען פון זיין פיינד דעם כהן=
גדול . ער האט זאגאר צוגעשיקט צו חוניו מערדער, אין דער שטיל
זיין לעבען אבצונעהמען . חוניו האט זיך דעריבער ארומגעזעהן, אז
די רוהיגקייט און דער שלום וועט נאך דאן אין ירושלים צוריק פעסט
געשטעלט ווערען, ווען דער מלך וועט וויסען דיווירקליכע לאגע
פון די פארטייען אין ירושלים ; ווען ער, חוניו, וועט סיליקוס'ן דער=
צעהלען וועגען די אונרעכטען, וואס זיינע געגנער בעגעהן אנטקע=

גען איהם און די חסידים און וועט בעטען ביים מלך שטיצע. ער
האָט דערום זיך בעשלאָסען צו פאָהרען קיין אַנטיוכיאַ און זיין ברודער
ישוע (יזון) האָט ער דערווייל געלאָזען אויף צו פערטרעטען זיין
שטעלע אין בית=המקדש. די דאָזיגע צייט פון זיין אָבוועזענהייט האָ=
בען די העלעניסטען אויסגענוצט און האָבען זיך גענומען שטאַרקער
צו זייערע מעשים. זיי העבען געוואָלט דורכאויס אָבנעהמען פון איהם
דעם טיטול כהן=גדול און אויסקלויבען אַנשטאָט איהם וועמען עס איז
פון זייערע. א כהן=גדול פון זייערע וואָלט געוועזען ניט נאָר דער בעל=
הבית פון די אוצרות פון בית=המקדש, נאָר אויך דער פיהרער פון
פאָלק. ער וואָלט געקאָנט גיכער דורכפיהרען די רעפאָרמען אין העֶ=
לעניסטישען גייסט, צו וועלכע זיי האָבען געשטרעבט, און עס בעֶ=
הייליגען מיט'ן גייסטליכען אַמט; ניט קוקענדיג אָבער אויף דעם,
וואָס זיי האָבען געהאַלטען זייערע מעשים בסוד, איז זייער שטרעֶ=
בונג דאָך ענטדעקט געוואָרען, און דאָס האָט שרעקליך אויפגערעגט
יענע, וועלכע האָבען נישט געקאָנט קוקען גלייכגילטיג אויף דעם
פאַקט פון אַרונטערוואַרפען די אַלטע אָרדנונג און פערשוועכען די
הייליגסטע זכרונות פון דער פערגאַנגענהייט.

אין יענער צייט האָט געלעבט דער דיכטער און דענקער בן=
סירא, אליעזר'ס זוהן פון ירושלים. איהם האָבען שטאַרק געקרענקט
די דאָזיגע אַלע געשעהעניששען, און ער האָט זיך געסטאַרעט צו פער=
היטען פון אונטערגאַנג יענע, וועלכע זענען געגאַנגען אויפ'ן פאַלשען
וועג. די אונאָרדנונגען, וועלכע ער האָט אַליין איבערגעלעבט אין זיין
איינענער שטאָדט, האָבען איהם פערשאַפט זעהר פיעל פערדרוס און
צער און ער האָט בעשלאָסען אַרויסצוגעבען א ספר פון משלים, כדי
אויפצווייזען דעם פאָלק זיינע פעהלערען און איהם אַרויפצופיהרען
אויפ'ן דרך הישר. פון יוגענד אָן האָט ער זיך איבערגעגעבען דער
תורה, די נביאים און אַנדערע הייליגע שריפטען. איבערהויפט האָט
ער טיעף און גרינדליך ערלערענט די משלי=שלמה און פון דאָרט
האָט ער גענומען די פאָרם פאַר זיינע משלים.

בן=סירא האָט ניט אָנגעהערט צו יענע חסידים, וועלכע האָבען
זיך אַליין אָבגעזאָגט פון ערלויבטע פערגעניגענס און אַנדערע אויך
פערבאָטען צו געניסען פון לעבען. ער האָט זעהר פיעל געהאַלטען
פון געמיינזאַמע מאָלצייטען מיט וויין און מוזיק, און וועגען יענע
אסקעטען, וועלכע האָבען געזוכט אויסצומיידען יעדע לעבעדיגע און

פרעהליכע פערווײַלונג, האָט ער איראָניש געזאָגט:

„חקירה=זיך מיט טיעפער געלעהרזאַמקײַט,
„ווי עס פּאַסט פאַר דיר; נאָר ניט שטער דאָס געזאַנג.
„דאָרט, וואו מ'טרינקט ווײַן, ניט קום מיט דײַנע חקירות.
„מיהע דיך ניט צו זײַן אַ חכם דאָרט, וואו דאָס איז איבריג.
„ווי אַ בריליאַנטענער פינגערעל אין אַ גאָלדענער פאַסונג,
„אַזוי איז דאָס ליעד בײַם זיסען ווײַן.

בן=סירא האָט פערטײַדיגט די מעדיצין געגען די אָנפאַלען פון יענע, וועלכע האָבען עס געהאַלטען פאַר אַ גרויסע זינד, ווײַל נאָך זײַער מײַנונג שיקט גאָט אַ רפואה צו יעדער קראַנקהײַט, ווען מ'איז מתפלל צו איהם. בן=סירא האָט אויסגעוויזען די נויטיגקײַט פון רופאים און רפואות, וועלכע גאָט אַלײַן האָט בעשאַפען פאַר'ן מענשען. ניט מיט וועניגער היץ האָט ער געאַרבײַט אויפצוהויבען דעם זיטליכען און רעליגיעזען שטאַנד פונ'ם פאָלק. מיט שטעך=ווערטער האָט ער געטאַדעלט די גאוה און די פאַלשקײַט פון די רײַכע, וועלכע האָבען געבילדעט מיט זיך די מעהרהײַט פון דער העלעניסטישער פּאַרטײַ, —יענע, וועלכע האָבען זיך געבוקט צום ממון (דעם גאָט פון געלד), געיאָגט נאָך טענצערינס און זינגערינס און בכלל אַרײַנגעבראַכט אין דער יודישער גאַס די אַלע פעהלערן און אויסגעלאַסענקײַטען פון דעם גריכישען לעבען. דערבײַ ווערען בײַ איהם די יודישע טעכטער אויך געמאָלט נישט מיט קײַן אָנציהענדע פאַרבען.

בן=סירא האָט געגלויבט, אַז די הויפּט אורזאַך פון דער זיטליכער פערדאָרבענהײַט איז די אויבערפלעכליכע בעציהונג צו דער יודישער אמונה. און ער האָט זיך גענומען שטרײַטען געגען דער דאָזיגער ערשײַנונג. בן=סירא האָט אויך בעריהרט די שווערע פראַגע, מיט וועלכער עס האָבען זיך פערנומען די העכערע קרײַזען אין ירושלים: די חוצפה'דיגע מעשים פון די העלעניסטען און זײַער שטרעבונג אָבצונעהמען פון כהן=גדול זײַן טיטול און אויסקלויבען אָנשטאָט איהם אײַנעם פון זײַערע. זיי האָבען געשטעלט אַ פראַגע: צי דען מוז דער טיטול כהן=גדול אַריבערגעהן בירושה און בלײַבען נאָר אין די גרענעצען פון אײן פאַמיליע? געגען דעם דאָזיגען עהרגײַץ און געגען דער שטרעבונג איבערצוקעהרען די אַלטע אָרדנונג האָט בן=סירא גע=

קעמפּפט אין זיינע ספרים; אָפען רעדען האָט ער אָבער ניט געקאָנט און ער האָט זיך געמוזט בעגנוגענען מיט רמזים:

וואָרום אונטערשיידעט זיך איין טאָג פון'ם אנדערן,
און פון דעסטוועגען שיינט די זון אין יעדערן פון זיי?
דורך דער חכמה פון גאָט אונטערשיידען זיי זיך איינער
פון'ם אנדערן.
גאָט האָט בעשטימט ימים טובים און אנדערע טעג.
איינינע פון זיי האָט ער ערהויבען און בעהייליגט,
די איבעריגע האָט ער בעשטימט פאַר אַרבייט.
אַלע מענשען זענען אַרויסגעקומען פון ערד:
אָדם איז בעשאַפען געוואָרען פון ערד,
און פונדעסטוועגען האָט גאָט מיט זיין חכמה זיי
פונאַנדערגעטיילט.

• • • • • • •

איינינע פון זיי האָט ער געבענשט און ערהויבען,
איינינע האָט ער בעהייליגט און ערנעהנטערט צו זיך.

דער פּאָעט מיינט דערמיט צו זאָגען, דאָס אַזוי ווי די יום-טובים צייכענען זיך אויס צווישען אַלע טעג, אַזוי צייכענט זיך אויך אויס אַ וועלכע עס איז פאַמיליע מיט דעם זכות צו דינען גאָט אין בית-המקדש. אָט די אָרדנונג טאָר דער מענש נישט צושטערען. ער האָט זיך געמיהט צו דערוויזען מיט משלים פון דער יודישער פערגאַנגענהייט, מיט וועלכע גליקליכע רעזולטאַטען עס איז געווען פערבונדען די איבערגעבענהייט צו דער אמונה און צו די אַלטע טראַדיציעס און וועלכע אונגליקען עס האָבען געבראַכט די פּראָבעס, אַרונטערצוואַרפען די אַלטע אָרדנונג. צו דעם צוועק רעכענט ער אויס אַ לאַנגע רייהע פון היסטאָרישע פּערזענליכקייטען און שילדערט קורץ זייערע גוטע און שלעכטע מעשים. מיט אַנ'אָפענער כונה שטעלט זיך בן-סירא אָב אויף דעם אויפשטאַנד פון אַ באַנדע חצופים, וועלכע האָבען ווילד און שרעקליך מקנא געווען אהרן'ען. נאָר „זיי זענען אומגעקומען דורך אַ פלאַם-פייער, און אַהרנ'ס שיין איז נאָך קלערער און ליכטיגער געוואָרען". דאָס איז געווען אַ רמז, אַז מיט די וועלכע שטעלען זיך געגען כהן-גדול, קאָן אויך טרעפען דאָס, וואָס עס האָט

געטראָפען מיט יענער באַנדע. ער רעדט זעהר פיעל אויף וועגען פנחס'ן, אהרן'ס זוהן; אין קורצען שילדערט ער די אונגליקליכע עפּאָכע פון צושפּאַלטונג און זינדיגקייט אין דער יודישער געשיכטע, און שטעלט זיך בעזונדער אָב אויף דער טהעטיגקייט פון די נביאים. פון דער עפּאָכע, וואָס נאָכ'ן גלות-בבל, דערמאָהנט ער נאָר זרובבל'ן, דעם כהן גדול יהושוע און נחמיה'ן. צום סוף שילדערט בן-סירא מיט מעהר סימפּאַטישע שטריכען דעם דערמאָהנטען שמעון הצדיק פון דער נאָהנטער פערגאַנגענהייט, זיינע מעשים און זיין גייסטיגע גרויסקייט. אזוי ווי די פאַמיליע פון די דעמאָלדיגע כהנים גדולים, אויך די טוביה'-אידען, האָבען געשטאַמט פון שמעון הצדיק, האָט בן-סירא'ס בייּשפּיעל געדאַרפט ווירקען אויף זיי, אַלס אַ מוסר און התראה און אָבוועגדען די עהרגייציגע פון זייערע פּלענער.

אָנשטאָט דער געווינשטער אחדות האָט זיך אָבער פערשטאַרקט נאָר די קנאה און די שנאה און דאָס יודישע פאָלק איז אַ דאַנק דער טהעטיגקייט פון די זעלביגע העלעניסטען, צוגעקומען צום ברעג פון'ם תהום.

פינפטעס קאַפּיטעל.

די שרעקליכע גזירות געגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אַנטיוכס עפּיפאַנוס.

אויף דער היסטאָרישער אַרענע האָט זיך בעוויזען אַ מענש, וועלכער האָט נאָך מעהר פערגרעסערט די אייביגע אונאָרדנונגען אין דעם יודישען לעבען און געבראַכט אויף דעם יודישען פאָלק אַזעלכע אונגליקען און צרות, פון וועלכע עס האָט נאָך קיינמאָל ניט געוואוסט. דאָס איז געווען אַנטיוכס עפּיפאַנוס, — אַ מענש מיט אַ משונה'דיגען קאָמפּליצירטען כאַראַקטער: גוט און שלעכט, פאַלש, אויסגערעכענט און אין דער זעלבער צייט פול מיט אַלערליי קאַפּריזען, קליין אין גרויסע זאַכען און גרויס אין קלייניגקייטען. די מענשען פון זיין צייט האָבען זיך ניט געקאָנט פונאַנדערקלייבען אין זיין נאַטור און ניט געקאָנט פערשטעהן די אורזאַך פון זיינע פערשידענע משוגעת'ן (עפּילאַנעס). צי האָט ער באמת געהאַט אַ גייסטיגען פעהלער, אָדער ער האָט נאָר געטראָגען אַ מאַסקע?

די שול, וועלכע ער איז דורכגעגאַנגען אין די יוגענד, האָט פיעל געווירקט אויף דעם, אַז ער זאָל אַראָבגעהן פון גלייכען וועג. זיין פאָטער האָט איהם געשיקט אין רוים אַלס אַן ערבות פאַר די מלחמה־הוצאות, וועלכע ער האָט זיך אָנגענומען צו בעצאָהלען. אַנטיוכס האָט דאָרטען פערבראַכט צוועלף יאָהר. רוים איז דאַן געוואָרען, אַ דאַנק די נצחונות איבער קאַרטאַגא, מאַצעדאָניען און סיריען — אַ'ן אַלוועלטליכע רעזידענץ. עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען

מערקען דער איבערגאנג פון קאנטאנ'ס שטרענגער זיטליכקייט צו דער צולאזענקייט פון די קלוידיוס'ן, וועלכע האט שוין אינגאנצען געטראגען אויף זיך דעם שטעמפעל פון דער גריכישער אויסגעלאסענקייט. בעזונדער אבער האט זיך אנטיוכס אויסגעלערנט אין רוים פעראכטען מענשען, נאציאנאלע אנשטאלטען און מנהגים; ער האט זיך דארט ערווארבען די גרויזאמקייט, וועלכע ווייס ניט פון קיין רחמנות, און האט ליעב זיך אנצושפיעלען מיט'ן קרבן, איידער זי מאכט פון איהם א סוף.

אנטיוכס האט גע'פועל'ט, אז אנשטאט איהם זאל מען שיקען אלס אנ'ערבות קיין רוים זיין שוועסטער־קינד דימיטריוס, דעם זוהן פון מלך סיליוקוס פילאפאטער. אנטיוכס אליין האט זיך אומגעקעהרט פון רוים קיין סוריא איבערצונעהמען דעם טראן פון זיין ברודער. איהם האט אבער אנ'אנדערער מקדים געווען: איינער פון די הויף־שרים האט דער'הרג'עט סיליוקוס'ן און פערכאפט דעם טראן (175). עס איז ניט בעוואוסט, צי אנטיוכס האט עפעס געהאט א שיכות צו דער רציחה. ער איז דאן געווען אויפ'ן וועג קיין אתונא. עמיימענעאוס, דער מלך פון פערגאם, און זיין ברודער אטאלוס, האבען געהאלפען אנטיוכס'ן ארויסטרייבען דעם מערדער עליאדארוס און ווערען מלך פון סיריען און אזיען. אנטיוכס איז אלזא ארויף אויפ'ן טראן מיט דער חילף פון בעטרוג און אונרעכט, ווייל דער כסא־המלוכה האט אייגענטליך גאר געהערט צו דעם זעלביגען דימיטריוס'ען, וועלכער איז געשיקט געווארען אנשטאט איהם קיין רוים אלס אנ'ערבות.

די רוימער האבען בעשאטען אנטיוכס'ן מיט זייערע חסדים, האפענדיג אז דורכדעם, וואס זיי וועלען זייהען אונארדנונגען און קריעג אין דער קעניגליכער פאמיליע, וועט זיך זיי לייכטער איינגעבען אבצושוואכען די מלוכה, וועלכע זיי האבען נאך נישט אינגאנצען געהאט אין זייערע הענד; אנטיוכס האט אבער געוואלט נאך איבערשטייגען די רוימער. ער האט איינגעפיהרט אין אנטיוכיא די רוימישע גלאדיאטאר־שפיעלען, און די קריעגס־געפאנגענע אדער קנעכט האבען זיך געמוזט אזוי לאנג ראנגלען צווישען זיך, ביז איינער פון זיי איז ניט געפאלען פערוואונדעט אדער גע'הרג'עט. אנטיוכס האט בכלל ניט געהאלטען פון קיין רעליגיע. „ער האט ניט געשעצט די געטער פון זיינע עלטערען, און האט אין אלגעמיין ניט אנערקענט קיין גאט, ווייל ער האט זיך געהאלטען העכער פון אלע".

און אַט אונטער דער הערשאַפט פון אַזאַ מין בעשעפעניש, וואָס האָט נישט געהאַט אין הארצען קיין פונק אַכטונג צו וועלכע ס'איז מענשען, געזעצען און רעליגיאָנען — האָבען זיך די יודען געפונען.

ווען צווישען די לעצטע וואָלט געווען אַחדות וואָלט אפשר אַנטיוכס זיך אַזוי פיעל ניט אינטערעסירט מיט פאַלעסטינע; די געוואַלדיגע סכסוכים אָבער, וואָס די העלעניסטען האָבען אַרויסגערופען אין לאַנד, האָבען ממילא געמוזט פיהרען דערצו, אַז ער זאָל זיך אָנהויבען אַריינמישען אין די אינערליכע יודישע ענינים. ערשטענס האָבען די העלעניסטען איהם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף הורקנוס'ן, וועלכער האָט געקליבען צינזש אין נאָמען פונם מצרים'שען מלך, און הורקנוס, וועלענדיג אויסמיידען די שענדליכע שטראָף, האָט זיך אַליין דאָס לעבען גענומען. דאַן האָבען זיך די העלעניסטען גענומען פערווירקליכען זייער אַלטען פלאַן: צו אָבנעהמען פון חוניון דעם טיטול כהן גדול. חוניו'ס אייגענער ברודער, יזון, האָט צוגעזאָגט אַנטיוכס'ן אַ גרויסע סומע געלד, אויב ער וועט איהם איבערגעבען דעם טיטול כהן גדול און אַזוי ווי אַנטיוכס, — וועלכער האָט אַגב חושד געווען חוניו'ן, אַז ער איז אַנ'אַנהענגער פון די תלמי'ס, האָט זיך דאַן זעהר גענויטיגט אין געלד, האָט ער, נישט פיעל קלערענדיג, ערפילט זיין בקשה (174). נאָכדעם האָבען די העלעניסטען, אָדער דער כהן גדול יהושע-יזון, געבעטען אַנטיוכס'ן, אַז יענע יודען, וועלכע וועלען זיך גוט אויסלערנען די גריכישע שפיעלען, זאָלען אַנערקענט ווערען אַלס מוקדונער אָדער אַנטיוכ'ער, אָדער זיי זאָלען בעקומען פולע בירגער-רעכט און מעגען אַנ'אַנטייל נעהמען אין אַלע עפענטליכע פערוויילונגען פון די גריכען. די גריכען האָבען שטענדיג ערנסט געקוקט אויף די פערוויילונגען און האָבען זיי געהאַלטען פאַר אַ לעבענס-ציעל; די פאַלעסטינישע און פיניציאישע גריכען האָבען אונטערגעהאַלטען זייער נאַציאָנאַלען פערבאַנד דורך דעם, וואָס זיי האָבען אַריבערגעטראָגען אין פרעמדע לענדער די טראַדיציאָנעלע אָלימפּישע פערוויילונג. דער, וועמען די גריכען האָבען צוגעלאָזען צו זייער פערוויילונג, האָט עס געהאַלטען פאַר אַ גרויסען כבוד פאַר זיך, ווייל דאָס האָט געהייסען כמעט דאָס זעלבע, ווי מען וואָלט איהם צוגעשריבען צו דער גריכישער אַריסטאָקראַטיע. יזון און די העלעניסטען האָבען גערעכענט צו גרינדען אין ירושלים אויסער די גימנאַסטישען פערוויילונגען, אויך אַ גימנאַזיע, וואו יודען וואָלטען ערלערנט גרינדליך די גריכישע גע-

זעצגעבונג. דערמיט האבען זיי געהאפט אבצושוואכען די שנאה, מיט וועלכער די גריכען האבען פערפאלגט די יודען און ווי נאר יזון האט בעקומען אויף דעם אנ'ערלויבניש פון אנטיוכס'ן, האט ער אונגעזאמט אנגעהויבען איינפיהרען די גימנאסטישע איבונגען, אהן וועלכע מען האט ניט געקענט קיין אנטייל נעהמען אין די אלימפישע שפיעלערייען. צו דעם צוועק האט דער כהן גדול אבגעצוימט אנ'ארט פאר די איבונגען, פאר דער גימנאזיע און פאר דער נידעריגער שול אין אקרא, צו צפון־מערב זייט פון בית־המקדש. וואהרשיינליך, האט מען געדונגען גריכישע לעהרער צו לערנען יודישע יונגע לייט די מלחמה־שפיעל, וועלכע איז בעשטאנען אין לויף־קאנקורסען, אין שפרינגען, אין ראנגלען זיך, און אין האנדגעשלעג.

אין גיכען אבער האבען זיך די יודען אויף די דאזיגע פערוויילונגען בעגעגענט מיט פיעל אונבעקוועמליכקייטען. בעשעפטיגענדיג זיך מיט דער מלחמה־שפיעל, האט מען געדארפט זיך אויסטאן נאקעט, — אזוי האט געפאדערט דער גריכישער מנהג. די יודישע יונגע לייט האבען געמוזט דעריבער ארבווארפען פון זיך די גאנצע בושה, שטעהענדיג נאקעטערהייד נעבען בית־המקדש, און דערצו פלעגט זיך דערביי, געוועהנליך, ארויסווייזען דער יודיש־נאציאנאלער לייב־צייכען, וועלכער האט ארויסגערופען ביי די גריכען געלעכטער און שפאט. האבען שוין יודען נאכדעם געקאנט אנ'אנטייל נעהמען אין די אלימפישע פערוויילונגען? מ'האט אבער דערצו אויך א מיטעל געפונען. מען האט איבער זיך געלאזט מאכען פערשיעדענע ספעציעלע אפעראציעס, כדי אויסערליך ניט זיין עהנליך צו קיין יודען. די גימנאזיע איז געווארען גאנץ גיך איבערפולט מיט שילער, יונגע כהנים פלעגען אוועקווארפען די עבודה אין בית־המקדש, כדי זיך צו בעטייליגען אין די מלחמה־איבונגען. פרומע יודען האבען מיט שרעק געקוקט אויף דעם, זיי האבען אבער געמוזט שווייגען. אפילו יזון'ס אנהענגער אליין זענען שוין אויך אונצופריעדען געוועזען מיט זיינע מעשים, וועלכע האבען געפיהרט דאס יודענטום אויף דעם וועג פון פערניכטונג, און אויף דעם באדען האט זיך אבגעשפיעלט א האראקטעריסטישע סצענע: ווען ס'האבען געדארפט פארקומען אין צור די אלימפישע פערוויילונגען, אויף וועלכע מען פלעגט ברענגען קרבנות דעם גריכישען גאט צעאוס, ווען מ'נאמען ס'זענען געווידמעט גע-

ווען די פערוויילונגען, האט יזון אוועקגעשיקט אהין פארשטעהער פון יודען, וועלכע האבען גוט געוואוסט די מלחמה־שפיעל און אויף אזא אופן האבען זיי זיך געקענט בעטייליגען אין דעם גריכישען יום־טוב. די קרבנות (פאר דעם גאט צעאוס) האבען געפאדערט א געוויסע סומע געלד, און דאס האט דער כהן גדול יזון מיטגעגעבען די יו־דישע דעלעגאטען, וועלכע זענען, געוועהנליך, געוועזען ערצויגען אין׳עם גריכישען גייסט. יודען אבער זענען די דאזיגע דעלעגאטען דאך געווען און אום צו ברענגען א קרבן פאר דעם גריכישען גאט, האבען זיי געמוזט שטארק קעמפפען פריהער מיט זייער געוויסען; זיי האבען דעריבער אויסגענומען א תנאי, אז זיי מעגען דאס געלד פער־נוצען אויף אנאנדער זאך, אויב דאס וועט נויטיג זיין. אזוי טיעף איז געוועזען איינגעווארצעלט דער יודישער בעגריף וועגען געטליכקייט אפילו ביי די, וועלכע האבען געהערט צו די העלעניסטישע פארטייען!

אין ירושלים האט זיך דערווייל די מחלוקת צופלאקערט ביז דער העכסטער שטופע. יזון האט אין גיכען אנגעווארען דעם חן ביי די העלעניסטען, אדער צוליעב זיין עהרגייציגקייט, אדער וויל ס׳האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס ס׳האט זיך זיי געדאכט, אז ער ארבייט נאך אלץ ווייניג ענערגיש אבצושאפען די אלטע ארדנונג. דורך איי־נעם פון די אונצופריעדענע העלעניסטען, חוניו־מענעלאס, פלעגט יזון שיקען דעם מלך צינוש. מענעלאס האט צוגעזאגט דעם מלך צאהלען יעהרליך מיט 300 טאלענטען (מטבעות) מעהר, אויב ער וועט איהם מאכען פאר א כהן גדול. ער האט איהם פערזיכערט, אז א דאנק זיין ווירקונג און איינפלוס, וועט ער האבען די מעגליכקייט צו ארביי־טען פאר דעם מלך׳ס אינטערעסען ענערגישער פון יזון׳ן. אנטיוכס איז, זעלבסטפערשטענדליך, מרוצה געווארען, אבצוגעבען דעם טיטול כהן־גדול דעם, ווער עס האט געגעבען פאר איהם מעהר (172 — 171). ער האט באלד געשיקט אין ירושלים זיין בעאמטען סאקראַ־טעס מיט חיל, צו דערשטיקען יעדען ווידערשטאנד, וועלכער קאן אויסברעכען געגען אט דער פערארדנונג. סאקראטעס האט זיך אוועק־געשטעלט מיט׳ן חיל אין אקרא און געמעלדעט די איינוואוינער פון ירושלים, אז יזון איז אבגעזאגט פון זיין שטעל אלס כהן גדול. דער לעצטער האט געמוזט אנטלויפען פון ירושלים.

דער דאזיגער פאקט האט דעם טומעל אין ירושלים נאך פער־גרעסערט. דער גרעסטער טייל פון פאלק איז געווען זעהר אויפגע־

רעגט דערפון, וואס אויף אהרנ׳ס שטוהל זעצט זיך איינער, וועלכע שטאמט גארנישט פון דער כהנים-דינאסטיע און איז בעוואוסט אלס געגנער פון דער יודישער אמונה.

מיט מענעלאס׳ען זענען נישט געווען צופרידען אויך יענע, וועלכע האבען געשטרעבט צו רעפארמען און נייע איינפיהרונגען. צו אזעלכע האבען געהערט טייל פון יזונ׳ס אנהענגער און טייל פון יענע, וועלכע האבען זיך נאך ניט אינגאנצען אבגעריסען פון יודענטהום. זיי האבען אבער אלע געמוזט שווייגען, מורא האבענדיג פאר דעם סורישען בעאמטען מיט זיין חיל. און ערשט אין א קורצע צייט ארום האט זיך די שטארקע אונצופרידענהייט געלאזען פיהלען. שולדיג אין דעם איז געווען מענעלאס אליין; ער האט צוגעזאגט אנטיוכס׳ן צו צאהלען צינגש מעהר, ווי פיעל ער האט געקאנט. מענעלאס האט זיין הבטחה נישט געקאנט מקיים זיין און אנטיוכס איז געווארען אויפגערעגט און איהם ארויסגעפאדערט צו זיך; דער לעצטער האט געמוזט אבפאהרען אין אנטיוכיא. אויף זיין ארט האט ער איבערגעלאזען זיין ברודער ליזימאכעס, ארויסגנב׳ענענדיג פון בית־המקדש פיעל אוצרות, מיט וועלכע ער האט געהאפט צופריעדענצושטעלען אנטיוכס׳ן. מענעלאס פערברעך האט זעהר אויפגערעגט חוניו׳ן, דעם געוועזענעם כהן גדול, וועלכער האט זיך דאן געפונען אין אנטיוכיא. ער האט איהם בעשולדיגט אין בערויבען דעם בית-המקדש, אויף וואס די גריכען האבען אויך געקוקט ווי אויף א גרויסען פערברעך. צום בעדויערען, האט זיך די בעשולדיגונג ארויסגעלאזען ביטער פאר חוניו׳ן. מענעלאס האט אונטערגעקויפט איינעם פון די שרים, אנדראניקאס׳ן, וועלכער האט גענומען אויף זיך צו טויטען חוניו׳ן, נאך איידער דער מלך וועט זיך דערוויסען פון דעם פערברעך אין בית המקדש. חוניו, מורא האבענדיג פאר שונאים, איז דאן געווען אין אפאלאנ׳ס טעמפעל אין דאפנע, ביי אנטיוכיא. אנדראניקאס איז אבער געלונגען איהם ארויסצונארען פון דארטען מיט אלערליי שבועות און פערזיכערונגען, און האט איהם געטויטעט אויפ׳ן שוועל פון טעמפעל (171). דער פאקט פון הרג׳ענען א פרומען כהן גדול איז ניט געפעלען געווארען אפילו די סירישען גריכען, און אנטיוכס האט געמוזט בעשטראפען דעם מערדער אנדראניקאס. מענעלאס ווידער האט געדארפט יעצט געפינען מיטלען, ווי מפצה צו זיין דעם מלך און נושא חן צו זיין ביי איהם אויף ווייטער. צו דעם צוועק האט ער געהייסען זיין ברודער ליזימאכעס ארויסנעהמען פון בית-המקדש נאך אוצרות און איהם צושיקען. דאס האט אבער ניט געקאנט אראבגעהן גלאט. ווען מען האט אפגעריבען ווע׳גען דעם צו רייךען און אנווייזען אויף ליזימאכעס׳ן,

אַז ער האָט בערויבט דעם בית־המקדש, איז דאָס פאָלק שרעקליך אויפגערעגט געוואָרען, און די אויפרעגונג האָט אָנגענומען אַ ערנסטען כאַראַקטער. די, וואָס האָבען געוואוינט אַרום ירושלים, דערהערענדיג וועגען די מעשים פון די ביידע ברידער, האָבען זיך אַלאַז געטהון קיין ירושלים און האָבען געוואָלט טויטען די פערברעכער. ליזימאַכעס האָט בעוואָפענט זיינע אָנהענגער אונטער דער אָנפיהרונג פון אַוראַנעס — אַן אַיינגעוואָרצעלטער בעל־עבירה. דאָס אונבעוואָפענטע פאָלק האָט זיך אָבער נישט אָבגעשראָקען און איז זיי בעפאַלען מיט שטיינער און שטעקענס. פיעל זענען געטויטעט געוואָרען, אַנדערע זענען פערוואונדעט געוואָרען פון די קלעפ אָדער זענען זיך צולאָפען. ליזימאַכעס אַליין איז דערהרג׳עט געוואָרען נעבען בית־המקדש. מענעלאוס האָט זעלבסטפערשטענדליך, דערלאַנגט אַן׳אַנקלאַגע אויף די מורדים אין ירושלים, און דער מלך האָט אין צור פעראָרדענט אַ געריכטס־זיצונג אויסצופאָרשען די געשיכטע. דריי מיטגליעדער פון סנהדרין, וועלכע דאָס פאָלק האָט אויסגעקליבען צו דעם צוועק, האָבען אַזוי קלאָר דערוויזען די שולד פון ליזימאַכעס׳ן און זיין ברודער אי׳נ׳ם בערויבען דעם בית־המקדש און אין די בלוטיגע געשעהענישען אין ירושלים, אַז מענעלאס האָט בעדאַרפט בעקומען אַ האַרבען שטראָף. דעם לעצטען אָבער האָט זיך איינגעגעבען אַריבערצוציהען אויף זיין זייט אַזאַ מערדער, ווי ער אַליין, וועלכענ׳ס מיינונג ס׳האָט פיעל געווירקט אויפ׳ן מלך. אנטיוכס האָט די שולדיגע פריי־געשפּראָכען. ער האָט פריי געמאַכט מענעלאוס׳ן און פער׳משפט צום טויט די דריי פון די סנהדרין. די צור׳ער, וועלכע זענען געווען עדות פון אַזאַ געוואַלד־טהאַט, האָבען אויסגעדריקט זייער אונצופריעדענהייט דערמיט, וואָס זיי האָבען אַרויסגעוויזען מיטגעפיהל די דריי אונשולדיגע קרבנות אויף זייער לויה. מענעלאס האָט געקליבען נחת; ער איז פערבליבען כהן גדול איבער דעם פאָלק, וועלכעס האָט איהם שרעקליך געהאַסט, און כדי צו דערשטיקען אַט די שנאה, האָט ער גענומען בעקלערען נייע רציחות.

ער האָט אָנגעהויבען מסרן פאַר אַנטיוכס׳ן אויף זיינע שונאים, ד. ה. אויף דעם גאַנצען פאָלק. ערשטענס האָט ער בעשולדיגט זיינע שונאים אין דעם, אַז זיי זענען אָנהענגער פון מצרים׳שען הויף און זיי פערפאָלגען איהם, מענעלאס׳ן, דערפאַר, ווייל ער שטערט זיי אויסצופיהרען זייערע פּלענער; צווייטענס, האָט ער אָנגערעדט רכילות אויף דאָס גאַנצע יודענטהום; ער האָט ערקלערט, אַז משה׳ס געזעצען זענען פול מיט מענשען־האַס, אַז די תורה פערווערט אַ יודען אַיינצולאַדען צום טיש אַ נימ־

יודען און אין אלגעמיין זיך גוט צו בעציהען צו איהם. אנטיוכס האט דאך זיך געקליבען איינצונעהמען מצרים. מענעלאס'עס מסירות האבען הערינבער געמוזט פיעל ניט איז ווירקען, און אנטיוכס האט אנגעהויבען מיט חשד צו קוקען אויף זיינע אונטערטהעניגע יודען. עס איז איהם וועהר נישט בעקוועם געוועזען צו האבען הינטער זיך א שונא אין א צייט פון א געפעהרליכער מלחמה.

אנ'אורזאך צו א מלחמה האט אנטיוכס גיך געפונען. זיין שוועסטער קלעאפאטרע, תלמי דעם פינפטענ'ס פרוי, איז געשטארבען און האט איבערגעלאזען צוויי אונמינדיגע זיהן: פילאמעטאר און פיסקאנעס. דער עלטערער האט זיך גערעכענט פאר א מלך, נאר אנשטאט איהם האבען רעגירט צוויי אפוטרופסים, איילעאוס און לענעאוס. אנטיוכס האט אנגעהויבען זאמלען מיליטער, כדי צו בעפאלען מצרים אונטער דעם אורזאך, אז ער וויל בעשיצען זיינע צוויי פלימעניקעס פון זייערע אפוטרופסים. מורא האבענדיג פאר די רוימער, האט אנטיוכס לאנג אבגעצויגען די הכנות. נאר ווען די רוימער האבען אנגעהויבען פיהרען א מלחמה מיט פערסעאוס'ן, דעם מוקדונישען מלך, האט ער ענדליך בעשלאסען זיך אריינצורייסען אין מצרים. ביידע אפוטרופסים מיט'ן יונגען מלך פילאמעטאר זענען ענטלאפען. אנטיוכס האט פערנומען גאנץ צפון־מצרים און האט בעלעגערט אלכסנדריא. דערווייל האבען די איינוואוינער אויסגעקליבען פאר א מלך תלמי'ס יונגערען זוהן, פיסקאנעס'ן, און האבען אנגעהויבען בעשיצען די שטאדט אזוי ענערגיש, דאס אנטיוכס האט זיך מיאש געוועזען איהר איינצונעהמען. ער האט דעריבער ארויסגערופען אין מצרים דעם עלטערען ברודער, האט געשלאסען מיט איהם אנ'אבמאך און איהם צוגעזאגט מלחמה צו האלטען, נאר פאר זיינע אינטערעסען.

אין יהודה האט מען אויפמערקזאם געקוקט און אונגעדולדיג געווארט אויף דעם אויסגאנג פון דער מלחמה. אין פאל ווען מצרים וואלט מנצח געוועזען, וואלט מען געקאנט האפען אויף א סוף צו די אלע קריגערייען און אונגליקען, וועלכע עס האט ארויסגערופען דער פערהאסטער כהן גדול. דער מצרים'שער הויף האט מיטגעפיהלט דער נאציאנאל־יודישער פארטיי און פלעגט אויפנעהמען די יודישע פאטריאטען, וועלכע זענען אהינצו אנטלאפען, זיך צו שיצען פון אנטיוכס'עס און מענעלאס'עס געוואלד־טהאטען.

דערווייל איז געקומען דער פריהערדיגער כהן־גדול יזון־יהושע פון די בני עמון, וואו ער האט זיך בעהאלטען, און האט געבראכט מיט זיך מיליטער צו פערנעהמען ירושלים. מענעלאס האט געהייסען פערשליסען

די טויערן און אבשטויסען איהם פון שטאדט. דאן האט אויסגעבראכען אן׳אמת׳ע בירגער-קריג צוליעב דער עהרגייציגקייט פון די צוויי מענשען, פון וועלכע יעדערער האט געוואלט זיין כהן־גדול און אויף אזא אופן בעקומען די מאכט. אזוי אבער ווי נאר איינציגע פון די שטאדט־איינוואוינער האבען זיך אנגענומען פאר דעם פערהאסטען מענעלאוס׳ן. איז יזונ׳ען מיט זיין אבטיילונג מיליטער געלונגען צו פערנעהמען די שטאדט. מענעלאס האט געמוזט אנטלויפען און זיך בעהאלטען אין אקרא.

אנטיוכס איז דאן געגאנגען פון מצרים מיט פיעל רויב. ער האט זיך, ווי עס ווייזט אויס, געקליבען אויפצואמלען נאך מיליטער. ווען ער האט דערהערט וועגען די געשעהענישען אין ירושל״ם. האט זיך אין איהם אנגעצונדען א שרעקליכער צארן אויף דעם גאנצען יודישען פאלק. ער איז פלוצלונג בעפאלען ירושלים און האט דארט אנגעמאכט א שרעקליך-בלוטיגען חורבן; אין זיין גרויזאמער אונמענשליכקייט האט ער נישט רחמנות געהאט נישט אויף קיין אלטע, נישט אויף קיין קינדער, נישט אויף קיין פרויען. און קיין הלוק נישט געמאכט צווישען פריינד און פיינד. ער האט זיך אריינגעריסען אין בית־המקדש און אין קדשי־קדשים, האט צוגענומען אלע אוצרות, דעם גאלדענעם מזבח, די מנורות, דעם שלחן, אלע גאלדענע כלים אין אלע קאסטבארקייטען, וואס זענען דארטען געווען. אינ׳ם בערויבען דעם בית המקדש האט איהם געהאלפען מענעלאס. כדי זיך צו פערענטפערן און כדי נתעשר צו ווערען פון די אלע פערברעכען, האט אנטיוכס פערשפרייט א העפליכען רכילות, צו וועלכען עס האט איהם טיילוויז צוגערעדט דער כהן גדול און וועלכע האט ארויסגעווארפען א שאנדע-פלעק אויף דעם גאנצען יודישען פאלק. ער האט געזאגט, אז ער האט געפונען אין קדשי־קדשים א שטיינערנעם בילד פון א מאן מיט א לאנגער בארד, וועלכער איז געזעסען אויף אנ׳אייזעל מיט א ספר אין האנד. אנטיוכס האט געזאגט, אז אט די סטאטוע שטעלט פאר מיט זיך דעם יודישען געזעץ-געבער משה, וועלכער האט געגעבען די יודען מענשען-פיינדליכע, העסליכע געזעצען, לויט וועלכע מען דארף זיך האלטען אבגעזונדערט פון אלע פעלקער און ניט טהון זיי קיין שום טובה. פון דעמאלט האבען די גריכען און רוימער גענומען מיינען, דאס די יודישע אמונה איז אינגאנצען געבויט אויף דער פערגעטערונג פון אנ׳אייזעל. דער זעלבער אנטיוכס האט פערשפרייט נאך א העסליכען ליגען. ער האט געזאגט, אז ער האט געפונען אין קדשי־קדשים א גרעק, וועלכער איז געלעגען דארט געבונדען און האט איהם, אנטיוכס׳ן, געבעטען, ער זאל איהם בעפרייען פון דער יודישער אכזריות. דער גרעק

האט איהם געזאגט, דאס יעדער יאהר טוידטען די יודען א גרעק כדי אויפצועסען זיינע געדערין, און דערביי שווערען זיי, צו האסען און צו פערניכטען די גריכען. עס איז ניט בעוואוסט, צי האט אנטיוכס אליין אויסגעקלערט אט דעם ליגען, צי אנדערע רכילות'ניקעס, האבען איהם דאס אין מויל אריינגעלעגט, נאר ווי ס'זאל נישט זיין, האט אנטיוכס דער ערשטער פערשפרייט די מיינונג, אז דאס יודענטהום לערנט זיינע נאכפאלגער צו האסען און צו פערניכטען אנדערע פעלקער.

אין טרויער האט זיך אנגעטהון ירושלים, און יעקב'ס הויז איז בעדעקט געווארען, מיט שאנדע. דערימט אליין האט זיך עס נאך נישט געענדיגט. דעם לאנד יהודה איז בעשערט געווען אויסצושטעהן נאך שרעקליכערע טעג. אנטיוכס האט ווידער ערקלערט א מלחמה מצרים, און די יודען האבען געמוזט אריבערטראגען אלע זיינע אכזריות'ען. ביידע קעניגליכע ברידער אין מצרים האבען צווישען זיך שלום געשלאסען, א דאנק דער אריינמישונג פון זייער שוועסטער און די רימער, און דער עלטערער פילאמעט, איז געווארען מלך אין אלכסנדריא. ווען אנטיוכס האט דאס דערהערט, איז ער געווארען שטארק אויפגעבראכט, און אזוי ווי די רימער זענען נאך געווען פערנומען אין מאקעדאניען, האט ער זיך בעשלאסען ווידער אנצופאלען אויף מצרים (1168). ער האט נישט בעגעגענט קיין שום ווידערשטאנד און איז אויף אזא אופן דערגאנגען ביז אלכסנדריא. די מצרים'שע מלכים האבען אוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, צו בעטען שטיצע, און דער רוימישער סענאט האט זיי ניט אבגעזאגט און געשיקט קיין מצרים דריי היל-אבטיילונגען, אבצושטעלען אנטיוכוס'ן. נאך דעם גליקליכען געשלעג ביי פידנע, ווען דאס מאקעדאנישע מיליטער האט געהאט א גרויסע מפלה און דער מלך פערסעאוס אליין איז אנטלאפען, זענען די דריי רוימישע שרים געקומען צו אנטיוכס'ן אין לאגער (22 יוני 168) און האבען איהם איבערגעגעבען דעם בעפעהל פון סענאט — אין דער מינוט אבצוטרעטען פון מצרים; און ווען דער סורישער מלך האט געבעטען חיפעל עס איז צייט, אויף א ישוב־הדעת, האט פאמפיליום לענאס געמאכט א צירקעל מיט זיין שטעקען און געזאגט, אז איידער ער וועט דורכגעהן דורכ'ן צירקעל, דארף אנטיוכס בעשליסען און אויסקלייבען איינס פון די ביידע: שלום מיט רוים, אדער מלחמה. אנטיוכוס האט גאנץ גוט געקאנט די עקשנות פון די רוימער און בעשלאסען גלייך אבצוטרעטען. אויסער זיך פון כעס און ערגערניש האט זיך אנטיוכוס אומגעקעהרט אין זין רעזידענץ־שטאדט, און איבערהויפט האט איהם געקרענקט דאס, וואס

ער האָט געמוזט פאַר די רוימער, זיינע ביטערסטע שונאים, שפּיעלען די ראָליע פון אַ גוטען פריינד.

כל המתי האָט אנטיוכוס דאַן אויסגעגאָסען אויף די יודישע קעפּ. צי האָבען זיך די יודען אָפען געפרעהט אויף זיין מפלה, אָדער זיי האָבען צו הויך געערדט וועגען דעם, אַז גאָט, וועלכער ערניעדעריגט בעלי־גאוה'ס האָט איהם בעשטראָפט? ווער קאָן עס זיכער בעשטימען. בעשטראָפט זענען זיי אָבער געוואָרען אויף אַ שרעקליכען אופן. איינער פון אנטיוכוס'עס שרים, אַפּאָלאָניוס, איז מיט אַ גאַנצער רויבער־באַנדע געקומען אין ירושלים, כלומר'שט מיט פריינדליכע רייד און אַ פאַלשער מינע פון שלום. נאָר אין אַ שבת־טאָג, ווען די בעפעלקערונג האָט ניט געקאָנט זיך ווידערשטעלען מיט געוועהר, איז דאָס מאַקעדאָנישע חיל בעפאַלען די איינוואוינער, האָט געטוידט פיעל דערוואַקסענע מענער, געפאַנגען פרויען און קינדער און זיי אַוועקגעפיהרט אין פרעמדע לענדער, צום פערקויפען אַלס שקלאַפען. חלק עס האָט געקאָנט, איז אַנטלאָפען פון שטאָדט. פיעל בנינים זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין חרבות, די טויערען פון ירושלים זענען צובראָכען געוואָרען, דעם בית־המקדש אָבער האָט דער מערדער אַפּאָלאָניוס און זיין באַנדע געלאָזען צו רוה, ווייל, — אַנטיוכוס האָט איהם צוליעב אונבעוואוסטע טעמים — נישט געוואָלט בעריהרען. דערפאַר אָבער האָבען זיי ניט גע־שוינט די אויסערליכע בנינים, האָבען פערברענט די הילצערנע טויערען און האָבען צישטערט די גאַלערעען מיט העק און האַמערס. אין בית המקדש איז ניט געווען וואָס צו ראַבירען. אויף די ליידיגע גאַסען פלעגט מען קאָנען טרעפען נאָר העלעניסטען, סירישע סאָלדאַטען און אויסלענדער. „ירושלים איז געוואָרען אַ פרעמדע שטאָדט פיר איהרע אייגענע קינדער". דער בית־המקדש איז געוואָרען ליידיג. דער מאַרק פון אקרא האָט געבילדעט אין ירושלים נאָך אַ שטאָדט. דאָרט האָבען זיך בעזעצט די סירישע סאָלדאַטען, דאָרטען האָבען אויך געוואוינט די העלעניסטען. כדי צו בעשיצען אקרא פון אַנאָנפאַל, האָט מען איהר אַרומגערינגעלט מיט פעסטע ווענד און הויכע טורעמס, העכערע ווי די ווענד פונ'ם דערבייאיגען בית־המקדש, און זיך פערזיכערט מיט געוועהר און עסענוואַרג.

מענעלאָס, וועלכער האָט געבראַכט צו די אַלע שוידערהאַפטע חורבנות, איז אָבער אויך ניט געווען צופריעדען מיט דער פרוכט פון זיין אַרבייט. וואָרום פאַר וועמען האָט ער איצט געזאָלט שפּיעלען די ראָליע פון אַ כהן גדול, — איצט ווען קיינער האָט דעם בית־המקדש נישט בעזוכט, ווען

דאס גאנצע פאלק האט זיך אבגעקעהרט פון איהם? ער איז געבליבען אליין: ער האט אין בית־המקדש געהערט נאר דאס עכא פון זיין אייגענעם קול, און דאס האט ביי איהם ארויסגערופען א נייעם פלאן. דאס יודענטום, דאס געזעץ, די תורה אלץ דארף פערניכטעט ווערען און די יודען דארפען אננעהמען דעם גריכישען קולטוס. זענענדיג שטארק אויפגעבראכט אויף די יודען און זייער רעליגיאן, האט ער אקצעפטירט דעם פלאן און מיט גרויס אכזריות זיך גענומען איהם פערווירקליכען. דאס יודישע פאלק מוז אינגאנצען העלעניזירט ווערען און טריי דינען אנטיוכוס'ן — דאס איז געווען די אידעע פון דעם נייעם בעפעהל, וועלכער האט געדראהעט מיט טויט־שטראף יעדען, וואס וועט וואגען איהם עובר צו זיין.

דערמיט האט אנטיוכס געוואלט דערוויזען די אונמאכט פון גאט, וועמען דאס יודישע פאלק איז געווען אזוי שטארק איבערגעגעבען און געטריי. אנטיוכס, פערהאלטענדיג זיך גלייכגילטיג צו זיינע אייגענע געטער, האט זיך געפונען פערזענליך בעליידיגט דערפון, וואס די יודען, נישט קוקענדיג אויף די בלוטיגע פערפאלגונגען און רדיפות, וואס זיי זענען אויסגעשטאנען און שטעהען אויס ביז יעצט, גלויבען פון דעסטוועגען אין זייער גאט און הערען נישט אויף צו האפען, אז ער וועט פערניכטען אלע זייערע פייניגער און רשעים. אט דעם יודישען גאט האט ער געוואלט מנצח זיין, און צו דעם צוועק האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל, וועלכער איז פובליקירט געווארען דורך ספעציעלע בעאמטע אין אלע שטעדט פון יהודה, אז מען זאל אויפהערען מקים זיין די מצות פון דער תורה און מען זאל מקריב זיין קרבנות נאר פאר די גריכישע געטער. דערצו האט מען אומעטום געדארפט אוועקשטעלען מזבחות און סטאטוען. אנטיוכס האט געוואלט טרעפען מיט זיין קויל אין מיטען הארצען פון יודענטום און האט דעריבער געהייסען, מען זאל נויטען יודען, מקריב צו זיין אויף די מזבחות אומריינע בהמות און איבערהויפט חזירים.

די הייליגסטע דריי געזעצען, מיט וועלכע יודען האבען זיך אונטערשיידט פון די געצענדינער: מילה, אבהיטען שבת און ניט עסען קיין טרפ'ע שפייז, — זענען איצט שטרענג פערבאטען געווארען און דעם מלך'ס בעאמטע האבען אהן רחמנות געטויט יעדען, ווער עס פלעגט האנדלען געגען דעם מלך'ס ווילען.

אנגעהויבען האט מען מיט'ן בית־המקדש. אנטיוכס האט צוגעשיקט אין ירושלים איינעם פון זיינע שרים, ער זאל פון בית־המקדש מאכען א טעמפעל פאר'ן גריכישען גאט צעאוס, אויפ'ן מזבח פון דער פאדער־

שטוב (עזרה) האָט מען מקריב געווען אַ חזיר, מיט זיין בלוט האָט מען פערשפּריצט דעם קדשי-קדשים, דאָס פליישׁ האָט מען אויסגעקאָכט און מיט דעם פעטס האָט מען פערגאָסען די היילינע תורה. נאָכדעם האָבען דער כהן גדול און די איבעריגע יודישע העלעניסטען געמוזט אויפעסען דעם געבראָטענעם קרבן. די תורה, וועלכע מען האָט געפונען אין בית-המקדש, האָט מען געשענדעט און פערברענט, ווייל לויט אַנטיוכס'עס מיינונג, האָט זי געפלאַנצט אין די הערצער ניט ריינע מדות און מענשען-ליעבע, נאָר שנאה און האַס. נאַכהער האָט מען אַוועקגעשטעלט אויפ'ן מזבח די אָבבילדונג פון צעאוס, און פאַר איהם האָט מען געדאַרפט מקריב זיין קרבנות (אַרום 17 תמוז — יולי 168).

אַזוי איז דער גאָט פון ישראל פערטריעבען געוואָרען דורך צעאוס'ן און ווידער איז געשענדעט און פערשמוצט געוואָרען דאָס איינציגע אָרט אויף דער וועלט, וואָס איז געווען גלייך הייליג פאַר יעדען יודען!

די טיעפע ליידען און שמערצען, וואָס ס'האָבען געפיהלט די יודישע הערצער, זעהענדיג דעם חלול-הקדש און די נאַציאָנאַלע אונגליקען, האָבען געפונען אַנ'אויסדריק אין צוויי קאַפּיטלען פון תהלים, וועלכע אונבאַקאַנטע משוררים-לוים האָבען פערפאַסט. אין איינעם פון זיי ווערט געזאָגט:

> אַ פייער האָבען זיי אָנגעצונדען אין בית-המקדש,
> פערשוועכט האָבען זיי דעם משכן פון דיין נאָמען....
> נישטאָ ביי אונז נישט קיין מופת, נישט קיין נביא....
> און קיינער פון אונז ווייס ניט, ביז ווי לאַנג,
> ביז ווי לאַנג, אָ גאָט, וועט דער בעליידיגער דיין
> הייליגקייט פערשוועכען,
> דער שונא דיין נאָמען לעסטערן?...

און דאָס פאָלק? ווי האָבען זיך די ברייטערע פאָלקס-שיכטען פּאַקטיש פערהאַלטען צו די דאָזיגע שענדליכע בעפעהלען פון דעם קעניגליכען טיראַן, וועלכע האָבען געהאַט פאַר זיך דעם איינציגען צוועק, — אָבצורייסען יודען פון זייער גאָט און אויסצולעשען אין זיי דעם לעצטען פונק פון זייער נאַציאָנאַלען געפיהל?

אַ שרעקליכען נסיון האָבען יודען געהאַט דאָס מאָל אויסצושטעהן. די תליה האָט ערוואַרטעט יעדען, וואָס האָט געוואַגט עפענטליך צו הַ

טען די געזעצען פון דער תורה; זאָגאר מיט דעם נאָמען יהוד'ער (יוד) איז פערבאָטען געוואָרען זיך אָנצורופען. און דאָס אַלץ האָט פון דעסט־וועגען ניט געהאָלפען, אויסצומעקען דעם יודישען נאָמען און גאָט'ס וואָרט צו פערניכטען! שטראָמען פון מערטירער־בלוט האָבען די ערד פון יהודה פערפלייצט, די בעסטע קינדער פון פאָלק זענען געהאַנגען און אכזריות'־געפייניגט געוואָרען, און — יודען האָבען זייער גאָט ניט פערלאָזען און זיינע געזעצען ניט פערשוועכט.

די יודען פון די סירישע און פעניקישע שטעדט, וועלכע האָבען געלעבט צווישען די גריכען און צוזאַמען מיט זיי, האָבען, אמת ניט אויסגעהאַלטען די שרעקליכע צוואַנגסמיטלען פון אַנטיוכס'עס בעאַמטע און געבויגען זייערע קעפּ פאַר די גריכישע אָבגעטער, פערלייקנענדיג, אָדער טראָגענדיג בעהאַלטען טיעף אין הארצען, זייער גלויבען און זייער צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאָלק; אויך דאָ אָבער האָבען זיך געפונען אַזעלכע, וועלכע האָבען די ערשטע געגעבען דעם ביישפּיעל פון העלדישען מערטירערטום, אָפּפערנדיג אַלע ערדישע פערגניגענס, אויס־שטעהענדיג די שרעקליכסטע ענויים און אַוועקגעבענדיג זאָגאַר דאָס גאַנ־צע לעבען — פאַר דעם אידעאַל, פאַר דאָס הייליגע און אמת'ע, פאַר דעם זין פון לעבען. אין אַנטיוכיא גופא איז אַן'אַלטער געלעהרטער, מיט'ן נאָמען אליעזר, אויסגעשטאַנען די שרעקליכסטע יסורים און ענדליך אויך דאָס לעבען מקריב געווען דערפאַר, וואָס ער האָט ניט געוואָלט עפענטליך אויפעסען דאָס שטיקעל כשר פלייש, וואָס אַנטיוכס'־עס משרתים האָבען איהם דערלאַנגט מיט דעם צוועק, דאָס פאָלק זאָל מיינען, אַז ער עסט חזיר. די פאָלקס־לעגענדע ווייסט אויסער דעם צו דערצעהלען אויך פון אַ מוטער מיט איהרע זיבען זיהן, וועלכע האָבען זיך איינער נאָכ'ן אַנדערן אָבגעזאָגט צו ערפילען אַנטיוכס'עס פערלאַנג, און זענען דעריבער אכזריות'דיג געפייניגט געוואָרען דער מוטער אין די אויגען. לעבעדיגערהייד האָט מען זיי אויפ'ן פייער געברענט, די הויט האָט מען פון זיי אַראָבגעשונדען און איינצעלנע גליעדער אָבגעשניטען, — און די יודישע מוטער איז געשטאַנען און האָט געקוקט און האָט ניט אויפגעהערט אויפצומונטערן די קינדער, זיי זאָלען די שרעקליכסטע יסורים אריבערטראָגען, אַבי גאָט'ס נאָמען ניט שענדען, אַבי פאַר די אָבגעטער דעם קאָפּ ניט בויגען!

אין יהודא גופא איז די צאָהל פון די מערטירער נאָך גרעסער גע־ווען; וואו נאָר אַנטיוכס'עס בעאַמטע זענען געקומען, האָבען זיי גלייך

מזבחות אויפגעשטעלט און געפאדערט פון דער בעפעלקערונג אינ'ם נאמען פון קעניג, זי זאל מקריב זיין חזירים פאר דעם גאט צעאוס און דאס פלייש עסען, זי זאל עפענטליך ארבייטען אום שבת, און אין די דיאניזישע וויין־יום־טובים איז נאך דערצו צוגעקומען אויך די גזירה, אז יודען זאלען פייערליכע פראצעסיעס איינארדענען לכבוד דעם גריכישען וויין־גאט און איהם עהרען מיט אלערליי אויסגעלאסענקייטען און שכור'ע שמחות. קיין ערפאלג האבען אבער די דאזיגע בעאמטע נישט געהאט: זייערע אויפרופען האבען גאנץ ווייניג יודען צונויפגעבראכט ווייל די מעהרהייט פון זיי איז שוין פון פריהער געהאט אנטלאפען פון שטאדט און זיך בעהאלטען אין די הויהלען און טאלען פון די יהודה'אישע בערג אדער אין די מדבריות'ען ארום דעם ים־המלח. דער דאזיגער פערעקשנ'טער ווידערשטאנד האט אנטיוכס'ען נאך מעהר אויפגערייצט, און ער האט געשיקט איין בעפעהל נאכ'ן אנדערן צו בעשטראפען די „איינגעשפארטע" יודען מיט דער גרויזאמסטער אכזריות. די בעאמטע האבען די דאזיגע בעפעהלען, נאטירליך, דורכגעפיהרט: געפונענע מגילות פון דער תורה זענען דורך זיי צוריסען און פערברענט געווארען; די יודען, וועלכע האבען אין די דאזיגע הייליגע מגילות א טרייסט געזוכט, אויף צו שטילען דעם וועהטאג פון זייערע בלוטיגע פערפאלגונגען, זענען אויף דעם גרויזאמסטען אופן געטויט און געשענדעט געווארען, אלע שוהלען און ישיבות אינ'ם לאנד האבען זיי צושטערט און פערוויסט, און הונדערטער שוואכע פרויען, וועלכע האבען אין דער אבוועזענהייט פון זייערע מענער אריינגעבראכט די קינדער אינ'ם בונד פונ'ם יודישען פאלק (מילה), זענען דורך די אונמענשליכע טיראנען אויפגעהאנגען געווארען אויף דער מויער פון שטאדט מיט זייערע צארטע קינדער אויפ'ן האלז. —

די ווירקונג פון די דאזיגע אונמענשליכקייטען און גרויזאמקייטען איז אבער געווען פונקט דער היפך דערפון, וואס אנטיוכס האט פון זיי ערווארטעט: אנשטאט אבצושרעקען דעם פאלק, האבען זיי איהם נאך מעהר פערביטערט און נאך מעהר פערעקשנ'ט; דער טוידט האט זיין שרעקליכקייט פערלוירען, און צוזאמען מיט די פערפאלגונגען איז געוואקסען אויך די אינערליכע גרויסקייט, די שטאנדהאפטיגקייט, דער רעליגיעזער עקסטאז. די דאזיגע בעגייסטערונג איז אונטערגעהאלטען און נאך שטארקער צופלאקערט געווארען א דאנק דער פייערדיגער אגיטאציע פון די חסידים. דורך בעהאלטענע וועגען פלעגען זיי זיך פון זייערע מערות ארויסגנב'נען און ארומגעהן פון שטאדט צו שטאדט

און פון דארף צו דארף, צונויפרופענדיג אומעטום די איינוואוינער און בעשווערענדיג זיי מיט פייער און גלות, זיך נישט אונטערצוגעבען, נישט צו פערשוועכען גאט׳ס תורה און זיך מוסר=נפש צו זיין פאר גאט׳ס נאמען.

די סורישע בעזאמטע אין ירושלים זענען אבער כאלד געוואהר געווארען, פון וואנען עס שטאמט די העלדישע עקשנות, און דער פיהרער פונ׳ם גארניזאן, פיליפוס, האט זיך אוועקגעלאזען אין די בערג, אום אויפצוזוכען די אלע פערנומענע מערות און בעהעלטעניש. ווי די לעגענדע דערצעהלט, האט ער אין א געוויסען שבת׳דיגען טאג געלאזען זיינע סאלדאטען ארומרינגלען איינע פון די דאזיגע מערות, אין וועלכער עס האבען זיך געפונען טויזענדער מענער, פרויען און קינדער, און זיי אויפגעפאדערט, ארויסצוגעהן און זיך אונטערצוגעבען אנטיוכס׳עס בעפעהל. די בעלאגערטע האבען איינשטימיגג געענטפערט: „ניין, מיר וועלן זיך אנטיוכס׳עס בעפעהל נישט אונטערגעבען, און די היילינקייט פון שבת וועלן מיר נישט פערשוועכען״. פיליפאס האט דאן בעפעהלען זיינע סאלדאטען זיך אריינצורייסען אין דער מערה, און די חסידים האבען, נישט וועלענדיג מחלל שבת זיין, קיין שטיין פון דר׳ערד נישט געריהרט, אום דעם אריינגאנג צו שטערן, און בלויז הימעל און ערד פאר עדות גענומען, אז זיי ווערן אהן א שום זינד געטויט. אלע בעלאגערטע זענען דאן דער׳הרג׳עט, דערשטיקט און פערברענט געווארען דורך דער דאזיגער מערדער=באנדע, וועלכע האט אין אלע עפנונגען פון דער מערה פייער=קנויטען אריינגעשלײדערט, אום עס זאל זיך קיינער נישט קענען ראטעווען.

טיעף איז געוועזען דער שמערץ פון די טריי געבליבענע יודען, הערענדיג וועגען די דאזיגע שרעקליכע קרבנות, און אויך די מוטיגסטע פון זיי האבען אנגעהויבען ארובצופאלען ביי זיך. מיט וואס וועלען זיך די אונערטרעגליכע צרות ענדיגען? און פון הימעל זעהט זיך קיין צייכען נישט, וואס זאל טרייסטען און האפנונג איינפלאנצען; און קיין נביא שטעהט נישט אויף, וואס זאל פיהרען און דעם וועג וויזען, וואס זאל גאט׳ס ווארט מיט זיך ברענגען און אנזאגען, ווי לאנג די בלוטיגע פערפאלגונגען וועלען דויערן.

דאס איז איינע פון די שרעקליכסטע צייטען געוועזען אין דער געשיכטע פון דער יודישער מארטיראלאגיע.

זעקסטעס קאַפּיטעל.

דער מכבי'שער אויפשטאַנד.

(106—107)

ווען די בלוטיגע רדיפות האָבען שוין דערגרייכט זייער העכס־טע מדרגה, צוּבּרעננענדיג דעם אידישען פּאַרק בּיז דעם תהום פון אונטערגאַנג און פערניכטונג, האָט אין יהודה אויסגעבּראָכען אַנ'אויפשטאַנד. די אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד זענען געוועזען פון דער פאַמיליע חשמונאים אָדער מכבּ'עער, וועלכע האָבען זיך, אויסער זייער איבערגעגעבּענהייט צו דער אמונה, אויסגעצייכענט אויך מיט זעלטענער קלוגהייט, אונגעוועהנליכער גבורה, און געלאַסענער פּאָרזיכ־טיגקייט. איין גרייז־גראָהער פאָטער מיט זיינע פינף זיהן האָבען אויפ־געהויבען די פאָהן פונ'ם אויפשטאַנד, וועלכער האָט אַריינגעבּלאָזען אַ גייסט פון שטאַרקייט און מוט אין די אידישע הערצער אויף לאַנ־גע לאַנגע יאָהרען; דער פאָטער האָט געהייסען מתתיהו, יוחנן'ס זוהן און דער אייניקעל פון שמעון חשמונאי, וועלכער האָט געשטאַמט פון אהרן הכהן. ער האָט פריהער געוואוינט אין ירושלים, נאָר צוליעב די רדיפות האָט ער זיך געמוזט איבּערקלייבען אין דעם קליינעם שטעדטיל מודעית (12 קילאָמעטער צו צפון פון ירושלים). פון זיינע פינף זיהן האָט יעדער געהאַט אַנ'אַרמ'יש צונאָמען: יוחנן הגדי, שמעון התרסי, יהודה המכבי, אלעזר אברן און יונתן אפּוס. די דאָזיגע חשמונאים האָבען זיך מיט אַ טיעפען צער צוגעקוקט צו דער שרעקליכער לאַגע פונ'ם פאָטערלאַנד. „אַלע בתי־מדרשים זענען צושטערט, יהודה איז אַ שקלאַפין געוואָרען, טאָ וואָס טויג אונז נאָך אונזער לעבען?״ אַזוי האָט דער אַלטער מתתיהו געזאָגט צו זיינע זיהן און ענדליך בּעשלאָסען, זיך נישט צו בּעהאַלטען מעהר אין פערבּאָרגענע ווינקעלעך און הוהלען, נאָר אַרויסצוטרעטען מוטיג און רעטען דאָס פאָלק פון פערטיליגונג, אָדער — שטאַרבּען פאַר דעם

הײליגען אידעאל! װען אײנער פון די סורישע בעאמטע, אפולאס, איז געקומען אין מודעית, נויטען די אײנװאוינער, זײ זאלען דינען די גריכישע געצען און האט אנגעהויבען פאדערען פון מתתיהו, אז ער, אלס דער אנגעזעהענסטער מענש און פארשטעהער, זאל דער ערשטער װײזען א בײשפיעל פון געהארזאמקײט און אונטערטעניגקײט, האט דער לעצטער געענטפערט: װען אפילו אלע פעלקער פון דער סורי'שער מלוכה װעלען זיך ענטזאגען פון זײער רעליגיאן, איך אבער, מײנע זיהן און מײנע ברידער װעלען פערבלײבען טרײ דער אמונה. עס האט זיך געפונען דארט אײן איד, װעלכער האט געװאלט געפע-לען װערען דעם סורי'שען בעאמטען און איז צוגעגאנגען צום מזבח מקריב צו זײן א קרבן פאר צעאוס'ן. דא האט ענדליך געפלאצט מתתיהו'ס געע-דולד; עס האט זיך אין איהם אנגעצונדען דאס פאטריאטישע און רעליגיעזע פײער און ער איז בעפאלען דעם בוגד און איהם געטויט נעבען דעם אלטאר; זײנע זיהן, בעװאפענט מיט מעסערס, זענען בעפאלען אפולעס'ן און זײן חיל, האבען זײ דערהרג'ט און דעם אלטאר האבען זײ צובראכען. די דאזיגע פאסירונג איז געװען פאר אלע טרײע נאציאנאליסטען א סיגנאל ארויסצוטרעטען געגען שונא אין א ענטשלאסענעם קאמפף אויף לעבען און טויט און ניט צו פאלען, אזוי װי שלאכט-קרבנות.

מתתיהו האט גלײך נאך דער דאזיגער געשיכטע ארויסגעלאזען אן'אויפרוף: „װער עס װיל נקמה נעהמען פאר דער תורה און אמונה, זאל געהן נאך מיר!" באלד זענען צו איהם צוגעשטאנען די אײנװאוינער פון מודעית און פון דער אומגעגענד, און מתתיהו האט געזוכט פאר זײ א געשיצטען ארט אין די בערג פון אפרים. דא איז צו איהם צוגעשטאנען אויך דאס ביסעל חסידים, װעלכע האבען זיך געראטעט פון טויט און די אלע, װעלכע זענען געקומען צולויפען אהער פון די שרעקען און רדיפות, און אזוי איז אלץ מעהר און מעהר געװאקסען די צאהל פון די פערטײדיגער פונ'ם פאטער-לאנד און פון דער אמונה. מתתיהו האט זײ פריהער געזאגט אז זײ װעט אויסקומען צו פיהרען א שװערען און בלוטיגען קאמפף און האט זײ צוגעגרײט, מפקיר צו זײן דאס לעבען פאר דער הײליגער זאך. מ'האט בעשלאסען זיך צו בעשיצען מיט געװעהר פון א'אנפאל אפילו אום שבת, נישט װי די חסידים, װעלכע האבען נישט געװאגט אויפ-צוהײבען א שטײן אין דעם הײליגען טאג. עס האט זיך אנגעהויבען א

הייסע בעוואָפונגס-אַרבייט און אפילו יענע חסידים, וועלכע האָבען געוואוסט בלויז זיך צו פערטיעפען אין היילינע ספרים, האָבען מאַסען-ווייז געקומען צושטעהן צו מתתיהו'ס מחנה און זיך פערזאָרגען מיט כלי-זיין. די לאַגע אין לאַנד איז געווען אַזוי ווי אין דער צייט פון נאָך די שופטים; די איינוואוינער זענען צוזייהט און צושפּרייט געווען אין היילען איבער די בערג, אַ טייל האָט געהאַלטען פאַר'ן שונא, און נאָר אַ קליינער הייפעל איז געווען גרייט אויסצולייזען דעם פאַטערלאַנד מיט'ן איינענעם בלוט; האָט אָבער דער הייפעל וועניג געוועהר געהאַט און איז בכלל גאַנץ וועניג איינגעאיבט געווען אין דער קונסט פון מלחמה. אַ נצחון איז איצט, אַלזאָ, נאָך מעהר אוממעגליך געווען, ווי אין אָנהויב פון שאול'ס מלוכה.

מתתיהו האָט אויסגעמיטען אַן'אָפענעם געשלעג מיט די סורי'ער, ווייסענדיג, אַז די צאָהל פון זיין חיל איז זעהר קליין. נור זענענדיג בעקאַנט מיט יעדען ווינקעל פון דעם לאַנד, איז ער מיט זיינע זיהן און חיל פלינק איבערגעגאַנגען פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער, האָט צעשטערט די אַלטאַרען פון די גריכישע געטער, בעשטראָפט די איינוואוינער, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר'ן שונא, און פערפאָלגט די גריכען, וועלכע האָבען זיך איהם געטראָפען אויפ'ן וועג. עס איז איהם איינינע מאָל געלונגען אויך צו צושלאָגען אַ שוואַכען סורי'שען חיל, אָן וועלכען ער האָט זיך אָנגעשטויסען. ווען דער סורי'שער בעאַמטער פלעגט אַרויסשיקען פון ירושלים געגען די מורדים אַ גרעסערן חיל, פלעגען זיי מיט אַ מאָל נעלם ווערען און מ'האָט זיי ניט געקענט געפינען. קורץ, מתתיהו האָט געפיהרט געגען דעם שונא אַ מלחמה, וועלכע איז מעגליך נאָר אין געבירגיגע געגענדען און קען פערמאַטערן זאָגאַר דעם שטאַרקסטען געגנער.

ווען דער אַלטער מתתיהו האָט געהאַלטען ביי'ם שטאַרבען, האָט ער פאַר אַ ראַט-געבער בעשטימט זיין עלטערן זוהן שמעון און אַלס אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד דעם יונגער'ן, יהודה. ער האָט זיי אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלען נישט קוקען אויף לעבען און טויט און שטרייטען ביז'ן לעצטען טראָפען בלוט פאַר זייער גאָט און פאָטערלאַנד. באַלד ווי יהודה המכבי איז געוואָרען אָנפיהר'ער האָט דער ווידערשטאַנד אָנגענומען נאָך אַ שאַרפערען כאַראַקטער. ער איז געווען אַ העלד, וועמעס גלייכען די אידען האָבען נישט אָנגעזעהן פון דוד'ס און יואב'ס צייטען אָן. פון זיין העלדען-נשמה האָט געשטראַמט אַזאַ

אונזיכטבארע קראפט, וואס האט די אלע, וועלכע האבען זיך געפו=
נען אונטער זיין אנפיהרונג, מיט טוידט=מוט אנגעפילט. דערצו איז ער
געווען בעגאבט מיט א שארפזיכטיגען אנפיהרער=בליק, אנצוהויבען א
קאמפף צו דער צייט, אויסצונוצען די שוואכע זייטען פון שונא און
אבנארען איהם דורך א כלומר'שטער אטאקע. פון איין זייט „איז ער
געווען גלייך ווי א לייב אין זיין צארן“ און פון דער אנדערער זייט
„ווי א טויב, מיט זיין ווייכקייט און צערטליכקייט“. ער איז געווען
טריי דער אמונה, ווי די בעסטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער
פערגאנגענהייט. ער פלעגט זיך ניט פערלאזען אויף זיין אייגענער
קראפט, נאר אויף גאט'ס הילף, צו וועלכער ער פלעגט זיך ווענדען
פאר יעדען ארויסטריט. יהודה המכבי איז געווען אנ'אמת'ער אידי=
שער העלד, וועלכער פלעגט זיך ערלויבען בלוט פערגיסען נאר אין
נויט, אום צו בעפרייען און ערהויבען דאס אונטערדריקטע און גע=
פאלענע פאלק, און די גאנצע עפאכע פון דעם דאזיגען אויפשטאנד
טראגט אויך זיך זיין נאמען, זיין שטעמפעל און זיין כאראקטער.

אין אנהויב האט ער נאכגעטאן זיין פאטער און פלעגט זיך בע=
נוגענען מיט'ן בעשטראפען די בוגדים, מיט'ן צוציהען צו זיך די,
וועלכע האבען זיך נאך ניט אבגעריסען פון יודענטום און אנטהון שא=
דען קליינע אבטיילונגען פונ'ם סורי'שען חיל; ווען די צאהל פון זיי=
נע אנהענגער איז אבער פערגרעסערט געווארען דורך די, וועלכע
האבען שוין נישט געקענט מעהר רוהיג בלייבען אונטער דעם פרעמ=
דען יאך, האט יהודה בעשלאסען ארויסצוגעהן אפען געגען דעם גרי=
כישען חיל, וועלכער האט זיך געפונען אונטער דער אנפיהרונג פון
אפאלאניום.

דער ערשטער אפענער געשלעג, וועלכען יהודה האט דורכגע=
מאכט, האט זיך אויסגעלאזען זעהר גליקליך: (166) אפאלאניום איז
געפאלען טויט אויפ'ן שלאכט=פעלד און זיינע סאלדאטען זענען אדער
פערוואונדעט געווארען אדער זיך צולאפען. דער בעזיגטער סורי'שער
חיל איז אפילו געווען ניט פיעל אין צאהל, פונדעסטוועגען האט
דער דאזיגער נצחון צוגעגעבען מוט די יודישע קעמפפער. דעם ער=
שטען מאל האבען זיי דעם שונא גלייך אין די אויגען געקוקט און
עס האט זיי אבגעגאלטען; זיי האבען דערין געזעהן א צייכען, אז
ג[illegible]ט האט נישט פערלאזען זיין פאלק, נאר ער בעשיצט עס מיט
זיין אונזיכטבארער האנד. יהודה האט אבגענומען ביי דעם דער'הרג'=

טען אַפּאָלאָניוס'ן זיין שווערד און האָט מיט איהם געקעמפפט ביז'ן לעצטען אָטעם-צוג.

דאַן איז געגען יהודה'ן אַרויס דער סורי'שער קריעגס-פיהרער העראָן מיט אַ גרויסען חיל; מיט איהם זענען מיטגעגאַנגען בוגדים-העלעניסטען, אום צו ווייזען איהם בעקוועמע וועגען איבער די בערג, וואו יהודה האָט זיך געפונען. ווען די יודישע קעמפפער האָבען צו-ערשט דערזעהן די גרויסע מחנה פונ'ם פיינד נעבען בית חורון האָ-בען זיי אויסגעשריען: „ווי וועלען מיר עס וואַגען צו שטרייטען גע-גען אַזאַ גרויסען חיל?“ נאָר יהודה האָט זיי בערוהיגט און אויפגע-מונטערט און זיי דערמאָהנט אַל'ץ, וואָס זיי האָבען דאָ צו פערטיי-דיגען — זייער לעבען, זייערע קינדער און זייער תורה. נאָכדעם איז ער שטורמיש בעפאַלען די סוריער און האָט זיי אינגאַנצען צו-שלאָגען. אַכט הונדערט מאַן פון העראָנ'ס חיל זענען געבליעבען אויפ'ן שלאַכט-פעלד און די איבריגע זענען אַנטלאָפען צו מערב-זייט אין לאַנד פון די פלשתים. יהודה'ס ערשטער פאָלשטענדיגער נצחון איבער'ן שטאַרקען שונא ביי בית חורון האָט פונאַנדערגעפלאַקערט אין די יודישע הערצער די האָפנונג, אַז דער אויפשטאַנד וועט זיך גליקליך ענדיגען, און אַלע שכנ'ישע פעלקער האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען פאַר דער העלדענקראַפט פון די מכב'ער.

אַנטיוכס'ן האָט אין אָנהויב ווייניג וואָס געקימערט דער אויפ-שטאַנד אין יהודה, ווייל ער איז זיכער געוועזן, אַז זיין חיל איז נאָך גענוג שטאַרק, אום צו אונטערדריקען דעם אויפשטאַנד אין רעכטען אָנהויב; ווען אָבער ער האָט אָנגעהויבען בעקומען אָפטע ידיעות וועגען די מפלות פון זיינע חיל-אָבטיילונגען אין יהודה, און דערהערט וועגען דעם יודישען העלד יהודה המכבי, האָט ער פער-שטאַנען, אַז זיין רעכנונג בנוגע צו דער יודישער קראַפט איז געוועזן אינגאַנצען פאַלש. שטורמיש-צוקאָכט און אויפגעברויזט האָט ער בע-שלאָסען צו מאַכען איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף פון יודען אינגאַנ-צען; ער האָט אָבער דעם דאָזיגען פלאַן ניט געקענט באַלד אויספיה-רען, ווייל האָבענדיג אַ קליינעם גאַרניזאָן חיל, האָט ער געמוזט דינגען סאָלדאַטען. צו דעם צוועק האָט ער געדאַרפט האָבען געלד, און דאָס האָט איהם גראָד געפעהלט, ווייל זיינע ווילדע פערשווענדונ-גען און הוצאות האָבען ווייט איבערגעשטיגען די הכנסות; ערוואַרטען די אָבצאָהלונגען און מסים פון יהודה האָט ער שוין געוויס ניט גע-

קענט. דערצו זענען נאך צוגעקומען אנדערע פערלעגענהייטען אויך: „שרעק־נאכריכטען זענען איהם אנגעקומען פון מזרח און צפון". ארזאַצעס, זיין סאטראפ פון אדום, האט זיך אבגעריסען פונ'ם סוריש־בבל'־שען מלך און בעפרייט דאס פאלק פון זיין יאך; ארטאקסיאס, דער מלך פון ארמעניען, האט זעהר וועניג אונטערטהעניגקייט ארויסגעוויזען צו אנטיוכס'ן און האט זיך געפיהרט ווי א אונאבהענגיגער פירשט. די איינוואוינער פון אראדוס אין אנדערע פיניציאישע שטעדט זענען איהם אויך וועניג וואס געהארכזאם געווען. דאס אלץ האט שטארק געווירקט אויף צו פערקלענער'ן זיינע הכנסות. כדי ווידער פול צו מאכען זיין קאסע, האט ער געמוזט פיהרען מלחמות מיט די דאזיגע פעלקער, און אום די דאזיגע מלחמות צו פיהרען, האט ער ווידער געמוזט געלד האבען. אין אזא פערצווייפעלטער לאגע האט זיך אנטיוכס געפונען.

איהם האט פונדעסטוועגען פארט זיך איינגעגעבען אבצושפארען וויפיעל עס איז געלד און דינגען חיל אויף איין יאהר. מיט א העלפט פון דעם דאזיגען חיל האט ער געדעכענט אליין ארויסצוטרעטען געגען די פעלקער אויף יענער זייט פרת, וועלכע האבען זיך פון איהם אבגעריסען, און די אנדערע העלפט האט ער איבערגעלאזען אונטער דער אנפיהרונג פון איינעם פון דער קעניגליכער פאמיליע, ליזיאס, וועלכען ער האט איבערגעגעבען זיין יונגען זוהן צו ערציהען. בנוגע ווידער צו דעם יודישען פאלק האט ער זיין פלאן איינגאנצען געענדערט. ניט צו העלעניזירען די אידישע מאסע האט ער איצט געשטרעבט — דאס האט שוין פאר איהם קיין רייץ נישט געהאט. ער האט דאן פעסט בעשלאסען, איינגאנצען צו פערניכטען און צו פערטיליגען דאס איבערגעליבענע פון דער אידישער בעפעלקערונג. צו דעם צוועק האט ער ליזיאס'ן בעפוהלען, ארויסצוטרעטען מיט'ן חיל געגען יהודה'ן, און צו פערניכטען יעדען שפור פון אידען, אויסצומעקען יעדער זכר פון דעם אידישען נאמען און צו בעזעצען אינ'ם לאנד אנדערע פעלקער, דערביי איז חאראקטעריסטיש דאס, וואס אינ'ם כלל פון דעם דאזיגען פערניכטונגס־פלאן זענען אריינגעגאנגען אויך די יודישע העלעניסטען.

באלד ווי עס איז בעוואוסט געווארען דער דאזיגער פלאן, איז ארויפגעפאלען אנ'אימה אין א שרעק אויף אלע יודען און איבערהויפט אויף די, וועלכע האבען געוואוינט צווישען פרעמדע פעלקער. קיינער האט ניט געקענט גלויבען, אז יהודא'ס קליינער חיל װעט קענען זיך

ווידער=שטעלען געגען אזא מחנה קריעגסגעלערנטען מיליטער, אונטער דער אנפיהרונג פון אזא בעוואוסטען פעלד=מארשאל, ווי ליזיאס. אין יעדען לאנד און שטאדט, וואו עס איז אנגעקומען דעם מלך'ס בעפעהל, איז ביי די יודען א גרויסער טרויער אויסגערופען געווארען; מ'האט געפאסט, געוויינט און געקלאגט, מ'האט זיך אנגעטאן אין צוריסענע בגדים און זיך געוואלגערט אין אש. דערפאר אבער האט דער דאזיגער אונגעהערטער פלאן, צו פערניכטען דאס גאנצע פאלק, מענער פרויען און קינדער, — שטארק פערגרעסערט די צאהל פון די פאטריאטישע העלדען און קעמפפער פאר'ן פאטערלאנד. צו די מכב'ער זענען יעצט צוגעשטאנען אפילו יענע, וועלכע האבען זיך נישט אזוי שטארק איבערגענומען מיט'ן יודענטום, ווייל זיי האבען שוין קיין אנדער ברירה נישט געהאט. אום צו פערפעסטיגען און אונטערצוהאלטען צווישען די קעמפפער די הויכע שטימונג, איז פערפאסט געווארען א איינגענארטיגער ספר, וועלכער איז דערנאך פערשפרייט געווארען אין'ם גאנצען לאנד; דאס איז דער ספר דניאל. פערפאסט איז דער ספר געווארען דורך די חסידים און איז געווען געווענדעט צו די, וועלכע זענען געווען איבערציינגט אין גאט'ס השגחה אויף דעם יודישען פאלק און געקענט גלויבען אין זיינע נסים.

די פרומסטע און טייערסטע פון פאלק האבען דאך אנגעהויבען צווייפלען אין די חסדים, וואס גאט טוט מיט יודען, דען עס האט זיך ניט בעוויזען קיין נביא, וועלכער זאל פאראויס זאגען א סוף צו די אונגעהויערע צרות און אונגליקען. דער ספר דניאל האט דעריבער געדארפט בערוהיגען די דאזיגע גלויביגע און בעפרייען זיי פונ'ם שעדליכען סקעפטיציזם, איבערציינגענדיג זיי, אז די נביאי'שע קראפט איז נאך ביי יודען נישט אויסגעגאנגען.

צו ערשט ווערען אין דניאל געבראכט ביישפיעלען פון רעליגיעזער שטייפקייט און זעלטענער מסירת=נפש בנוגע צו דער אמונה, און דערביי קומען, די ביישפיעלען פון אזעלכע מענשען וועלכע זענען לויט זייער ערציהונג צוגעוואוינט געווען צו פרעמדע זיטען. אזוי ווערט דארט גערעדט וועגען דניאל'ן, חנניה'ן, מישאיל'ן און עזריה'ן, וועלכע זענען ערצויגען געווארען אין כאלדעאישען (כשדים'שען) און פרסישען הויף.

זייענדיג פעסט איבערציינגט, אז די מלוכה, וועלכע שטיצט זיך אויף געצענדינערי און געוואלדטאט קאן קיין קיום נישט האבען, זאגט

דער מחבר פון דניאל נביאות וועגען דער נאָהנטער מפּלה פון דער סוריִ׳שער מלוכה. די נביאות ווערט, אמת, ארויסגעזאָגט האלב פערוויקעלט, האלב פערדונקעלט, דאָך איז עס געוועזען גענוג פערשטענדליך צו יענער צייט. די פירטע מלוכה אויף דער ערד — בבל, פרס, און אלכסנדר מוקדן, וועלכע האָבען געהערשט איבער ארץ=ישראל, זענען די ערשטע דריי — וועט גאָט לעסטערען און שטרעבען זיינע הייליגע לייט צו פערניכטען און זיין פאָלק פון זיינע געזעצען אָבצורייסען. די הייליגע לייט וועלען זאָגאר מוזען איהם זיך אונטערגעבען איין צייט און צוויי צייטען און א האלבע צייט (א יאָהר און צוויי יאָהר און א האלבען יאָהר). דאַן וועט די הערשאַפט איבערגעהן צום הייליגען פאָלק אויף אייביג און אלע מלכים וועלען איהם לויבען. אין א׳נאַנדער פאָרם ווערט דאָס זעלבע אויסגעדריקט אַזוי: די חוצפּה׳דיגע סוריִ׳שע מלוכה, דער קלייגער האָרן פון דער פריהערדיגער גרויסער פרסי׳שער און מוקדוני׳שער אימפעריע, וועט זיך פונאַנדערוואַקסען ווייט און ברייט קיין מזרח, מערב און צפון, וועט זיך ביז׳ן הימעל ערהויבען, וועט די שטערען אראָבשלײַדערן און מיט די פיס צוטרעטען; וועט זיך אויפהויבען איבער דעם בעשעפער פון די שטערען, וועט די טעגליכע קרבנות שטערען און אין בית=המקדש א געץ אויפשטעלען. אויף דער פראַגע, ווי לאַנג וועט דאָס געדויערען, ווי לאַנג וועט דער קרבן=תמיד בטל זיין, ווי לאַנג וועט דער געץ אין בית=המקדש געוועלטיגען, ווי לאַנג וועט דאָס הייליגטום געטראָטען ווערען? — ענטפערט די שטים פון דער נבואה: ביז אָוועגד און פריה=מאָרגען צוויי טויזענד דריי הונדערט דאַן וועט ענדליך דער בית=המקדש אויסגעלעזט ווערען.

דער רעטעניש=פולער ספר דניאל מיט זיין טיעף=דורכגעדרונגענעם נבואה=טאָן, מיט זיינע טיעף=ריהרענדע בילדער=פאַרבען איז זעהר פיעל געלעזען געוואָרען צווישען די חסידישע קרייזען. די מלאכים, וואָס פיגו=רירען אין ספר, די נסים, וואָס ווערען דאָרט דערצעהלט, דערצו די אפּאָקאַליפּטישע פאָרם, אין וועלכער יעדער שטריך האָט זיך זיין כונה און דערצו אויך די בעדייטונג, וועלכע שפּיגעלט אָב די לאַגע פון דער געגענוואַרט, מאַכט נאָך דאָס הייליגע ווערק פיעל שפּאַנענדער. די געהיים=ניספולע שפּראַך, האלב העבראַאיש און האלב אראַמיש (כאַלדעאיש), מאַכט נאָך גרעסער די ווירקונג. אין דער צייט, ווען די נביאים זענען שוין פערשוואונדען געוואָרען, האָט דאָס פערפאָלגטע פאָלק אין דעם דאָזיגען ספר א נייע געטליכע ערשײַנונג געזעהען און געזוכט אין דעם צו געפינען א רמז אויף זיין ערלעזונג!...

דערווײַל רוקט זיך אַלץ נעהענטער אָן די געפאַהר איבער דעם אידישען לאַנד. ווען אנטיוכוס איז מיט אַ טייל חיל צום מזרח אַוועק, האָט זיין שטעלפערטרעטער ליזיאַס בעשטימט אַלס שר-צבא תלמי'ן און אַלס געהילפען ניקנור און גורגיאַש. דעם לעצטען איז אָבגעגעבען געוואָרען אַ בעפעהל אָנצוהויבען די מלחמה געגען יהודה; ער האָט געפיהרט זיין חיל — לויט דער מסורה אַ מאַן 40,000 אויסער רייטער — בײַ'ם ברעג פון ים גלייך צום צענטער פון דעם הייליגען לאַנד. די שומרונ'ער און די פלשתי'מער, די אייביגע שונאים פון יהודה — זענען איהם צו הילף געקומען. ער איז אַזוי זיכער געווען אין זיין נצחון, אַז ער האָט שוין פעררופען פאַרוים אין זיין לאַגער די שקלאַפען-הענדלער מיט געלד און קייטען צו קויפען און צו בינדען די געפאַנגענע יודען. אין דער צייט, ווען דער פיינד פערקויפט שוין פאַראויס זייערע לייבער, קלויבען זיך די יודישע חילות צונויף אונטער דער פאָהן פון יהודה המכבי, זייער צאָהל גרייכט קוים זעקס טויזענד. אײדער זיי אויף'ן שלאַכט-פעלד צופיהרען, האָט זייער גרויסער אָנפיהרער געוואָלט זיי מיט העלדענמוטיגער בעגייסטערונג אָנפילען; ער האָט דערום בעשטימט אַ פייערליכע פערזאַמלונג אין דער היסטאָרישער בערגשטאָדט מצפה.

אַ מערקווירדיגע איבערחזר'ונג! מיט ניין דורות צוריק האָט דער נביא שמואל אַ'עהנליכע פאָלק'ס-פערזאַמלונג צונויפגערופען אין דער זעלביגער שטאָדט, ווען דעם פאָלק איז אַ'עהנליכע געפאַהר פאָרגעשטאַנען ווען איבער'ן לאַנד איז געהאָנגען די שווערד פון פערניכטונג. יהודה האָט מצפה אויסגעוואוילט אויף דרום, ווייל דאָס אָרט איז נאָך אַמאָל פערהייליגט געווען בײַם פאָלק און ווען דער בית-המקדש איז חרוב געוואָרען, פאַר גדליה'ס צייטען, האָט די דאָזיגע שטאָדט פאַר אַ צענטרום געדיענט פאַר די איבערגעבליבענע פון חורבן אין פערטרייבונג, און דאָרטען איז אויך אַ הייליגטום צום בעטען אויפגעשטעלט געוואָרען. יהודה המכבי האָט אין מצפה גערופען זיין חיל צו בעטען פאַר גאָט, אַ גרויסע פאָלקס-מענגע פון די אַרומיגע שטעדט האָבען זיך דאָרט פערזאַמעלט, כדי אַ'אַנטייל צונעהמען אין דער פייערליכער תפלה פאַר דער ישועה פון לאַנד. זיי זיצען אַ גאַנצען טאָג אין אַ שטרענגען תענית, טוען זיך אָן אין טרויער-קליידער און פערגיסען ביטערע טרערען פאַר גאָט, ער זאָל זיך פון זיינע הויכע הימלען איבער זיין אונגליקליכען פאָלק דערבאַרימען און זיין אונגליקליכען לאַנד אַ הילף שיקען. אַ ספר-תורה, וואָס איז פון בית-המקדש אַרויסגעראַטעוועט געוואָרען פון אנטיוכוס'ס הענד

און וועלכע דער חיל האט מיט זיך גענומען אלס פאהן פון קאמפף. ווערט פונאנדערגעשפרייט און געלייענט, און די פערזאמעלטע וויינען זיך דערמאהנענדיג, אז דער שונא וויל דאס דאזיגע היילינטום פון זייער הארצען ארויס רייסען, כדי זיי פאר געצען-דינער צו מאכען. ווען די דאזיגע בעגייסטערענדע פארבערייטונגען זענען געענדיגט געווארען, האט יהודה זיך פערנומען מיט דער סטראטעגישער איינארדנונג פון זיין חיל. ער צוטיילט עס אויף פיער טיילען און איבער יעדען טייל בעשטימט ער אלס אנפיהרער איינעם פון זיינע דריי איבעריגע ברידער. לויט דעם געזעץ פון דער תורה הייסט יהודה אויסרופען צווישען חיל: ווער עס האט נאר וואס געהייראטעט און מיט זיין פרוי זיך נאך נישט אנגעפרעהט אדער ווער עס האט נאר וואס א הויז געבויעט און נאך איהם נישט בענייט, אדער וועמען דאס הארץ שרעקט פאר דער מלחמה, יענער זאל די מחנה פערלאזען און אהיים זיך קעהרען! נאכדעם טרעט ער מיט זיין חיל ארויס געגען דעם שונא אין עמאוס, איינינע שטונדען וועג פון מצפה. גיאורגיאש האט זיין לאגער פון א מאן פינףטויזענד פוסגעהער אין א מאן טויזענד רייטער אויף דעם זעלביגען פלאץ אויפגעשטעלט, וויל דורכדעם פונקט איז איהם לייכטער געוועזען אריינצודרינגען אין יהודה און אויך אנצופאלען אויף דעם חיל פונ'ם מכבי. דער סוריש'ער ארמעע-אנפיהרער האט געמיינט צובעפאלען פלוצלונג ביינאכט די אידישע מחנה. יהודה המכבי האט אבער זיך נישט געלאזט פערנארען. ווי נאר עס איז טונקעל געווארען און די נאכט איז צוגעפאלען האט יהודה זיין חיל איבער בעקאנטע וועגען שטילערהייד אריבערגעפיהרט און האט זיך דעם פיינד הינטען געשטעלט. ווען גיאורגיאש איז געקומען אויף דעם ארט, וואו דער אידישער חיל איז פריהער געשטאנען און האט איהם ליידיג געפונען, האט ער גערעכענט, אז יהודה'ס מחנה האט זיך פאר'ן פיינד דערשראקען און איז אבגעטראטען צוריק אין די בערג. דאן טראכט ער נישט לאנג און יאגט איהם כלומר'שט נאך. דערויף איז אבער געוועזען אויסגערעכענט יהודה'ס פלאן. ער איז אנגעלאפען די סוריא'ער פון רוקען, איז אנגעקומען ביז זייער לאגער, האט איהם אונטערגעצונדען און איז זיי וויטער נאכגעלאפען. נאר ווען עס האט אנגעהויבען טאגען, האט ערשט דאן גיאורגיאש בעמערקט, אז דעם פיינד, וועלכען ער האט געדענקט צו זוכען אין די בערג, שטעהט ביי איהם פון הינטען און איז גאנץ מונטער און דרייסט צו מלחמה גערייט. א גרויסער טייל

פון זײַן מחנה איז שוין אָבער געווען ווײַט אַוועק, און זײַענדיג געצוואונגען שוין אַרויסצוטרעטען אין קאַמפּף, האָט ער נאָר געקאָנט אַ קלײנע אָבטײלונג בעפעהלען, זיך אָבצושטעלען. דערווײַל האָט יהודה אויך זײַן חיל אין אָרדנונג געבראַכט און איהם בעגײַסטערט מיט הײַסע ווערטער, צו קעמפּפען פאַר'ן פאָלק, פאַר'ן לאַנד, פאַר גאָט און פאַר'ן גלויבען. זײַן יונגערער ברודער, שמעון, לײענט אויף גיך פאָר אײניגע בעגײַסטערענדע שטעלען פון דער תורה און גיעט די סאָלדאַטען אַ פּאַראָל, אויף צו דערקענען אײנער דעם צווײטען — תשועת ד' (גאָט'ס הילף). די צאָהל פון דעם אידישען חיל האָט אַריבערגעשטיגען די קלײנע אָבטײלונג פון די סוריא'ער סײַ אין צאָהל און סײַ אין דער בעגײַסטערונג, אַזוי אַז ער האָט איבער'ן פײַנד אַ גיכען און גרינגען נצחון אָבגעהאַלטען און גיאורגיאש מיט זײַן מחנה האָט געמוזט אָבטרעטען. יהודה האָט אָבער געוואָרענט זײַן חיל נישט צו פערנעהמען זיך דערווײַל מיט'ן רויב פון דעם בעזיגטען שונא, ווײַל דער גרעסטער טײל פון די סוריא'ער, וועלכע זענען אַוועק פאָרויס, זענען נאָך נישט בעזיגט און זײ קאָנען יעדער ווײַלע זיך אומקעהרען און דעם קאַמפּף בעגינען. און ווירקליך, ווען די פאָראויסגעהענדע סוריא'שע מחנה האָט זיך אַרומגעזעהען, אַז זײער קריגס-האַר מיט זײַן אָבטײלונג איז נישטאָ, האָבען זײ זיך אומגעקעהרט איהם זוכען. יהודה האָט באַלד פאָרבערײטעט זײַן חיל דעם פײַנד צו בעגעגענען, נאָר צו אַ צווײטען צוזאַמענשטויס איז דאָס מאָל נישט געקומען. ווי נאָר די סוריא'שע מחנה האָט צוריק-וועג'ס פון דער ווײַטענס דערזעהן דעם רויך, וואָס איז אויפגעשטיגען פון זײער געוועזענעם לאַגער-פּלאַץ, האָט זי עס נישט געקאָנט בעגרײַפען. אַן'אונגעהויערע שרעק איז אויף זײ אָנגעפאַלען און זײַענדיג אָבגעשײדט פון זײער אָנפיהרער זענען זײ זיך צולאָפען אין אַלע עקען. „אַ גרויסע ישועה איז געשעהן אין יענעם טאָג," אין דער ווירקליכקײַט האָט דאָס געשלעג בײַ עמאוס געהאַט אַ גרויסע מאָראַלישע בעדײַטונג. ווי דער נצחון זאָל נישט זײַן קלײן, האָט ער דאָך אַרײַנגעגעבען דעם יודישען חיל מוט און געוועקט אין זײַן האַרץ דאָס געפיהל פון צוטרוי צו די אײגענע קרעפטען. ס'איז אויפגעהויבען געוואָרען די שווערד איבער'ן קאָפּ פון פײַנד, וועלכער האָט דורות-לאַנג פערשקלאַפט דאָס פאָלק און בעהערשט דאָס לאַנד און וועלכער האָט זיך גערעכענט פאַר אַ אונבעזיגבאַרען ריזע אין דער בעציהונג צו דער קלײנער, געדריקטער און געפּלאָגטער יהודה!

און אויב די האַנד וועלכע האָט צוערשט די שווערד איבער דעם אונבעזיגבאַרען שונא אויפגעהויבען, האָט אין אָנהויב געציטערט, האָט זי דאָך געמוזט וואָס ווײַטער ווערען זיכערער אַליץ שוין דורכדעם אַלײן, וואָס אינ׳ם בעוואוסטזײַן איז זי שוין בעפרײַט געוואָרען פון איהר בעדריקער. מיט לויב און געזאַנג קעהרען זיך די גליקליכע בעזיגער צוריק פון שלאַכט־פעלד צו זײער זאַמעלפונקט קײן מודעים און די הויכע בערג פון יהודה זענען, נאָך אַ פיעל־יאָהריגען טרויעריגען שטום זײַן, פערהילכט געוואָרען פון אַ פרײדיגען דונער־אויסברוך:

„הודו לד׳ כי טוב, כי לעולם חסדו!“

די בעזיגער האָבען נאָך אָבער זײער כלי־זין פון האַנד נישט געקאָנט אַרויסלאָזען. זײ זענען געווען גאַנץ איבערצײַגט, אַז ליזיאַש, וועלכער האָט פון זײַן מלך דעם בעפעהל בעקומען, גאַנץ יהודה צו פערטיליגען, וועט זיך צוליעב דער מפלה פון אײנעם פון זײַנע שרים נישט אָבזאָגען פון זײַנע פלענער; פערקעהרט, מען האָט געקאָנט ערוואַרטען, אַז דער דאָזיגער פערביסענער יודען־פײַנד וועט די סורי׳שע מחנה אין יהודה נאָך פערגרעסערן. זײ זענען דערום געבליבען בעוואָפענט און קריעגס־פערטיג, צו יעדע צײַט דעם שונא אין לאַנד צו בעגעגנען. זײ האָבען געהאַט דאָס גליק צו זעהען, ווי זײערע רײַהען וואַקסען אָהן אויפהער און דערגרײכען שוין די צאָהל פון אַ מאַן צעהן טויזענד, און אויב די געשיכטע ווײסט צו דערצעהלען פון „הײליגע מלחמות“, האָט די דאָזיגע מכב׳ער־מלחמה געוויס דעם דאָזיגען נאָמען פערדיענט. אין אַ יאָהר אַרום, ווען ליזיאַש איז מיט אַ געוואַלדיג גרויסען חיל אָנגעקומען קײן יהודה און פון דאָס נײַ אָנגעהויבען די מלחמה, האָט ער שוין דאָרט געטראָפען אַ שטאַרקע פערטײדיגונג, נאָך אַ פיעל שטאַנדהאַפטיגערע און מוטיגערע, ווי פריהער. ער פערפעסטיגט זײַן לאַגער אין בית־צור, אַ שעה פינף גאַנג פון ירושלים. יהודה המכבי געהט איהם אָבער אַנטקעגען מיט זײַן צעהנ־טויזענדיגער מחנה; עס צופלאַקערט זיך אַ ביטערע מלחמה, און די העלדיש־שטורמדיגע ענטשלאָסענקײַט פון די יודישע קעמפפער האָט דורכאויס גובר געווען די קריעגס־קונסט פון די סורי׳ער. אָהן מוט ציהט ליזיאַש אָב פון יהודה, זיך איבערצײַגענדיג, אַז די יודען זענען געווען צוגעגרײַט נישט נאָר צום קאַמפף, נאָר אויך צום אמת׳ען טוידט; געגען אזאַ בעגײַסטערונג האָט ער זיך אינגאַנצען מאַכטלאָז געפיהלט; ער האָט אָבער געהאָפט, אַז אין גיכען וועט

זיך איהם ענדליך דאָך איינגעבען אַנ,ענדרע צו מאַכען מיט'ן יודישען פאָלק, ווען ער ווערט זיין אַרמעע פעסטער און גרעסער מאַכען. דערווייל איז אָבער יהודה ציימווייליג בעפרייט געוואָרען פון דעם סורי'שען יאָך און איינפלוס; נאָר אין עקרא האָבען נאָך די העלעניסטען מיט מענעלאַס'ן אין דער שפּיץ זיך געהאַט פערפעסטיגט, וואַהרשיינליך מיט דער הילף פון אייניגע סורי'שע אָבטהיילונגען.

אַ דאַנק די צוויי ענטשלאָסענע נצחונות ביי עמאוס און בית-צור האָט זיך די לאַגע אין לאַנד פאָלשטענדיג געענדערט. די בעדראָהענדע געפאַר איז פאַרביי, און מערקווירדיג: צייט די רדיפות אויף דער יודישער אמונה האָבען זיך אָנגעהויבען און צייט דער בית-המקדש איז דורך די סוריא'ער פעראונריינינגט געוואָרען, זענען פאַרבייגעגאַנגען אַרום דריי און אַ האַלב יאָהר, פונקט ווי עס האָט פאָראויסגעזאָגט דער ספר דניאל. איצט האָט דאָס לאַנד אָנגעפאַנגען זיך צו בערוהיגען. דעם דאָזיגען גינסטיגען מאָמענט האָט דער מכבי און זיינע אָנהענגער אויסגענוצט זיך אַריבערצוציהען קיין ירושלים, כּדי די הייליגע שטאָדט צו בעניייען. דאָס אויסערליכע אויסזעהן פון דער הויפּטשטאָדט האָט געמאַכט אַנ'האַרצרייסענדען איינדריק אויף איהרע זיהן, וועלכע האָבען נאָר וואָס זייער בלוט פערגאָסען פאַר איהר הילף און רעטונג. זי איז עהנליך געווען צו אַ מדבר, אין וועלכען ווילדע חיות האָבען נאָר וואָס זייער ווילדען רויב-שפּיעל געענדיגט. בעזונדערס פערוויסט איז דער בית-המקדש געווען. דער אולם איז געווען פערברענט, די עזרות — צושטערט, אומעטום — געצען-אַלטאַרען און ביי יעדען אַלטאַר — דאָס בילד פון גריכישען אָבגאָט צעאוס און די געשטאַלט פון דעם פרעכען אַנטיוכוס. די העלדישע פאָלקסקעמפּפער האָבען זיך אָבער נישט געוואָלט איבערגעבען די טרויערגעפיהלען און די האַרץ-שמערצען; זיי האָבען געמוזט וואָס שנעלער זיך נעהמען צו דער בעוואָפנונג'ס-אַרבייט, כּדי זיי זאָלען נישט געשטערט ווערען פלוצלונג דורך די אינערליכע און אויסערליכע פיינד. ערשטענס האָבען זיי צושמעטערט די צעאוס-בילדער, צובראָכען די אַלטאַרען און דאָס אַלץ, ווי אויך אַלע איבעריגע אונריינינקייטען, אַרויסגעשליידערט פון דעם בית-המקדש-הויף. צוזאַמען דערמיט האָבען זיי אָבער אויך דעם מזבח צושטערט, געפינענדיג, אַז נאָך די אַלע אומווירדיגקייטען, וואָס זענען אויף איהם דורך די סוריא'ער און העלעניסטען אויסגעאיבט געוואָרען, איז ער שוין מעהר נישט ראוי

צו קיינע הייליגע עבודות. עס ווערט א נייער מזבח אויפגעשטעלט, א נייער אולם אויפגעבויט און איינגאנצען ווערן נייע בית־המקדש־כלים אריינגעבראכט. אין א משך פון דריי וואכען ווערט די דאזיגע ארבייט פארטיג און אין פריהמארגען פון דעם פינף־און־צוואנציגסטען כסליו (166) ווערט געפייערט די בעניייאונג (חנוכה) פון בית־המקדש מיט קרבנות און תפלות. אזוי התפעלות'דיג און אזוי טיעף איניג זענען די פאריגע בית־המקדש־בעניייאונגען נישט געווען. די אנוועזענדע זענען בעגייסטערט געווען פון די ריינסטע, דערהויבענסטע געפיהלען; דער טיעפער טרויער און די ביטערע ליידען, וואס האבען געפרעסט דאס הארץ פון פאלק די לעצטע יאהרען זענען פערשוואונדען געווארען; עס האט אויפגעלעבט די האפנונג אויף א גליקליכער צוקונפט. דער „חנוכת־הבית" פון בית־המקדש איז דורכ'ן פאלק בעטראכט געווארען אלס א נצחון פון יודענטום איבער'ן העלעניזמוס, אלס א נצחון פון דעם יודישען גאט איבער די גריכישע אבגעטער. די בעניייאונג האט געדויערט גאנצע אכט טעג, די לויים האבען כארען־וויז דאנק און לויב־געזאנגען און תהלים־קאפיטלען געזונגען. די לעצטע ישועה האט זיך שטאף געגעבען צו פאעטישע שעפפונגען. דאס גאנצע פאלק פון אלע שטעדט און יהודה האבען זיך אין דער דאזיגער פייערונג בעטייליגט און, ווי ס'שיינט, האבען די איינוואוינער פון ירושלים אין די טעג אנגעצונדען פייער'ן פאר דער טהיר פון הויז אלס סימבאלי־שען צייכען פון דער אויפלעבונג פון דער הייליגער תורה, וועלכע איז צו ליכט געגליכען. די חשמונאים מיט די איבערגעבליבענע מיטגליעדער פון דער כנסת־הגדולה האבען עס דאן בעשטימט אלס א געזעץ פאר זייערע ברידער אויף אייביג: די אכט טעג פון 25־טען כסליו אן מוזען יאהר־יעהרליך אלס א יום־טוב אבגעהיט ווע־רען; יעדערער איז מחויב אין יענע טעג לויב־געזאנגען פאר גאט צו זינגען צום אנדענקען פון דער בעניייאונג, און די אבענדען מיט ליכט אילומינירען. שוין העכער צוויי טויזענד יאהר ווערט דער מנהג ביי יודען אבגעהיט און יעדעס מאל וועקט ער אין הארצען ביי יעדען מיטגליעד פון פאלק אלטע ערינערונגען און נייע האפנונגען!...

פערשטעהט זיך, אז די אלטע ארדנונג אין בית־המקדש איז פון דאסניי אויפגעשטעלט געווארען, די כהנים און די לויים האבען פון דאסניי זייערע שטעלען פערטרעטען. נאר יענע בני־אהרן, וועלכע האבען זיך, אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזמוס בעטייליגט אינ'ם גע־

צענדיגסט, זענען בעזייטיגט געוואָרען פון׳ם בית-המקדש און פון אַלץ, וואָס איז מיט איהם פערבונדען. אין דער צייט, ווען די ריינינגונג פון בית-המקדש איז פאָרגעקומען, האָט יהודה המכבי, נישט פונאַנדערלאָזענדיג זיין חיל, אַרויפגעלעגט אויף איהם די אַרבייט פון בעוואַכען די שטאָדט און צו פערהיטען איהר פון איין אָנפאַל, און ווי נאָר די בעניִיאונג האָט זיך געענדיגט, האָט ער אַרומגעמויערט דעם בית-המקדש-באַרג מיט אַ הויכען מויער און איהם אַרומגעצוימט מיט פיעל טורעמס. פאָראויסזעהענדיג, אַז דאָס פאָלק וועט נאָך מוזען פיעל מלחמות אויסשטעהן, ביז וואַנען עס וועט זיך די ווירקליכע פרייהייט ערווערבען, זאָרגט ער אָהן אויפהער פאַר דער בעשיצונג פנו׳ם לאַנד, בויט פעסטונגען, פערשטאַרקט די וואַך און א. וו. די שטאָדט בית-צור, וואו ליזיאַש האָט געמיינט דעם לעצטען מאָל זיך איינצואָרדענען מיט זיין לאַגער, האָט יהודה אויך געלאָזען בעפעסטיגען, און ענדליך איז דער פּלאַץ געוואָרען אַ וויכטיגער פערטיידיגונג׳ס-פּונקט געגען די אדום׳ער.

דער נצחון פון די יודישע פרייהייט׳ס-קעמפּפער געגען די גוט בעוואָפענטע און איינגעריכטעטע סוריא׳ער האָט אַרויסגערופען אַ שטאַרקע קנאה ביי די אַרומיגע פעלקער און פערשטאַרקט די פיינדשאַפט צו אידען. זיי הויבען אָן צו פערפאָלגען די אידישע איינוואוינער, וואָס האָבען זיך שוין פון לאַנג-אָן בעזעצט אין די פרעמדע לענדער פון דער אומגעגענד. די פלשתים׳ער אין דרום-מערב, די פיניציער אין צפון-מערב, די עמונ׳ער פון יענער-זייט ירדן, די סוריא׳ער און מקדוני׳ער אין דער גאַנצער שכונה—אַלע זענען געוואָרען גלייך דורכגעדרונגען מיט אַ פערביסענער שנאה צום אידישען פאָלק; מעהר פון אַלע האָבען אָבער זיך אין דער היניזיכט אויסגעצייכענט די אדום׳ער. די רוהע פון פּאַלעסטינא האָט געפאָדערט איינצושטילען די דאָזיגע פיינדליכע שכנים. יהודה המכבי האָט אונטערגענומען אַ קריעגס-צוג געגען די בני-עשו, האָט אָבגעהאַלטען איבער זיי אַ גלענצענדען נצחון און פערנומען ביי זיי אַ שטיק לאַנד. גיך און ראַשיג בעפאַלט ער נאָכהער די עמונ׳ער פון איבערן ירדן, וועלכע האָבען געהאַט אַלס אָנפיהרער דעם בעריהמטען תימטיאוס, אַן עקשנות׳דיגער און אונערמידליכער אידען-פיינד. מיט זיינע גלענצענד-געלונגענע קריעגס-צוגען האָט יהודה פערזיכערט די לאַגע פון די אידען, וואָס האָבען געוואָהנט אין די דאָזיגע געגענדען און אויף די אידישע שונאים האָט ער אַ שרעק אַנגעוואָרפען, צווינגענדיג זיי צו אַכטען די אידישע קראַפט אויב זיי האָבען ביז איצט נישט געוואוסט צו אַכטען דעם אידישען גייסט...

ווען דער אידישער חיל האט זיך אבער צוריקגעקעהרט קיין ירושלים, האט איהם דארט פון דאס נייא א טרויעריגע ידיעה בעגעגנט, א ידיעה וועגען נייע אידישע פערפאלגונגען. פון גלעד און בשן האבען די אידען צו יהודה המכבי שלוחים געשיקט מיט יאמערליכע בקשות, זיי צו ראטעווען, ווייל די ארטיגע געצענדינער האבען זיך פערזאמעלט און בעשלאסען, זיי צו פערטיליגען. שוין טויזענד מאן האבען זיי אויסגעקוילעט און קינדער און פרויען אין קנעכטשאפט פערקויפט. אומגעזאמט קומען אן אזעלכע בקשות אויך פון גליל—דארטען געפינען זיך אויך די יודען אין גרויס געפאהר, אומעטום איז נויטיג די גיכסטע הילף, אומעטום מוז רעטונג געשיקט ווערען. יהודה המכבי טיילט זיין חיל אויף איניגע טיילען: איין טייל גיט ער איבער זיין ברודער פון גליל; די איבעריגע צוויי טייל נעהמט ער צוזאמען מיט זיין ברודער יהונתן, מיט וועלכען ער קומט גיך אן קיין גלעד און בשן; אויף די איבריגע אבטיילונגען בעשטימט ער צוויי אנפיהרער, וועלכע מוזען אין לאנד בלייבען, צו בעוואכען די מערב-גרענעצען פון יהודה געגען די אנפאלען פון די פלשתים'ער. שמעון ערפילט זיין שליחות שנעל און גליקליך. די פיינדליכע חילות, וועלכע בעגעגענען איהם פון פערשידענע זייטען, ווערען דורך איהם פאלשטענדיג צושלאגען, פעריאגט און ביז די האפען-שטעדט פערשטויסען. שמעון בעפרייט דעם גאנצען גליל-געגענד און די אידישע איינוואוינער פון דארטען רעדט ער צו, זיך איבערצוציהען אין צענטרום פון פאלעסטינא, כדי דאס לאנד זאל שטארקער, בעפעלקערטער און בעפעסטיגטער ווערן. א פיעל שווערערען קאמפף איז זיין ברודער יהודה'ן אויסגעקומען צו פיהרען; אין גלעד און אין בשן זענען געווען פעסטע, אויף בערג געבויטע און גוט געשיצטע פיינדליכע שלעסער און יהודה האט זיי געמוזט מיט'ן שטורם נעהמען. אויפ'ן וועג האבען איהם יעדעס מאל בעגעגענט גרויסע פיינדליכע מחנות, וועלכע זענען אנגעפיהרט געווארען פון דעם זעלביגען יודען-פיינד תימטאוס. יהודה'ן האט זיך אבער דער קאמפף דאך איינגעגעבען: ער פערנעהמט דעם גרעסטען טייל פון דעם שונא'ס פעסטונגען, צושטערט זיינע מויערען, מאכט די איינוואוינער אונשעדליך און בעפרייט פון דארטען די יודען, וועלכע ער פיהרט איבער'ן ירדן קיין יהודה. ארום שבועות צייט קומט ער אן מיט זיין חיל און מיט די ארויסגעראטעוועטע יודען צוריק קיין ירושלים (164). פון אלע שטעדט אין יהודה קומט דאס פאלק בע-

גריסען די זינגער און דעם יום=טוב צו פייערען מיט פרייד=און דאנק=
געזאנגען. נייע לויב=הימנען פערהילכען דעם בעניטען בית=המקדש!

אונטער דער צייט, וואס יהודה׳ס שווערד האט געהאלטען אין
איין וואונדער שאפען אויף רעכט׳ס און אויף לינקס, האט זיך דער
קעניגליכער הויף פון סוריא גארנישט געפרובט איהם וועלכע ס׳איז
שטערונגען צו מאכען. האט די סוריא׳ער געפעהלט חיל? האבען זיי
געליטען פון מאנגעל אין געלד=מיטלען? און אפשר זענען אנדערע
פאליטישע אורזאכען דערביי געוועזען? עס ווערט אנגעוויזען, אז אין
הויף האט בעקומען א גרויסע ווירקונג איינער א מאן פון עהרליכען
געוויסען מיט׳ן נאמען תלמי מרקון, וועלכער זאל האבען געוועזען גע=
גען די יודישע פערפאלגונגען און וועלכער האט נעשטיצט די פרייהייט
פון דער יודישער רעליגיע. דערווייל איז אנטיוכ׳ס שטערבליך=קראנק
געווארען, לאזענדיג נאך זיך דעם אונמינדיגען טראן=פאלגער אופטער,
און האט פאר א רעגענט בעשטימט זיין פערטרויטען פיליפוס; ליזיאש׳ן
וועלכער איז געווען דעם מלך׳ס רעכטע האנד אין דער רעגירונג,
האט די זאך פערדראסען און נאך אנטיוכס׳עס טוידט — די לעצטע
יאהרען פון זיין לעבען איז ער משוגע געווען — הויבען זיך אן אין
הויף שטארקע אינטריגעס.

צוליעב די דאזיגע אינערליכע קריגערייען האט מען אין סוריא
כמעט ווי אין גאנצען געהאט פערגעסען אן פאלעסטינא.

אויב אבער פאלעסטינא איז רוהיג געווען פון די אויסערע מלחמות,
האט זיך נישט געענדערט די אינערליכע לאגע אין לאנד. אין ירושלים
זענען געווען צוויי פערפעסטיגטע פלעצער, וואו די פיינדליכע פאר=
טייען פלעגען זיך ארומרייסען. אין עקרא האבען נאך חוי פריהער
געהערשט די העלעניסטען מיט זייער כהן=גדול מענעלאאוס, וועלכע
האבען פארטגעזעצט זייערע פיינדליכע ארויסטרעטונגען געגען די נאציא=
נאליסטען, געגען די חסידים און געגען דעם בעניטען בית=המקדש.
יהודה המכבי האט בעשלאסען אינגאנצען צו פערניכטען דעם אינערליכען
שונא. ער טרעט דעריבער ארוים מיט זיין חיל געגען עקרא, בויט אויף
וואלען, שטעלט אויף שליידער=מאשינען, און נעהמט זיך די העלעניס=
טישע פעסטונג צו צושטורמען. ווען די העלעניסטען האבען זיך געפיהלט
שוואך געגען יהודה׳ס אנגריף, האבען זיי געשיקט שלוחים קיין סוריא צו
בעטען ביי אופטער׳ן הילף. זיי ערקלערען דעם קעניג אדער זיין רעגענט,
אז אויב עקרא וועט איבערגעהן אין די הענד פון די חשמונאים, פער=

ליערט סוריא אינגאנצען איהר איינפלוס אין פאלעסטינא; זיי האבען אלזא געפאדערט, אז דער מלך זאל שיקען חיל קיין פאלעסטינא און מיט געוועהר אויפשטעלען די העלעניסטישע ווירקונג אין לאנד. די פריעדליכע שטימע פון תלמי מרקון, וועלכער האט זיך געפרובט פערטיידיגען די אינערליכע זעלבסטשטענדיגקייט פון דעם יודישען פאלק, האט מעהר קיין איינדרוק נישט געמאכט, און ווידער האט זיך פונאנדערגעפלאקערט א פייערדיג-בלוטיגע מלחמה. גראד איז יענער מאמענט געווען נישט קיין גינסטיגער פאר'ן יודישען פאלק. עס איז געווען דאן דאס שמיטה-יאהר, ווען דאס לאנד איז נישט געאקערט און נישט געזייהט געווארען. די בעפעלקערונג האט זיך נאר ערנעהרט מיט די פרוכט פון די בוימער און מיט די גרינסען פון די לאנקעס, וואס די ערד גיט פון זיך ארויס. עס איז אלזא אונמעגליך געווען צו מאכען די געהעריגע זאמלונגען פון תבואה און נאהרונגס-מיטלען פאר'ן חיל און פאר די פעסטונגען.

ליזיאש איז ארויסגעטראטען (162) אין בעגלייטונג פון דעם טראן-פאלגער אופטער מיט א גרויסען שטארקען חיל און אויך מיט עלעפאנטען. געגען יהודה און האט געשטרעבט צו געהן מיט דעם וועג קיין דרום, גלויבענדיג, אז דורך יענער זייט וועט איהם לייכטער זיין אין לאנד אריינצודרינגען. דער מכבי האט נאר געקאנט ארויסשטעלען געגען איהם איינינע טויזענד סאלדאטען אויפ'ן שלאכטפעלד, ווייל ער האט געמוזט א געוויסען טייל פון זיין חיל איבערלאזען צו פערטיידיגען די הויפשטאדט, דעם בית-המקדש, די פעסטונגען און אויך בית-צור. די לעצטע האבען פערשאפט דעם פיינד פיעל שוועריגקייטען אין זיינע בעוועגונגען. דער גארניזאן, וואס האט דעם דאזיגען פונקט בעשיצט האט געשטריטען מיט גרויסער מסירות-נפש, געמאכט אפטע ארויסטרעטונגען און פערדארבען דעם פיינד'ס שטורם-מאשינעס. דאך האט בית-צור לאנג זיך נישט געקענט האלטען געגען דעם שונא, ווייל אין שטאדט גופא האט פערפעהלט שפייז און די געהיימע וועגען, דורך וועלכע עס פלעגט צוגעפיהרט ווערען פראוויאנט פאר'ן גארניזאן, זענען דורך ליזיאש'ן פערכאפט געווארען, נאכדעם ווי איינער א פעררעטער פון דעם יודישען לאגער האט איהם דעם סוד ענטדעקט. דער גארניזאן איז געצוואונגען געווען די פעסטונג צו פערלאזען. ליזיאש האט זיך שוין גע־גרייט צו געהן גלייך אויף ירושלים. יהודה המכבי איז נאר געבליבען מיט זיין טייל חיל דעם פיינד צו בעגעגענען. אין בית-זכריה, גיש

חיים פון בית-צור, האָבען די יודען פון דאָסמאָל געהאַט די געלעגענהייט זייער העלדענמוט אַרויסצוווייזען. אלעזר, איינער פון דעם מכבי'ס ברידער, זעהענדיג אויף אַ עלעפאַנט איינעם פון די אויסגעפוצטע סוריא'־שע שרים, האָט געמיינט, אַז דאָס רייט דער מלך אַליין, איז ער אונ־טער דעם עלעפאַנט אַרונטערגעקראָכען און איהם דערשטאָכען, אלעזר אַליין איז דערשטיקט געוואָרען אונטער דער שווערער משא פון דער גע־פאַלענער חיה. דאָך האָט די גרויסע מענגע פון סוריא'שען חיל גובר געווען דעם קליינעם היפּעל ערביטערטע פריייהייטס-קעמפפער, יהודה המכבי טרעט אָב און ציהט זיך צוריק קיין ירושלים. ליזיאַש יאָגט איהם נאָך. ער איז שוין אין דער הויפּטשטאָדט אַריינגעדרונגען, יהודה פערטיידיגט מיט העלדענמוט דעם בית המקדש, וועלכען ליזיאַש בעלאַ־גערט, די בעלאַגערונג געדויערט זעהר לאַנג. אין בית-המקדש האָט דערווייל אָנגעהויבען צו פערפעהלען שפּייז; דאָס שמיטה-יאָהר געדויערט נאָך און דער חיל געהט אוים פון הונגער. איינציגווייז פערלאָזען די קעמפפער, פערדאַרטע און פערשמאַכטע, זייער פלאַץ. נאָר יהודה המכבי מיט זיינע ברידער און אַ קליינע צאָהל איבערציינטע אַנהענגער, אַנערקענען נישט ניט דעם פיינד און נישט דעם הונגער. זיי שטרייטען אָהן אויפ־הער און בעקעמפפען דעם פיינד. דאָך ווערט זייער לאַגע פון מינוט אונערטרעגליכער. נישט קיין לעבעדיגע מענשען פון פלייש און בלוט, נאָר שאָטענס, בעגייסטערטע פון פרומקייט און פאָלק'ס-ליעבע, שטעהען ביים טורם פון בית-המקדש. וואָלט עס דען געקאָנט לאַנג געדויערען? פּלוצלינג איז אָבער אַ וואונדער געשעהען.

יענער פיליפּוס, וועלכען דער פערשטאָרבענער אַנטיוכס האָט אַלס רעגענט בעשטימט און ביי וועלכען דער פאַלשער ליזיאַש האָט די מאַכט אָבגענומען, האָט אין פרס און מדי פערזאַמעלט חיל און איז געגאַנגען אויף אַנטיוכיא, די הויפּט-שטאָדט פון סוריא, כדי ביי זיין געגנער די ממשלה פון די הענד אַרויסצורייסען. ווי נור ליזיאַש האָט זיך דערפון דערוואוסט, איז ער געצוואונגען געווען זיין חיל פון ירושלים אַרויסצופיהרען, כדי איהם געגען פיליפּוס'ן צו פיהרען. ער רעדט איין דעם יונגען מלך מיט די אידען שלום צו שליסען. יהודה איז אָבער איינגעגאַנגען מיט'ן פיינד שלום צו מאַכען נאָר אונטער דער בעדינגונג, אַז די אידישע גלויבענס-פריייהייט זאָל בשום אופן מעהר נישט בעשרענקט ווערען. אַזוי האָט זיך די דאָזיגע מלחמה געענדיגט צום גונסטען פון די אידישע פריייהייט'ס-קעמפפער. זייער ערפאָלג איז

א צווייפאלינער געוועזן: ערשטענס, איז די אידישע רעליגיע בעפרייט געווארען פון דער פרעמדער בעדריקונג; צווייטענס, האט דער סוריא'שער הויף אבגעטון זיין שיצענדע האנד פון די העלעניסטען, און זיי האבען דאך געמוזט ענדליך זייער פעסטונג עקרא פערלאזען. מענעלאוס, וועלכער האט דעם אידישען פאלק אזוי פיעל ליידען פערשאפט, ווערט דורך ליזיאש'ן גופא אנערקענט פאר א פערדארבענעם מענשען, און נאכדעם ווי ער האט צעהן יאהר די כהונה-גדולה מיט זיינע מעשים פערשוועכט, האט ער דורך דעם סוריא'שען חיל-אנפיהרער זיין טוידט-שטראף בעקומען.

נאך דעם פרידענס-אבמאך צווישען דעם סוריא'שען הויף און דעם יודישען פאלק, נאכדעם ווי אין לאנד איז ווידער רוהיג און די ארדנונג פון דאס ניי אויפגעשטעלט געווארען, האט געמוזט וויעדער געוועהלט ווערען א כהן-גדול, וועלכער זאל זיין דער פערטרעטער פון פאלק און בעפאלמעכטיגטער פון לאנד. און ווער איז געוועזען מעהר פאסענד פאר דעם היילינען פאסטען און פאר דער ממשלה פון יהודה המכבי? ער בעטרעט ווירקליך די דאזיגע שטעל און נוצט איהר אוים פאר דעם גליק פון זיין געליבטען פאלק און צום גונסטען פון זיין היילינען גלויבען.

אין דער דאזיגער רוהע-צייט האבען די קעמפפער געקאנט אוועקלעגען די שווערד פון האנד און זיך פערנעהמען מיט פרידליכער ארבייט. דער לאנד-בעזיצער האט זיין פעלד בעארבייט, די געלעהרטע האבען תורה געלערנט, די טיעפע וואונדען פון דער נאהענטסטער פערגאנגענהייט האבען שוין אנגעהויבען זיך צו פערהיילען און מיט א פרישע הויט בעצויגען צו ווערן; די רוהיגקייט איז אבער נישט קיין דויערהאפטע געוועזן. צוליעב די פריהערדיגע פארטייסכסוכים זענען די גייסטער נאך צו אויפגערעגט געוועזן, אום די נאהענטע פערגאנגענהייט אזוי שנעל מיט א שלייער צו פערדעקען. אין ירושלים האבען זיך נאך איינגעפונען אפענע אדער געהיימע העלעניסטען, וועלכע האבען אין הארצען געטראגען א שנאה צו יהודה המכבי און צו זיינע אנהענגער. די זעלבינע האבען אויסגענוצט יעדע גינסטיגע פאליטישע געלעגענהייט, אום פון זייער געגנער נקמה צו נעהמען. גראד איז צו יענער צייט א גרויסע ענדערונג פארגעקומען אין סוריא'שען הויף. דער פרינץ דימיטריוס, דער פרעטענדענט אויפ'ן טראן, האט די ממשלה פערכאפט און אופטער'ן, ווי אויך ליזיאש'ן

בעזייטיגט פון דער רעגירונג. די העלעניסטען האָבען יהודה=המכבי'ן מיט זיינע אָנהענגער פער'מסר'ט פאַר'ן נייעם מלך. אין דער שפּיץ פון די דאָזיגע מוסרים איז געשטאַנען דער כהן אליקום אָדער אַלקימאָס, פון וועלכען ס'איז בעוואוסט נאָר דאָס, אַז ער איז געוועזען דעם בעריהמטען יוסי בן יועזר'ס פּלעמעניק; אַלקימאָס איז געוועזען בעזונדערס אויפגעבראַכט אויף יהודה המכבי דערפאַר, וואָס יענער האָט איהם בעזייטיגט פון בית=המקדש צוליעב זיין געצענדיענערישער פערגאַנגענהייט אין מענעלאַאָס'ס צייט. מיט פערשיעדענע גאָלדענע מתנות האָט ער זיך אַ וועג צום מלך אויסגעטרעטען, און דאָס האָט ער אויסגענוצט, אויף צו פער'מסר'ן יהודה=המכבי מיט די חסידים. איבערהויפּט איז די מסירה געווענדעט געוועזען געגען דעם ערשטען, און ער מיט זיינע חברים האָבען איינגעשמועסט דעם קעניג, אַז כל זמן די חשמונאים לעבען וועט קיין רוה אין לאַנד נישט זיין. דימיטריוס איז פון דער מסירה געוועזען שטאַרק צופריעדען: דאָס האָט איהם געגעבען אַנ'אויסרייד פון דאָס ניי אונטערצוואַרפען אונטער דער מאַכט פון די סורי'ער דאָס קליינע האַלב=בעפרייטע מדינה'לע. ער האָט אָבער נישט געוואָלט אָנהויבען די אונטערדריקונג פון פּאַלעסטינאַ מיט די זעלביגע מיטלען, מיט וועלכע עס האָבען זיך בענוצט זיינע פאָרגענגער, די פריהערדיגע הערשער פון אַנטיוכיאַ. ער האָט נישט געוואָלט אָפען בעשרענקען די יודישע רעליגיאָנ'ס=פרייהייט; לכתחלה האָט ער נאָר געוואָלט, אַז דאָס יודישע פאָלק זאָל אַנערקענען דעם כהן=גדול, וועלכען ער וועט בעשטימען און וועלכער דאַרף אין דער זעלבער צייט זיין אויך דער פערטרעטער פון לאַנד. דאָס האָט דעם פאָלק געדאַרפט שטענדיג דערמאָהנען אָן זיין אָבהענגיקייט. כדי צו פערהיטען וועלכען עס איז ווידערשטאַנד שיקט ער קיין ירושלים זיין ווילד=גראָבען קריעגס=העער בכחידם מיט אַ גרויסען חיל. דער זעלביגער איז אין דער אידישער הויפּשטאָדט אָנגעקומען מיט פריעדען אויף די ליפּען, אָבער יהודה, מיט זיינע ברידער און טרייע אָנהענגער האָבען זיך נישט געלאָזען פערפיהרען. זיי זענען געוועזען איבערצייגט, אַז בכחידם זוכט זייער טוידט און זיי האָבען זיך בעצייטענס געראַטעוועט, פערלאָזענדיג ירושלים. די חסידים, ווייטער, נישט האָבענדיג אין הארצען קיין שום חשד, האָבען זיך געלאָזען איינרעדען. זיי האָבען געגלויבט אַלקימאָס'ן, וועלכער שטאַמט פון אַהרן הכהן. אַ גרויסער פערזאַמלונג פון אָנגעזעהענע סופרים, אפשר אויך דער גאַנצער קאָר=

פום פון דער בעניטער כנסת־הגדולה גיעבען זיך אונטער אלקימאס'ן, און בכחידם'ן דריקען זיי אוים זייער צוטרוי און בעטען, צו זארגען פאר דער רוהיגקייט פונ'ם לאנד, און א'ענדע מאכען צו די געוואלדטאטען. דער נייער כהן־גדול פון זיין זייט פערזיכערט, אז דאס זעלביגע איז אויך זיין ציעל און זיין שטרעבונג, דאס לאנד ענד־ליך צו בערוהיגען און די ארדנונג אויפצושטעלען. ער זוכט נאר דאס גליק פון זיין פאלק און זיין וואוילשטאנד, דערויף גיעט ער אויך א שבועה אין בית־המקדש. ווי נאר אבער ער האט בעקומען די הערשאפט איבער'ן בית־המקדש און איבער דער שטאדט ירושלים, האט ער באלד אין איין טאג געלאזען אויסקוילענען זעכציג חסידים פון דער כנסת־הגדולה, צווישען וועלכע עס האט זיך אויך איינגעפו־נען זיין פעטער יוסי בן־יועזר. דער דאזיגער שענדליכער טאט צו־זאמען מיט דער שבועה־פערלשונג האט באלד אויפגעבראכט דאס גאנ־צע לאנד געגען דעם מערדערישען כהן־גדול, און דאס פאלק האט זיינע פערוויינטע אויגען ווידער צו די מכבי'ער אויפגעהויבען. א סך פון יענע, וועלכע זענען אין אלקימאס'ס פארטיי איבערגעגאנגען, פערלאזען איהם אויף דאס ניי און לויפען צו די חשמונאים קיין מודיעים.

ווען בכחידם האט נישט וויט פון ירושלים ארומגערינגעלט א גרויסע אלקימאס'ס געגנער און זיי געטוידט, האט זיך אין לאנד פונ'סניי פונאנדערגעפלאקערט די בירגער־קריעג. עלטערע לייט און יונגערע מענשען, וועלכע זענען דורכגעדרונגען געוועזען מיט ליעבע צום פאלק און לאנד, מיט טרייהייט צו דער אמונה און א שטרעבונג צו פרייהייט, האבען זיך ווי פריהער, צונויפגעקליעבען ארום די חשמונאים־ברידער. נאך אלקימאס'ן, וויטער, זענען נאכגעגאנגען די אלע עהרגייציגע, אלע זינדיגע און פערדארבענע. אזוי שטעהען ווידער אמאל צוויי פיינדליכע פארטייען געגען אנ'אנדער. אין אנפאנג איז די העלעניסטי־שע פארטיי שטארקער געוועזען. האט זי דאך געהאט צו הילף דעם סוריא'שען חיל! מיט דעם זעלביגען האט אלקימאס דאס לאנד ארומ־גערייזט און געצוואונגען די איינוואוינער געהארכזאם צו זיין דימיטריוס'ן און איהם, אלקימאס'ן, צו אנערקענען אלס כהן גדול. אומעטום און אהנאויפהער וואקסט אבער דער אויטאריטעט פון יהודה המכבי; ער בעגייט דעם קאמפף געגען די העלעניסטען, בעשטראפט די פעררע־טער און װארפט אן אויף זיינע געגנער אזא אימה, אז די אנהענגער

פון אלקימאָס׳ן קאָנען זיך עפענטליך אין דער פראָווינץ מעהר נישט ווייזען, זיי בלייבען בעגרענעצט נאָר אין ירושלים . אלקימאָס האָט אויך אַזוי ווי זיין פאָרגענגער מענעלאוס, געשטיצט זיין מאַכט נישט אויף דער ליעבע פון פאָלק, נאָר אויף דער סוריא׳שער אַרמעע. ער קומט פון דאָסניי קיין אַנטיוכיא מיט נייע מסירות אויף יהודה המכבי און זיינע פּאַרטיי-לייט, און בעגעגענט שטענדיג די געהעריגע אויפמערקזאמקייט .

מיט די יודישע מורדים האָט דימיטריוס געהאַפּט גיך פאַרטיג צו ווערען ; ער שיקט קיין פּאַלעסטינא איינעם פון זיינע פעלד-מאַרשאַלען מיט׳ן נאָמען ניקנור, מיט דעם בעפעהל אַנצוווענדען אַלע שטרענגקייטען געגען די אויפגעבונטעוועטע . דער סוריא׳שער שר האָט אָבער נישט געקאָנט באַלד צו דער אַרבייט צוטרעטען . ער האָט געמוזט אָבּוואַרטען נאָך אַ טייל חיל, וועלכער איז איהם בעשטימט געוואָרען . דערווייל האָט ער זיך אָנגעהערט פיעל ערצעהלונגען פון יהודה׳ס גבורה און העלדענמוט ; פיעל גרויסע מעשים האָט ער וואַהרשיינליך אַליין צוגעזעהן ; ענדליך איז דער דאָזיגער סוריא׳שער פעלדמאַרשאַל געוואָרען יהודה׳ס פערעהרער און ער האָט זיך בעמיהט שלום צו מאַכען צווישען איהם און דעם מלך . ער האָט געשיקט צו דעם מכבי דריי בעפאָלמעכטיגטע מיט אַ פריעדענס-פּלאַן, ווי אַזוי די קריעג אויסצוגלייכען . די שלוחים זענען אויך באַלד יהודה׳ס פריינד געוואָרען און זענען ווירקליך אויסען געוועזען אַנ׳ענדע צו מאַכען צו דער בלוטיגער שלאַכט . אין דער זעלבער צייט האָבען זיי אויך ניקנור׳ן און דעם מכבי צונויפגעפיהרט, אום זיי זאָלען זיך פערזענליך דורכרעדען . דער איינדרוק פון דעם יודישען העלד אויף דעם סורישען פעלדמאַרשאַל איז געוועזען אַ בעצויבערענדער . דער לעצטער האָט איהם געוואונשען, אַז די דורות וואָס וועלען פון איהם אַרויסקומען, זאָלען אין איהם געראָטען זיין . די דאָזיגע גוטע בעציהונגען צווישען ניקנור׳ן און דעם מכבי האָט אַלקימוס געזוכט צוצושטערן. ער האָט פאַר׳ן מלך גע׳מסר׳ט, אַז ניקנור שפּיעלט דאָ אַלס פערמיטלער זעהר אַ פאַלשע ראָלע, אַז ער זוכט נאָר יהודה׳ס טובה, אַז ער האָט איהם צוגעזאָגט צו בעשטימען פאַר אַ כהן-גדול . דאַן שיקט דימיטריוס זיין פעלדמאַרשאַל אַ שטרענגען בעפעהל, אַז ער זאָל זיך אָבהאַלטען פון אַלע אונטערהאַנדלונגען מיט׳ן יודישען לאַגער, און אַז פריעדען וועט נאָר דאַן קאָנען געשלאָסען ווערע, ווען יהודה וועט אַ געשמידטער אין קייטען קיין אַנטיוכיא געבראַכט ווערען .

יהודה בעקומט אַנ'אָנצוהערעניש, אַז ער זאָל די פריינדליכקייט פון די סוריא'ער מעהר נישט אַטרויען און ער פערשליעסט זיך פון דאָס ניי צווישען די בערג. ניקנור מיט זיין חיל יאָגט איהם דאָרטען נאָך; צווישען ביידע לאַגערען איז פאָרגעקומען אַ צוזאַמענשטויס, אין וועלכען די סורי'אער האָבען געליטען אַ גרויסע מפלה; ניקנור האָט געמוזט צוריק קיין עקרא אַבטרעטען. זעהר פערביטערט פון דעם אונגעלונגענעם געשלעג זוכט ניקנור די מלחמה צו בעניייען מיט פערגרעסערטע קרעפטען. נאָר דער עיקר האָט ער געזוכט יהודה'ן גופא אין געפענגעניש צו פערכאַפּען. ער איז אַרויפגעשטיגען אויף דעם בית־המקדש־באַרג (הר־הבית) און פון דאָרטען געלאָזט דאָס יודישע פאָלק פערזאַמלען. ווען די כהנים און די מיטגליעדער פון דער כנסת־הגדולה האָבען אויסגעדריקט זייערע אונטערטעניגסטע געפיהלען דעם מלך פון אַנטיוכיא אין'ם נאָמען פון גאַנצען לאַנד, ענטפערט ער זיי זעהר גראָב, הויבט אויף דראָהענדיג זיין האַנד געגען בית־המקדש און שווערט, אַז ער וועט דאָס דאָזיגע הייליגטום אין פייער פערברענען, אויב יהודה המכבי וועט איהם נישט אַרויסגעגעבען ווערען. און כדי נאָך מעהר צו ווירקען אויפ'ן פאָלק, האָט ניקנור געלאָזען פאַנגען דעם געעהרטסטען און בעליעבטסטען מאַן פון ירושלים, מיט'ן נאָמען רגש, וועלכער איז צוליעב זיין גרויסער חשיבות אָנגערופען געוואָרען „דער פאָטער פון יודען“. ער האָט איהם אין קייטען געשמיעדט און פאַר אַ משכון גענומען אָנשטאָדט יהודה המכבי; דער אַלטער רגש האָט אָבער אַליין זיך דאָס לעבען גענומען, כדי זיין אויסלעזונג זאָל נישט צווינגען דאָס פאָלק צו בעגעהן אַ שענדליכען און שעדליכען טהאַט. ניקנור האָט נישט גערוהט און האָט ענדליך אויפגעזוכט יהודה'ן צווישען די בערג, וואו דעם יודישען העלד האָט אַ גרויסע מענגע בעגלייט. די נייע שלאַכט איז פאָרגעקומען אין בית־חורון. דאָרטען האָט יהודה אַרויסגעשטעלט געגען דעם צעהנטויזענדיגען סוריא'שען חיל בלויז דריי טויזענד מאַן; די דאָזיגע פערהעלטניסמעסיג קליינע צאָהל קעמפפער זענען אָבער געווען בעגייסטערט מיט אונענדליכער ליעבע צו זייער פאָלק און גרענעצלאָזער פיינדשאַפט צו זייערע בעדריקער. דאָס רעזולטאַט פון דעם געפעכט איז געווען נאָך גלענצענדער פון די פריהערדיגע: דער יודישער חיל בעזיעגט דעם שונא און ניקנור אַליין לאָזט זיין לעבען אויפ'ן שלאַכט־פעלד; די סוריא'ער, פערליערענדיג זייער אָנפיהרער, לויפען זיך פונאַנדער אין דער גרעסטער אונאָרדנונג און ווערען פערשוואונדען צווישען די בערג.

די מלחמה ביי בית-חורון (אָדער ריכטיגער: אדרתא) איז פאָרגעקומען אין 160-טען יאָהר, דעם 13-טען, און דער איינדרוק פון דעם וואונדערבאַרען נצחון איז געווען אַזוי גרויס, אַז יאָהרען לאַנג איז דער דאָזיגער טאָג געפייערט געוואָרען צווישען יודען אונטער דעם נאָמען יום-ניקנור. דער קאָפּ און דער אָרעם פון דעם גע'הרג'טען סוריא'שען מאַרשאַל איז געבראַכט געוואָרען קיין ירושלים און איז אויפגעהאַנגען געוואָרען ביי'ם טויער אַלס צייכען פון גרויסען זיעג.

יהודה און די חשמונאים-פּאַרטיי זענען ווידער געוואָרען די בעלי-בתים פון ירושלים, פון וואַנען אַלקימאָס איז ענטלאָפען, נאָך דער מפּלה פון סוריא'שען מיליטער. יהודה המכבי האָט אָבער פערשטאַנען, אַז דער נצחון איז נאָך נישט קיין פאָלשטענדיגער. דימיטריוס איז נישט ענהליך צו די פריהערדיגע מלכים פון אנטיוכיא: ער איז מעהר עקשן פון זיי און כל זמן ער האָט נאָך ביי זיך מיליטער, וועט ער פון מלחמה זיך נישט ענטזאָגען. יהודה האָט דאַרום פערקניפּט בעציהונגען מיט רוים און מצרים, וועלכע האָבען איהם צוגעזאָגט הילף; ווייטער פון צוזאָגען זענען זיי אָבער נישט געגאַנגען.

דערווייל האָט דימיטריוס ווירקליך צוזאַמענגעשטעלט אַ פרישע אַרמעע, וועלכע ער האָט געשיקט קיין ירושלים אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם פריהערדיגען אַכזריות'דיגען באַקחידס'ן. דער זעלביגער האָט זיין כאַרשרוט דורכגעמאַכט דורכ'ן גליל און האָט אויפ'ן וועג חרוב געמאַכט פיעל שטעדט און אויסגע'הרג'עט פיעל יודען. יהודה האָט דערווייל פערלאָזען די הויפּט-שטאָדט: איהר שיצען איז שוין געווען אונמעגליך, ווייל ניקנור נאָך האָט איהר פעסטונג און מויער צובראָכען. די בערג האָבען שוין אויך מעהר נישט געקענט דיענען אַלס זיכערונג פאַר'ן יודישען חיל; דער פיינד האָט פאַר דער צייט פון די לעצטע מלחמות שוין געוואוסט אַלע זייערע בעהעלטענישען. דער מכבי פערפעסטיגט זיך אין דרום פון פּאַלעסטינאַ און דערווייל לאָזט ער אַרויס אַנ'אויפרוף צום פאָלק: יעדערער, ווער עס האָט נאָך אין האַרצען אַ פונק ליעבע צום פאָטערלאַנד, צו גאָט און צו זיין תורה, זאָל צו איהם אין לאַגער קומען און פאַר דאָס געווין זיך נעהמען. אויף דעם אויפרוף זענען אַ מאַן דריי טויזענד געקומען צו יהודה קיין אלעשה; באַקחידס פערפאָלגט אָבער דעם יודישען חיל מיט אַ אונגעהויערער אַרמעע, מיט פוסגעהער, רייטער און עלפאַנטען. שוין אַליין ביים אָנקוקען פון דער דאָזיגער אונצעהליגער

מענגע פאלט ביי די יודישע קעמפפער דער מוט. זיי בעשליסען ביי זיך, די שלאכט דורכאויס נישט אנצוהויבען. זיי ווילען דערוויל זיך צושפרייטען איבערן לאנד און אבווארטען ביז וואנען זייער מחנה וועט פערגרעסערט ווערען, ווען פון דער פראווינץ וועלען נאך יונגע לייט אנקומען. אומזיסט האט יהודה אנגעווענדעט זיין רעדע-קראפט, זיי צו ערמונטערען, זיי זאלען ביי זיך פעסט זיין. דער גרעסטער טייל איז זיך פונאנדערגעגאנגען, כאר א מאן אלטהונדערט זענען מיט יהודה'ן געבליבען. מיט דעם קליינעם אבער איבערגעבענעם הייפעל פאלט יהו. אן אויף באקחידס'ס רעכטען פליגעל און רופט דארט ארויס א פאלשטענדיגען חורבן: די חיל-אבטיילונגען טרעטען אב, נאר יהודה מיט א טייל קעמפפער פערפאלגט זיי ביז'ן סאמע גרענעץ פון בארג בנימין. דערוויל האבען אבער די איבערגעבליבענע יודישע סאלדא-טען געמוזט אריינטרעטען אין שטרייט מיט דעם רעכטען פליגעל, וועלכען זיי האבען נישט געקאנט ביישטעהן. און ווען יהודה האט זיך פון דער נאכיאגעניש אומגעקעהרט, האט ער שוין די שלאכט געפו-נען אין רעכטען ברען; ער ווייזט פון דאס ניי שרעקליכע וואונדער פון דרייסטקייט, גבורה און קלוגשאפט. פון ביידע זייטען פאלען טוידטע און פערוואונדעטע; די שלאכט געדויערט פון מארגענס ביז שפעט אין דער נאכט. דאך ביי דער קליינער צאהל פון די יודישע העלדען, ווערט אלץ קענטיגער דער פערלוסט (אבידה) פון יעדען איינציגען, וועלכען דאס בלוטדורשטיגע פעלד רויבט אוועק. דעם פיינד געלינגט ענדליך דעם קליינעם העלדישען יודישען גארניזאן ארומצורינגלען; דאך הערען די ארומגערינגעלטע נישט אויף צו קעמפפען. ענדליך פאלט אבער דורך א פייל דער גרויסער, דער מעכטיגער יהודה המכבי מיט'ן שווערד אין דער האנד. דאן צולוי-פען זיך די עטליכע איבערגעבליבענע קעמפפער; די ברידער פון יהודה דענקען שוין נישט וועגען נצחון, זיי שטרייטען נאר איבער זייער ברודער'ס טוידטען קערפער און זיי געלינגט איהם פון פיינד אבצונעהמען, כדי עס זאל קיין שענדליכער שפאט איבער דעם גע-פאלענעם העלד נישט פאלען. די שלאכט ביי אלעשא (160) האט געמאכט צו נישט די אלע גרויסע נצחונות, וואס די לייבען-העלדי-שע יודישע קעמפפער האבען איבער דעם פיינד ביז אהער אבגע-האלטען. דעם מכבי'ס חיל איז צוזייהט געווארען און אלקימאס בע-

קומט פון דאָס נײַ די מאַכט איבער דער הויפּטשטאַנד און איבער'ן בית־המקדש.

די יאָהרען־לאַנג־דויערענדע מכבים־מלחמות זענען אָבער דאָך נישט שפורלאָז פערלוירען געגאַנגען. זײַ האָבען דאָס פאָלק פון זײַן מוטלאָזיגקײַט געוועקט; דער אַלט גרײַזער ישראל איז יונגער, פרישער געוואָרען. מען זאָגט, אַז מאַרטירער־בלוט הײַלט וואונדען, אין דער ווירקליכקײַט זײַנען פיעל אַלטע וואונדען בײַ'ם פאָלק אויסגעהײַלט געוואָרען מיט דעם בלוט, וואָס די יודישע קעמפפער האָבען פערגאָסען אונטער יהודה־המכבי'ס פאָהן. די גריכען עפּענען שוין מעהר נישט זײַער מויל צום לאַכען, ווען זײַ בעגעגנען אַ יודישע מחנה, און די יודען ברויכען שוין מעהר נישט מיטצומאַכען די קינדישע אָלימפּען־שפּיעלען, כדי זײַער העלדישקײַט צו ווײַזען. נאָך די ערשטע אין מלחמה געפאַלענע קעמפפער, האָט דאָס פאָלק זיך אַלײַן דערקענט און זײַן היסטאָרישע אויפגאַבע פערשטאַנען; עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אלס אַ פאָלק, וואָס עקזיסטירט און מוז עקזיסטירען, טראָגענדיג אין זיך זײַן אײַגענע תורה און זײַן אײַגענעם מאָראַל; און דערוויזען האָט עס, אַז עס האָט גענוג קראַפט די דאָזיגע הײַליגע גיטער צו בעשיצען: דער הערליכסטער בעווײַז און דער נעטליכסטער צײַכען איז דאָס פערגאָסענע בלוט פון די מכבים־העלדען!...

דער דריטער פּעריאָד

ערשטעס קאפיטעל.

(160—143)

א טיפער טרויער נעהמט ארום דעם גאנצען יודישען פאלק נאך יהודה המכבי'ס טוידט. דאס יודישע לאנד איז ווירקליך פער'יתום'ט געווארען. גליעדער, גליעדער, איינצעלנע פונאנדערגעטיילטע גליעדער, אהן א קאפ, אהן א הארץ, אהן א צענטראלען פערבאנד — אזוי האט אויסגעזעהען די יודישע אומה צו יענער צייט. ס'איז נישט געווען קיין איין גרויסע וויכטיגע פערזענליכקייט, וואס זאל קאנען אנפיהרען דאס פאלק און זארגען פאר זיינע אינטערעסען. דער כהן־גדול אלקימאס האט פערטרעטען דעם העכסטען פאסטען אין לאנד, ער איז אבער נישט געווען צוגעפאסט צו זיין שטוהל: דאס פאלק האט איהם נישט געליעבט, נישט געאכטעט; קיין אנדער אויטאריטעט איז נישט אויס־געוואקסען. און דערווייל האבען די יודען רוהיג געטראגען אויף זיך דעם פרעמדען יאך, געבויגען דעם רוקען אונטער דער סוריא'שער קנעכטשאפט. נאך דער גרויסער בעגייסטערונג, וואס יהודה המכבי'ס ערשטע נצחונות האבען ארויסגערופען אין לאנד, איז אנגעקומען א שווערע מידקייט, אן אפאטיע. דאס פאלק האט דורשטיג געלעכצט נאך מנוחה. צו זיין אבהענגיגקייט איז עס שוין געוואוינט געווארען; דעם אויפשטאנד פאר די מכבים האט אייגענטליך ארויסגערופען נישט די פאליטישער פערשקלאפונג, נאר דער רעליגיעזער דרוק. לויט ליזיאס'עס אבמאך מיט יהודה'ן זענען אבער די יודען פריי געווארען צו דינען זייער גאט לויט

זייער געזעץ; דימיטריוס האט דעם ראזינגען אבמאך נישט געוואלט אונטערברעכען. ווייטער, אויב אין דער שפיץ פון׳ם בית־המקדש איז לויט דעם מלך׳ס פערלאנג געשטאנען נישט דער פאסענדער מענש, איז דאך אבער דער נייער העלעניסט אלקימאס אין א געוויסער הינזיכט נישט עהנליך געוועזען צו זיין פארגענגער מענעלאוס, דען ער איז דאך געוועזען אן׳אמת׳ער כהן, האט געשטאמט פון די ווירקליכע בני־אהרן, און אויב ער האט צוליעב פארטיי־צוועקען געהאלטען פון דער גריכישער קולטור, האט ער דאך נישט ערלויבט זיך קיינע צו־להכעים׳דיגע פערשוועכונגען און פערברעכען אין דעם זין פון דער תורה. אין בית־המקדש זענען רעגולער קרבנות געבראכט געווארען צו דעם איינציגען יודישען גאט, אין לאנד זענען די געטליכע געזעצען אונגעשטערט אבגעהיט געווארען. דאס אלץ איז געוועזען גענוג פאר דאס געפלאגטע און מידע פאלק, זיך צופריעדען צו שטעלען מיט זיין לאגע. דאך איז אבער געוועזען צווישען פאלק א געוויסער טייל, וואס האט נישט געקאנט מיט א גרינגען הארצען צוזעהן, ווי די סוריא׳ער בעל־הבית׳עווען אין זייער היסטארישען לאנד; זיי האבען טיעף און קרענקליך געשטרעבט אויפצוהויבען דעם נאציאנאלען שטאלץ, און צו בעפרייען זיך פון דעם פאליטישען יאך. דאס זענען איבערהויפט געוועזען די אלטע איבערגעגעבענע אנהענגער פון דעם העלדישען מכבי, דאס זענען געוועזען אלטע קעמפפער אין דעם לייבען־לאגער, וועלכע האבען, בעגראבענדיג דעם טוידטען קערפער פון זייער פיהרער אין דר׳ערד, דאך אין הארצען פערשלאסען זיין לעבעדיגען גייסט, וועלכער האט זיי גערופען צו טהאטען, צו העלדען־וואונדער פאר דער בעפרייאונג פון דעם פערשקלאפטען פאלק, וואס האט זיין קאפ פאר׳ן בעדריקער געבויגען.

באקחידום, וועלכער איז מיט זיין חיל פערבליבען אין ירושלים אויף צום שטיצען די סוריא׳שע מאכט און דעם קעניגליכען איינפלוס, האט זיך מיט דער גרעסטער אכזריות פערהאלטען צו יעטוועדערען, וועלכען ער האט חושד געוועזען אין דער נויגונג צו א מרידה. די אלע, אין וועמענס הארצען עס האט געגליהט דער מינדסטער פונק פון נאציאנאלער ליעבע, זענען פעררעכענט געוועזען פאר פערברעכער און זענען אדער אין געפענגעניש אריינגעשליידערט געווארען, אדער זיי האט טוידט־שטראף און פיין בעגעגענט. די העלעניסטען, בעקומענדיג די ממשלה, האבען אנגעטאן צרות זייערע איינענע ברידער און נקמה גענומען פאר די פאריגע מפלות. די פערשיעדענע פארטייען האבען זיך געקריעגט

צווישען אנאנדער, אין לאנד איז ברודערליך בלוט פערגאסען געווארען און דער סופר פון יענער צייט, שילדערענדיג די לאגע אין ארץ-ישראל, שרייבט, אז אין לאנד האט געהערשט אזא הימעלשרייענדע אויפרעגונג, וואס פון דער צייט פ׳ די נביאים אן איז אזוינס נישט געווען.

קליין איז געווען די צאהל פון די בעגייסטערטע פאטריאטען — דאס פאלק בכלל איז מיעד געווען פון די אלע מלחמות און ארומרייסענישען און האט געבענקט נאך מנוחה, נאך שטילען פריעדען. די קליינע גרופע מורדים-העלדען האט זיך אבער דערמיט גאנץ ווייניג גערעכענט; זיי האבען נאר איין בילד געזעהען פאר זיך: די אונטערטעניגע לאגע פון דעם יודישען פאלק, און נאר איין ליכטיגע שטרעבונג אין הארצען געטראגען: — בעפרייען דאס פאלק, איהם צוריקקעהרען זיין אמאליגע זעלבסשטענדיגקייט, זיין אמאליגען רוהם און גלאנץ. און זיי האבען איהם בעפרייט: א סך בלעטער אין אונזער געשיכטע זענען א דאנק זייער העלדענמוט מיט גאלדענע אותיות פערשריבען.

געגרופירט האבען זיך די דאזיגע ענטוזיאסטישע רעוואלוציאנערען ארום די געבליבענע ברידער פון דעם געפאלענעם מכבי — יהונתן, שמעון און יוחנן, פון וועלכע דער ערשטער איז אויסגעוועהלט געווארען אלס פיהרער און הויפטמאן. יהונתן האט נישט געהאט אין זיך די לייבען-שטארקייט און דעם גלוטיגען קריעגס-ברען פון זיין געפאלענעם ברודער—ער איז געווען מעהר פאליטיקער, מעהר דיפלאמאט, ווי קריעגספיהרער; יעדען טריט זיינעם האט ער פריהער געדולדיג און פארזיכטיג גוט בעקלערט, און שטענדיג אויסגעוועהלט פאר זיינע ארויסטרעטונגען — דעם פאסענדסטען מאמענט. ער האט דעריבער געפונען פאר בעסער נישט ארויסצוטרעטען מיט זיינע קליינע קרעפטען געגען באקחיד׳ן, נאר זיך צו פערטיידיגען. און די גאנצע גרופע, מיט די חשמונאים-ברידער אן דער שפיץ, האט זיך בעפעסטיגט אין דעם מדבר תקו, נישט וויט פונ׳ם ים-המלח. דא האבען זיי זיך אבער אויך נישט געפיהלט אינגאנצען זיכער און, אום זיך צו קענען פרייער בעוועגען, האבען זיי זייערע ווייבער און קינדער אריבערגעשיקט אויף יענער זייט ירדן, צו דעם פריינדליכען אראבישען שבט נבט. די פיהרונג פון דער מחנה איז איבערגעגעבען געווארען דעם חשמונאי יוחנן; אינמיטען וועג אבער זענען אויף זיי אנגעפאלען א באנדע רויבער פון דעם פיינדליכען שבט בני עמרי, און האבען דעם פיהרער גע׳הרג׳עט און די גאנצע מחנה בערויבט. דאן איז יהונתן מיט זיין גרופע אויך

אריבער דעם ירדן און האט זיך שרעקליך נוקם געווען אן די מערדער פאר זייערע אכזריות'דיגע מעשים.

אין דעם פערלויף פון דער גאנצער צייט האט באקחידוס נישט אויפגעהערט זיי צו זוכען און צו פערפאלגען, און צוזאמענשטויסענדיג זיך מיט דער קליינער חשמונאים-גרופע נאך דעם דערמאהנטען קאמפף מיט די מערדער, האט זי איהם נאר א קליינעם ווידערשטאנד געשטעלט און איז אנטלאפען צוריק איבער'ן ירדן. באקחידוס מיט זיין שווער-בעוואפענטער ארמעע איז נישט אימשטאנד געווען זיי נאכצויאגען איבער'ן וואסער, און איז געבליבען אויף דער אנדערער זייט, זוכענדיג מיטלען, ווי אזוי אבצושניידען די חשמונאים פונ'ם לאנד און זיי יעדען צוטריט צו פערשפארען. ער האט צו דעם צוועק צוריק אויפגעשטעלט די צושטערטע פעסטונגען און זיי נאכמעהר פערשטארקט מיט וואפען און פראוויאנט. אויסער דעם האט ער נאך געפאנגען גענומען די קינדער פון די אנגעזעהענסטע משפחות אין ירושלים און זיי פערזעצט אין דער שטאדט-פעסטונג עקרא, אלס גאראנטיע פאר דער רוהיגקייט און לאיאליטעט פון פאלק.

די דאזיגע ענערגישע טעטיגקייט פון דעם פערטרעטער פון דער מאכט האט אויף א קורצער צייט פאראליזירט דעם העלדענמוט פון די מכב'ער, און וואלט עס דעם קעניג דימיטריאס געלעגען זיין, זיך מיט געוואלט אריינצורייסען אין די רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאלק, וואלט דער איצטיגער מאמענט זעהר גינסטיג געווען דערפאר; צופיעל אבער איז דער צווייטער יורש פון אנטיוכס עפיפאנוס געווען אריינגעטאן אין זיינע ווילדע פערשווענדערייען און אויסגעלאסענקייטען, אום זיך אבצוגעבען מיט אזעלכע זאכען. פאר איהם איז גענוג געהען די אפיציעלע אונטערטעניגקייט פונ'ם לאנד יהודה, און דער יעהרליכער מס, וואס פלעגט אריינקומען פון דארטען אינ'ם אוצר המלוכה.

אונטער דער צייט איז אלקימאס געשטארבען (159). אויף חוי-פיעל דער דאזיגער העלעניסטישער כהן גדול איז נישט געאכטעט געווען פון פאלק, קען עדות זאגען דאס, וואס די פאלקס-לעגענדע בעטראכט זיין פלוצלונגען טוידט, ווי א שטראף פון גאט דערפאר, וואס ער האט צושטערט די הילצערנע וואנד ארום דעם הויף פון בית-המקדש, וועלכע האט געדיענט אלס מחיצה פאר טמאים און געצענ-דיענער. דאס פאלק האט אנגעהויבען קלערען וועגען א נייעם כהן

גדול, און דער סורי׳שער הויף האט זיך דאס מאל געהאלטען אינ־
גאנצען פון דערווייטען בנוגע צו דער פראגע. באקחידוס מיט זיין
מחנה האט זיך דאן צוריקגעקעהרט קיין אנטיוכיא, און גאנצע
צוויי יאהר (157—159) האבען די איינוואוינער פון יהודה גענאסען
דעם טעם פון מנוחה און פריעדען.

נישט גערוהט אין דער צייט האבען נאר די חשמונאים. אריינקומענדיג אין לאנד האט יהונתן נישט אויפגעהערט צו פערגרע־סערן זיין מחנה און צו פערשטארקען זיינע פאזיציעס. אין א אאזיס פונ׳ם מדבר יריחו, נישט ווייט פון ירדן, האבען זיי זיך איצט בע־פעסטיגט; דארט האט זיך א שאטענדיגער וואלד געפונען און נעבען איהם — א טייכעל מיט קלארען, זיסען וואסער. דערביי האט זיי דער ירדן געדיענט אלס גוטע שוץ־וואנט פון הינטען און אלס זיכערער ווינקעל צום אנטלויפען אים פאל פון א מפלה. פיהלענדיג זיך פרייער און פעסטער, ווי פריהער, האט יהונתן איצט אנגעהויבען א אפענעם קאמפף צו פיהרען געגען די העלעניסטען און אנהענגער פונ׳ם סורי־שען הויף. דאן האבען זיך די העלעניסטען געווענדעט מיט א ביטע צו דער אנטיוכי׳שער רעגיערונג, זי זאל צושיקען מיליטער און בע־רוהיגען די פאטריאטישע חשמונאים.

ווידער איז באקחידוס מיט זיין ארמעע אין יהודה געקומען; דאס מאל אבער איז איהם די „בערוהיגונג" נישט אזוי לייכט אנגעקו־מען. א לענגערע צייט האט ער בעלאגערט די פעסטונג פון די חשמונאים; זייער מחנה איז שוין איצט אבער בעדייטענד גרויס גע־ווען, און זיי האבען זי צוטיילט אויף צוויי אבטיילונגען, פון וועלכע איינע, אונטער יהונתן׳ס פיהרונג, האט זיך דערשלאגען ביז באקחיד׳ס לאגער, איז בעפאלען די העלעניסטען, וואס האבען זיך דארט גע־פונען און האט אבגעשניטען די גאנצע ארמעע פון לאנד, און די צווייטע, אונטער שמעון׳ס אנפיהרונג, האט פערברענט די בעלאגע־רונגס־מאשינען. אזוי צוגעדריקט פון ביידע זייטען, איז באקחיד גע־צוואונגען געווען אויפצוגעבען די בעלאגערונג, און זיין גאנצען כעס האט ער אויסגעלאזען צו די העלעניסטען, פון וועלכע ער האט א סך געטויטעט.

די דאזיגע שטימונג פון דעם סירישען קריגס־פיהרער האט יהונתן געפונען פאר גינסטיג אויף צו אונטערהאנדלען מיט איהם וועגען א שלום, און באקחיד האט מיט צופריעדענהייט דעם פאר־

שלאג אנגענומען. איהם איז שוין אויך איבערדריסיג געווארען דאס אונענדליכע ארומיאגען זיך מיט די נישט רעגולערע אבטיילונגען פון דער חשמונאים-גרופע, וועלכע זענען גענוי בעקאנט געוועזען מיט אלע בעהאלטענע ווינקעלעך פון לאנד און האבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעאונרוהיגען מיט זייערע קליינע אנפאלען. אזוי ערנאך איז דאן געשלאסען געווארען א אבמאך צווישען די ביידע אנפיהרער, לויט וועלכען די סירישע רעגירונג לאזט איבער די פיהרונג פון אלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען אין יהודה — דעם פאלק אליין, און ערלויבט די חשמונאים צו וואוינען אונגעשטערט אין גאנצען לאנד, אויסער דער הויפט-שטאדט. די קריעגס-געפאנגענע פון ביידע זייטען זענען בעפרייט געווארען, און באקחיד מיט זיין ארמעע האט פערלאזען דאס לאנד.

די העלעניסטען, וועלכע זענען די גאנצע צייט געשיצט געווארען פונ'ם סירישען הויף, זענען איצט, אלזא, געבליעבען „אין שטיך", און די פאקטישע הנהגה פון אלע פאלקס-אנגעלעגענהייטען איז איבערגעגאנגען צו דער נאציאנאליסטישער פארטיי. בראש פון דער פארטיי איז געשטאנען יהונתן, און אזוי ווי ער האט זיך בעזעצט אין מחמת, איז דארטין געווארען דער צענטר פון דער יודישער זעלבסט-פערוואלטונג.

לאנג האט זיך דער צושטאנד נישט געצויגען (156 — 152); יהונתן האט אבער בעוויזען אין דער קורצער צייט א סך אויפצוטאן. די נאציאנאלע פארטיי איז וואס ווייטער אלץ שטארקער און פאפולערער געווארען, די צאהל פון איהרע אנהענגער איז כסדר געוואקסען, און צוזאמען דערמיט זענען די ארומיגע פאליטישע בעדינגונגען אויך זעהר גינסטיג געווארען פאר דער פערווירקליכונג פון דעם אלטען אידעאל. א אונערווארטעטע געשעהעניש אין דעם סירישען מלוכה-לעבען האט א האסטיגען שטויס געגעבען פאראויס די שטרעבונג פון די חשמונאים צו פערברייטערן די יודישע זעלבסשטענדיגקייט און צו בעפעסטיגען די יודישע מלוכה-מאכט.

דאס איז געוועזען אין יענער צייט, ווען די סעלייקידישע דינאסטיע האט געהאט אויסצושטעהן א סך צרות פון די פרעטענדענטען אויפ'ן טראן, וועלכע פלעגען געשטיצט ווערן פון איהרע פערביסענע שונאים — די מלכים פון עגיפטען און קליין-אזיען. דער לעצטער פון די דאזיגע פרעטענדענטען איז געוועזען א אונבעקאנטער

יונגער מאן פון סמירנא, מיט'ן נאמען באלאס, וועלכער האט אויסגעזעהען זעהר ערנליך צו דעם פערשטארבענעם אנטיוכס עפיפא־נעס און האט זיך ארויסגעגעבען פאר זיינעם א זוהן. מיט דער הילף פון פערשידענע בעשיצער און שטיצער, האט זיך דעם דאזיגען אלעקסאנדער באלאס איינגעגעבען, צונויפצוזאמלען ארום זיך א גאנצע ארמעע, וועלכע האט איהם געזאלט העלפען אבנעהמען די קרוין בייַ דעם קעניג דימיטריאס. דער לעצטער האט שנעל בעגריפען די גאנצע ערנסטקייט פון דער לאגע, און אנגעהויבען אונטערצוחנפ'הנען זיינע שכני'שע מלכים און וואסאלען (אונטערטעניגע פירשטען), אום זיכער צו זיין אין זייער הילף און שטיצע. צו דעם צוועק האט ער זיך פאר אלעמען געווענדעט מיט א פריינדליכען בריעף צו דעם חשמונאים־פיהרער, יהונתן, אין וועלכען ער האט איהם בעשטימט פאר א הויפטמאן פון אלע יהודה'אישע סאלדאטען, און בעפעהלען, מ'זאל איהם ארויסגעבען די געפאנגענע קינדער פון די אנגעזעהענסטע יודישע משפחות, וועלכע האבען זיך געפונען, אלס משכון, אין דער שטאדט־פעסטונג עקרא. יהונתן האט אויסגענוצט די דאזיגע גינסטיגע געלעגענהייט און איז גלייך איבערגעפאהרען וואוינען אין ירושלים, וואו זיין ערשטע ארבייט איז געווען — צו בעפעסטיגען דעם בארג ציון, די מויערן פון שטאדט א. א. וו.

מיט דימיטריא'ס איינפאל האט זיך אבער בענוצט אויך זיין געג־נער און — מיט מעהר ערפאלג. אלעקסאנדער באלאס האט געזוכט צוצוציהען דעם פיהרער פון יהודה אויף זיין זייט, און ער האט מעהר פון דימיטריאס'ן פערשטאנען, וועלכען פרייז איהם דערפאר פארצולעגען ער האט בעשטימט דעם חשמונאי יהונתן פאר א כהן־גדול, האט איהם געשענקט א פורפור־מאנטעל מיט א גאלדענער קרוין און דערמיט איהם בעשטעטיגט פאר א אפיציעלען וואסאל (אונ־טערטעניגען פירשט) פון דער סירישער מלוכה און פאר א פערזענלי־כען פריינד פון קעניג. יהונתן האט מיט פרייד אנגענומען דער טי־טול, צו וועלכען ער האט, ווי ס'איז צו גלויבען, שוין לאנג גע־שטרעבט, און אום סוכות אין יאהר 153, האט ער צום ערשטען מאל ערפילט די עבודה אין בית המקדש אלס כהן גדול. אזוי איז דאס טיעף ערניעדריגטע לאנד, וואס איז שוין געשטאנען ביי דער שוועל פון אונטערגאנג צוריק דערהויבען געווארען, א דאנק דער העלדישער זעלבסט־אפפערונג פון דעם קליינעם הייפעל בעגייסטערטע

רעוואָלוציאָנערען, און ווידער איז ירושלים געוואָרען דער צענטר פון דער יודישער מאַכט און דעם יודישען גייסט, אין דער געשטאַלט פונ׳ם בית־המקדש, וואו דער עלטסטער ברודער פון דעם גרויסען מכבי האָט געטראָגען אויף זיך די כהן־גדול־קליידער און ערפילט די הייליגע עבודה.

און זיין בליק האָט איהם נישט אָבגענאַרט. יהונתן האָט זיך אָפען געשטעלט אויף דער זייט פון דעם פרעטענדענט באַלאַס, חאָטש דימיטריאָס, ווי איינער, וואָס האָט שוין גאַרנישט צו פערליערען, האָט נישט אויפגעהערט זיך צו ווענדען צו דעם „פאָלק פון יהודה" און איהם צוצוזאָגען די גלענצענדסטע הנחות און פריי־הייטען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון דעם בעליעבטען חשמונאים־הויז נישט געוואָלט אָבקעהרען, און יהונתן האָט גאַנץ וועניג געגלויבט אין די דאָזיגע „גאָלדענע בערג", וועלכע זענען צוגעזאָגט געוואָרען אין א מינוט פון פערצווייפלונג. ער האָט זיך פעסט געהאַלטען אָן אַלעקסאַנדער׳ן און איהם אַזוי לאַנג געשטיצט, ביז יענער האָט ענדליך בעזיעגט זיין געגנער און איז געוואָרען סירישער קעניג (150).

דער אויפגעקומענער אַלעקסאַנדער האָט קיינמאָל נישט פערגעסען די שטיצע, וואָס יהונתן האָט איהם אַרויסגעוויזען. ווען ער האָט זיך געפונען אין א קריטישער לאַגע, און ער האָט דעם געוועזענעם רעוואָלוציאָנערען־אָנפיהרער בעעהרט מיט אַלערליי קעניגליכע כבודים. צו דער פייערונג פון זיין חתונה מיט דער טאָכטער פון דעם עגיפּטישען קעניג, האָט ער פערבעטען דעם יודישען פיהרער, און איהם בעהאַנדעלט, ווי זיינעם א גלייכען: האַנד ביי האַנד מיט׳ן סורישען קעניג איז יהונתן אין א פורפור־מאַנטעל געזעסען, און מעהר כבוד איז איהם אָבגעגעבען געוואָרען פון אַנדערע שכני׳שע קעניגען. יהונתן איז אָפיציעל ערקלערט געוואָרען פון אַלעקסאַנדער׳ן פאַר דעם מיליטערישען און בירגערליכען פיהרער פון יהודה אַזוי, אַז פאַקטיש איז שוין דאָס לאַנד כמעט אינגאַנצען זעלבסטשטענדיג געווען און פאַר זיין צייט האָט עס זיך ווירקליך ערהאָלט פון די פערשיעדענע וואונדען און קראַנקהייטען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען ביז דאַן.

אַרום זעקס יאָהר (פון 152 ביז 146) איז אַלעקסאַנדער באַלאַס געזעסען אויף דעם סירישען טראָן און, ווי דער גרעסטער טייל פון דער גריכיש־סורישער אַריסטאָקראַטיע אין יענער צייט, האָט ער אויך מעהר געקלערט וועגען זיינע אויסגעלאַסענע תאוות און פערגניגענס,

ווי הענגען די אנגעלעגענהייטען פון דער מלוכה. דאס האט געגעבען די מעגליכקייט דימיטריאס דעם II-טען, מיט דעם ביינאמען ניקאטאר, דעם זוהן פון דימטריאס I, ארויסצורופען א אויפשטאנד אין לאנד און ארויסצוטרעטען אלס געזעצליכער יורש פון דעם סוריא'שען טראן. יהונתן האט אבער נישט אויפגעהערט צו שטיצען אלעקסאנדערן, חאטש עגיפטען און רוים האבען זיך פון איהם אבגעקעהרט, און ווען דער פערטרעטער פון צעלאסוריען, אפאלאניוס, איז איבערגעגאנגען אויף דימיטריאס זייט, איז יהונתן ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געוועהר. ער האט בעלאגערט די האפענשטאדט יפו, וואו ס'האט זיך אויפגעהאלטען אפאלאניוס מיט זיין חיל, און זי איינגענומען. דערנאך האט ער צושטערט די שטאדט אשדוד און פערברענט דעם טעמפעל פון אבגאט דגון. אלס בעלויהנונג פאר דער ארויסטרעטונג האט יהונתן פון אלעקסאנדער'ן בעקומען די אלטע פלשתים-שטאדט עקרון מיט איהר אומגעגענד (147).

נאך דעם אלעמען אבער איז אלעקסאנדערן דאך נישט געלונגען צו דערהאלטען פאר זיך דעם סוריא'שען טראן. צוזאמען מיט דער סוריא'שער בעפעלקערונג זענען צוגעשטאנען צו דימיטריאס'ן אויך גרויסע טיילען פון דער ארמעע, און שפעטער איז איבערגעגאנגען אויף זיין זייט אויך אלעקסאנדער'ס שווער, דער עגיפטישער קעניג, וועלכער האט אבגענומען זיין טאכטער פון אלעקסאנדער'ן און זי חתונה געמאכט פאר איהם, דימיטריאס'ן. דער איצטיגער איידים צוזאמען מיט'ן שווער זענען ארויסגעטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען אלעקסאנדער'ן, און נאכדעם ווי ער איז אנטלאפען קיין אראביען, איז דימיטריאס ארויף אויף דעם סוריא'שען טראן (145).

מיט דער דאזיגער איבערקעהרעניש אין סיריען האט זיך יהונתן געוואלט בענוצען, אום אויסצוקעמפפען פאר יהודה נאכמעהר זעלבסט-שטענדיגקייט, און ער האט בעלאגערט דעם וויכטיגסטען פונקט פון דער סירישער מאכט און דער העלעניסטישער פארטיי — די אקרא. די פערפאלגטע האבען זיך דאן געווענדעט צו דעם נייעם סירישען קעניג נאך הילף, און ער האט ארויסגעפאדערט דעם יודישען פיהרער צו זיך, קיין פטאלעמאיד; יהונתן האט זיך אבער פאר דעם דאזיגען ארויסרוף נישט דערשראקען. ער האט גוט פערשטאנען, אז ביי דער איצטיגער לאגע פון דעם סירישען הויף לוינט נישט פאר איהם זיך איינצורייסען מיט יהודה, און איבערלאזענדיג די בעלאגערונג

אין איהר פולער קראפט, איז ער אוועק צום קעניג. דער לעצטער האט זיך ווירקליך געווינטשט אין געלד און שטיצע, און האט זיך בעצויגען צו דעם פיהרער פון יהודה, ווי צו א בעדייטענדער מאכט, וואס קען פיעל נוצען ברענגען. דאן האט יהונתן איהם פארגעלעגט א געוויסע געלד־סומע (300 טאלאנטען) און געבעטען, ער זאל בעפרייען יהודה פון יעדען אבצאהל און עם פערגרעסערן מיט עטליכע ראיאנען פון שומרון אפרים, לוד און רמה דימיטריאס האט איהם אין דעם אויך נישט אבגעזאגט — חאטש ער האט באלד חרטה געהאט! — אבי נאר זיכער צו זיין אין דער אפיציעלער אונטערטעניגקייט פון יהודה און אין איהר שטיצע.

מיט רוהם און נצחון האט זיך יהונתן אומגעקעהרט אין דער־היים. דערצו האבען זיך אין דעם סורישען מלוכה־לעבען באלד ווי־דער אנגעהויבען שטארקע אונרוהען, און יהונתנ׳ס ארמעע האט אונערווארטעט איבערגעלעבט עטוואס אזוינס, וואס האט געקענט בעפריעדיגען דעם יודישען דורשט, איינמאל פאר אלע מאל זיך נוקם זיין אן די סירי׳ער פאר זייער אריינרייסען זיך צעהנדליגער מאלען אין ירושלים און פאר זייער אריינמישען זיך אין די אינערליכע יודי־שע אנגעלעגענהייטען. מיט זיין נאכלעסיגקייט און שוואכקייט האט אויך דימיטריאס ארויסגערופען א גרויסע אונצופרידענהייט אין לאנד און אין דער ארמעע, און אזוי ווי אלעקסאנדער׳ס קריעגספיהרער, טריפאן, איז אין יענער צייט ארויסגעטרעטען אלס רעגענט אינ׳ם נאמען פון אלעקסאנדער׳ס מינדעריעהריגען זוהן, אנטיוכס V, איז די גאנצע בעפעלקערונג אויפגעשטאנען געגען קעניג און די סאלדאטען האבען פשוט בעלאגערט זיין פאלאץ. ער האט זיך דאן געזעהן געצוואונגען, צו בעטען הילף ביי דעם יודישען פיהרער, און דער לעצטער האט איהם ווירקליך געהאלפען: דריי טויזענד יהודה׳שע סאלדאטען האבען אוועקגעמארשירט אין דער הויפט־שטאדט פון סיר־יען, און בעהערשענדיג דעם גאנצען גארניזאן, האבען זיי געצוואונגען די סאלדאטען, אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון דעם קעניגלי־כען פאלאץ און ביי איהם מחילה צו בעטען. אזוי האבען יהודה׳־שע סאלדאטען, אונטער דער פיהרונג פון א חשמונאי, געראטע־וועט דעם טראן פון אנטיוכס עפיפאנוס׳ס יורש!

דימיטריאס האט אבער די דאזיגע טובה באלד פערגעסען, און ווי נאר ער איז בעפרייט געווארען פון דער געפאהר, האט ער אנ־

געהויבען צוריקציהען די אלע הבטחות, וואס ער האט פריהער געגע-
בען, און פיינדליך זיך צו בעציהען צו דעם יודישען פיהרער. דאס
האט ארויסגערופען אין ירושלים א ביטערע שנאה צו דעם סירישען
קעניג, און יהונתן האט אנגעהויבען פיהרען אונטערהאנדלונגען מיט
דעם דערמאהנטען טריפאן. דער לעצטער האט מיט צופריעדענהייט
אנגענומען יהונתנ'ס פארשלאג, און געשלאסען מיט איהם א אבמאך,
לויט וועלכען די סירישע רעגירונג אנערקענט אלע רעכטע און פריי-
הייטען פון דעם יודישען פיהרער און כהן גדול, וואס פערפליכטעט
זיך פון זיין זייט מיליטעריש צו שטיצען דעם קרוין-פרעטענדענט
אנטיוכס V. שמעון, יהונתנ'ס ברודער, איז בעשטימט געווארען
פאר א סירישען „סטראטעג", ד. ה. פאר א מיליטערישען קאמאנדיר
איבער דער גאנצער לענג פון מיטעללענדישען ים. מוטיג און העל-
דיש האבען דאן די ביידע חשמונאים-ברידער געקעמפפט פאר דעם
קליינעם אנטיוכס, מיט דעם נצחון פון וועלכען ס'איז געווען פערבונ-
דען אויך די זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה.

אין דער מלחמה זענען פארגעקומען פערשיעדענע מאמענטען;
ענדליך אבער האבען די חשמונאים געזיעגט. יהונתן האט איינגענומען
די שטעדט אשקלון און עזה און איז צוריקגעקומען קיין ירושלים, וואו
ער האט זיך גענומען בעפעסטיגען די שטאדט פון אלע זייטען. די
מויער-ווענט ארום שטאדט האט ער אויפגעהויבען העכער, און אינמי-
טען, צווישען דער עזרה און בית המקדש, האט ער אויפגעשטעלט א הוי-
כען וואל, וואס האט געזאלט אבשניידען דעם היילינען שטאדט-טייל
פון דעם סורישען אקרא-גארניזאן. שמעון, ווידער, איז געשטאנען אן
דער שפיץ פון א צווייטער מחנה, און האט אויך אבגעהאלטען גלענ-
צענדע נצחונות. ער האט פערטריבען דימיטרי'ס גארניזאן פון דער
דרום-פעסטונג בצרה און איהם פערבייטען מיט א יהודה'שען; ער
האט אויך איינגענומען די נאהנטסטע שטאדט פון ירושלים, יאפא
(יפו), און בכלל געזוכט צו בעפעסטיגען די גרענעצען פון יהודה.

ביז פיערציג טויזענד אויסגעוועהלטע סאלדאטען האט יהודה דאן
געהאט ארויסגעשטעלט אויפ'ן קריעגס-פלאץ, און עס לאזט זיך גלוי-
בען, אז דער גרויסער פיהרער פון פאלק האט שוין אין יענער צייט
שטארק געקלערט וועגען אבריימען זיך אינגאנצען פון סוריען און
פראקלאמירען יהודה פאר א פאלקאם זעלבסטשטענדיגע מלוכה; און
פאראויסזעהענדיג די קאנפליקטען, וואס וועלען דעריבער מוזען סוף כל

סוף אויסברעכען צווישען איהם און דעם סורישען הויף, האט ער זיך, ווי די היסטארישע קוועלען גיעבען איבער, געווענדעט צו דעם רוימי-שען סענאט מיט א פארשלאג, צו בענייען דעם אבמאך פון יהודה מיט דער רוימישער מלוכה, וועלכען עס האט געהאט אמאל געשלא-סען מיט איהר זיין ברודער — יהודה המכבי.

און ס'איז ווירקליך אזוי געווען. דער סורישער מלוכה-פיהרער האט גלייך בעמערקט, אז יהודה שטרעבט נישט בלויז צו פאלשטענ-דיגער פאליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, נאר אויך צו דער ווייטערדיגער פערברייטערונג פון איהרע גרענעצען אויף דעם רעכנונג פון די ערטער, וואס זענען נאך-וואס איינגענומען געווארען דורך די חשמונאים-ברידער פאר אנטיוכס'ן; ער האט דעריבער גלייך נאך דער מלחמה מיט די-מיטריאס'ן אנגעהויבען קלערען וועגען א קאמפף מיט דעם מעכטיגען יהודה'אישען כהן גדול. ארויסטרעטען אין א אפענער מלחמה געגען דעם עלטסטען חשמונאי איז אבער פאר איהם צו געפעהרליך געווען. און דער מערדערישער טריפאן האט זיך בענוצט מיט א געמיינעם שווינדעל, אום צו פערפיהרען דעם קליגסטען פון די חשמונאים און איהם פון וועג אבצורוימען. ער איז ארײַן מיט זיין מחנה אין פא-לעסטינא און האט זיך אבגעשטעלט ביי בית-שאן (סקיטאפאלים); דערוויסענדיג זיך דערפון, איז איהם יהונתן גלייך ארויס אנטקעגען מיט טויזענדער בעוואפענטע סאלדאטען. צו זיין איבערראשונג האט איהם אבער טריפאן זעהר פריינדליך בעגעגענט און נאך מיט טייערע מתנות. דער סירישער פיהרער האט איהם דערנאך ערקלערט, אז ער מיינט גארנישט זיך צו שלאגען מיט יהודה און איז בלויז געקו-מען, איהם, דעם כהן גדול, איינלאדען קיין עכו (פטאלאמעאיס), וואו ס'דארפען געענדיגט ווערען די אונטערהאנדלונגען וועגען אריינ-רעכנען די שטאדט אין די גרענעצען פון יהודה. יהונתן האט גע-גלויבט דעם בעטריגער, און דעם גרעסטען טהייל פון זיינע סאלדאטען צו-ריקגעשיקט, זיך לאזענדיג אליין מיט דעם סירישען „פריינד" קיין עכו. דארט אבער איז שוין אלץ צוגעגרייט געווען, און יהונתן איז גלייך נאך זיין אנקומען אהין געפאנגען געווארען פון טריפאנ'ס סאלדאטען. די יהודה'שע סאלדאטען, וועלכע האבען געוואלט בלייבען אין עמק יזרעאל און אין גליל, האבען זיך דערוואוסט פון דעם שווינדעל און געבראכט די ידיעה קיין ירושלים, וואו א שרעקליכער טרויער האט ארומגענומען דעם גאנצען פאלק.

דאן איז דער לעצטער פון די חשמונאים־ברידער, **שמעון**, גע־קומען צו לויפען אין דער הויפט־שטאדט. אין טיעפער עלטער, האט דער דאזיגער חשמונאי דאך נאך פיעל יוגענדליכע קראפט ארויסגע־וויעזען; ער האט פערזאמעלט דאס פאלק אין הויף פון בית המקדש, און די זעלביגע יהודים, וואס זענען פריהער פערזונקען געווען אין טרויער און פערצווייפלונג, האבען איצט צוריק זייער העלדישען מוט בעקומען, און בעגייסטערטע נקמה־ און פרייהייטס־געשרייען האבען זיך פון זייערע הערצער ארויסגעריסען.

„איך בין נישט בעסער פון מיינע ברידער, וועלכע זענען פאר אונזערע הייליגקייטען און פאר אונזער פרייהייט אומגעקומען!“ — האט שמעון אויסגערופען, און די גאנצע פערזאמלונג האט איהם איינשטימיג אנטקעגען־געשריען: „זיי אונזער קריעגספיהרער, ווי דיינע ברידער יהודה און יהונתן!“

דער לעצטער גליעדער פון דעם העלדישען חשמונאים־שטאם איז איצט אוועקגעשטעלט געווארען אן דער שפיץ פון פאלק, און די אנ־געהויבענע בעוועגונג פאר דער בעפרייאונג פון יהודה האט ווייטער געמוזט געפיהרט ווערען נאך מיט מעהר גלוט, נאך מיט מעהר בעגייסטערונג. קודם כל האט מען אבער געמוזט זעהען בעפרייען דעם כהן גדול אדער — זיך נוקם זיין פאר איהם. טריפאן האט זיך מיט זיין ארמעע אלץ מעהר דערנעהנטערט צו די גרענעצען פון יהודה, פיהרענדיג מיט זיך דעם יודישען ליעבלינג אין קייטען גע־שמיעדט, אום אבצושרעקען דער בעפעלקערונג פון יהודה און זי צו בעפאלען נאך איידער זי וועט צו זיך קומען. דאן האט שמעון צו־זאמענגענומען זיין ארמעע ביי חדיד און איז איהם ארויס אנטקעגען; דאס האט אויף דעם סירישען קריעגס־פיהרער ווידער א שרעק אנ־געווארפען און ווידער האט ער זיך צום געמיינעם שווינדעל גענומען. ער האט ערקלערט, אז ער פאדערט מעהר נישט, ווי הונדערט טא־לאנטען און צוויי קינדער יהונתנ'ס אלס גאראנטיע פאר יהודה'ס אונ־טערטעניגקייט. שמעון האט גאנץ גוט פערשטאנען דעם שווינדעל פון די דאזיגע כלומר'שטע פאדערונגען; ער האט זיי אבער געמוזט ער־פילען, נישט וועלענדיג ארויפציהען אויף זיך דעם פערדאכט, אז ער האט נישט געוואלט העלפען בעפרייען זיין ברודער פון טוידט. טרי־פאן האט בעקומען די פערלאנגטע סומע מיט די צוויי קינדער, און האט דעם קריעג ווייטער געפיהרט; די יודישע ארמעע האט איהם

אָבער געשטערט אַריינצוקומען אין ירושלים מיט'ן גלייכען וועג. ער האט זיך דעריבער גענומען מיט דעם וועג צו דער דרום־גרענעץ, און דאָ האט דאס גליק דעם דאָזיגען געמיינעם מערדער אין שטיך געלאָזען. אַ אונגעהויערער שניי־פאַל האט איהם געצוואונגען זיך אַרי־בערצוּוואַרפען מיט זיין חיל אויף יענער זייט ירדן, אין גלעד, און דאָרט האט ער אויסגעלאָזען זיין כעס צו דעם געפאַנגענעם: — אויף זיין בעפעהל איז געטויט געוואָרען דער גרויסער יהונתן כהן גדול 143, די ביינער פון וועלכען עס זענען שפעטער דורך שמעון'ען איבערגעפיהרט געוואָרען קיין מודעים וואו זיי זענען בע־גראָבען געוואָרען אין דער פאַמיליען־מערה פון די חשמונאים. אַזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער פיערטער חשמונאי, וועלכער האט מעהר פאַר זיינע פאָרגענגער אויפגעטאָן פאַר זיין פאָלק; פון טיעפען אָבגרונד האט ער דאס יהודה'שע מלוכה־וועזען אַרויסגעצויגען און עס אויף אַ בעדייטענדער הויכקייט אַוועקגעשטעלט. יהונתן האט אויסגע־קעמפפט מאַכט און איינפלוס פאַר זיין פאָלק, און פאַר זיין דינאַסטיע — דעם הויכען כהן־גדול־טיטול, וועלכער האט איצט צוריק בעקו־מען זיין אַמאָליגען רוהם און גלאַנץ.

יהודה האט זיך איצט אינגאַנצען אונטערגעוואָרפען דעם איינפלוס פון מתיתיהו'ס לעצטען זוהן, שמעון, און אין זיין פערזאָן האט עס חירקליך בעקומען אַ העלדישען און בעגאַבטען פיהרער. ער האט נישט בלויז פאָרטגעזעצט דעם בלוטיגען בעפרייאונגס־קאַמפף, נאָר איהם אויך געענדיגט, און מיט זיין נאָמען איז פערבונדען די פאָלשטענ־דיגע פאָליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה; עס וואָלט אָבער דאָך נישט ריכטיג זיין, צוצושרייבען דעם דאָזיגען גלענצענדען ערפאָלג בלויז זיין פערזענליכע גרויסקייט. שמעון איז דער לעצטער געוועזען פון אַלע חשמונאים־ברידער, און איהם איז בעשערט געוועזען צו שניידען מיט געזאַנג דאס, וואס זיי האָבען פערזייהט מיט טרע־רען און בלוט! אין איין הינזיכט איז שמעון'ס איצטיגע לאַגע עהנ־ליך געוועזען צו דער, אין וועלכער יהונתן האט זיך געפונען נאָך דעם טויט פון זיין עלטערן ברודער — דעם מכבי, ווי אַנדערש אָבער האט דאס פאָלק איצט אויסגעזעהען און ווי אַנדערש דאס לאַנד! יהודה'ס נאָכפאָלגער האט אין אָנהויב געהאַט אַרום זיך בלויז אַ קליי־נעם הייפעל רעוואָלוציאָנערען; איז אַליין געוועזען אַ פיהרער אָהן וועל־כע ס'איז רעכט און אָהן אַ שום טיטול; האט נישט געהאַט נישט

קיין בעפעסטיגטע פלעצער, נישט קיין אנדערע הילפס=מיטלען און איז בכלל פון אויסוועניג און פון אינוועניג געווען ארומגערינגעלט מיט בלוטיגע שונאים. דאגעגען אבער האט יהונתנ'ס נאכפאלגער איבערגענומען די מלוכה איבער א שטארקען פאלק. ער האט געפונען פאר זיך פעסטונגען, גוט אוועקגעשטעלטע קריעגס=פונקטען, א גוט ארגאניזירטע, שטארקע ארמעע, און געהאט נאר איין=איינציגען פיינד געגען זיך. דערצו האט דער מערדערישער טויט פון דעם בעליעבטען חשמונאים=כהן=גדול נאך מעהר אויפגעוועקט דעם פאלק און נאך שטארקער פונאנדערגעפלאמט אין איהם די שנאה צו דער סורישער ארמעע אזוי, אז שמעונ'ען איז פארגעשטאנען בלויז צו פיהרען און גוט צו אפערירען מיט דעם דאזיגען דאנקבארען מאטעריאל.

און דאס האט דער יונגסטער חשמונאי גלענצענד פערשטאנען. איהם האט דער אלטער מתתיהו נאך בעשטימט פאר איועץ בנוגע צו די מלחמות געגען דער סירישער הערשאפט, און פון דאן אן האט ער נאך זיין יוגענד=פרישקייט און זיין פייערדיגען מוט נישט פערלוירען.

געהאלטען האט ער זיך ביי דער פאליטיק פון זיין ברודער, — אויסצונוצען דעם נעגנער'ס שוואכקייט, דאס לאנד צו בעפעסטיגען און זיינע גרענעצען ווייטער צו ציהען. און זיין ערשטער שריט איז גלייך געווען א אקט פון אונאבהענגיגקייט — ער האט נישט געווארט ביז די אויבערשטע מאכט וועט איהם בעשטעטיגען אלס כהן=גדול. פאראויסזעהענדיג דעם קאמפף, וואס דער דאזיגער שריט וועט מוזען ארויסרופען, האט ער זיך גלייך גענומען פערשטארקען די פעסטונגען פון לאנד און זיי פערזארגען מיט אלעם נויטיגען; דערנאך האט ער זיך פערבונדען מיט דעם ארא‌בגעזעצטען סירישען קעניג דימיטריאס II, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס דער זעלביגער איז זיך אזוי נישט אנשטענדיג בעגאנגען מיט זיין ברודער. ער האט איהם געשיקט א גאלדענע קרוין אלס צייכען פון אנערקענונג און צוגעזאגט מיליטערישע הילף געגען טריפאנען, וועלכער האט אונטער דער צייט גע'הרג'עט זיין קעניגליכען שיצלינג, אנטיוכס V, און אליין פערכאפט דעם טראן; דערביי האט ער אבער פערפליכטעט דימיטריאס'ן צו אנערקענען די פאלשטענדיגע אונאבהענגיגקייט פון יהודה. דער לעצטער האט זיך דערפרעהט מיט דעם פארשלאג, און האט זיך פארמעל אבגעזאגט פון די אלע הערשאפטס=סימנים, וואס די סירישע קרוין האט ביז אהער ארויסגעוויזען בנוגע צו יהודה. פון דעם מאמענט אן האט יהודה אנגעהויבען פריי צו

אָטעמען און — ווי דער כראָניקער דריקט זיך אויס — „דער יאָך פון די געצענדיענער איז אַראָבגענומען געוואָרען פון ישראל'ס האַלז". דאָס פאָלק האָט גלייך אויפגעהערט זיך צו בענוצען מיט דער ציייטרעכנונג לויט די רעגיערונגס־יאָהרען פון דער סעלייקידישער דינאַסטיע, און אָנגעהויבען צו שרייבען אין אַלע עפענטליכע דאָקומענטען (142): „אין'ם ערשטען רעגיערונגס־יאָהר פון כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פאָלקס־העררשער שמעון". די שמחה אין ירושלים איבער דער ערוואָרבענער פרייהייט איז אַזוי געוואַלטיג געווען, אַז די פיהרער פון פאָלק האָבען זיך געפיהלט פערפליכטעט, מיטצוטיילען די בשורה זייערע ברידער אין מצרים.

שמעון אָבער האָט זיך נאָך אַלץ נישט אינגאַנצען זיכער געפיהלט: — דער סירישער גאַרניזאָן האָט זיך נאָך געפונען אין דער שטאָדט־פעסטונג פון ירושלים. ער האָט דעריבער בעלאַגערט די אקרא מיט סאָלדאַטען און זי אַזוי לאַנג געהאַלטען אָבגעשניטען פון דער ארומיגער וועלט, ביז זי האָט געמוזט זיך אונטערגעבען, און דעם 23־טען איר (מאַי, 141) איז פאָרגעקומען די פייערליכע אַריינטרעטונג פון די ירושלים־איינוואוינער אין די טויערן פון דער דאָזיגער מעכטיגער פעסטונגס־קייט, וואָס האָט געשטיקט דעם פאָלק אין אַ משך פון גענויע פיערציג יאָהר און אַ שרעק אויף איהם אָנגעוואָרפען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער פינפאונצוואַנציג־יעהריגער קאַמפף פון יהודה פאַר איהר זעלבסטשטענדיגקייט. אָנגעפיהרט מיט דעם קאַמפף האָט די העלדישע חשמונאים־פאַמיליע, צו וועלכער ס'איז פריער איבערגעגאַנגען דער כהן־גדול־טיטול, און וועלכע איז איצט, צוזאַמען מיט דער ערוואָרבענער פאָליטישער אונאָבהענגיגקייט, ממילא פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ נאַציאָנאַלער הערשער־דינאַסטיע; דאָס פאָלק, וואָס האָט איבערגעטראָגען אויף זיך דעם שווערען יאָך פון פיער מלוכות איינע נאָך דער אַנדערער — די בבלישע, פערסישע, עגיפטישע און גריכיש־סירישע — האָט זיך מיט אַמאָל דערשפירט פריי פון יעדען יאָך, פון יעדען אויסערליכען דרוק, און עס האָט מיט האַרציגער דאַנקבאַרקייט אַלץ (די כהונה־גדולה מיט דער קרוין) אונטערגעטראָגען די בעפרייער, זיך גאָרנישט רעכנענדיג דערמיט, וואָס אין זייערע אָדערן פליעסט נישט דאָס בלוט, נישט פון דוד המלך און נישט פון דעם אַלטען צדוק הכהן. געמיינט האָט דאָס פאָלק גוט: פון אייביג־אָן (פון זיין ערשטען געזעצגעבער ביז די לעצטע סופרים פון

דעם פּערסישען פּעריאָד) האָבען זיך זיינע בעסטע זיהן בעמיהט, איינצופּלאַנצען אין איהם די שטרעבונג צו אַ טעאָקראַטישער רעגירונגספאָרם, צו מענשליכער מאַכט, וואָס זאָל פערקערפּערן מיט זיך דעם אייביגען אידעאַל, דעם געטליכען ווילען, — און עס האָט זיין העכשער אויך פאַר אַ כהן גדול בעשטימט. געמיינט גוט האָבען אויך די ערשטע חשמונאים; אים נאָמען פון דעם יודישען גייסט, פון די פערשוועכטע יודישע הייליגקייטען, זענען זיי געגען דער פרעמדער מאַכט אַרויסגעטרעטען. די רעזולטאַטען פון די ראָזיגע גוטע כונות זענען אָבער גאַנץ אַנדערע געווען. עס איז געוואַקסען די יודישע מלוכה, דאָס יודישע קעניגרייך, און וואָס פעסטער ס'איז געוואָרען די מאַכט אין די הענד פון דער נייער דינאַסטיע, אַלץ מעהר איז זי געוואָרען אַ ציעל פאַר זיך; וואָס שטאַרקער ס'איז געוואָרען דער קעניג, אַלץ שוואַכער האָט זיך געשפּירט אין איהם דער כהן גדול... דאָס האָט, נאַטירליך, געמוזט ברענגען צו פערשידענע סכסוכים און קאָנפליקטען, ווי צווישען דער דינאַסטיע און דעם פאָלק, אַזוי אויך צווישען די מיטגליעדער פון דער דינאַסטיע גופא, און ענדליך האָבען אַזעלכע סכסוכים ווירקליך מיטגעווירקט די ענדע פון דער פּאָליטישער חשמונאי'שער מאַכט, ווי פון דער יודישער זעלבסטשטענדיגקייט בכלל — יודען זענען בּיי זייער תורה געבליבען, בּיי דער מאַכט פון גייסט.

צווייטעס קאַפּיטעל.

די חשמונאים־פירשטען שמעון און יוחנן־הורקנוס.

(142)—106

מיט דער הערשאַפט פון דעם ערשטען חשמונאים־פירשט, שמעון, הויבען זיך אָן ליכטיגע, רוהיגע יאָהרען פאַר דער בעפעלקערונג פון יהודה. די איינגענומענע האַפען־שטאָדט יאפא (יפו) האָט רייכער געמאַכט דעם לאַנד נישט בלויז מיט אַ וויכטיגען פערטיידיגונגס־פונקט, נאָר אויך מיט אַ אונגעהויערער קוועלע פון הכנסות. יהודה איז איצט פעראייניגט געוואָרען מיט'ן מיטעללענדישען ים, און האָט פערבונדען האַנדעלסבעציהונגען מיט דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט; דאָס בעפרייטע לאַנד האָט אויפגעלעבט און דאָס פרייע פאָלק האָט זיך צוריקגעקעהרט צו זיין פריעדליכען ארבייטס־לעבען; האַנדעלס־קאַראַוואַנען האָבען זיך געצויגען איבער די וועגען פון יהודה, און פאָהנען פון האַנדעלס־שיפען האָבען געפלאַטערט איבער די וועלען פון יהודה'שע וואַסער'ן. רייך איז דאָס פאָלק געוואָרען און מעכטיג האָט עס זיך געפיהלט; די איינגענומענע שטעדט (גזר) און פעסטונגען האָבען געשיצט די גרענעצען פון לאַנד און זיי בעוואָרענט פון יעדען אויסערליכען אָנפאַל.

„זיי (די יהודה'ער) האָבען זיך איצט אין פריעדען געקענט בעאַרבייטען זייער ערד; די ערד האָט אַרויסגעגעבען איהרע תבואות, און די בוימער — זייערע פרוכטען; די אַלטע לייט זענען געזעסען אין די גאַסען און געשמועסט וועגען דער גוטער לאַגע פון לאַנד. די יונגע לייט

האָבען זיך אויסגעפּוצט אין קריעגערישע קליידונגען. די שטעדט האָט ער (שמעון) בעוואָרנט מיט שפּייז און די פעסטונגען — מיט כלי-זין, און זיין נאָמען האָט זיך געטראָגען איבער אַלע עקען פון דר'ערד... יעדערער איז זיך געזעסען אונטער זיין ווייַנשטאָק און אונטער זיין פייַ-גענבוים, פון קיינעם נישט געשטערט... שמעון האָט געהאָלפען אַלע אונגליקליכע פון זיין פאָלק... ער האָט דעם בית המקדש בעפּוצט און פערדאָפּעלט זיינע כלים..."

מיט אַזעלכע אידילישע פאַרבען מאָלט „דאָס ערשטע בוך פון די מכבי'ער" דאָס לעבען אין יהודה פאַר שמעון'ס צייטען. דער לעצטער האָט נישט אויפגעהערט צו בעפעסטיגען דאָס לאַנד און זיך אייַנצושטע-לען פאַר דער מינדעסטער פּאָזיציע, און דאַגעגען איז דאָס פאָלק אַליין דורכגעדרונגען געוואָרען מיט זיין נאַטירליכער פרומקייט און פריעדליכ-קייט, און האָט אָפּט נישט אַנערקענט זאָגאַר די נויטיגקייט פון אַזאַ אונ-אויפהערליכען בעפעסטיגונגס-דראַנג. אַזוי האָט דאָס פאָלק געוואָלט איינ-גאַנצען פערניכטען די מויערן פון דער אקרא, ווייַל איהרע הויכע טו-רעמס האָבען איבערגעשטיגען דעם באַרג פון בית-המקדש, ווערהענד שמעון האָט געזעהען אין זיי אַ גלענצענדען פערטיידיגונגס-פּונקט אין פאַל פון אַ מלחמה, און האָט זיי נישט געוואָלט פערניכטען. ער האָט דערי-בער אויסגעאַרבייט אַ פּשרה-פּלאַן: די שפּיצען מיט די טורעמס זאָלען אַראָבגעטראָגען ווערען, און די מויערן מיט די הויפען און פלעצער זאָ-לען בלייבען. דאַן האָט מען אויך דעם פערהאַסטען נאָמען פון דער פעסטונג געענדערט, און איהם פערביטען מיט דעם נאָמען, וואָס נחמיה האָט נאָך געהאַט אייַנגעפיהרט, בירה (באַריס). אין דעם דאָזיגען איבערגעענדערטען פּלאַץ האָבען די יהודה'אישע סאָלדאַטען געהאַט זייער קוואַרטיר און זייער וואָפען-אַרסענאַל, און דאָ, אַרומגערינגעלט פון זיין איבערגעגעבענעם חיל, האָט שמעון אויך זיין וואוינונג אייַנגעריכטעט.

גינסטיג פאַר יהודה איז געווען אויך די לאַגע אין סוריען; דאָרט האָט מען זיך ווידער געשלאָגען פאַר דער קרוין, און יהודה האָט דערפון אין צווייען פערדיענט: ערשטענס, איז דערווייַל די סורישע מלוכה אַלץ מעהר אָבגעשוואַכט געוואָרען; און צווייטענס, האָט זי יהודה צורוה געלאָזען. אינגאַנצען נייטראַל האָט אָבער שמעון דאָך נישט געקענט בלייבען; דער קאַמפּף אין סוריען האָט זיך איצט גע-פיהרט צווישען דימיטראָס דעם II-טענס ברודער, אַנטיוכס סידעט, און דעם פריהערדיגען אוזורפּאַטאָר טריפאָן. שמעון'ען איז, נאַטיר-

ליך, געגאַנגען אין דעם, איינגאַנצען צו דערשלאָגען דעם מערדער פון זיין ברודער, און ווען אַנטיוכס האָט בעלאַגערט טריפאָנ׳ען אין דער פיניקישער פעסטונג דור, האָט איהם שמעון געשטיצט מיט סאָלדאַטען, מיט געלד און מיט שפייז-מיטלען. אַנטיוכס האָט דערפאַר בעשטעטיגט די אַלע פרייהייטען, וואָס זיין ברודער האָט געשענקט יהודה (240), און האָט נאָך דערצו בעפעסטיגט דאָס רעכט פון יהודה, אויסצוגיעסען אייגענע מטבעות.

אין יענער צייט האָט שמעון נאָך איין שריט געמאַכט, מיט דעם צוועק, צו פערזיכערן די אינטערנאַציאָנאַלע לאַגע פון יהודה. שווער איז צו זאָגען, וואָס עס וואָלט סוף כל סוף ווערן פון דער פערהעלטנימעסיג-קליינער יודישער מלוכה, ווען איהר ערשטער זעלבסטשטענדיגער פיהרער וואָלט דעם דאָזיגען שריט ניט מאַכען; דאָס אָבער איז זיכער, אַז אָט דער געמאַכטער שריט האָט דירעקט געפיהרט צו דעם שפּעטערדיגען אונטערגאַנג פון יהודה. שמעון האָט איינמאָל פאַר אַלע מאָל געוואָלט איינגאַנצען בעפרייען דאָס לאַנד פון די קליינע סורישע טיראַנען און האָט בעשלאָסען, אָנצוטרויען יהודה׳ס גורל יענעם פאָלק, וואָס איז געווען לויט זיין עצם נאַטור און אַ דאַנק זיין אונערזעטליכער תאוה איינצונעהמען אַנדערע און זיי איינצושלינגען אין זיין אונגעהויערען אָרגאַניזם, — געגען יעדער נאַציאָנאַלער פרייהייט; פון די קליינע סורישע טיראַנען האָט ער דאָס לאַנד בעפרייט, און עס צוגעטראָגען יענעם מעכטיגען טיראַן, רוים, וואָס האָט די איהם איבערגעגעבענע פעלקער קושענדיג און אומאַרמענדיג — דערשטיקט. ער האָט געשיקט אַ דעפּוטאַציע קיין רוים, אום צו בעניייען דעם אַמאָליגען אָבמאַך, און דער רוימישער סענאַט האָט דעם פאָרשלאָג אָנגענומען: יהודה איז איינגעשלאָסען געוואָרען אין דעם בונד פון די מלוכות, וואָס די גרויסע רוימישע רעפּובליק האָט פעראייניגט אַרום זיך, און דער סענאַט האָט איהר גאַראַנטירט די אונבעריהרליכקייט פון איהר טעריטאָריום און איהר פּאָליטישע אונאָבהענגיגקייט.

די ביטערע פרוכטען פון דעם אָבמאַך, האָבען אָנגעהויבען אַרויסוואַקסען ערשט אין אַ לאַנגער צייט אַרום, און דערווייל האָט זיך דאָס פאָלק געפרעהט מיט דעם כבוד און בעשלאָסען, אויסצודריקען זיין דאַנקבאַרקייט דעם גרויסען פיהרער אין אַ פייערליכען אַקט. דעם אַכטאונצוואַנציגסטען טאָג אין אלול (סעפּטעמער, 140) אויפן 3-טען יאָהר פון שמעונ׳ס הערשען אין ירושלים אַלס כהן-גדול, האָט זיך דאָס

גאַנצע פאָלק מיט די כהנים, עלטסטע און אַלע פאָרשטעהער, פערזאַמעלט אַרום בית־המקדש און בעשלאָסען, אָנצוערקענען שמעון׳ען פאַר דעם העכסטען פיהרער פון פאָלק און איבערצולאָזען איהם און זיינע קינדער ביז משיח וועט קומען דעם טיטול כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פירשט; שמעון זאָל, אַלס אויסגעצייכענטער פון פאָלק, טראָגען אַ פורפור־מאַנטעל מיט גאָלדענע בעפוצונגען, אַלע עפענטליכע דאָקומענטען זאָלען אין זיין נאָמען אויסגעשטעלט ווערן; ער זאָל דאָס רעכט האָבען, צו בעשליעסען וועגען קריעג און פריעדען און וועגען בעאַמטע אין לאַנד, און זאָל דער איינציגער האָבען צו זאָגען איבער די וואָפען און פעסטונגען, ווי אויך איבער דעם בית־המקדש מיט זיינע הייליגקייטען. דער דאָזיגער בעשלוס פון פאָלק איז אויסגעקריצט געוואָרען לזכרון אויף קופערנע טאָוולען, און זיי זענען בעהאַלטען געוואָרען אין אַרכיוו פון בית־המקדש. צו יענער צייט האָט מען אָנגעהויבען אויסגיסען אין יהודה אויך אייגענע מטבעות. יעדע מטבע האָט געטראָגען אויף איין זייט דעם אויפשריפט „שקל ישראל“ מיט דער אָנגעבונג פון איהר ווערט, און אויף דער צווייטער זייט נאָך אַ אויפשריפט: „ירושלים הקדושה“; אויף יעדער מטבע האָט זיך געפונען אויך די צאָהל פון יאָהר, רעכנענדיג דעם אָנהויב פון שמעון׳ס הערשען אין לאַנד, און עטבלעמען פון כהונה: מאַנדעל־צווייג, ווייַנרויך, אגלע־געל מן, אַטרומייט א. דגל. די אותיות פון די דאָזיגע אויפשריפטען זענען געווען אַלט־העבּרעאישע אָדער שומרוני׳שע, וועלכע זענען בעקאַנט געווען צווישען די אַרום־וואוינענדע פעלקער.

עטליכע יאָהר כסדר האָט אין יהודה געהערשט גליק און פריעדען דערנאָך איז ווידער פאָרגעקומען עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט אַזוי ווי אויסגעפּרובט די שטאַרקייט פון פאָלק, צי זי איז נאָך נישט איינגעשלאָפען. אנטיוכס סידעט האָט מיט שמעון׳ס הילף בעזיעגט טריפאָנען און זיך געפיהלט פעסט אויף דעם סירישען טראָן; דאַן האָט איהם אָנגעהויבען אויפצופאַלען אין די אויגען די גרויסקייט פון דער געוועזענער סירישער וואַסאַלין, און ער האָט זיך גענומען מאָהנען ביי יהודה אַלטע חובות. ער האָט געשיקט צו שמעון׳ען זיין קריעגספיהרער קענדעבאַיאָס פון הירקאַניען מיט דער טענה, אַז ער, שמעון, האָט זיך צוגענומען אָהן אַ שום רעכט די סירישע שטעדט יפו און גזר און די אקרא פון ירושלים, און דאַרף זיי צוריק אומקעהרען דער סירישער קרוין אָדער בעצאָהלען פאַר זיי טויזענד טאַלאַנטען. שמעון האָט אויף דעם

געענטפערט, אז די דאזיגע ערטער האבען שוין אמאל אנגעהערט צו יהודה און ער האט זיי בלויז צוריק אבגענומען, נאר, אום אויסצומיידען ווייטערדיגע סכסוכים, איז ער גרייט צו געבען הונדערט טאלאנטען. דאן האט אנטיוכס בעשלאסען זיך צו נעהמען פאר'ן געוועהר, און האט אריינגעשיקט דעם זעלביגען קענדעבאיאס קיין יהודה מיט א גרויסער מחנה פוס-געהער און רייטער. שמעון, ווידער, פון זיין זייט, האט זיך אויך צוגעגרייט צו א הארטנעקיגען קאמפף, און אזוי ווי ער אליין איז שוין זעהר אלט געווען, האט ער בעשטימט פאר קריעגספיהרער זיינעביידע זיהן יוחנן און יהודה. דער שונא האט זיך שוין געהאט אריינגעריסען טיעפער אין לאנד און געפייניגט און געטוידט די איינגע-נומענע איינוואוינער; איהם איז אבער נישט לאנג בעשערט געווען אזוי צו ווילדעווען: ביי דער שטאדט עקרון האבען איהם די יודישע קריעגס-פיהרער געטראפען, און דארט האבען זיי איהם מיט זיין מחנה איינגע-צען צושלאגען; די אנטלאפענע האט יוחנן נאכגעיאגט ביז דער שטאדט אשדוד און האט זיך מיט נצחון אומגעקעהרט קיין ירושלים. דאס איז געווען דער לעצטער קריעגס-אקט פאר שמעון'ס לעבען, און די גלענ-צענדע פאלגען זיינע האבען דעם אלטען פיהרער איבערצייגט, אז ער מעג זיך פערלאזען אויף זיינע זיהן: — זיי וועלען וויסען צו שיצען די מאכט פון יהודה.

ווידער האט דאס פאלק פריי אבגעאטעמט, און צוזאמען מיט איהם האט געהאפט רוהיג צו פערברענגען דעם לעצטען טייל פון זיין קריעגערישען לעבען אויך דער אלטער פיהרער; איהם איז אבער בע-שטימט געווען אויך צו שטארבען נישט נאטירליך, ווי דאס איז געווען דער פאל מיט אלע זיינע פיער ברידער. ער האט געהאט א איידים מיט'ן נאמען פטאלאמעאוס בן האבוב, וועלכען ער האט בעשטימט פאר א פיהרער פון דעם יריחו-ראיאן. דאס איז אבער דעם עהרגייציג-פטאלאמעאוס ווייניג געווען — איהם האט זיך געוואלט אב'ירשה'נען די גאנצע אויבערשטע ממשלה איבער יהודה, זיך שטיצענדיג אויף זיינע סאלדאטען און אויף דער הילף פון אנטיוכס סידעט. צו דעם דא-זיגען פערברעכערישען צוועק האט ער זיך בענוצט מיט דעם מערדעריש-שענדליכען מיטעל, וואס פלעגט זיך דאן געוועהנליך פראקטיצירען אין די אזיאטישע הויפען; ארומפאהרענדיג בעזעהען דאס לאנד, אום זיך נעהנטער צו בעקענען מיט דעם לעבען און די בעדערפעניששען פון פאלק, האט זיך דער גרייז-גרויער שמעון אבגעשטעלט אין דער פעסטונג דגון,

ניִשט ווייט פון יריחו , וואו זיין איידים האט זיך געפונען (שבט 135) . בעגלייט האבען איהם אין וועג זיין פרוי און זיינע צוויי יונגערע זיהן יהודה אין מתיתיהו , און ווען די הויכגעשטעלטע געסט האבען זיך אונטערגעהאלטען אויף דעם גרויסארטיגען מאלצייט , וואס דער איידים האט לכבוד זיי איינגעאָרדענט , און זיך גאנץ גוט געפיהלט אין דעם נאָהנטען פאמיליען=קרייז , זענען שמעון מיט זיינע צוויי זיהן בעפאלען און געטוידט געוואָרען פון פטאלאמעאוס'ן מיט זיין רויבערישער משרתים=באנדע. דער מערדער האט גלייך ארויסגעשיקט שלוחים צו דעם סירי'שען קעניג , יע=נער זאל איהם שטיצען מיט סאלדאטען; דאן אויך שלוחים קיין גזר , וואו יוחנן האט זיך אויפגעהאלטען, אום אויך דאס לעצטע צווייגעל פון דעם פרעכ=טיגען השמונאים=בוים אבצוהאקען ; און ענדליך אויך קיין ירושלים — אום איינצונעהמען פאר זיך די שטאדט מיט'ן בית המקדש . זיין מערדערישער פלאן האט זיך איהם אבער ניִשט איינגאנצען איינגעגע=בען :— איינער פון פעסטונגס=סאלדאטען איז גלייך געלאָפען קיין גזר , וואו ער האט געבראכט די בשורה פון דער שענדליכער רציחה , אזוי , אז די געדונגענע מערדער זענען גלייך ביי זייער אנקומען אין שטאדט געכאפט און בעשטראפט געוואָרען ; יוחנן האט בעוויזען אנצוקומען פריהער פון פטאלאמעאוס'עס שלוחים אויך קיין ירושלים , וואו דאס גאנצע פאלק האט איהם מיט בעגייסטערונג אויפגענומען , און ווען דער רוצח בן=האבוב איז צוגעקומען מיט מיליטער צו די טויערן פון שטאדט , האט מען איהם שוין פערשפארט דעם וועג , און ער איז געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען צוריק אין זיין פעסטונג דגון , לאזענדיג ביי זיך אלס געפאנגענע זיין שוויגער — יוחנן'ס מוטער .

דער לעצטער האט איהם אבער ניִשט געלאזען אזוי רוהיג זי=צען , און זיין ערשטע ארבייט , איבערנעהמענדיג די רעגירונג אי=בער'ן פאלק , איז געווען צו פערפאלגען דעם שענדליכען רוצח פון זיין פאטער און זיינע ברידער . ער האט זיך געשטעלט אן דער שפיץ פון א פעסטער ארמעע , און איז אוועק בעלאגערן פטאלאמעאוס'ן מיט זיין פעסטונג ; דא אבער האט זיך אבגעשפיעלט די שרעקליכס=טע טראגעדיע , פון וועלכער די מענשליכע ווירקליכקייט ווייסט צו דערצעהלען , און וועלכע האט אינגאנצען פאראליזירט זיין בעלאגע=רונגס=טעטיגקייט : ביי יעדען נעהנטערן צוטריט צו דער פעסטונג פון יוחנן'ס ארמעע , האט דער מערדער ארויסגעפיהרט דער געפאנגענער מוטער אויפ'ן שפיץ טורעם און געדראָהעט , זי אראבצוווארפען !

לאנג איז דער געפייניגטער זוהן ביי דער פעסטונג געשטאנען און האט נישט געוואגט נעהנטער צוצוגעהן, חאטש די אלטע חשמונאים-מוטער האט, ווי די לעגענדע דערצעהלט, איהם אויפגעמונטערט און געשריען צו איהם ער זאל זיך נישט רעכנען מיט איהרע ליי-דען, און בעכ״ר דעם מערדער פון איהר מאן און קינדער בעשטרא-פען; און ענדליך האט ער די בעלאגערונג אויפגעגעבען. דאס האט אבער נישט געשטערט פון דעסטוועגען דעם מערדער צו טוידטען דער אלטער מוטער, און אליין איז ער אנטלאפען קיין פילאדעלפיע, די אמאליגע הויפט-שטאדט פון עמון (רבת-עמון), וואו ער איז שפורלאז פערשוואונדען געווארען. די ביינער פון דעם אלטען פיהרער זענען דאן איבערגעפיהרט געווארען אין זיין געבורטס-שטאדט מודעים, וואו דאס פאלק האט זיי בעגראבען אין דער פאמיליען-מערה פון די חשמונאים. איבער דער דאזיגער מערה האט שמעון נאך פאר זיין לעבען געלאזען אויפשטעלען א הויכען טורעם, פון ווייסען, פאלירטען מארמאר-שטיין, וואס האט זיך געזעהען ווייט אי-בער'ן וואסער און געדיענט אלס ליכט-זייל פאר די ים-רייזענדע.

דער נייער פיהרער און כהן גדול, יוחנן הורקנוס, איז צוריקגע-קומען קיין ירושלים, און דא האט איהם ווידער ערווארטעט זעהר א שווערער צוזאמענשטוס. נאך דער מפלה פון זיין קריעגס-פיהרער, האט זיך אנטיוכס אליין געשטעלט בראש פון א גרויסער ארמעע, מיט וועלכער ער האט זיך געלאזען מארשירען צו דער הויפט-שטאדט, איבערלאזענדיג נאך זיך אין יהודה אויף זיין גאנצען וועג — טויט און פערוויסטונג. יוחנן, וועלכער האט זיך אונערווארטעט דערוואוסט פון דעם אנפאל בעת דער בעלאגערונג פון דגון, האט זיך געפיהלט צו שוואך, אום ארויסצוטרעטען אנטיוכס'ן אנטקעגען, און בעשלאסען, צו בלייבען אין דער גוט-בעפעסטיגטער הויפט-שטאדט. דאן האט אנ-טיוכס ארומגענומען די שטאדט פון אלע זייטען, און זי אבגעשניטען פון דער גאנצער וועלט. אפט האבען זיך קליינע גרופעס פון די בע-לאגערטע ארויסגעריסען פון שטאדט און פערארוזאכט בעדייטענדע חורבונות אין דער בעלאגערונגס-ארמעע, וועלכע האט, אויסער דעם, געליטען אויך פון וואסער-מאנגעל. די בעלאגערטע, ווידער, האבען אנגעהויבען שפירען מאנגעל אין שפייז-מיטלען, און אזוי ווי דער דא-זיגער צושטאנד האט צוגענומען א גאנצען זומער, און די סורער האבען נישט געזעהען פאר זיך קיין מעגליכקייט, איינצונעהמען די שטאדט

מיט'ן שטורם, זענען ביידע זייטען גענויגט געווען איבערצורייסען דעם קריעג, און א קורצע צייט פאר דעם יום-טוב סוכות האט הורקנוס געשיקט בעטען וועגען א וואפענשטילשטאנד איבער די טעג פון יום-טוב. אנטיוכס האט נישט בלויז ערפילט דעם דאזיגען פערלאנג, נאר אויך אריינגעשיקט, צו אלעמענס איבערראשונג, פערשיעדענע רייכע מתנות פאר דעם יום-טוב'דיגער עבודה אין בית-המקדש. דאס האט געבראכט דערצו, עס זאלען אנגעהויבען געפיהרט ווערן אונטערהאנדלונגען וועגען א שלום. אנטיוכס האט געפאדערט, אז די יהוד'ער זאלען איהם אבגעבען דאס געוועהר; צאהלען א געוויסען מס פאר די פעסטונגען יפו, גזר און בית-צור און ענדליך, לאזען אריינפיהרען א סורישען גארניזאן אין ירושלים. זעהענדיג זיך געצוואונגען, האט יוחנן די ערשטע פונקטען אנגענומען; פון דעם לעצטען אבער האט ער זיך ענטשלאסען אבגעזאגט, און ענדליך איז געבליבען, ער זאל אויסצאהלען אנטיוכס'ן דערפאר פינף הונדערט טאלאנטען און איהם געבען א געוויסע צאהל געפאנגענע; דערצו האט אנטיוכס צושטערט אויך די אויבערשטע טיילען פון די שטאדט-מויערן. אזוי זענען די פינסטערע וואלקענס, וואס האבען א שרעק אנגעווארפען אויף יהודה, אריבער אהן א בעדייטענדען שאדען פאר'ן לאנד.

די מפלה פון יהודה אין דעם קאמפף געגען אנטיוכס'ן האט ביי איהר פיהרער דעם מוט נישט אבגענומען. ער האט זיך גלייך גענומען צוריק בעפעסטיגען די אבגעשוואכטע קרעפטען, און צוזאמען דערמיט אויך אויסגעפרובט דעם טראדיציאנעלען מיטעל, מיט וועלכען עס האבען זיך בענוצט אלע חשמונאי'שע פיהרער איינער נאכ'ן אנדערן: ער האט אוועקגעשיקט א דעפוטאציע קיין רוים, אום צו בענייען דעם אלטען אבמאך. די דעפוטאציע איז פריינדליך אויפגענומען געווארען און דער סענאט האט שריפטליך בעשטעטיגט, אז אנטיוכס מוז צוריק אומקעהרען יהודה די אלע פלעצער, וואס ער האט איינגענומען און האט קיין שום אויבערשטע רעכט נישט איבער יהודה און איהרע איינוואוינער 132. אנטיוכס, ווידער, האט דערווייל אונטערגענומען א נייעם קריעגס-צוג געגען די פארטהאנער, וועלכע האבען אויך אנגעהערט פריהער צו דער סירישער קרוין און וועלכע האבען זייט צעהן יאהר געפאנגען געהאלטען זיין ברודער דימיטריאס, און דא האט זיך דאס גליק פון איהם אבגעקעהרט: זיין ארמעע איז צושלאגען געווארען און ער אליין האט זיך פון א פעלזען אראבגעווארפ-

פען, אום אויך נישט געפאנגען צו ווערן. אויף דעם סורישען טראָן איז דאַן ווידער אַרויף דימיטראָס (פון 128 ביז 125), וועלכען די פאַרטהאַנער האָבען בעפרייט; ער איז אָבער פערהאַסט געווען ביים פאָלק און נאָכדעם, ווי ער איז צושלאָגען געוואָרען פון דעם נייעם פרעטענדענט אלעקסאנדער צעבינא, האָט ער געמוזט אַנטלויפען. דערמיט האָבען זיך נאָך די אונרוהען אין סוריען נישט געענדיגט: דאָרט האָט מען זיך נאָך אַ לאַנגע צייט געריסען און געשלאָגען אי־בער׳ן טראָן און געענדיגט האָבען זיך די דאָזיגע אַרומרייסעניש־ען צוזאַמען מיט דער ענדע פון דער גאַנצער סעלייקידישער דינאַסטיע.

די דאָזיגע שוואַכקייט פון סוריען האָט דעם פיהרער פון יהודה געגעבען די מעגליכקייט אינגאַנצען צו איגנאָרירען דעם אָפּמאַך, וואָס ער האָט געשלאָסען מיט אַנטיוכס׳ן, און צוריקצושטעלען די פּאָלשטענדיגע אונאָבהענגיגקייט פון זיין לאַנד. ער האָט זיך אָבער דערמיט אַליין נישט בענוגענט; איהם האָט זיך געוואָלט פערברייטערן די גרענעצען פון לאַנד און צוברענגען יהודה צוריק צו דעם אומ־פאַנג, וועלכען זי האָט פערנומען אין די גליקליכע צייטען פון די אַמאָליגע מלכים. צו דעם צוועק האָט ער פאַר אַלעמען געזוכט צו פעראייניגען אַלע אָבגעריסענע טיילען פון דעם יודישען פאָלק און צו פערשטאַרקען זייער בעציהונג צום צענטער, צו ירושלים. די כנסת הגדולה האָט דאַן ווידער (124׳) אַוועקגעשיקט אַ בריעף צו די יודישע קהלות אין מצרים און צו זייער אַנגעזעהענסטען, יהודה אריסטאָבול, דעם קעניג׳ס לעהרער, אין וועלכען זי האָט זיי אויפגעפאָדערט מיטצו־פייערן דעם טאָג פון דער בענייאונג פון בית המקדש.

אַ שטערונג אויף דעם וועג פון דער פּאָלשטענדיגער פּאָליטי־שער און רעליגיעזער צונויפשמעלצונג פון אַלע טיילען פון פאָלק האָבען פאָרגעשטעלט מיט זיך אויך די שומרונים. די דאָזיגע בעפעלקערונג, וואָס האָט פון אייביג־אָן זיך בעצויגען מיט אַזאַ טיע־פער שנאה צו יהודה, האָט פערנומען דעם סאַמע צענטער פון פּאַ־לעסטינאַ, און אויסער דעם, וואָס זי האָט געאָגראַפיש געשטערט דעם דירעקטען פערקעהר צווישען יהודה און גליל, האָט זי בכלל גערייצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה׳ער מיט איהר היכלען טעמ־פעל אויף דעם בארג גריזים, ביי דער שטאָדט שכם. יוחנן הורקנוס האָט דעריבער בעשלאָסען, איינצונעהמען דעם דאָזיגען צענטער פון לאַנד און אונטערטעניג צו מאַכען אויך די צוויי אַנדערע שכני־שע

פיינדליכע שבטים, פון וועלכע יהודה איז אמאל פיעל אויסגעשטא=
גען: די אדומ׳ער פון דרום זייט, און די גריכען פון מזרח זייט.
אום איינצושליסען אזעלכע דריי טעריטאריומס אין די גרענעצען פון
יהודה האט זיך אבער געפאדערט א געוואלטיגע מיליטערישע מאכט,
און יוחנן האט זיך געזעהן געצוואונגען, איינצופיהרען ביי זיך א רע=
גולערע שטארקע ארמעע פון געדונגענע סאלדאטען. די געלד=מיטלען
אויף דעם האט יוחנן, ווי ס׳האט זיך דערצעהלט אין פאלק, גענו=
מען פון דעם אוצר, וואס ער האט געפונען אין דוד המלך׳ס קבר. —

דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון דער נייער ריכטונג
אין דער פאליטיק פון יהודה, — די ריכטונג פון אנפאלען און
איננעהמען, אנשטאט דער ביזהעריגער פערטיידיגונגס=
פאליטיק — איז געווען געווענדט קיין מזרח, אויף יענער זייט ירדן.
דא האט ער בעלאגערט די אמאליגע מואב=שטאדט מ י ד ב א און
זי בעזיעגט. פון דארטין לאזט ער זיך אוועק צו דער הויפטשטאדט
פון שומרון, שכם, און נעהמט זי איין צוזאמען מיט׳ן בארג גריזים,
וואו ער צושמעטערט דעם שומרונ׳ישען טעמפעל, וועלכער איז
שטענדיג געווען, ווי א דארן אין די יודישע אויגען. דער צושטע=
רונגס=טאג פון דעם טעמפעל („יום גריזים“) איז פון דאן אן געווא=
רען א יום טוב: „נישט צו פאסטען, נישט צו טרויערן“ (120).

צוזאמען מיט דעם דאזיגען נצחון פון יהודה איז דער גלאנץ פון
שומרון שוין אויף אייביג פערשוואונדען געווארען. ווי דורך א וואונ=
דער האט זיך א קליינע צאהל מיטגליעדער פון דעם דאזיגען מערק=
ווירדיגען שטאם דערהאלטען ביז צו דער איצטיגער צייט; דאס איז
אבער נישט מעהר, ווי א עלענדער שאטען, וואס האלט זיך קוים
ביי זיינע רעליגיעזע טראדיציעס, און „וואקעלט זיך צווישען יודענטום
און היידענטום (געצענדיענסט)“. *)

א שווערערן קאמפף האט יוחנן געהאט צו פיהרען מיט די אדומ׳=
ער. דאס איז א קליין פערביסען פאלק געווען, וואס האט נאך פון די
אלטסטע צייטען געטראגען אין הארצען א שנאה צו יהודה, און האט
נישט דורכגעלאזען קיין איינציגע געלעגענהייט איהר שלעכטס צו טאן.
אין א מלחמה=פאל האט די שכנות פון דעם דאזיגען אונאבהענגיגען

*) דובנאוו.

פאלק, וואס האט זיך אריינגעשניטען אין דעם דרום-טייל פון לאנד, פארגעשטעלט מיט זיך א גרויס געפאהר, ווייל די פערביסענע אדומ'ער האבען גערן דורכגעלאזען דעם שונא'ס ארמעע דורך זייער לאנד און אזויערנאך געעפענט פאר איהם דעם קירצסטען וועג צו דער יהודה'שער הויפטשטאדט. הורקנוס האט דעריבער גענומען אויף זיך די מיסיע, זיי אונשעדליך צו מאכען, און האט בעלאגערט זייערע צוויי פעסטונגס-שטעדט **חדרה** און **מרשה**, נישט וויים פון חברון. די בעלאגערטע אדומ'ער האבען זיך געמוזט אונטערגעבען, און ווען דער פיהרער פון יהודה האט זיי פארגעלעגט, אדער זיך מגייר צו זיין, אדער אויסצעוואנדערן פון לאנד, האבען זיי זיך אבגעשטעלט אויף דאס ערשטע. דער גרעסטער טייל פון זיי האט זיך געלאזען מל'ן, זייערע געצענטעמפלען האט מען צושטערט און זיי האבען זיך אויסערליך גערעכענט פון דאן אן פאר יודען — **יעקב** מיט **עשו**'ן האבען זיך פעראייניגט, און דער **עלטערער** ברודער האט געדיענט דעם **יונגערען**! דאס איז א גלענצענדער נצחון געוועזען, און כמעט דער ערשטער פאקט אין דער יודישער געשיכטע פון אסימילירען אין זיך א גאנצען פאלק און **צווינגען** איהם, אנצונעהמען דעם יודישען גלויבען; באלד אבער האט זיך דער איינגעשלונגענער קערפער שטארק אנגעהויבען צו פיהלען אין דעם יודישען ארגאניזם, און — מיט טיעפע, שמערצליכע וועהטאגען. אונגליק און בלוטפערגיעסונג האבען די דאזיגע פערויודישטע אדום'ס קינדער מיט זיך אין יהודה מיטגע-בראכט, און ווען יודען וואלטען דאן האבען צווישען זיך א וויים-זיכטיגען **נביא**, וואלט ער געגאנגען איבער די פרעהליכע גאסען פון ירושלים און פאר דעם בעלויכטענעם חשמונאי'שען פאלאץ און וואלט מיט א צעוועהטאגט הארץ געשריען צו די פערשכור'טע „זיגער": עס וועט קומען א טאג, און דער טראן פון די חשמונאים וועט צושמע-טערט ווערן, און בלוט וועט פליסען טייכען-וויין אין די גאסען פון יהודה, און יודען וועלן פערטריבען ווערן אין אלע עקען פון דער וועלט — דורך די הענד פון **אדומ'ער** און **רוימ'ער**!...

דער נצחון איבער די אדומ'ער האט באלד ארויסגערופען א נייע קריעג מיט דער שטאדט **שומרון**, וואס איז געוועזען בעוואוינט פון מאקעדאניער און סוריער. הורקנוס האט בעזעצט א גרופע אדומ'ער נאהנט פון דער שטאדט, און זיי זענען אלע מאל בעפאלען געווארען פון זייערע שטאדטישע שכנים; ער האט דאן ארויסגעשיקט אהין

מחנה סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון זיינע צוויי זוהן אריסטאָבול און אַנטיגאָן, וועלכע האָבען די שטאָדט בעלאַגערט; און ווען דער סורישער קעניג, אַנטיוכס IX קיזיקען, איז איהר געקומען צו הילף, איז ער פון אַריסטאָבלוס'ן בעזיעגט געוואָרען און האָט געמוזט אַנטלויפען קיין בית=שאן. דאַן האָט ער זיך געווענדעט צו דעם עגיפּטישען קעניג, און בעקומענדיג פון איהם טויזענד מאַן, — זיך נאָכאַמאָל אַריינגעריסען אין יהודה און חרוב געמאַכט עטליכע שטעדט און דערפער; די יהודה'עאישער פּרינצען האָבען זיך אָבער איצט אויך פאַר איהם נישט דערשראָקען און נישט אָבטרעטענדיג פון שומרון, האָבען זיי איהם געצוואונגען אָבצוטרעטען. דער דאָזיגער נצחון האָט אויפ'ן פאָלק אַ געוואַלטיגען איינדריק געמכט, און די לעגענדע דערצעהלט, אַז אין דעם אויגענבליק, ווען די שלאַכט האָט זיך אַזוי גליקליך געענדיגט, האָט דער אַלטער כהן גדול, יוחנן הורקנוס, געטאָן די עבודה פון יום כפור, און אַ בת=קול פון הימעל האָט זיך דערטראָגען צו זיינע אויערן: „דיינע יונגע פּרינצען האָבען בעזיעגט אַנטיוכס'ן!"

דער לעצטער האָט אָבער דעם קאַמפּף נישט אויפגעגעבען און אַריינגעשיקט קיין יהודה צוויי קריגס=פיהרער, קאַלימאַנדראָס און עפּיגראַטאָס, מיט אַ נייער מחנה סאָלדאַטען; האָבען זיי אָבער אויך נישט בעסער געמאַכט. דער ערשטער איז אינגאַנצען צושלאָגען געוואָרען, און דער צווייטער האָט פערראַטען דעם סורישען קעניג און פאַר געלד איבערגעגעבען אינ'ם רשות פון יהודה די שטאָדט בית=שאָן און נאָך אַנדערע פלעצער פונ'ם עמק יזרעאל ביזן באַרג כרמל, וועלכע האָבען אָנגעהערט ביז אַהער צו די גריכען. דערנאָך האָט זיך אויך די שטאָדט שומרון אונטערגעגעבען, און הורקנוס האָט זי געלאָזען ביז צו דעם לעצטען שטיין פערוויסטען, און מיט וואַסער=גראָבענס און קאַנאַלען דורכציהען, אום עס זאָל קיין שפּור נישט בלייבען פון דער אַמאָליגער בליהענדער שטאָדט. דאָס איז פאָרגעקומען דעם פינפאונצוואַנציגסטען טאָג אין חודש חשון (109), און ער איז אַריינגענומען געוואָרען אין דער רייהע פון די נאַציאָנאַלע געדענק=טעג, צוזאַמען מיט די טעג 15 און 16 אין חודש סיון, — די טעג ווען יודען האָבען צוריק געזעצט די שטאָדט בית=שאן און די אַנדערע פלעצער.

אַזוי האָט יוחנן הורקנוס פערווירקליכט די גרויסע פּלענער פון די חשמונאים. די זעלבסשטענדיגקייט פון יהודה איז געווען פעסט געזיכערט.

איהרע שונאים—די סירער, אדומ׳ער, שומרונים, — זענען אממעהר־סטענטייל בעזיעגט געווען; דאס לאנד האט זיך פריי ענטוויקעלט און פאר דעם יודישען פאלק האבען זיך צוריק אומגעקעהרט די טעג פון דוד און שלמה; אלע טיילען פון דעם יודישען פאלק האבען זיך פעראייניגט: עס איז געווארען איין גוף — יהודה, און איין נשמה — דער בית־המקדש.

ווי זיין פאטער, האט אויך יוחנן געלאזען אויסגיסען יהודה׳שע מטבעות, און ווי יענער, איז ער אויך געבליבען ביי דעם טיטול כהן־גדול און פירשט. צווישען די מטבעות, וואס זענען געגאסען געווארען אין זיין צייט, געפינען זיך אנדערע מיט דעם אויפשריפט:

„יהוחנן (הכהן) הגדול וחבר היהודים" (יוחנן דער כהן גדול און די יהוד׳ער־געזעלשאפט), וואס טראגט אויף זיך מעהר א פרייען, רעפובליקאנישען שטעמפעל: די מטבעות ווערען אויסגעגאסען נישט בלויז אין זיין נאמען נאר אויך אינ׳ם נאמען פון פאלק; דאנעגען אבער טראגען אויף זיך א טייל פון זיינע מטבעות אנ׳אנדער אויפשריפט:

יהוחנן הכהן הגדול ראש חבר היהודים (יוחנן דער כהן גדול און דער עלטסטער פון דער יהוד׳ער־געזעלשאפט).

דריטעס קאַפּיטעל.

דאָס אינערליכע לעבען און דער פּאַרטייען-קאַמפּף.

די שטורמישע מלחמות מיט די אַרומיגע פעלקער, וואָס יהודה האָט נישט אויפגעהערט צו פיהרען אין דעם משך פון איבער אַ האַלבען יאָהר-הונדערט, האָבען געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אויך אויף דעם אינערליכען לעבען פון פאָלק. די נצחונות מיט די מפלות, די פריינדליכע און פיינדליכע בעריהרונגען מיט פערשידענע פעלקער און דער איבערגאַנג פונ'ם אָרימען דערשלאָגענעם לעבען צו אַ לעבען פון רייכטום און פרייהייט, — האָבען פונאַנדערגעטרייסעלט אַלע לעבענס-בעגריפען פון פאָלק און אויפגעוועקט אין איהם אַלע זיינע גייסטיגע קרעפטען. צוזאַמען מיט דער ענטוויקלונג און פערטיעפונג פון דאָס אייגענע, פון דאָס פאָלקסטימליכע, האָבען זיך אַריינגעריסען אין דער יודישער גאַס אויך פרעמדע זיטען און לעבענס-פאָרמען; יודען האָבען איבערגענומען פון זייערע שכנים די קריעגס-קונסט, און די פּאַלאַצען אין ירושלים האָבען אָנגעהויבען געבויט צו ווערען לויט די געזעצען פון דער גריכישער אַרכיטעקטור און אין'ם גריכישען סטיל. אויב די ברייטערע מאַסען פון פאָלק האָבען אַליין, מיט זייער אייגענעם אינסטינקט פערשטאַנען, אַרויסצושטופען ביסליכווייז דעם אַראַמעאישען דיאַלעקט פון דער יודישער גאַס און אַריינצוברענגען אָנשטאָט איהם דעם העברעאישען; אויב דאָס פאָלק פלעגט אין דער שפּראַך זינגען זיינע לידער, פיהרען זיינע געשעפטען און זאָגאַר אויך לייענען זיינע מלוכה-

אקטען, — האבען זיינע פיהרער און בכלל יענע אלע, וועלכע זענען געשטאנען בראש פון דעם מלוכה־לעבען זיך בענוצט מיט דער גריכי־שער שפראך, און פיעל פון זיי האבען זיך אפילו אנגעהויבען מיט גריכישע נעמען צו רופען. די דאזיגע מלוכה־מענשען און אריסטאקרא־טען האבען אין אלגעמיין געשטרעבט נאר צו פערגרעסערן די פאלי־טישע מאכט פון יהודה און אויסצושפרייטען איהרע גרענעצען; זיי האבען געזעהען אין יהודה א פאליטישען שטאאט, גלייך מיט די וועלטליכע מלוכות פון די ארומיגע אנדערע פעלקער, — א שטאאט מיט א קעניג, וואס דארף פיהרען מלחמות, פערגרעסערען אלע מאל דאס לאנד מיט די טעריטאריום פון אנדערע פעלקער און שטעהן שטענדיג אויף דער וואך פון דעם אינטערנאציאנאלען פאליטישען לעבען.

אזא מין בליק איז אבער געווען געגען די איבעריגע טראדיציעס פון דער יודישער נבואה, וועלכע האבען זיך נאך דערהאלטען ביי די פרומע קלאסען פון פאלק. אין די דאזיגע קרייזען האט געהערשט די זיכערע איבערצייגונג, אז נישט דאס איז די מיסיע פון דעם יודישען פאלק, צו לעבען אזוי ווי אלע אנדערע פעלקער און צו זיין גלייך מיט זיי; די יודישע געזעלשאפט האט, לויט דער מיינונג, געדארפט פערנעהמען א גאנץ בעזונדער פלאץ צווישען דער רייהע פון די אנדערע פעלקער, און זיך איינגאנצען שטיצען נישט אויף קיין פאליטיק און נישט אויף קיין מלחמה־גבורות, נאר אויף די יסודות פון דער תורה, פון דער רעליגי־עזער מאראל, פון „גאט'סווארט". יודען דארפען זעלבסטשטענדיג זיין, אום זיי זאלען קענען לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און היטען זייערע נאציאנאלע אייגענטימליכקייטען; קוים אבער האבען זיי דאס ער־רייכט, דארפען זיי שוין מעהר קיין מלחמות נישט פיהרען, דארפען זיי שוין קיין אויסערליכע פאליטיק נישט טרייבען, נאר היטען און אויפהוי־בען ביז צו דער העכסטער מדרגה די איינענטימליך־יודישע סאציאלע ארדנונג, וועלכע איז פון גאט אליין ספעציעל בעשטימט געווארען פאר זיין „אויסדערוועהלטען פאלק".

און אט, אויף דעם באדען פון דער מיינונגס־פערשידענהייט הא־בען זיך אויסגעבילדעט דריי פארטייען: די **איסיים**, די **פרושים** און די **צדוקים**. די ערשטע האבען זיך אויסגעטיילט פון די חסידים (חסידים הראשונים), וועלכע האבען זיך צוריקגעצויגען פונ'ם גאנצען טומעל, פון די אלע מלחמה־געשרייען און בכלל פון דעם גאנצען וואַ־בענדיגען לעבענס־גערויש, אום זיך איבערצוגעבען איינגאנצען די העכע־

־ע אינטערעסען פון גייסט און צו לעבען „מיט גאָט“. די מיטגליעדער פון דער דאָזיגער סעקטע, וועלכע איז בכלל געשטאַנען העכער פון יענער געזעלשאַפטס־פאָרם און פון יעדען סאָרט בירגערליכען צוזאַמענלעבען, האָבען זיך איינגעאָרדענט אַ גאַנץ בעזונדערן ישוב אין די בערג און אין די מדבריות, וואו זיי האָבען געלעבט אַלס ברודער־געמיינדע לויט בעזונדער־ע געזעצען.

נישט אַלע פרומע האָבען אָבער געפונען פאַר ריכטיג צו געהן מיט דעם וועג פון אָבזונדערן זיך און אַנטלויפען פון לעבען. די מעהרהייט פון דער פרומער יודישער אינטעליגענץ האָט גאַנץ אַנדערש פערשטאַנען דעם בעגריף פון דער יודישער תורה. די תורה הייסט יעדען יודען לעבען מיט גאָט; דאָס הייסט אָבער נאָך נישט, אַז ער דאַרף אַנטלויפען פון לעבען. בלייבען אין פאָלק, שאַפען, אַרבייטען, בויען, אויסניצען אַלע געביטען פון לעבען און אויסבילדען אַזאַ געזעלשאַפט, וואָס זאָל זיך שטיצען אינגאַנצען אויף דער תורה און פערקערפערן מיט זיך גאָט׳ס ווילען, — דאָס איז דער זין פון די אייביגע יודישע נבואה־אידעאַלען. און ווייל די עקסיסטענץ פון אַזאַ מין געזעלשאַפט איז נאָר דאַן זיכער, ווען דאָס לאַנד געפינט זיך נישט אונטער דעם יאָך פון אַ פרעמדער, געצענדינערישער אמונה, — דאַרף מען היטען די אונאָבהענגיגקייט פון יהודה און זי פערטיידיגען מיט אַלע געזעצליכע מיטלען, דאָס איז געוועזען דער געדאַנקען־גאַנג פון דער צווייטער, נאַציאָנאַל־רעליגיעזער פּאַרטיי — פון די **פּרושים**.

אַנטקעגען דער דאָזיגער פּאַרטיי, וועלכע האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך די מעהרהייט פון פאָלק, זענען אַרויסגעטרעטען די פּאַקטישע בעוועגער פון דעם מלוכה־מעכאַניזם: די דיפּלאָמאַטען, קריעגס־פיהרער און שטאַאַטס־בעאַמטע. שטיצענדיג זיך אינגאַנצען אויף אַ רעליגיעזען יסוד, האָבען די פּרושים געמוזט שטעהן דורכאויס דערפאַר, אַז אַלע עפענטליכע אַנגעלעגענהייטען זאָלען זיין שטרענג צוגעפּאַסט צו די געזעצען פון דער תורה און צו די הויכע מאָראַלישע אידעאַלען פון דער נבואה, און די פאָדערונג איז די **וועלטליכע** רעגירונג אַלס **אַזעלכע**, נישט אימשטאַנד געוועזען צו בעפריעדיגען. די פּאַקטישע טעטיגקייט פון אַ מלוכה־מעכאַניזם לאָזט זיך נישט שטענדיג איינשליסען אין די ענגע ראַהמען פון דעם רעליגיעזען געזעץ, און אָט דער קאָנפליקט צווישען דעם אייביגען אידעאַל און דער אַלטעגליכער ווירקליכקייט האָט אַרויסגערופען די צוזאַמענשטעלונג פון דער דריטער פּאַרטיי, — פון די

צדוקים, וועלכע האבען געלעגט מעהר געוויכט אויף די וועלטליכע מלוכה־אינטערעסען, ווי אויף די אינטערעסען פון די אמונה־אידעאלען.

פון די דריי פארטייען האבען נאר די לעצטע צוויי זיך אקטיוו בעטהייליגט אינ'ם פאליטיש־געזעלשאפטליכען לעבען פון לאנד, און אם־שטארקסטען האט זיך דער געגענזאץ צווישען די ביידע ריכטונגען ענט־וויקעלט אין דער צייט פון יהונתן'ס מלוכה, ווען דאס פאלק האט זיך אבגערוהט פון די אויסערליכע מלחמות.

די פרושים (אבגעשיידטע: פון אנדערע פעלקער, פון זינד) האבען געוואלט זעהען אין יהודה א גייסטיגע רעפובליק, וואו ס'הערשט די רעליגיעזע מאראל, וואו אלץ איז דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון די יודישע געזעצען און טראדיציעס. אבטרעטען פון דער תורה, הייסט פערראטען דעם פאלק, אפילו אויך אין דעם פאל, ווען דאס ווערט געטאן צוליעב די אינטערעסען פון דער מלוכה, — די פרושים זענען איבערצייגט געווען, אז דער גורל פון דער מלוכה אלץ איינס, ווי דער גורל פון יעדען איינצעלנעם מענשען, ליעגט ביי גאט אין די הענד און אז נאר די געטליכע השגחה אליין איז אימשטאנד צו ברענגען דעם יודישען פאלק צרות אדער פריידען.

גאט האט אלץ בעשאפען, גאט איז דער איינציגער האר פון דער וועלט, דער איינציגער פיהרער פון מדינות און פעלקער, און יודען זענען זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, וועלכע דארפען געהן אין זיינע וועגען, היטען זיין תורה און דיענען אלס מוסטער פאר אלע אנדערע פעלקער. און וואס וועלן זיי דערפאר בעקומען? מיט וואס וועט זיי די געטליכע גערעכטיגקייט בעלוינען פאר זייער פרומקייט, פאר זייער גאטספארכטיגער עהרליכקייט? אויף דער פראגע האט די תורה אליין און מיט איר דאס גאנצע ביבלישע יודענטום געענטפערט: וועט איהר פרום זיין, וועט אייך גוט זיין. איהר וועט זיצען אויף אייער ערד, דער רעגען וועט קומען אין זיין צייט, דער ווייןשטאק וועט בליהען און ארויסגעבען זיסע פרוכטען און קיין שונא וועט אייך נישט בעאונרוהיגען און קיינער וועט אייערע קינדער פון אייך נישט אוועקנעהמען — איהר וועט לעבען גליקליך און רוהיג.

דעם איצטיגען בירגער פון דער חשמונאים־מלוכה האט אבער אט די תשובה שוין נישט בעפרידיגט. די בילדער פון דער נאהנטער פער־גאנגענהייט זענען איהם נאך פריש געווען אין זכרון; איהם זענען נאך פאר די אויגען געשטאנען די תליות מיט די אויפגעהאנגענע יודישע מו־

טער׳ס, די מערות מיט די הונדערטער פערבּרענטע אויף קדוש השם, די טויזענדער געפּייניגטע, געשענדעטע און געפאַנגענע, און דאָס האָט שוין אַרויסגערופען בּיי איהם אַ בּיטערען פּראָטעסט אויך געגען דער אונגערעכטיגקייט, וואָס ווייזט זיך כּסדר אַרויס אין דעם אַלטעגליכען לעבען: סטייטש, פאַרוואָס לעבּט זיך דעם רשע גוט און דעם צדיק שלעכט? וואו איז דאָ די הימלישע גערעכטיגקייט?

דאַן זענען די פּרושים געקומען און האָבען ערקלערט, אַז דאָס אמת׳ע לעבען הויבּט זיך אָן ערשט נאָכ׳ן טוידט; די וועלט איז נאָר אַ מין פאָרהויז צום סאַלאָן — יענע וועלט, און דאָרט וועט ערשט די געטליכע גערעכטיגקייט בּעלויהנען דעם צדיק און בּעשטראָפען דעם רשע. דערבּיי „וועלן די צדיקים אויפשטעהן צום אייביגען לעבען (תחית המתים) און די רשעים — צו אייביגער שאַנד", ווי ס׳איז געשריבען אין ספר דניאל. פערשטעהענדיג די גאַנצע וויכטיגקייט פון דער דאָגמע האָבען די פּרושים זי אַריינגענומען אינ׳ם סימטעם פון יודענטום אַלס איינעם פון די עיקרים, אויף וועלכע די יודישע אמונה שטיצט זיך, און בּיסליכווייז האָבען זיך פון דער לעהרע אויסגעבּילדעט נאָך אַנדערע פאָרשטעלונגען און בּעגריפען (השארת הנפש, גיהנם, גן-עדן א. א. וו.), וואָס האָבען שפּעטער אויסגעפילט אַ בּעדייטענדען פּלאַץ אין דער יודישער ליטעראַטור.

צוזאַמען מיט דער שטרענגער פאָדערונג, צוצופּאַסען דאָס גאַנצע אַלטעגליכע, וואָכעדיגע לעבען צו דעם רעליגיעזען געזעץ, — איז אָבער אויסגעוואַקסען אַ נייע שוועריגקייט: די געשריבענע געזעצען פון דער תורה זענען צו קורץ און צו ווייניג געווען, אום אַרומצונעהמען די פערשידענאַרטיגע און פערפלאָנטערטע ערשיינונגען פון דעם איצטיגען לעבען, וואָס האָט זיך פאַר דער צייט אינגאַנצען געענדערט און אָנגענומען אַ גאַנץ אַנדער פאָרם. דאָ זענען ווידער געקומען די פּרושים און אויסגעפילט דעם חסרון; זיי האָבען צוזאַמענגענומען די אַלע זיטען און פאָלקס-מנהגים, וואָס דאָס לעבען אַליין האָט געשאַפען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, און זיי ערקלערט, אויסגעטייטשט און געגעבּען אַ בּעשטימטע, צום איצטיגען לעבען צוגעפּאַסטע פאָרם. די דאָזיגע נישט געשריבענע געזעצען, וועלכע האָבען געלעבּט אין פאָלק און זענען צוזאַמען מיט איהם געוואַקסען, האָבען איצט אַ סך מיטגעהאָלפען צו רעפאָרמירען די יודישע געזעצגעבּונג, נישט אַנגרייפענדיג אין דער זעלבּער צייט איהר אייגענטימליכען און רעליגיעזען גייסט.

און דערביי אליין האבען זיך די פרושים נישט אבגעשטעלט. זיי האבען זיך גענומען אויסטייטשען און ערקלערן די געזעצען פון דער תורה מיט דער הילף פון פערשידענע לאגישע חקירות, און אויף אזא אופן בעקומען די מעגליכקייט, ארויסצודרינגען פון זיי די אלע פראק־טישע געזעצען, וואס די איצטיגע לעבענס־בעדינגונגען האבען געפאדערט. די דאזיגע אויסטייטשונגען און ערקלערונגען זענען ווידער, פון זייער זייט, אויך פערהייליגט געווארען און האבען בעקומען די זעלביגע פער־פליכטונגס־קראפט, וואס עס האבען געהאט אין זיך די איצטיגע „דברי סופרים”, די לאנג פארמולירטע פאלקס־געזעצען. אזוי האט די רע־ליגיעזע דיסציפלין ביסליכווייז און אונבעמערקטערהייד ארומגענומען דאס גאנצע וואכעדיגע לעבען פון פאלק, זיך צופאסענדיג צו דער ענטוויק־לונג פון זיינע בעגריפען און בעדערפעניסען. די אלע געזעצען וועגען שבת און וועגען די יום־טוב׳דיגע תפלות זענען אין יענער צייט בע־שטימט און אויסגעפילט געווארען; עס זענען אריינגענומען געווארען אין דעם רעליגיעזען געזעץ די אלע יום־טובים און היסטארישע פייער־טעג, וועלכע זענען און דער תורה גארנישט דערמאהנט, ווייל דאס פאלק אליין האט זיי איינגעפיהרט, צום אנדענקען פון געוויסע געשעהעניסען אין זיין לעבען. אין די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען פאמיליען־ריינהייט, וועגען די ריינינונגען אין בית־המקדש א. א. וו. האבען זיך די פרושים שטרענג געהאלטען ביי דער טענדענץ פון אבזונדערן יודען וואס מעהר פון דער ארומיגער וועלט, און בנוגע צו די געביטען האבען זיי אנגעהויפט וואס מעהר סיגים און חומרות; דאגעגען אבער האבען זיי איינגעפיהרט זעהר גרויסע פערלייכטערונגען אין דעם שטראף־קאדעקס פון דער תורה. אין דער הינזיכט האבען זיי געזוכט אויס־צוטייטשען דעם געשריבענעם געזעץ אזוי, אז ער זאל זיין צוגעפאסט צו די איצטיגע פאלקס־בעגריפען. אזוי האבען זיי, למשל, שארף גע־קעמפפט נעגען טוידט־שטראף, און דעם בעקאנטען פסוק: עין תחת עין (אנ׳אויג פאר אנ׳אויג) האבען זיי ערקלערט אין דעם זין, אז די תורה מיינט דא נאר א געלד־שטראף.

די פרושים האבען זיך בכלל אויסגעצייכענט מיט זייער שטרענגער געזעצליכקייט, מיט זייער צניעות, מיט זייער מעסיגקייט בנוגע צו פערשידענע לעבענס־תאוות, מיט זייער מילדקייט און גאטספארכטיגער גוטסקייט. איינער פון די בעריהמטע פרושים, יהושע בן פרחיה, וועלכער האט געלעבט (מיט זיין חבר נתאי הארבאלי) אין הורקנוס׳ס

צייט, פלעגט שטענדיג זאָגען: „מאַך דיר אַ רבי'ן, קויף דיר אַ חבר און אורטייל יעדען מענשען צום גוטען." די דאָזיגע גוטע זיטען און דער גאַנצער גאַנג פון'ם פּראַקטישען יודאַאיזם, וואָס האָט זיך געהאַלטען ביי די פרומע קלאַסען נאָך פון עזרא'ס צייטען אָן, האָבען צוגעצויגען צו זיך די ברייטסטע מאַסען פון פאָלק, אַזוי אַז די אינערליכע פערוואַלטונג פון דער מלוכה און פון בית-המקדש האָט זיך געפונען איינגעצען ביי די פּרושים אין די הענד.

דאַגעגען האָבען די הויכע מלוכה-שטעלעס, די אַרמעע-פיהרונג און צוזאַמען דערמיט אויך די רייכטימער און דער אויסערליכער גלאַנץ — זיך געפונען אין די הענד פון די צדוקים. די דאָזיגע אַריסטאָקראַטען זענען געקומען אין אַ נעהנטערער בעריהרונג מיט דער אויסערליכער העלעניסטישער וועלט, און האָבען איינגעפיהרט אין זייער פּריוואַטען לעבען אַ סך העלעניסטישע זיטען און מנהגים. דאָס זענען געווען מענשען מיט הויכער וועלטליכער בילדונג, וואָס האָבען געשטרעבט צו פעראייניגען די אידעען פון דער יודישער תורה מיט דער אויסערליכער שענער פאָרם פון דער העלעניסטישער קולטור, און וואָס מעהר אָבצושוואַכען די מחיצה צווישען יודען און די אַרומיגע קולטורעלע פעלקער. אַלס פּאַטריאָטישע יודען האָבען זיי קודם כל געזאָרגט פאַר דער פּאָליטישער גרויסקייט פון יהודה, פאַר דער אויסשפּרייטונג פון די יהודה'שע גרענעצען און פאַר דער מאַכט פון דעם חשמונאי'שען הויף; דערביי זענען זיי אָבער געווען צו-וועניג דורכגעדרונגען מיט דעם רעליגיעזען געפיהל, אום איבערצולאָזען גאָט אַליין די דאגה פאַר דער אונאָבהענגיגקייט און גרויסקייט פון יהודה. די מלוכה דאַרף פאָרמעל היטען די געשריבענע געזעצען פון דער אייביגער יודישער קאָנסטיטוציע, פון דער תורה; דאָס דאַרף איהר אָבער נישט שטערען צו ענטוויקלען זיך אַזוי, ווי עס פערלאַנגען פון איהר דער צייט-גייסט און די פּראַקטישע אינטערעסען. קוים האָט וועלכער ס'איז פּאָליטישער אָבמאַך אָדער וועלכע ס'איז מלחמה געמוזט אָנריהרען אַ געבאָט פון דער תורה, האָבען זיך די צדוקים שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די מלוכה-אינטערעסען; איבערהויפּט האָט גאָט, נאָך זייער מיינונג, דעריבער געגעבען דעם מענשען אַ פרייען ווילען, כדי ער זאָל זיך אַליין אויסטרעטען זיין לעבענס-וועג, כדי ער זאָל אַליין זיין דער בעל הבית פון זיין גורל, און דער גרויסער בעשעפער פון דער וועלט מישט זיך גאָרנישט אין די מענשליכע אַנגעלעגענהייטען. בעלויהנט ווערט דער

צדיק פאר זיינע גוטע מעשים באלד אויף דער וועלט — מיט די
גוטע מעשים גופא; און דאס זעלבע איז אויך מיט די שלעכטע
מעשים פון די רשעים. גוטע מעשים ברענגען גוטס און שלעכטע —
שלעכטס פאר'ן לעבען גלייך, און מ'דארף גארנישט אנקומען צו קיין
גלויבען אין „תחית המתים" און „יענע וועלט".

נאטירליך, האט אזא מין אנשויאונג שוין נישט געקענט פער־
פליכטען קיינעם צו אפפערן וואס ס'איז פון זיינע איצטיגע לעבענס־
פערגניגענס, און בכלל איינצושליסען דאס גאנצע לעבען אין א רייהע
פון גזירות און סיגים. די צדוקים האבען דעריבער נישט געוואלט
אנערקענען די אלע אויפטועכצען און נייע פערפליכטונגען פון די ניי־
פערהייליגטע פאלקס־מנהגים און מסורות. זיי האבען אוועקגעשטעלט
אלס פרינציפ, אז וויכטיג און הייליג זענען נאר יענע געזעצען, וועלכע
שטעהען דייטליך און אויסדריקליך געשריבען אין די חמשה חומשי
תורה, און די אלע אנדערע פערפליכטונגען, וועלכע זענען מיט דער
צייט געשאפען געווארען, האבען קיין בעדייטונג נישט. דאס האט גע־
בראכט פון איין זייט צו פערשיעדענע פערלייכטערונגען אינ'ם אלטעגלי־
כען לעבען בנוגע צו די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען
ארבייטען אום שבת אדער אום יום־טוב, וועגען פאמיליען־בעציהונגען
און נאך אזעלכע רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען, און פון דער צווייטער זייט
האט עס ארויסגערופען די שרעקליכסטע אכזריות'ן בנוגע צו דער גע־
ריכטס־מאכט, וועלכע האט אויסגעטייטשט די פערעלטערטע שטראפען
פון דער תורה אין זייער בוכשטעבליכען זין.

די מיינונגס־פערשידענהייט צווישען די פרושים מיט די צדוקים
איבער פערשידענע ריטועלע דינים האט זיך אפט פונאנדערגעפלאקערט
אין א ליידענשאפטליכען יכוח. צווישען די פראגען, וואס האבען ארויס־
גערופען אזא מחלוקת, האט זיך געפונען אויך יענע וועגען די מנהגים
פון וואסער־גיסען אויפ'ן מזבח אום סוכות. די פרושים האבען זיך
זעהר הארב בעצויגען צו דער עבודה אין בית המקדש און ארויסגע־
געבען מאסען דינים און גזירות, אום צו פערהיטען די בעריהרונג פון
אונרייינע מענשען און כלים. די צדוקים, דאגעגען, האבען געלאכט
דערפון און צוזעהענדיג, ווי זיי לויפען יעדעס מאל טובל זיין די
מנורה פון בית המקדש, האבען זיי איראניש בעמערקט: „אין גיכען וועלען
די פרושים הייסען טובל'ען אויך די זון אין הימעל!"

°) די צדוקים האבען אין אלגעמיין פארגעשטעלט מיט זיך א קלאס פון טי־

פישע וועלטמענשען, וועלכע זענען שטרענג-קאָנסערוואטיוו בנוגע צו דער פאָרמעלער פרומקייט, און ווילען פונדעסטוועגען נישט דערלאָזען, אז די עטיש-רעליגיעזע בעגריפען זאָלען האָבען א איינפלוס אויף דער ספערע פון די פראַקטישע, פּריוואטע און געזעלשאפטליכע, אינטערעסען"*).

אין א זייט פון די דאָזיגע צוויי פּארטייען, וועלכע האָבען געקעמפפט צווישען זיך פאַר דעם סאָציאלען און רעליגיעזען טיפּ פון דער יהודה'שער מלוכה, איז געשטאַנען די דריטע סעקטע אָדער גרופּע, וואָס האָט אינגאַנצען איינגעאָרדענט איהר לעבען אויף די יסודות פון דער אינדיווידועלער זעלבסט-פערפאָלקאָמענונג און האָט געדיענט אלס יסוד פאַר א גאַנץ נייער ערשיינונג אין דער מענשליכער געשיכטע. דער דאָזיגער אָרדען איז בעשטאַנען פון א בעדייטענדער צאָהל איסיים (פון דעם סירישען וואָרט חעסעי-חסיד), ביי וועלכע דאָס גאַנצע לעבען האָט זיך קאָנצענטרירט נאָר אין די רעליגיעזע אידעען און געפיהלען. דאָס זענען געווען מענשען, וואָס האָבען זיך פערטיעפט אין זיך אַליין, אין זייער איינענער אינערליכער וועלט, און האָבען געזוכט פריהער פון אלץ א רעטונג פאַר דער נשמה.

מענשען הייליגע, ריינע, מיט געוויסע מיסטישע נייגונגען, האָבען זיי געוואָלט הייליג לעבען. די אַלטעגליכע, די וואָכעדיגע, די וועלטליכע וועלט האָט פאַר זיי קיין בעדייטונג נישט געהאַט — לעבען דאַרף דער מענש נאָר אין זיך און נאָר מיט גאָט. אָבטויטען דאַרף דער מענש אין זיך יעדע תאוה, יעדען פערלאַנג, יעדען וועלט-ליכען בעגעהר, און לעבען דאַרף ער ריין, הייליג, זיך בעהעפטענדיג מיט דער אייביגקייט, מיט די העכערע וועלטען.

זיי האָבען זיך דעריבער דערווייטערט פון דעם שטאָדט-טומעל און איינגעאָרדענט זייער ישוב אין די מדבריות. איבערנעהמענדיג אינגאַנצען די ריינהייטס-געזעצען פון די כהנים אין בית-המקדש, און זענענדיג שטרענג אָבגעהיט פון בעריהרען זיך מיט אומריינע, זענען זיי געווען געצוואונגען צו פערקעהרען נאָר מיט זייערע גלייכע, און דאָס האָט זיי געטריבען זיך צו פעראייניגען אין איין אָרדען, וואו יעדערער איז פערפליכטעט שטרענג צו היטען די געזעצען. אום אָנצוקומען אלס מיטגליעד אין דעם אָרדען, האָט דער קאַנדידאַט געמוזט א גאַנצע

*) דובנאָוו.

יאָדר אויסגעפּרובט ווערן, און ערשט דאַן איז ער צוגעלאָזען געוואָרען צו דער צערעמאָניע פון די טבילות. דאַן האָט ווידער געמוזט אוועקגעהן א לאַנגע צייט, און נאָכדעם האָט דער נייער מיטגליעד געמוזט געבען א פייערליכע שבועה, אז ער וועט זיך אונטערגעבען אלע בעפעהלען פון די עלטסטע, אז ער וועט נישט בעהאַלטען קיין זאך פון די „ברידער" און וועט קיינעם נישט אַרויסגעבען די סודות פונ'ם אָרדען; דאָס האָט איהם שוין געמאַכט פאר א פאַקטישען מיטגליעד פון דער געזעלשאַפט און געגעבען דאָס רעכט זיך צו בעטייליגען אינ'ם ברידערליכען מאָלצייט.

די בעל הבתי'שקייט איז ביי די איסיים אינגאַנצען געווען אוועקגעשטעלט אויף קאָמוניסטישע יסודות. יעדער מיטגליעד האָט אריינגעטראָגען אין דער קאַסע פון אָרדען זיינע הכנסות, און דער גאַנצער אָרדען איז אויסגעהאַלטען געוואָרען פון דער אַלגעמיינער סומע. די קליידונג זאָגאר איז אויך געווען די זעלביגע פאר אלע מיטגלידער: ווייסע גראָבע מאַנטלען אום ווינטער, אין לייכטע הילעס אום זומער. דערביי האָט יעדער איינציגער געמוזט פערדיענען אויף זיין לעבען פון פיזישער אַרבייט; א סך פון זיי האָבען זיך בעשעפטיגט מיט ערד-אַרבייט און מיט אַנדערע מלאכות — האַנדלען האָט קיין איסי נישט געטאָרט.

לעבען מיט א פרוי איז דעם איסי ערלויבט געווען, אָבער נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דאָס איז נויטיג, אום קינדער צו האָבען; די מעהרהייט פון די איסיים האָט אינגאַנצען געקוקט אויף דער חתונה, ווי אויף עטוואָס זינדיגעס, קערפּערליכעס, און האָט אויסגעמיטען יעדען פערקעהר מיט א פרוי, זאָגאר אויך — א געזעצליכען.

אזא מין קאָלאָניע האָבען זיך די איסיים איינגעאָרדענט צו מערב זייט פון ים המלח, אין דעם אָאַזיס עין-גדי וואו די פּאַלמען-בוימער האָבען כמעט בעפרידיגט זייערע שפּייז-בעדערפעניסען, און פון דעם דאָזיגען צוזאַמענלעבען שטאַמט אויך דער בעקאַנטער מאמר: „א חסיד זאָגט: דיינס געהערט צו דיר און מיינס געהערט אויך צו דיר". עס זענען ממילא נישט געווען ביי זיי קיין אָרימע און קיין רייכע, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געווען, אז זייער זין האָט זיך ביסלעכווייז בעפרייט פון אַלע ערדישע אינטערעסען, און איז אינגאַנצען פערזונקען געוואָרען אין א ווייטער, טרוימעריש-אידעאַלער וועלט.

די איסיים האָבען זיך אויסער דעם נאָך אויסגעצייכענט מיט

פיעל אַנדערע אייגענטימליכקייטען. ווי די יודען אַמאָל, וואַנדערנדיג אין דער מדבר, האָט אויך יעדער איסיי שטענדיג געטראָגען מיט זיך אַ רידעל, אום אויפצושאַרען די ערד און צו פערדעקען די אונריינקייט, און דערצו איז אין זייער קליידונג אַריין אויך אַ מין פעל־פאַרטוך אָדער האַנדטוך, מיט וועלכען זיי האָבען זיך בענוצט ביי זייערע אָפּטע וואַשונגען. די איסיים פלעגען לייענען קריאת־שמע אין דער פריה צוזאַמען מיט'ן אויפגאַנג פונ'ם מאָרגענשטערן, און נאָך געוויסע כונות און פּאָרבערייטונגען, אין דער צייט פון וועלכע עס איז קיין וואָכעדיג וואָרט נישט אויסגערעדט געוואָרען, פלעגט זיך יעדערער פערזינקען אין זיין תפלה, וואָס איז אייגענטליך בעשטאַנען פון פרייע געפיהלען און האָט געטראָגען דעם כאַראַקטער פון אַ מין ריינער „השתפכות הנפש“. נאָך די תפלות האָבען אַלע געמוזט אַוועקגעהן אַרבייטען, און קומענדיג צוריק פון דער אַרבייט האָבען זיך אַלע ווידער געטובל'ט און אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו דעם אַלגעמיינעם מאָלצייט, וועלכער האָט ביי זיי פערנומען דעם פּלאַץ פון די קרבנות אין בית המקדש.

דער מאָלצייט פלעגט פאָרקומען אונטער דעם סדר: „זיך אָבריינינענדיג, קומען זיי אַריין אין עס־צימער, ווי אין אַ היילינען אָרט. נאָכדעם, ווי זיי זעצען זיך איין שווייגענדיג, לענט דער בעקער אַוועק אַ חלק ברויט פאַר יעדען בעזונדער, און דער קוכער שטעלט אַוועק נעבען יעדען איינציגען אַ כלי מיט איין געריכט. פאַר'ן עסען ריכט אָב דער כהן אַ תפלה, און קיינער ריהרט זיך נישט צו צום עסען ביז ער האָט זי נישט געענדיגט. נאָכ'ן מאָלצייט — בעט ער ווידער. אָנהויבענדיג און ענדיגענדיג דאָס עסען לויבען אַלע גאָט און דאַנקען איהם פאַר די שפּייז, וואָס ער האָט זיי געשענקט. דערנאָך נעהמען זיי פון זיך אַראָב זייערע מאָלצייטס־קליידער, אַלס היילינע, און לאָזען זיך ווידער אַוועק אַרבייטען ביז'ן אָבענד. קומענדיג, עסען זיי ווידער לויט דעם זעלבינען סדר“ (יוסיפון).

די איסיים האָבען זעהר שטרענג אָבגעהיט די געזעצען וועגען שבת־רוה, און אַ סך פון די סיגים און גזירות, וואָס זיי האָבען אויף זיך גענומען, זענען שפּעטער אַריינגענומען געוואָרען אין די פערפליכטונגען פון תלמוד; די דאָזיגע פּראַקטישע פרומקייט האָט אָבער נאָך נישט אויסגעפילט זייער גאַנצען לעבענס־אינהאַלט. זייער אַסקעטיזם, זייער שטילקייט און זייער רעליגיעזע טרוימעריי, האָט זיי בּיסלעכווייז

איינגאַנצען אָבגעווענדעט פון דער קלאָרער און לאָגישער תורה מיט איהר ניכטערער לעבענס-אַנשויאונג, מיט איהרע דייטליכע, צום לע-בען צוגעפּאַסטע געזעצען; זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען אין דער תורה שטאָף פאַר זייער טרוימערישער פאַנטאַזיע, פאַר זייערע מיסטעריעזע שווערמערייען, און האָבען אויף אַזאַ אופן געשאַפען דעם יסוד פאַר דעם קומענדיגען יודישען מיסטיציזם. זיי האָבען די ערשטע אָנגעהויבען אַריינצולעגען פערשידענע רמזים און סודות אין די אותיות פון גאָט'ס נאָמען (יהוה), געפינענדיג, אַז קוים איז דער נאָמען אַזוי הייליג, מוז אין זיינע איינצעלנע בוכשטאַבען אויך זיין עטוואָס געהיימעס, הייליגעס. די דאָזיגע רמזים און סודות זענען וואָס ווייטער אַלץ מעהר פערטיעפט און פערברייטערט געוואָרען, און אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָט זיך ביי זיי אויסגעבילדעט אַ גאַנצע רייהע פאָרשטעלונגען וועגען גוטע און שלעכטע גייסטער, וועגען מלאכים און שדים, וועגען כישוף און געהיים-וויסענשאַפט און נאָך אַזעלכע פערנעבעלטע בעגריפען, וואָס האָבען מיט דער ווירקליכער יודישער לעבענס-תורה גאָרנישט צו טאָן.

צוליעב זייערע איינענטימליכע מנהגים און פאַנטאַסטישע לע-בענס-בעגריפען זענען די איסיים בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק נישט בלויז אַלס הייליגע, נאָר אויך אַלס מענשען, וואָס זענען אימשטאַנד וואונדער צו בעווייזען. דאָס פאָלק האָט געגלויבט, אַז די איסיים קענען פאָראויסזאָגען די צוקונפט, פותר זיין חלומות און אויך היילען אַלערליי קראַנקהייטען. דאָס לעצטע איז געשטאַנען אין צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס עטליכע פון די איסיים האָבען זיך ווירקליך בענוצט מיט געוויסע קרייטעכצער אויף צו היילען קראַנקע.

דערפאַר אָבער האָבען זיי קיין שום איינפלוס נישט געהאַט אויף דעם פּאָליטישען לעבען פון לאַנד. זייער צאָהל איז בכלל געווען גע-ווען זעהר קליין און אין די בעסטע צייטען אפילו, האָט אויך זייער אָרדען נישט געצעהלט מעהר פון פיערטויזענד מיטגליעדער. דערצו איז נאָך צוגעקומען אויך דער אומשטאַנד, וואָס דער גרעסטער טייל מיטגליעדער פון דעם אָרדען האָט געלעבט נישט פערהייראַטעט, און די צוגעקומענע מיטגליעדער פון אויסוועניג האָבען נישט געקענט אויספילען דעם שאָדען פון דער נאַטירליכער פערמינדערונג.

ביים רודער פון דער מלוכה-שיף זענען אַלזאָ געשטאַנען די פיהרער פון די אַנדערע צוויי פּאַרטייען — פון די פרושים מיט די צדוקים, און פאַר דער צייט פון יוחנן-הורקנוס איז צו קיין אָפענעם

קאָנפליקט צווישען זיי נישט געקומען. דער לעצטער האָט ביידע פּאַרטייען גלייך אויסגענוצט: די צדוקים אַלס קריעגספיהרער און דיפּלאָמאַטען, און די פּרושים — אַלס געזעץ־לעהרער, ריכטער און בעאַמטע איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען. די בעציהונג, ווידער, פון די פּאַרטייען צו הורקנוס'ען איז אויך געווען איינגעטיילט און בעשטימט: די צדוקים האָבען געשעצט אין איהם דעם שטאַאטסמאַן און מלוכה־פיהרער, און די פּרושים — דעם פרומען כהן־גדול, וועלכער האַלט זיך שטרענג ביי זייערע רעליגיעזע אויסטייטשונגען און בעגריפען.

ווענינער בעדייטענדע סכסוכים צווישען די פּרושים מיט די צדוקים פלעגען פון צייט צו צייט אויסברעכען אין דער טעטיגקייט פון דער העכסטער יהודה'שער רעגירונגס־אינסטיטוציע, פון'ם סנהדרין. די דאָזיגע פערזאַמלונג פון אויסגעוועהלטע פאָלקס־פאָרשטעהער האָט עקסיסטירט אין ירושלים נאָך פון די אַלטסטע צייטען, און פלעגט שטענדיג געפיהרט ווערן פון דעם כהן־גדול, וועלכער האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך די אָפיציעלע פערזאָן פאַר דער הערשענדער אויבערמאַכט. איצט, נאָך דער איבערקעהרעניש אין לאַנד, וואָס האָט פערוואַנדעלט יהודה אין אַ זעלבסטשטענדיגער מלוכה מיט אַ אייגענעם פירשטליכען כהן־גדול, האָט זיך דער כאַראַקטער פון דער אינסטיטוציע אויך געענדערט. די פריהערדיגע „געּרוזיע” (אויף פּערסיש: בעראַטונג, פערזאַמלונג) בעקומט איצט דעם גריכישען נאָמען סנהדרין (בית־דין הגדול) און איהרע פונקציעס ווערן וואָס ווייטער אַלץ בּרייטער און זעלבסטשטענדיגער. אָן דער שפּיץ פון סנהדרין, אַלס פאָרזיצענדער (נשיא), שטעהט איצט דער רעגירענדער פירשט, וועלכער איז צוזאַמען דערמיט אויך כהן גדול־און שופט, און אין איהם בעטייליגען זיך פאָרשטעהער נישט בלויז פון די גייסטיגע און געלעהרטע שיכטען, נאָר אויך פון די פּאָליטישע פּאַרטייען; אַזוי אָבער, ווי דער העכסטער מלוכה־פיהרער איז אָפט פערנומען מיט אַלגעמיינע מלוכה־אינטערעסען, פערטרעט איהם אין סנהדרין, אַלס וויצע־פאָרזיצענדער, דער עלטסטער פון די דינים, וואָס טראָגט דעם טיטול אב־בית דין. דאָס „גרויסע סנהדרין” אין ירושלים איז בעשטאַנען פון איין און זיעבעציג מיטגליעדער, וועלכע פלעגען זיך צונויפקלויבען אין דעם אויסערליכען זאַל פון בית המקדש, וואָס איז געווען בעקאַנט אונטער דעם נאָמען „לשכת הגזית”; פאַקטיש האָבען אָבער די זיצונגען

געקענט פארקומען אויך ביי דריי און צוואנציג מיטגליעדער, און דאס האט געהייסען „דאס קליינע סנהדרין". צווישען די מיטגליעדער פון סנהדרין האבען זיך געפונען פארשטעהער פון דער גייסטיגער און וועלטליכער אריסטאקראטיע, כהנים, שופטים (ריכטער), געלעהרטע און געזעצקענער; און אויסער דער דאזיגער העכסטער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע אין דער הויפטשטאדט, זענען נאך געוועזען פערשידענע קלענערע בית־דינ'ם אין די קלענערע שטעדט.

געשטיצט האט זיך דאן די גאנצע יודישע געזעצגעבונג אויף די געבאטען און פערזאגען פון דעם אונבעריהרבארען הייליגען קאדעקס — פון דער תורה. די ארבייט פון סנהדרין איז דעריבער בעשטאנען אין דעם, אויסצוטייטשען די דאזיגע פערפליכטונגען פון דער תורה, צוצופאסען צו זיי די איצטיגע לעבענס־בעדינגונגען און ארויסצוגעבען לויט זיי פאקטישע אורטיילען. אין די פאליטישע אנגעלעגענהייטען פון לאנד האט זיך דאס סנהדרין געמישט נאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל די אנגעלעגענהייט האט געהאט א שייכות צו די רעליגיעזע בעגריפען פון דער תורה. דאס סנהדרין האט אבגעהיט די ריינהייט פון די כהנים־משפחות און פון די פאמיליען־פערבינדונגען בכלל, פיהרענדיג צו דעם צוועק ספעציעלע פאמיליען־ביכער. דורך דער דאזיגער אינסטיטוציע פלעגען אויך געמאכט ווערן די אסטראנאמישע בעאבאכטונגען און אויסרעכנונגען, אום צו קענען בעשטימען, ווען עס הויבען זיך אן די **חדשים און יאהרען און ווען זיי ענדיגען זיך**.

די געריכטס־זיצונגען פון סנהדרין פלעגען פארקומען עפענטליך. דערביי פלעגען די געריכטס־מיטגליעדער זיין אויסגעזעצט אין א האלבען קרייז, אום זיי זאלען זיך קענען זעהען איינער דעם אנדערן, און צוויי שרייבערס זענען געשטאנען פון דער רעכטער און דער לינקער זייט און האבען פערשריעבען די מיינונג פון די ריכטער. אום ארויסצוטראגען א בעפרייאונגס־אורטייל איז גענוג געוועזען (ביי קרימינעלע פראצעסען) א מערהייט פ. 1 שטים און דאגעגען האט זיך געפאדערט צו א בעשולדיגונגס־אורטייל א מעהרהייט פון צוויי   שטימען. ד. ה. דרייצעהן פון דריי און צוואנציג. די אויספרעגונג פון די געריכטס־מיטגליעדער איבער דער שולדיגקייט פונ'ם אנגעקלאגטען פלעגט זיך אנהויבען פונ'ם יונגסטען און ענדיגען מיט'ן פארזיצענדען; דער דאזיגער סדר איז איינגעפיהרט געווארען, אום די מיינונגען פון די עלטערע מיטגליעדער זאלען נישט ווירקען אויף די יונגערע. אויסער

דעם, האָבן זיך שטענדיג געמוזט אַרויסזאָגן פריהער די בעפרייער און דערנאָך די בעשולדיגער, און די איינמאָל אַרויסגעזאָגטע בעפרייאונגס־מיינונג האָט שוין נישט געקענט מעהר גענומען ווערן צוריק.

ביי אַזעלכע בעדינגונגען איז אַ טוידט־אורטייל געווען אַ זעלטענע ערשיינונג אין דער פּראַקטיק פון׳ם סנהדרין, און דאָס איז געווען די פרוכט פון דעם איינפלוס פון די פּרושים און פון זייער געזעץ־אויסטייטשונג. די צדוקים, האַלטענדיג זיך שטרענג ביי די געשריבענע געזעצען פון דער תורה, זענען געווען פיעל שטרענגער אין זייערע אורטיילען; זיי האָבן אָבער פאַרגעשטעלט מיט זיך אין סנהדרין די מינדערהייט — די פּראַקטישע אויסטייטשונג פון געזעץ איז דאָ אינגאַנצען געלעגען אין די הענד פון די פּרושים. די צדוקים האָבן דערפאַר געהאַט מעהר איינפלוס אויף דער אויסערליכער פּאָליטיק פון לאַנד און זי געפיהרט אין אַ געוויסער, אייגענער ריכטונג.*)

אַזוי האָבן די ביידע פּאַרטייען איינגעטיילט צווישען זיך זייערע איינפלוס־ספערען אין דער הנהגה פון לאַנד, און איבער זיי איז געשטאַנען דער פירשטליכער כהן גדול, וועלכער האָט, ווי געזאָגט, פיעל מיטגעווירקט דערפאַר, אַז דער דאָזיגער אויבערפלעכליכער שלום זאָל מיט קיין זאַך נישט געשטערט ווערן. היטענדיג, פון איין זייט, אַלע דינים און חומרות לויט די געזעץ־ערקלערונגען פון די פּרושים, האָט ער פון דער צווייטער זייט, געלעבט גוט אויך מיט די צדוקים. זיי זענען געווען זיינע מיט־קעמפפער, זיינע קריעגס־פיהרער און זיינע מלוכה־יועצים. זייער פיהרער, יהונתן, איז געווען דעם פירשט׳ס פערזענליכער פריינד, און ביז זיין טיעפער עלטער האָט יוחנן איינגעהאַלטען דעם אינערליכען אַנטאַגאָניזם צווישען די ביידע פּאַרטייען, און געזעהען, ער זאָל זיך נישט פונאַנדערפלאַקערן און אַרויסרייסען.

לאַנג האָט אָבער די דאָזיגע גלייכגעוויכט זיך נישט געקענט האַלטען און, ווי עס קומט געוועהנליך פאָר ביי אַזאַ פאַל, איז גענוג איין וואָרט, איין בעוועגונג, אום איינצוואַרפען דעם בנין, וואָס איז געבויט געוואָרען אין דעם משך פון אַ סך יאָהרען. אַזאַ מין וואָרט, וואָס איז גאַנץ צופעליג אַרויסגערעדט געוואָרען, האָט דאָ אויך געדיענט אַלס אויפרייס־מאַטעריאַל, און נעענדיגט האָט זיך דער אויפרייס מיט גרויסע סכסוכים און מחלוקת׳ען און ענדליך אויך — מיט בלוט־

*) לויט דובנאָוו׳ן.

פערגיעסונגען און שוידערהאפטע רציחות.

פארגעקומען איז דער אויסברוך פון דעם אזוי לאנג בעהאלטע־נעם געגענזאץ אויף דעם פאלגענדען אופן: זיך אומקעהרענדיג צוריק פון א מלחמה, וואס האט זיך געענדיגט מיט א גלענצענדען נצחון איבער א שטארקען שונא, האט יוחנן־הורקנוס געלאזען איינארדנען א גרויסארטיגען מאלצייט, צו וועלכען ער האט איינגעלאדען די חשובים פון די פרושים און די צדוקים — אהן אונטערשיעד. אויף גאלדע־נע טישען זענען לזכרון דערלאנגט געווארען ביטערע עסענם, און אריינקומענדיג אין זעהר א הייטערער שטימונג, האט זיך יוחנן געווענ־דעט צו זיינע געסט מיט דעם פארשלאג, זיי זאלען איהם אפען זא־גען, צי ער האט עפעס עובר געווען געגען געזעץ און צי ער היט נישט אב פינקטליך אלע בעפעהלען און פערבאטען פון דער תורה. די געסט זענען געריהרט געווארען פון דער דאזיגער עהרליכער פרא־גע, און האבען אויסגעדריקט זייער אינערליכע צופריעדענהייט מיט זיין הערשען איבערן פאלק; דאן האט זיך אויפגעהויבען איינער פון די פרושים, א געוויסער אליעזר, און זיך געווענדעט צו הורקנוס׳ן מיט דער שארפער ארויספאדערונג: „אויב דו ווילסט זיין עהרליך, נעהם אראב פון זיך דעם חושן ואפוד (די כהונה־גדולה־קליידער) און בענוגען דיך מיט דעם הערשער־טיטול אליין״! און ווען דער ערשטוינטער יוחנן הורקנוס האט איהם געפרעגט, וואס׳רע פערברעכען ער האט אויף איהם אויפצווייזען, האט דער פאנאטישער אליעזר איהם פעסט און דייטליך געענטפערט: „וויל מיר האבען געהערט פון די זקנים, אז דיין מוטער האט זיך געפונען אין געפאנגענשאפט ביי די סורי׳ער (און א זוהן פון א געפאנגענער טאר אין בית המקדש נישט זיין).״

טיעף אנגעגריפען פון דער דאזיגער שענדליכער בעליידיגונג, האט יוחנן־הורקנוס זיך דאך דערוויל גאנץ רוהיג פערהאלטען צו דעם אינצידענט, און בעפעהלען צו בעשטימען א גענויע אויספארשונג וועגען דער בעשולדיגונג; ווען די אויספארשונג האט זיך אבער געענדיגט און עס האט זיך ארויסגעשטעלט, אז די בעליידיגונג האט קיין שום גרונד נישט, האט זיך זיין כעס פונאנדערגעפלאקערט. דאן האבען זיך די צדוקים בענוצט מיט דער גינסטיגער געלעגענהייט, און זייער פיהרער יהונתן האט זיך בעמיהט איינצורעדען דעם בעליידיגטען פירשט, אז די פרושים האבען איהם מיט א כיון א שלעכטער געטאן אין פנים אזא שווערע בעשולדיגונג, אום איהם צו ערניעדריגען אין די אויגען פון פאלק. דאס האט דעם הערשער נאכמעהר אויפגערייצט, און ער

האָט געפאָדערט פון די אָנפיהרער פון דער פרושים=פּאַרטיי, זיי זאָלען בעשטימען אַ שטראָף פאַר דעם בעליידיגער; און ווידער איז זיין אײַנגעגליבטע פערלעצט געוואָרען: ער האָט געגלויבט, אַז די דאָזיגע פּאַרטיי=אָנפיהרער וועלען זיך בעציהען צו דעם בעשולדיגטען זעהר האַרב און איהם משפט'ן פאַר מאַיעסטעטס=בעליידיגונג; אַזאַ מין בעזונדער פערברעכען, אַלס אויסנאַהם, איז אָבער אינגאַנצען גאָרנישט געוועזען במציאות אין דעם שטראָף=קאָדעקס פון די פרושים, און זיי האָבען איהם געמשפט סתם פאַר רכילות.

דאָס האָט אינגאַנצען דערפילט די מאָס פון זיין פערדרוס, און דעם צדוקי'שען פיהרער איז איצט גאַנץ לײַכט אָנגעקומען צו איבערצייגען הורקנוס'ן, אַז די פרושים זענען איהם נישט טריי און ער דאַרף זיי דורכאויס דערווייטערן פון דער מלוכה=פיהרונג.

עס איז שווער צו זאָגען, וויפיעל אמת ס'איז געלעגען אין דער איבערצייגונג און אויף וויפיעל די פרושים זענען ווירקליך נישט צופריעדען געוועזען מיט דעם קריעגערישען כהן גדול; זיכער איז אָבער דאָס, אַז דער בעליידיגטער פיהרער האָט זיך געלאָזען איבערצייגען פון די צדוקים, און איז אינגאַנצען אַריבער אויף זייער זייט. אַלע עפענטליכע פּאָליטישע, געזעלשאַפטליכע און רעליגיעזע אינסטיטוציעס פון לאַנד זענען בעזעצט געוואָרען מיט אָנהענגער פון דער צדוקי'שער פּאַרטיי, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געוועזען — אַ טיעפע שנאה צו די חשמונאים, וואָס האָט אָנגעהויבען וואַקסען אין די רײַהען פון די פרושים און זייערע אָנהענגער.

די פרוכט פון דער דאָזיגער פיינדליכער שטימונג האָט הורקנוס אַליין נישט געזעהען — ער האָט געלעבט אַ גאַנץ קורצע צייט נאָך דער איבערקעהרעניש, און איז געשטאָרבען אויף דעם איין און דרייסיגסטען יאָהר פון זיין הערשען (106), איבערלאָזענדיג נאָך זיך פאַר די קומענדיגע דורות זכרונות פון ליכטיגע, גוטע צייטען. אין דער עפּאָכע פון זיין הערשען האָט דאָס יודישע פאָלק ערדייכט די העכסטע שטופע פון זיין גייסטיגער און מאַטעריעלער אויפלעבונג; רייך האָט דאָס פאָלק געלעבט, פריי און שטאַרק האָט עס זיך געפיהלט, און דער איבערפלוס פון זייניגע גייסטיגע קרעפטען האָט זיך אויסגעגאָסען אין דער פאָרם פון פערשיעדענע סאָציאַלע און עטישע שטרעמונגען, אין דער פאָרם פון אַ גייסטיגען פּאַרטיי=קאַמפף.

פירטעם קאַפּיטעל.

אַריסטאָבול I. אַלעקסאַנדער ינאַי און שלומית אַלעקסאַנדראַ.

(69 106)

יוחנן הורקנוס האָט איבערגעלאָזען פינף זיהן: יהודה־אַריס־טאָבול, אַנטיגאָנאָס, אַלעקסאַנדער, אַבשלום און נאָך איינעם אַ פינפטען, וואָס זיין נאָמען איז געבליבען אונבעקאַנט. לויט דעם געזעץ פון דער יהודה'שער קאָנסטיטוציע האָט איצט די הערשאַפט צוזאַמען מיט דער כהונה־גדולה געדאַרפט איבערגעהן צום עלטסטען זוהן, צו יהודה־אַריסטאָבול. דער לעצטער איינצידענט מיט די פרושים איז אָבער נישט אַריבער איננאַנצען שפורלאָז, און דער אַל־טער פירשט. האָט פאַר זיין טוידט בעשטימט זיין פרוי אַלס הערשערין פון יהודה און זיין עלטסטען זוהן האָט ער איבערגעלאָזען בלויז דעם כהן־גדול־טיטול.

אַריסטאָבול — דער זעלביגער, וואָס האָט צוזאַמען מיט זיין ברודער אַנטיגאָנאָס אָבגעהאַלטען אַ גלענצענדען נצחון איבער די סאַ־מאַריער—האָט זיך אָבער מיט די כהן־גדול־קליידער נישט בעגוגענט; ער האָט געוואָלט אויך הערשען. און ער האָט עס אויסגעפיהרט: — פערשליעסענדיג דער מוטער אין אַ געפענגעניש, (וואו זי איז

אין גיכען אויסגעגאַנגען פון הונגער) און בעזייטיגענדיג אויך די ברידער, — האָט ער זיך געלאָזען קרוינען אַלס קעניג פון יהודה, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס לויט די טראַדיציעס פון פאָלק האָט געקענט טראָגען דעם טיטול נאָר אַזאַ, וואָס אין זיינע אָדערן פליעסט דאָס בלוט פון דוד המלך. דער קעניגליכער טיטול האָט אָבער נישט פערגרעסערט נישט זיין מאַכט און נישט זיין אָנזעהען, און אויף די מטבעות, וואָס זענען געגאָסען געוואָרען אין זיין צייט, שטעהט אויך נישט מעהר, ווי: „יהודה כהן גדול וחבר היהודים (יהודה דער כהן גדול און די יהוד'ער-געזעלשאַפט)".

אין זיין בעציהונג צו די פּאַרטייען איז אַריסטאָבול נאָך פיעל ווייטער אַוועק פון זיין פאָטער (אין די לעצטע יאָהרען) און ווי ס'איז צו זעהען פון די ווייניגע ידיעות, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז איבער דער קורצער צייט פון זיין הערשען, האָט ער זיך אינגאַנצען אונטערגעוואָרפען דעם איינפלוס פון די וועלטליכע צדוקים. צוליעב זיין איבערטריבענער ליעבע צו אַלעם גריכישעם איז ער פון די גריכישע היסטאָריקער געקרוינט געוואָרען מיט דעם ביינאָמען פילהעללען (העלענענפריינד); גראָד דאָס אָבער האָט אָבגעשטויסען פון איהם די ברייטע מאַסען פון פאָלק, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער זייט פון די פרושים און האָבען זיך געהאַלטען ביי די נאַציאָנאַלע טראַדיציעס און מנהגים.

קעניג אַריסטאָבול איז נישט בעליעבט געווען בייַם פאָלק אויך צוליעב זיינע אַכזריות'דיגע מעשים געגען זיין מוטער און געגען זיינע ברידער. פון די לעצטע האָט אַריסטאָבול געלאָזען ביי זיך נאָר זיין ליעבלינג אַנטיגאָנאָס, און ווען זיינע הויף-יועצים האָבען איהם איינגערעדט, אַז ער, אַנטיגאָנאָס, זוכט זיך צו ערווערבען די ליעבע פון דער אַרמעע און פון פאָלק, אום לייכטער צוצוקומען צו דער מאַכט, — האָט ער אויך איהם געלאָזען אומבריינגען.

דער דאָזיגער טרויעריגער פאַקט ווערט פון פאָלק אַזוי געשילדערט: ס'איז געווען סוכות, און דער קעניג אַריסטאָבול איז געלעגען קראַנק. דערווייל האָט זיך אַנטיגאָנאָס אומגעקעהרט פון אַ געלונגענער מלחמה, און גלייך נאָך זיין אָנקומען אין שטאָדט, האָט ער זיך, אין פולער בעוואָפנונג און אָן דער שפּיץ פון דער אַרמעע, געלאָזען געהן צום בית-המקדש, אום אָבצוריכטען די עבודה און אָבצוהאַלטען אַ תפלה פאַר'ן קעניגס געזונד. דאָס פאָלק האָט דעם בעליעבטען פרינץ בע-

גייסטערט אויפגענומען, און דערמיט האבען זיך זיינע שונאים בענוצט אום צו פערזיכערן דעם קראנקען קעניג, אז זיין ברודער טראגט זיך ארום מיט א פלאן פון א מלוכה=איבערקעהרעניש און צו דעם צוועק האט ער זיך עס איצט אזוי פייערליך אוועקגעלאזען צום בית=המקדש. דער אויפגערייצטער קעניג האט דאן אבגעגעבען א בעפעהל זיין לייבוואך — צו טוידטען יעדען, וואס וועט פרובען אריינגעהן אין פאלאץ א בעוואפענטער, און אין דער זעלביגע צייט האט ער געשיקט א געהיימען שליח צו אנטיגאנע׳ן מיט דעם אנזאג, דער לעצטער זאל זיך גלייך מעלדען צו איהם נישט בעוואפענט. דער שליח איז אבער איבערגענומען געווארען פון די פערבּיסענע הויף=לייט, וועלכע האבען איהם אנגערעדט, ער זאל איבערגעבען אנטיגאנאס׳ן אים קעניג׳ס נאמען, ער זאל שוין קומען אין פאלאץ אין זיין נייער בעוואפנונג; אנטיגאנאס האט ערהאלטען דעם פאלשען בעפעהל, און איז גלייך אוועק צום פאלאץ, — וואו ער איז דערהרג׳עט געווארען פון זיין ברודער׳ס לייב=שומרים. דער טוידט פון דעם געליעבטען ברודער האט נאכמעהר פערשטארקט די קראנקהייט פון דעם פיזיש=שוואכען קעניג, און ער איז אין א קורצע צייט ארום געשטארבען, זיצענדיג אויפ׳ן טראן נישט מעהר ווי איין יאהר.

די אויסערליכע פאליטיק פון יהודה האט זיך ווייטער געפיהרט אין דער ריכטונג פון דעם אלטען יוחנן=הורקנוס, און אריסטאבול האט אויך געשטרעבט צו פערברייטערן די גרענעצען פון זיין לאנד. ער האט אונטערגענומען א קריעגס=צוג (צוזאמען מיט זיין ברודער אנטיגאנאס) געגען די איטור׳ער און טראכאניטען און האט אריינגענומען דעם גאנצען געביט, וואס זיי האבען בעוואוינט, אין די גרענעצען פון יהודה; דערביי האט ער זיך אויך געהאלטען ביי זיין פאטער׳ס סיסטעם, און די בעזיעגטע פעלקער זענען געצוואונגען געווארען אנצונעהמען די יודישע אמונה.

נאך אריסטאבול׳ס טוידט איז דער טראן פון יהודה איבערגעגאנגען צו זיין יונגערען ברודער יהונתן אדער יאנאי, מיט דעם גריכישען נאמען אלעקסאנדער. ער איז געווען דער עלטסטער פון די דריי געפאנגענע ברידער, וואס די אלמנה פון דעם פערשטארבענעם קעניג האט איצט בעפרייט, און אזוי ווי אריסטאבול איז געשטארבען אהן קינדער, האט דער נייער קעניג און כהן גדול, אלעקסאנדער=ינאי חתונה געהאט (מיבם געווען) מיט דער אלמנה פון

זײַן פֿערשטאָרבענעם ברודער, וואָס האָט זיך אויך גערופֿען מיט אַ דאָפּעלען נאָמען: שלומית אַלעקסאַנדראַ.

ווי ס'איז צו גלויבען, האָט דער נײַער קעניג אין דער ערשטער צײַט זיך דערנעהנטערט צום פֿאָלק און זאָגאַר אויך צוריקגעגעבען די פּרושים זייערע אַלע אַמאָליגע פּאָסטענס. דער פֿיהרער פֿון די פּרושים, שמעון בן שטח, האָט אָנגעהויבען, אַלס אַ ברודער פֿון דער קעניגין, אָפֿט צו קומען אין הויף, און דאָס פֿאָלק בכלל האָט זיך בעצויגען צום קעניג מיט צוטרוי און ליעבע; דער דאָזיגער צושטאַנד האָט זיך אָבער לאַנג נישט געצויגען. אַ זוהן פֿון אַ קריעגערישער פֿאַמיליע איז אַלעקסאַנדר יאַנאַי פֿון געבורט אָן געווען אַ סאָלדאַט, און דערצו איז צוגעקומען נאָך אַ אומשטאַנד, וואָס האָט איהם געהאָלפֿען בעזונדער שטאַרק ענטוויקלען זײַנע קריעגערישע אײַגענשאַפֿטען. דער אַלטער יוחנן-הורקנוס האָט דעם איצטיגען קעניג אין דער יוגענד נישט ליעב געהאַט, און נישט קענענדיג איהם פֿערטראָגען נעבען זיך, האָט ער איהם אַוועקגעשיקט ערציהען קיין גליל, וואו דער נישט-בעגאַבטער פּרינץ האָט זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען זײַנע קריעגערישע נייגונגען. איצט, ווען דער צופֿאַל האָט דעם קאַמפּפֿס-לוסטיגען אַלעקסאַנדער-יאַנאַי אַוועקגעשטעלט אָן דער שפּיץ פֿון דער יהודה'שער מלוכה, האָט ער געזעהען פֿאַר זיך נאָר איין אײַנציגע מיסיע: וואָס מעהר מלחמות, וואָס מעהר קאַמפּפֿס-נצחונות. איהם האָט אָבער געפֿעהלט די פֿיהרער-קראַפֿט און דער פּאָליטישער טאַקט, און מיט זײַנע אומגעלומפּערטע אַרויסטרעטונגען האָט ער נאָר פֿערשוועגדעט די פֿאָלקס-קרעפֿטען, און נישט איין מאָל צוגעבראַכט זײַן מלוכה ביז'ן שוועל פֿון אָבגרונד. אויב אַלעקסאַנדער ינאַיין איז יאָ געלונגען דורכשניטליך צו פֿערברייטערן די גרענעצען פֿון יהודה אין די זיעבען און צוואַנציג יאָהר פֿון זײַן הערשען, האָט ער עס געהאַט נאָר זײַן גליק צו פֿערדאַנקען, און יעדענפֿאַלס נישט זײַן קלוגהייט און זײַן קראַפֿט. ווי זײַן פֿאָטער, האָט ער זיך אויך בענוצט אין זײַנע קריעגס-צוגען מיט געדונגענע סאָלדאַטען פֿון די אַרומיגע שבטים: די פּיזידע'ער און ציליציע'ער. צו די סורישע סאָלדאַטען האָט ער קיין צוטרוי נישט געהאַט, צוליעב דער פֿײַנדליכער שטימונג, וואָס האָט געגליהט בײַ זיי אין האַרצען, בנוגע צו זייער אַמאָליגער וואַסאַלין, צו יהודה.

אַלעקסאַנדער'ס ערשטער בליק איז געווען געווענדעט אויף די ברעג-לענדער פֿון דעם מיטעללענדישען ים, וועלכע זענען איצט, צו-

ליעב די ארומרייסענישען אינ'ם סורישען הויף, אינגאנצען אונאבהענגיג
געווארען; און פון די דאזיגע פרייע טעריטאריומס, וועלכע זענען
געווען בעפעלקערט מיט גרעקען און פיניקער, האט בעזונדער צוגע=
צויגען די אויפמערקזאמקייט פונ'ם יהודה'שען קעניג די שטאדט פטא=
לאמעאום (עכו) מיט איהר רייכער בעפעלקערונג און אויסגעצייי=
כענטען האפען. דער קריגערישער אלעקסאנדער יגאי האט בעלא=
גערט די דאזיגע שטאדט מיט א גרויסער מחנה סאלדאטען; דאן הא=
בען זיך די איינוואוינער געווענדעט נאך הילף צו דעם עגיפטישען
פרינץ פטאלאמעאוס לאטוראס, וועלכער האט געפיהרט א קאמפף גע=
גען זיין מוטער קלעאפאטרא. דער לעצטער האט זיך אנגעחאפט אן
דעם פארשלאג, וואס האט איהם געגעבען די מעגליכקייט אי צו
פערגרעסערען זיין מאכט, אי זיך צוצורוקען נעהנטער צו די גרענע=
צען פון זיין מוטער'ס מלוכה, און ער איז צוגעקומען מיט דרייסיג
טויזענד סאלדאטען צו דעם יהודה'שען האפען. א קורצע צייט זענען
די פיינדליכע לאגערן געשטאנען איינער געגען אנדערן, און ענדליך
אין א שבת'דיגען טאג, האט זיך פונאנדערגעפלאקערט די גרויסע שלאכט,
װאס האט זיך געענדיגט מיט דער פאלשטענדיגער מפלה פון דער
יהודה'שער ארמעע. טויזענדער געפאלענע זענען אויפ'ן שלאכט=פעלד
געבליבען, מאסען זענען געפאנגען געווארען און די איבריגע זענען
זיך צולאפען. און דערמיט אליין האט זיך נאך דער עגיפטישער פרינץ
נישט בעפריעדיגט: ער איז שרעקליך אויפגערייצט געווען געגען דער
בעפעלקערונג פון יהודה דערפאר, וואס די יהוד'ער אין עגיפ=
טען שטיצען זיין מוטער אין איהר קאמפף מיט איהם פאר'ן עגיפטי=
שען טראן, און אויסער זיין נצחון איבער אלעקסאנדער'ן האט ער זיך
נאך געוואלט נוקם זיין אויך אן די פריעדליכע איינוואוינער פון יהודה.
ער האט זיך אריינגעריסען אין לאנד און געהרג'עט און געראבט נישט
שוינענדיג אפילו — פרויען און קליינע קינדער.

אלעקסאנדער יאנאי האט זיך דאן געזעהען געצוואונגען נאכצו=
געבען דעם שטארקען געגנער, און ער האט געשלאסען א פריעדענס=
אבמאך מיט דעם עגיפטישען פרינץ. דאס איז אבער געווען נישט
מעהר, ווי א דיפלאמאטישער מאנעוור, אום צו געווינען צייט; אלעק=
סאנדער האט כלומר'שט נאכגעגעבען אלע פאדערונגען פון דעם
עגיפטישען טראן=פרעטענדענט, און אין דער זעלביגער צייט האט ער
שוין געהאט פארטיג א פלאן, ווי אזוי זיך נוקם צו זיין אן זיין בעזיגע=

גער און ווי אזוי צוריק צו געווינען די אלע פערלוירענע פאזיציעס און פריוועלעגיעס. ער האט געשלאסען א געהיימען אבמאך מיט פטאָלאמעי׳ס מוטער, וועלכע האט געקוקט מיט שרעק אויף דעם אונגעהויערען נצחון פון איהר זוהן און איז אויך געווען פעראינטערעסירט אין דעם, איהם וואס מעהר אבצושוואכען.

און דא האט זיך אויך ארויסגעוויזען די בלויזע צופעליגקייט פון אלעקסאנדער׳ס פאליטיק, וואס האט דעם יהודה׳שען פאלק שוער נישט געקאסט זיין פרייהייט. בעקומענדיג פון אלעקסאנדערן דעם פארשלאג, איהם צו שטיצען מיט מיליטער, איז אין דעם עגיפטישען מלוכה-ראט דערוועקט געווארען די פראגע, צי לויהנט נישט פאר קלעאפאטרא׳ן אויסצונוצען איינגאנצען די הילפלאזע לאגע פון יהודה און זי צוריק איינצושליסען אין דער רייהע פון די עגיפטישע פראווינצען — אזוי ווי זי איז געווען אמאל. און דער דאזיגער פלאן וואלט זיכער אנגענומען ווערן, און יהודה וואלט זיכער ארונטערפאלען אונטער דער מאכט פון א פרעמדער מלוכה; דא איז אבער צוגעקומען א וויטיגער פאקטאר, וואס האט געווירקט צום גונסטען פון דער יהודה׳שער זעלבסשטענדיגקייט און זי ביים לעבען דערהאלטען: אין דער עגיפטישער ארמעע האבען צוויי אלעקסאנדרינישע יודען, די ברידער חלקיה און חנניה, פערטרעטען זעהר הויכע פאסטענס, און אט דער לעצטער איז שארף ארויסגעטרעטען געגען דעם פלאן פון פערשקלאפען יהודה. ער האט דער עגיפטישער קעניגין פשוט געדראהט מיט א אויפשטאנד פון אלע איהרע יודישע אונטערטאנען, און דערצו איז די בעדייטונג פון זיינע פערזענליכע פעהיגקייטען אלס דיפלאמאט און קריעגספיהרער אויך צו גרויס געווען, אום צו קענען זיך נישט רעכנען מיט זיין צופריעדענהייט אדער אונצופריעדענהייט.

קלעאפאטרא האט זיך אלזא געמוזט אבזאגען פון די אלע פיינדליכע פלענער געגען יהודה, און נאך דעם אבמאך, וואס זי האט געשלאסען מיט אלעקסאנדערן, האט זי איהם ארויסגעשיקט צו הילף א גרויסע מחנה סאלדאטען אונטער דער אנפיהרונג פון די זעלביגע צוויי יודישע ברידער. די דאזיגע עגיפטישע ארמעע האט מציל געווען נישט בלויז די פרייהייט פון דעם יודישען פאלק, נאר אויך — זיין לעבען, ווארום פטאלאמעאוס לאטוראס האט זיך נאך פריהער דערוואוסט פון די אונטערהאנדלונגען, וואס אלעקסאנדער פיהרט מיט זיין מוטער, און ער האט שוין געהאט א גרויסען טייל פון דער יהודה׳שער

ערד מיט יודיש בלוט פערגאסען—מיט בלוט פון יודישע מוטער׳ס און יודישע קינדער, וועלכע זענען צוהאקט געווארען אויף קליינע שטיקלעך און געווארפען געווארען אין קאלענדיגען וואסער. לאטוראס האט שוין געהאט איינגענומען די שטארקסטע פונקטען פון יהודה; צוקומענדיג צו עזה האט איהם אבער בעגעגענט די עגיפטישע ארמעע, און נאך א גאנצער רייהע צוזאמענשטויסען אויפ׳ן ים און אויף דער יבשה האט דער יודישער אנפיהרער פון קלעאפאטרא׳ס מיליטער (חלקיה איז געבליבען אויפ׳ן שלאכט-פעלד) בעזיעגט איהר זוהן — דעם עגיפטישען קרוין-פרינץ. דער לעצטער האט זיך דאן אומגעקעהרט צוריק אויף זיין אינזעל ציפער, און יהודה האט פריי אבגעצויגען דעם אטעם נאך די אלע איבערגעלעבטע בלוטיגע אונרוהיגע געשעהענישען.

ארום זעקס-זיעבען יאהר האט זיך די שטילע צייט געצויגען. דאס אינערליכע לעבען אין לאנד איז זיך דערווייל געגאנגען מיט זיין וועג, און אזוי לאנג ווי דער קריעגערישער קעניג איז געוועזען פערנומען מיט זיינע מלחמות, האט ער זיך בעצויגען גאנץ נייטראל צו די איינביגע סכסוכים צווישען די פרושים מיט די צדוקים, אדער ער האט זיך אינגאנצען נישט אינטערעסירט מיט זיי. נעהנטער צו די סכסוכים איז געשטאנען זיין פרוי שלומית, וועלכע איז אליין געוועזען א הייסע אנהענגערין פון די פרושים, און א דאנק איהר איינפלוס איז איהר ברודער, שמעון בן שטח, אימשטאנד געוועזען אויסצוגלייכען אלע מחלוקת׳ען און צו דערהאלטען דעם עפענטליכען שלום.

די דאזיגע נייטראליטעט האט אבער לאנג נישט אנגעהאלטען. אדער די קריעגערישע שטרעמונגען פון דעם מנושם׳דיגען קעניג האבען זיך אנגעשטויסען אן די איינביגע נבואה-אידעאלען פון די פרושים-פאלקס-פיהרער, אדער דער דעספאטישער הערשער האט געזעהען אין דעם צוריק ערווארבענעם איינפלוס פון די דעמאקראטישע פרושים א שטערונג אויף דעם וועג פון זיין מאכט, אדער ער האט סתם געוואלט צוציהען אויף זיין זייט די קריעגערישע צדוקים, — א פאקט איז, אז אלעקסאנדער איז מיט איין מאל ארויסגעטרעטען אלס אפענער געגנער פון די פרושים און האט אויף א חוצפה׳דיגען אופן אנגעגריפען זייערע הייליגסטע געפיהלען. דאס איז געוועזען אינ׳ם יום-טוב סוכות, און אלעקסאנדער האט ערפילט די עבודה אין בית המקדש אלס כהן גדול. דאס פערזאמעלטע פאלק איז געשטאנען טיעף בעגייסטערט פון דער ערומיגער פייערליכקייט, פון דער ערומיגער הייליגער שטימונג און

האט געוואַרט אויף דעם מאמענט, ווען דער כהן גדול וועט, לויט אַנ'אַלטער מסורה, אַרויסגיסען אַ זילבערן קענדיל וואַסער אויפ'ן מזבח; דער לעצטער האט דאס אבער נישט געטאן, און אַנשטאַט אַרויפצוגיסען דאס וואַסער אויפ'ן מזבח, האט ער עס מוטווילליג אויסגעגאסען פאַר זיינע פיס. פערביטערט און אויפגעקאכט פון דעם דאָזיגען חוצפה'דיגען אַרויסטריט האבען די פערזאַמעלטע פערוואָרפען דעם פערהאַסטען כהן גדול מיט די אתרוגים, וואס זיי האבען געהאַלטען אין די הענד, און עס וואלט אפשר דער שענדליכער בעליידיגער פון די פאלקס-געפיהלען מיט זיין לעבען בעצאָהלט דערפאַר, ווען ער וואלט נישט רופען גלייך צו הילף זיינע געדונגענע פיזידישע און ציליצידישע סאָלדאַטען, וועלכע זענען ווי צוגעגרייט געווען צו דעם אויפשטאַנד און האבען זיך ווי צורייצטע,ווילדע חיות אַרויפגעוואָרפען אויפ'ן פאלק. ביז זעקס טויזענד מאַן זענען דאַן געפאַלען אין בית המקדש אלס קרבנות פון אַלעקסאַנדער'ס אכזריות, און אום אויסצומיידען נאָך אַזאַ אויסברוך פונ'ם פאלקס-צאָרן אין דער צוקונפט, האט ער זיין פלאַץ אין בית המקדש אבגעטיילט פון דעם זאַל, וואו דאס פאלק האט זיך געפונען, מיט אַ הויכער וואַנט. און נישט נאָר אין בית המקדש — נאָך דעם בלוטיגען צוזאַמענשטויס איז אויך אין לעבען אַנ'אייזערנע וואַנט אויסגעוואַקסען, אַ וואַנט פון צאָרן און פערביטערונג, וואס האט אבגעטיילט דעם פאלק פון זיין טיראַנישען הערשער מיט זיינע שטיצער און אַנהענגער. די אונגליקליכע שפאַלטונג אין דעם יודישען פאלקס-לעבען פאַר די צייטען פון רחבעם און ירבעם האט זיך איצט איבערגעחזר'ט אין דער געשטאַלט פון די ביידע פאַרטייען, וואס זענען גרייט געווען צו קעמפפען צווישען זיך — אויף לעבען און טוידט.

און דער בלוטיגער הערשער האט זיך צוריק צו זיין אַרבייט גענומען — שוין צו לאַנג איז ער אויף איין אָרט געזעסען. ער האט זיך נאָך אַלץ אַרומגעטראָגען מיט זיינע גרויסע קריגס-פלענער, און איצט האט ער געגלויבט צו געפינען אַנ'אויסרעד דערצו. ער האט געוואָרפען אַנ'אויג אויף די געגענדען פון יענער זייט ירדן און אין דרום-מזרח זייט פון טבריה, און האט זיך אַוועקגעלאָזען אַהין מיט מיליטער; איהם איז אבער אַרויס אַנטקעגען דער נאַבאַטעאישער קעניג אָבאָדאַ און האט איהם פערנאַרט אין אַ טיעפען גראָבען צווישען די גלעד-בערג, וואו אַלעקסאַנדער'ס אַרמעע איז כמעט אינגאַנצען

אומגעקומען און ער אליין איז קוים א לעבעדיגער צוריקגעקומען קיין ירושלים.

דאס האט נאכמעהר צופלאמט די פערביטערונג פון די פרושים און זיי נייעם שטאף געגעבען צו דער אגיטאציע געגען אלעקסאנדערן. אין א פערלויף פון זעקס יאהר (פון 84 ביז 89) האבען נישט אויפגעהערט די בלוטיגע אויפשטאנדען און די אינערליכע מלחמות. אלעקסאנדערן האט זיך אפילו איינגעגעבען צו דערשטיקען יעדען אויפשטאנד גלייך ביי זיין אויסברוך מיט דער הילף פון געדונגענע סאלדאטען; די אינערליכע פערביטערונג פון פאלק איז ער אבער נישט אימשטאנד געוועזען איינצושטילען. ביי יעדער „בערוהיגונג" איז בלוט פערגאסען געווארען און דאס האט געדיענט אלס אנהויב פאר א נייעם אויפשטאנד.

ענדליך איז דער דעספאטישער אלעקסאנדער שוין אויך מיעד געווארען, און ער האט דער ערשטער אויסגעשטרעקט זיין האנד צו די פרושים; זייער פערביטערונג איז אבער צו שטארק, צו גיפטיג געוועזען און זיי האבען זיין האנד אבגעשטויסען. אלעקסאנדער האט פארגעלעגט די פרושים, זיי זאלען איהם ארויסשטעלען זייערע פריעדענס-בעדינגונגען; אויף דעם האבען די לעצטע איהם געענטפערט, אז זייער ערשטע בעדינגונג איז — זיין טויט.

און ביז אזוי ווייט איז דערגאנגען דער פערביטערטער כעס פון די פרושים, און אזוי שטארק האט געפלאמט אין זייערע הערצער דער דורשט, זיך נוקם צו זיין אן דעם בלוטיגען הערשער מיט זיינע יועצים און שטיצער, אז זיי האבען גארנישט בעמערקט די אונגליקען, וואס רייסען זיך אריין אין לאנד צוזאמען מיט די בלוטיגע ברידער-מלחמות, און ביי זיי איז רעכט געווארען זיך צו ווענדען צו דעם דע-מאלדיגען סירישען קעניג, דימיטריאס אייקעראס, מיט דעם פארשלאג, ער זאל אריינפיהרען זיינע סאלדאטען אין יהודה און קעמפפען מיט זיי צוזאמען געגען דעם חשמונאי'שען הערשער, וואס האט פערפלעקט דעם טראן מיט'ן בלוט פון זיין פאלק.

און ס'איז ווירקליך אזוי געוועזען. אנטיוכס עפיפאנוס'עס איי-ניקעל האט מיט פערגניגען אנגענומען דעם פארשלאג פון די יהודה'-שע רעוואלוציאנערען, און זיך גלייך אריינגעריסען מיט א מחנה סאלדאטען אין צענטער פון יהודה; דאן איז איהם אלעקסאנדער ארויס אנט-קעגען ביז שכם, און אויף דער שומרונישער ערד האט זיך צופלא-

קערט אַ בלוטיגע שלאַכט, אין וועלכער עס האָבען געקעמפפט יודען געגען יודען און גריכען געגען גריכען.

געענדיגט האָט זיך דער בלוטיגער צוזאַמענשטויס מיט דער פאָלשטענדיגער פערניכטונג פון אַלעקסאַנדער'ס געדונגענע מחנות, און ער אַליין האָט געמוזט אַנטלויפען און זיך בעהאַלטען אין די בערגפון אפרים (89).

דאָ האָבען זיך די יהודה'שע רעוואָלוציאָנערען אָבגעשטעלט. זיי האָבען זיך נוקם געווען אָן דעם פערהאַסטען קעניג: ער איז עלענד, פערטריבען, זיין מאַכט איז דערשלאָגען. וואָס וועט אָבער מיט'ן פאָלק זיין? סאָלדאַטען פון אַ פרעמדער מלוכה האָבען אין זייערע הענד יהודה'שע שטעדט, יהודה'שע דערפער; קינדער פון אַ פרעמדען, געצענדיענערישען פאָלק קעמפפען פאַר די יודישע אידעאַלען, זענען זיך נוקם פאַר פערשוועכטע יודישע הייליגקייטען. שטעהט דאָ נישט פאַר אַ שרעקליכע געפאַהר פאַר דעם קיום פון דער גאַנצער אומה?

און דאָס פאַטריאָטישע געפיהל האָט געזיגט: זעקס טויזענד פרושים זענען איבערגעגאַנגען אויף אַלעקסאַנדער'ס זייט, און דער סירישער הערשער האָט געמוזט פערלאָזען דאָס לאַנד. געבליבען איז אָבער נאָך אַ גרויסע צאָהל פערביסענע און וויטענדע פרושים־רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען בעשלאָסען ווייטער צו פיהרען דעם קאַמפף געגען אַלעקסאַנדערן אָהן דער הילף פון פרעמדע סאָלדאַטען; זיי איז אָבער אַלעקסאַנדער'ן נישט שווער אָנגעקומען צו בעזיעגען, און ווען זיי האָבען זיך ענדליך בעהאַלטען אין דער פעסטונג עיטם האָט ער זיי בעלאַגערט און איינגענומען. די געפאַנגענע רעוואָלוציאָנערען זענען אָבגעפיהרט געוואָרען אין ירושלים, און ווידער האָט דער מערדערישער קעניג פערפלעקט די גאַסען פון דער יהודה'אישער הויפטשטאָדט מיט אַ שוידערהאַפטער בלוט־באָד: ער האָט געלאָזען (אונטער דעם איינפלוס פון זיין צדוקישען פריינד דיאָגאָן) אויפהענגען אַכט הונדערט פון די געפאַנגענע רעוואָלוציאָנערען, טויטענדיג פריהער זייערע ווייבער און קינדער — זיי אין די אויגען.

די לעגענדע גיט נאָך צו, אַז וועהרענד די דאָזיגע בלוטיגע סצענעס, האָט אַלעקסאַנדער זיך געפונען אין דער געזעלשאַפט פון אויסגעלאַסענע פרויען, מיט וועלכע ער האָט געשכור'ט און געהוליעט. איז דאָס געווען פשוטע אַכזריות פון אַ מערדערישער נאַטור אָדער אַ פערשכור'טער אויסברוך פון לאַנג דערשטיקטע נקמה־ליידענשאַפטען? גי־

כער לאזט זיך גלויבען דאס ערשטע, און אלס אזעלכען האט איהם אנערקענט אויך דאס פאלק, קרויגענדיג איהם מיט דעם שענדליכען ביינאמען „טרסי" (ווילדער, תלין, רוצח); אלעקסאנדער האט זיך אבער צו דער צייט גאנץ ווייניג גערעכענט מיט דער שטימונג פון פאלק און ער האט איצט מיט פולער צופריעדענהייט געפייערט דעם יום טוב פון זיין פאלשטענדיגען נצחון איבערן אינערליכען שונא. ביז פופציג טויזענד מאן פון ביידע זייטען זענען אומגעקומען אין דעם פערלויף פון דער צייט, זינט עס האבען זיך אנגעהויבען אין לאנד די בלוטיגע מלחמות, און איצט האבען די פרושים אינגאנצען בעפרייט אלעקסאנדער'ן מיט זיין באנדע פון יעדער פעראנטווארטליכקייט. די גרויזאמע שחיטות און רציחות פון דער לעצטער צייט האבען אונמעגליך געמאכט פאר די פרושים, צו פערבלייבען אין לאנד, און אין דער נאכט פון די אכט הונדערט תליות זענען אכט טויזענד פרושים, מיט זייער אנפיהרער שמעון בן שטח, אנטלאפען פון יהודה. מיט טיפע וואונדען אין הארצען האבען די דאזיגע בעסטע זיהן פון פאלק זיך דערווייטערט פון זייער היים, פון זייערע בערגער און טאלען, פון זייער בית=המקדש; זייערע אויגען זענען אבער אויך ווייטער געווענדעט געבליבען צו דער זייט פון יהודה, און טיף אין הארצען האבען זיי נישט אויפגעהערט צו האפען אויף יענער צייט, ווען גאט וועט אויפריכטען זייער לאנד און עס בעפרייען פון זיינע שלעכטע אכזרי'שע פיהרער. בעזעצט האבען זיך די עמיגראנטען אין סוריען און מצרים.

און יהודה האט זיך „בערוהיגט" — קיינער איז דעם בלוטיגען הערשער אין וועג נישט געשטאנען. ער האט זיך דעריבער געקענט איצט פריי איבערגעבען זיין אלטער ליידענשאפט צו פיהרען מלחמות, און ער האט עס ווירקליך געטאן. נישט קוקענדיג אויף זיינע אלע מפלות האט זיך אלעקסאנדער'ן שוין ביז דער צייט דאך געהאט איינגעגעבען צו פערגרעסערן יהודה מיט א גאנצער רייהע שטעדט און געגענדען: אויף דער זייט ירדן פון ראפיא אין דרום ביז צו די כרמל=בערג אין צפון, און אויף יענער זייט — פון סעליציא אין צפון, ביז דער פאלמען=שטאדט צער, אין דרום=זייט פון ים המלח. די איינגענומענע פונקטען האט אלעקסאנדער געלאזען גוט בעפעסטיגען, און די פעסטונגען אלעקסאנדריאן ביים ירדן, מכור ביים ים המלח און הירקאניאן, וואס איז אויבגעשטעלט געווארען נאך פאר

זיין פאטער, זענען געווען בעריהמט אלס אונבעזיגבארע שוץ=פאזיציעס. צוזאמען מיט די פיעל איינגענומענע געביטען איז ארונטערגעפאלען אונטער דער יהודה׳שער קרוין אויך א גרויסע גריכישע בעפעלקערונג, און אלעקסאנדער האט געלאזען אויסגיעסען מטבעות, וואס האבען געהאט אויף זיך צוויי אויפשריפטען: א העברעאישען מיט א גריכישען. דאס איז געווען דער ערשטער פאקט אין דער נייער יודישער מלוכה פון בענוצען זיך אפיציעל אויך מיט אנ׳אנדער שפראך אויסער העברעאיש. די דאזיגע ביידע אויפשריפטען האבען בעצייכענט אלעקסאנדער׳ן אלס קעניג, ווערענד די פריהערדיגע מטבעות האבען נאך געטראגען אויף זיך דעם טראדיציאנעלען בלויז=העברעאישען אויפשריפט: יהונתן הכהן הגדול וחבר היהודים (יהונתן — ינאי — דער כהן גדול און די יהוד׳ער=געזעלשאפט).

איצט האט זיך אלעקסאנדער ווידער אוועקגעלאזען אויפ׳ן שלאכט=פעלד, און נאך א דריי=יעהריגען קאמפף מיט פערשידענע געגנער, וואס האט זיך געענדיגט אמאל מיט א מפלה און אמאל מיט א נצחון פון דער יהודה׳שער ארמעע, — האט זיך אלעקסאנדער דאך אומגעקעהרט קיין ירושלים אלס זיגער. יהודה איז ווידער פערגרעסערט געווארען מיט עטליכע בעדייטענדע טעריטאריומס, און דער אלטער חלום פון די ערשטע חשמונאים איז שוין כמעט פערווירקליכט געווארען: די גרענעצען פון יהודה האבען פערנומען דעם גאנצען שטח — פון ים ביז׳ן מדבר. די דאזיגע נצחונות פון דער לעצטער צייט האבען געמילדערט אביסל אויך די בעציהונג פון פאלק צום קעניג, און עס האט זיך געלאזען גלויבען, אז די אלע אלטע חטאים און רציחות פון דעם גרויזאמען הערשער זענען פערשוואונדען געווארען פונ׳ם פאלקס זכרון.

בכלל האט זיך אלעקסאנדער אין דער צייט גאנץ ווייניג אבגעגעבען מיט די אינערליכע אנגעלעגענהייטען פון לאנד — ער איז בסדר פערנומען געווען מיט זיינע מלחמות. ליידענדיג פון א שטארקען פיעבער, וואס האט איהם אונאויפהערליך געמאטערט אין די לעצטע יאהרען פון זיין לעבען, האט ער דאך דאס בעליעבטע שלאכט=פעלד נישט פערלאזען, און ביי איינער פון זיינע מיליטערישע אפעראציעס, ביי דער בעלאגערונג פון ראגאבא, האט זיך זיין קראנקהייט שטארק פערערגערט. דער שאטען פון טויט האט אנגעהויבען ארומשוועבען פאר די אויגען פון דעם קריגערישען הערשער,

און — דאס געוויסען האט אין איהם ערוואכט. ער האט בעשטימט דער פרומער און עהרליכער קעניגין, וועלכע איז צו איהם געקומען, אלס פאקטישע מלוכה־פיהרערין און האט איהר אנגעזאגט, זי זאל זיך דערנעהנטערן צו די פרושים, זי זאל זיי איבערגעבען די גאנצע הנהגה פון לאנד און קיין זאך נישט טאן אהן זייער איינשטימונג. דערביי האט ער איהר אויך אויסגעדריקט זיין ווילען, מ'זאל די סאלדאטען נישט געבען צו וויסען וועגען זיין טוידט, אזוי לאנג ביז די בעלאגערטע פעסטונג וועט זיך נישט אונטערגעבען, און דאן — זאל מען זיין קערפער איבערגעבען צו די פרושים אין די הענד, זיי זאלען איבער איהם אויסאיבען זייערע נקמה־געפיהלען אדער — איהם בעגראבען מיט כבוד.

און די פרושים האבען ווירקליך אויסגעאיבט זייערע נקמה־געפיהלען, אבער נישט איבער'ן קערפער פון געשטארבענעם. דער קערפער פון געשטארבענעם אלעקסאנדער יאנאי (אויפ'ן 50־טען יאהר פון זיין לעבען און 27־טען פון זיין הערשען) איז איבערגעפיהרט געווארען קיין ירושלים, וואו די קעניגין האט איהם געלאזען בעגראבען מיט פייערליכקייט און פאראד. די פרושים האבען אבער דעם טאג פון זיין שטארבען אריינגענומען אין דער רייהע פון די נאציאנאלע יום־טובים, און אין דער בעשטימונג פונ'ם דאטום לויט די רעגירונג'ס־יאהרען פונ'ם חשמונאי'שען כהן גדול, האבען זיי אנגעהויבען צו שרייבען: „אין דעם און דעם יאהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן־גדול", אנשטאט דעם טראדיציאנעלען נוסח: „אין דעם און דעם יאהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן־גדול פון דעם אלערהעכסטען גאט".

אן דער שפיץ פון יהודה איז איצט אוועקגעשטעלט געווארען שלומית, מיט דעם הערשער־נאמען אלעקסאנדרא; און אויב ס'איז מעגליך צו רעדען וועגען צוויי ריכטונגען אין א מלוכה־לעבען, וואס זענען אינגאנצען אנטקעגענגעזעצט איינע דער אנדערער, לאזט זיך עס אמבעסטען אילוסטרירען מיט דער מלוכה־ענדערונג, וואס איז פארגעקומען אין יהודה נאך דעם טוידט פון דעם קריגערישען קעניג. אלעקסאנדער האט דאס לאנד געהאלטען אין די גאנצע זיבען און צוואנציג יאהר פון זיין הערשען, ווי אין א ווילדען, ברויזענדען שטורם; איז רוהיג געווארען פון אויסוועניג, האבען זיך אין לאנד גופא אנגעהויבען מהומות און איבערקעהרענישען און בלוט־פערגיסונגען, און ביי דער מינדעסטער בערוהיגונג אין לאנד, האט עס זיך

גלייך ווידער אנגעהויבען צו טרייסלען צוליעב א מפלה פון אויסווענינ.

איצט אבער האט זיך אנגעהויבען א נייע צייט פאר דער אויסגעמאטערטער יהודה, — א צייט פון מנוחה און פריעדען. אליין א איבערצייגטע אנהענגערין פון די פרושים, האט די קעניגין דאך פערשטאנען זיך נישט איבערצוגעבען אינגאנצען אין איין זייט, אום נישט נאכמעהר אויפצורייצען די אויפגערעגטע ליידענשאפטען און דעם בלוטיגען האס, וואס האבען געהאלטען די ביידע פארטייען, ווי צוויי פיינדליכע לאגערן, איינע געגען דער אנדערער. די פרושים ווי די צדוקים, ביידע האבען ליעב דאס פאלק, ביידע ווילען איהם זעהען גליקליך, — זאלען זיי-זשע ביידע געמיינזאם ארבייטען פאר זיין גליק און וואוילשטאנד, יעדערער אויף דעם געביט, צו וועלכען ער איז אממעהרסטען צוגעפאסט. אט דעם וועג פונ׳ם אלטען יוחנן הורקנוס אין די ערשטע יאהרען פון זיין גרויסקייט, האט זיך אויך אלעקסאנדרא אויסגעוועהלט, און אזוי ווי ער, האט זי אויך איבערגעבען אלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען פון לאנד אין די הענד פון די פרושים, איבערלאזענדיג די פיהרונג פון דער אויסערליכער פאליטיק און פון דער ארמעע — די צדוקים.

דאס פאלק האט פאר אלעקסאנדרא׳ס הערשאפט פריי אבגעאטעמט. קיינער פון די שכני׳שע פירשטען האט נישט געוואגט זיך אריינצורייסען אין די גרענעצען פון דער מעכטיגער יהודה; דער אריסטאקראטיש-שטרענגער רעזשים האט אנגעהויבען אבצוטרעטען זיין פלאץ די דעמאקראטיש-מענשענפריינדליכע איינפיהרונגען פון די פרושים, און די נאטור אליין האט אויך געבענשט דאס לאנד מיט א אונגעוועהנליכער פרוכטבארקייט.

אלס כהן גדול האט די קעניגין בעשטימט איהר עלטסטען זוהן הורקנוס, א מענש מיט א שוואכען כאראקטער און מיט גאנץ ווייניג פעהיגקייט צו וועלכען ס׳איז שארפען, עפענטליכען ארויסטריט, און דאגעגען האט זי דעם יונגערן זוהן, אריסטאבול, מיט דעם קריעגערישען טעמפעראמענט און די צדוקישע נייגונגען פון פאטער, — אינגאנצען דערווייטערט פון די מלוכה-אנגעלעגענהייטען. די מיטווירקונג און די גאנצע פאקטישע אינערליכע הנהגה פון לאנד איז איצט אלזא איבערגעגאנגען צו די נאהנטע יועצים און הויף-לייט פון דער קעניגין, און די זענען געווען כסדר פרושים. דעם ערשטען פלאץ צווישען די ייגע יועצים, וואס האבען געהאט א שטארקען איינפלוס אויף דעם

גאנג פון דער מלוכה-פיהרונג, איז געווען דער קעניגינ'ס ברודער, שמעון בן שטח, וועלכער האט זיך נאך אלעקסאנדער'ס טויט אומגעקעהרט קיין יהודה צוזאמען מיט זיין חבר יהודה בן טבאי און מיט נאך פיעל פון די פערטריבענע פרושים. זיין בעטהייליגונג אין דעם מלוכה-לעבען פון יהודה פאר דער צייט איז געווען אזוי אנגעזעהען, אז די כראניקער שטעלען איהם שטענדיג צוזאמען מיט דער קעניגין און שרייבען: „אין די טעג פון שמעון בן שטח און דער קעניגין שלומית."

ביי אזא צושטאנד האט זיך דער איינפלוס פון די צדוקים אינ-גאנצען פערלארען, און זייערע פאזיציעס זענען איצט אזוי שוואך גע-ווען, אז זיי האבען כמעט אהן א ווידערשטאנד געמוזט בילעלוויז אב-טרעטען אלע זייערע פלעצער אין די רעליגיעזע און געזעלשאפטלי-כע אינסטיטוציעס פון לאנד. אן דער שפיץ פון סנהדרין האבען זיך אוועקגעשטעלט שמעון בן שטח מיט דעם דערמאהנטען בן טבאי, און זייער ערשטע ארבייט איז געווען אויסצוראטען די איבערגעבליבענע שפורען פון די פריהערדיגע, צדוקי'שע, איינפיהרונגען און ארדנונגען. אויף וויפיעל דאס פאלק איז צופריעדען געווען פון דעם דאזיגען גייס-טיגען אויפשטאנד געגען דער שטרענגער געזעלשאפט פון די צדוקים, קען עדות זאגען דער פאקט, וואס עס האט בעשטימט צו פייערן יאהר יעהרליך דעם טאג (14 תמוז), ווען עס איז צוריק איינגעפיהרט געווארען אין לאנד דער שטראף-קאדעקס פון די פרושים.

די רעסטאוראציע (צוריקאויפשטעלונג, בענייאונג) פון סנהדרין און פון גאנצען לעבען אין לאנד האט אויך איהרע קרבנות געפא-דערט. דאס סנהדרין האט פעראורטהיילט עטליכע פון די צדוקי'שע אנפיהרער, אויף וועלכע דאס פאלק האט געקוקט, ווי אויף שולדיגע אין די אלע הריגות און שחיטות פון דעם געוועזענעם הערשער, און נאך דער בעשטעטיגונג פון דער קעניגין, איז דער אורטהייל אויסגעפיהרט געווארען. אט די יורידישע בעשטראפונג פון די עטליכע פערהאסטע צדוקים האט אבער נישט געהאט אזא ווירקונג אויפ'ן לאנד, ווי די גאנצע טעטיגקייט פונ'ם בענייטען סנהדרין, וואס האט זיך אין זיין פראקטיק כסדר אנגעשטויסען אן צדוקי'שע בעגריפען און געזעץ-אויס-טייטשונגען. דאס פאלק מוז אנהויבען לעבען צוריק לויט די געזעצען פון דער תורה, ווי די מסורה טייטשט זיי אויס; דער לעבענס-גייסט פון פאלק דארף נישט פערגליווערט ווערן, דארף זיך נישט איינ-

שליעסען אין די ראהמען פון דעם געשריבענעם ווארט, נאר איהם וועבען און וייטער ציהען און צופאסען זיינע אלטעגליכע אינטערעסען צו דעם הויכען גייסט פון דער געטליכער תורה; די גאנצע געזעצגעבונג פון לאנד דארף פיהרען דערצו, עס זאל אויפגעהויבען ווערן די יודישע געזעלשאפט און פערקערפערן מיט זיך די העכסטע אידעאלען פון דער יודישער נבואה — דאס איז געוועזען די הייסע שטרעבונג פון די איצטיגע בענייער; און כדי וואס בולט'ער צו מאכען דעם שטעמפעל פון זייער גייסט און לעהרע אויף דעם לעבען פון פאלק, האבען זיי געמוזט פערשטארקען זייערע געזעצען און דינים מיט פערשידענע סיגים און חומרות און הארבע שטראפען, וואס זענען אפט דערגאנגען ביז צו די שארפסטע עקסטרעמען. עס איז געוועזען א סכסוך צווישען די פרושים מיט די צדוקים אין דער פראגע וועגען בעשטראפען פאלשע עדות („עדים זוממים"). לויט די צדוקים איז אויסגעקומען, אז פאלשע עדות דארפען נאר דאן בעשטראפט ווערען, אויב דער אנגעקלאגטער איז צוליעב זייער עדות זאגען פערארורטיילט און בעשטראפט געווארען, און דאגעגען האבען די פרושים געפאדערט א שטראף פאר א פאלשען עדות דוקא נאר אין דעם פאל, ווען די פאלשקייט פון זיין עדות זאגען האט זיך ארויסגעוויזען פאר'ן אויספיהרען די שטראף איבער'ן אונשולדיגען. איצט איז פארגעקומען אזא פאל אינ'ם בענייטען סנהדרין, און יהודה בן טבאי האט איין עדות בעשטראפט „אויף צו להכעיס די צדוקים"; דערביי איז ער אבער בעגאנגען א געוואלדיגען יורידישען פעהלער און האט אינגאנצען פערגעסען, אז לויט'ן זין פון געזעץ קאן מען נאר דאן בעשטראפען פאר פאלש עדות זאגען, ווען ס'ווערט דערוויזען, אז דער צווייטער עדות איז אויך געוועזען א פאלשער, ווייל ביי איין עדות קען דאך אין אלגעמיין קיין בעשולדיגונגס-אורטהייל נישט ארויסגעטראגען ווערען. אזא עקסטרעמע שטרענגקייט צוליעב די פאדערונגען פון דער צייט האט זיך נאך עטליכע מאל ארויסגעוויזען אין דער טעטיגקייט פון סנהדרין, און ווי די לעגענדע דערצעהלט, איז שמעון בן שטח'ס אן'אייגענער זוהן געפאלען אלס קרבן פון אזא מין יורידישען טעות.

די דאזיגעביידע פיהרער האבען דעריבער אנגעזאגט זייערע נאכפאלגער, זיי זאלען זיין פארזיכטיג ביים אויספרעגען די עדות און דעם בעשולדיגטען און זעהן אויסמיידען יעדען טעות, און צו דעם צוועק

פון איינפלאנצען אָט די גערילטליכע פאָרזיכטיגקייט איז, ווייזט אויס, געשאַפען געוואָרען אין יענער צייט אויך די שענע ערצעהלונג שושנה. דאָרט דערצעהלט זיך פאָלגענדעס: צוויי אויסגעלאַסענע מענער האָבען געוואָרפען אַנ׳אויג אויף דער גאָטספאָרכטיגער און עהרליכער פרוי פון דעם אָנגעזעהענעם יהויקים, מיט׳ן נאָמען שושנה, און ווען זי האָט מיט פעראַכטונג אָבגעוואָרפען זייער שענדליכען פאָרשלאָג, זענען זיי אַרויסגעטרעטען אין געריכט און האָבען עדות געזאָגט, אַז זי האָט ביי זיך אין גאָרטען פערבראַכט אַ לאַנגע צייט אין אויסגעלאַסענע אומאָר־מונגען מיט אַ יונגען מאַן. די ריכטער האָבען געגלויבט די עדות און די פרוי האָט שוין געזאָלט פעראורטיילט ווערען; דאָ האָט זיך אָבער אויפגעשטעלט דער קלוגער דניאל און געפרעגט די עדות, אונטער וועלכען בוים די שענדליכע אומאַרמונגען זענען פאָרגעקומען, און ווען די לעצטע האָבען זיך סותר געווען איינע די אַנדערע אין זייערע רייד האָט דאָס געריכט איינגעזעהען, אַז זיי האָבען פאַלש עדות געזאָגט און געוואָלט פערגיסען אונשולדיג בלוט.

דאָס בעניימטע סנהדרין האָט רעפאָרמירט אַלע געביטען פון דעם פאָלקס־לעבען און אומעטום געזוכט אַריינצוברענגען די יסודות פון גע־רעכטיגקייט און געוויסענהאַפטער פרומקייט. מיט שמעון בן שטח׳ס נאָמען איז פערבונדען די איינפיהרונג פון דער „כתובה“, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דעם גאַנג פונ׳ם פאַמיליען־לעבען ביי יודען, שטערנדיג פון איין זייט דעם מאַן אָבצוּ׳גט׳ען דער פרוי פאַר דער מינדעסטער קלייניגקייט, און פערזיכערנדיג פון דער צווייטער זייט דער הילפלאָזער פרוי מיט אַ געוויסער מאַטעריעלער שטיצע.

נאָך וויכטיגער איז די אַנדערע איינפיהרונג פון דעם ווייטזיכטי־גען פאָלקס־פיהרער. ער האָט געלאָזען עפנען שולען אין די גרעסערע שטעדט, און איינגעפיהרט, אַז „אַלע קינדער מוזען געהן אין שול“. דאָס איז דער זיכערסטער וועג געווען צו ערציהען דעם פאָלק אין אַ געוויסער ריכטונג, איינצוואָרצלען אין איהם די בעגריפען פון דער יודישער תורה און צו פערשפרייטען צווישען די ברייטערע מאַסען די יודישע געזעץ־וויסענשאַפט.

בנוגע צו דער עבודה אין בית המקדש האָבען אויך די פרושים צוריק איינגעפיהרט די אַלע דינים און מנהגים, וואָס די צדוקים האָ־בען געהאַט מבטל געווען. אַזוי האָבען זיי איצט מיט פרייד און בע־גייסטערונג געפייערט דאָס וואַסער־גיסען אויפ׳ן מזבח אום סוכות, און

מיט דער צייט איז אט די צייטווייליגע פייערונג פערוואנדעלט געווארען אין א יעהרליכען פאלקס=יום=טוב, פון וועלכען מ'האט שפעטער דערציעהלט, אז ווער עס האט נישט בייגעוואוינט אט די פרייד אין בית המקדש (שמחת בית השואבה), האט קיינמאל קיין שטורמישע פאלקס=שמחה נישט געזעהען. אין דער נאכט פלעגט דער בארג פון בית המקדש אזוי בעלויכטען ווערן, אז די גאנצע שטאדט האט אויסגעזעהען, ווי פערזונקען אין א פייערדיגען ים, און ליכטשטראמען האבען זיך ארייגעריסען אין אלע ווינקעלעך. דאס גאנצע פאלק איז געווען פערזאמעלט ארום בית המקדש, וואו עס האבען זיך געטראגען אין דער לופטען פרעהליכע, פייערליכע לידער; אויף יעדען איינעם פון די פופצעהן טרעפ, וואס האבען געפיהרט פון דער עזרת=נשים צו איינער פון די העכערע עזרות, פלעגט דער לוים=כאר, אין דער בעגלייטונג פון הארפען, קלאנג=בעקענס און נאך אינסטרומענטען, זינגען אויסגעוועהלטע קאפיטלען פון תהלים (שיר המעלות'ען), וואו ס'האט זיך אממעהרסטען גערעדט וועגען דער צוריקקעהרונג פונ'ם ערשטען גלות און וועגען די חסדים, וואס גאט טוט מיט זיין פאלק. צום סוף פלעגט זיך דער כאר ווענדען צום פערזאמעלטען פאלק:

לויבט, פרייזט גאטס נאמען,
לויבט איהם, איהר גאטס קנעכט.

און די פערזאמעלטע פלעגען איהם ענטפערן:

לויבט גאט—גאט איז גוט,
בעזינגט זיין נאמען — זיין נאמען איז זיס;
דען יעקב'ן האט ער זיך אויסדערוועהלט,
ישראל'ן—פאר זיין שאץ.

א עהנליכער יום=טוב פאר'ן פאלק איז געווען חמשה עשר באב — דער טאג, ווען עס פלעגט געשענקט ווערען פיעל האלץ פאר'ן בית המקדש. אין דעם יום=טוב האבען זיך בעזונדער בעטייליגט די בנות ציון (ציונ'ס טעכטער), וועלכע פלעגען פערברענגען דעם גאנצען טאג אין געזאנג און טענץ. די פייערונג פלעגט פארקומען אויף איינעם פון די פרייע פלעצער, אין א וויינגארטען, וואו גאנצע שארען יונגע, חיים=געקליידעטע מעדלעך האבען בעצויבערט די ארומיגע יונגע לייט מיט זייערע טאנץ=קאראהאדען, וואס זיי פלעגען בעגלייטען מיט

העברעאישע ליעדער. ווי ס'איז צו גלויבען, איז דער דאזיגער
יום־טוב אויך איינגעפיהרט געווארען אלס דעמאנסטראציע געגען די צדו־
קים, וועלכע האבען נישט אנערקענט דעם גאנצען מנהג פון שענקען
האלץ פאר'ן מזבח.

צו די אלע רעפארמען אין דער געזעצגעבונג און אין דעם
גאנצען סאציאלען לעבען פון לאנד איז צוגעקומען נאך איינע, וואס
האט אויך, ווי די מעהרסטע איינפיהרונגען פון יענער צייט, פער־
פאלגט צוויי צוועקען: ארויסצוטרעטען דעמאנסטראטיוו געגען א געוויסער
אנשויאונג פון די צדוקים און אויפצוועקען דאס נאציאנאלע געפיהל ביי
די טיילען פונ'ם יהודה'שען פאלק, וואס האבען געלעבט אין אנדערע
לענדער, ווייט פון יהודה, און נישט געהאט קיין פערבינדונג מיט
דעם לעבענס־נערוו פון דער יהודה'שער אומה, מיט'ן בית המקדש.
די צדוקים האבען איינגעפונען, אז די טעגליכע קרבנות און איבער־
הויפט די הוצאות פון בית המקדש דארפען נישט אנערקענט ווערן
פאר קיין פאלקס־זאך, און דאס געלד אויף דעם דארף גענומען ווערן
פון איינצעלנע פרומע מנדבים; די בעראטונג אונטער דעם פארזיץ פון
דער קעניגין האט אבער אנגענומען אנ'אנדער בעשלוס. זי האט בע־
שטימט, אז יעדער יוד פון צוואנציג יאהר אן (גרים און בעפרייטע
שקלאפען אויך אין כלל) איז פערפליכטעט אריינצוברענגע מינדעסטענס
א האלבען שקל (ארום 11 ק.) יעהרליך אינ'ם אוצר פון בית המקדש.
די דאזיגע נדבה האבען פרייוויליג גענומען אויף זיך צו צאהלען נישט
בלויז די יודען פון יהודה, נאר אויך אלע יהוד'ער, וואס האבען
זיך געפונען אין די ארומיגע לענדער, און צו דעם צוועק זענען בע־
שטימט געווארען דריי אלגעמיינע יעהרליכע זאמלונגען אין פער־
שידענע צייטען: פאר יהודה אין אנהויב פון פריהלינג, פאר די
נעהנטערע לענדער (עגיפטען און סיריען) — ארום שבועות, און פאר
די ווייטע לענדער (בבל, מדי און קליין־אזיען) — ארום סוכות. די
רייכסטע זאמלונגען זענען שטענדיג געוועזען די שפעטערדיגע — די
אויסלענדישע יודען זענען רייך און פרייגיביג געוועזען און אנשטאט די
זילבערנע אדער קופערנע שקל'ס און דינר'ס פון יהודה, פלעגען זיי
געבען גאלדשטיקער. אין די לענדער, אין וועלכע ס'האבען זיך געפו־
נען א סך יהוד'ער, פלעגען זיי אויסקלויבען א מיטעלפונקט, וואו עס
פלעגען צוגעשיקט ווערן אלע געזאמעלטע נדבות, און פון דארטען
דאס צו בעזארגען קיין ירושלים, — צו וואס עס פלעגען אויסגע־

קליבען ווערן די אָנגעזעהענסטע מענשען פון לאַנד. אַזעלכע מיטעלי
פונקטען זענען געווען נציבין און נהרדעה אין בבל און מעסאָ=
פאָטאַמיען; אַפאַמעאַ און לאַאָדיצעאַ אין קליין=אַזיען, און פער=
גאַמום און אַנדראַמיטיום אין דער געגענד עאָליס. די דאָזיגע דריי=
פאַכיג געזאַמעלטע יעהרליכע הכנסה איז גענוג געווען אויף צו דע=
קען אַלע הוצאות פון בית המקדש, און עס פלעגען זיך נאָך אָבּ=
שטעלען געוויסע סומען, פון וועלכע עס האָט זיך מיט דער צייט אָנ=
געזאַמעלט אַ בעדייטענדער קאַפּיטאַל.

אַזוי איז דער צדוקישער איינפלוס ביסלעכווייז אַרויסגעשטופּט
געוואָרען פון אַלע ספערען פונ׳ם פאָלקס=לעבען אין יהודה, און דאַ=
געגען איז דער איינפלוס פון די פרושים אַלץ בולט׳ער, טיעפער און
שטאַרקער געוואָרען; אייגם נאָך דאָם אַנדערע זענען אַלע אַלטע גע=
זעצען ווידער איינגעפיהרט געוואָרען, און צו זיי זענען צוגעקומען
פיעל נייע, וואָס האָבען זיך אויך איינגעזויגען אין פאָלק און זענען
געוואָרען אַ טייל פון זיין נאָרמאַלען לעבענס=גאַנג. צוגעגאַנגען איז דאָס,
נאַטירליך, נישט לייכט; די צדוקים האָבען נישט איין מאָל אָנגעווענ=
דעט זייערע לעצטע קרעפטען צו שיצען חאָטש וויפיעל ס׳איז פון זיי=
ערע פערלוירענע פּאָזיציעס, און דעם סנהדרין איז נישט איינמאָל
אויסגעקומען צו משפּט׳ען יענע, וואָס זענען אַליין נאָר וואָס געשטאַ=
נען אָן דער שפּיץ פון דער יהודה׳שער געזעצגעבונג. די איצטיגע
העכסטע ריכטער זענען אָבער געווען איבערגעגעבענע פאָלקס=פיהרער
און קיין שום ווייכקייט און פאַלשקייט האָט פאַר זיי נישט עקסיסטירט
דאָרט, וואו ס׳האָט זיך געהאַנדעלט וועגען די אינטערעסען פון כלל,
וועגען דער גייסטיגער אויסבילדונג פון פאָלק. ווען עס האָט זיך אַ=
רויסגעוויזען די פאַלשקייט פון די עדות, אויף דעם סמך פון וועל=
כע שמעון בן שטח׳ם זוהן איז פערמשפּ׳ט געוואָרען צום טוידט, און
די ריכטער זענען גענויגט געווען איהם צו בעפרייען, האָט דער פער=
משפּט׳ער אַליין — לויט דער לעגענדע — זיי אויפמערקזאַם געמאַכט
אויף דעם, וואָס לויט׳ן געזעץ קען מען נישט גלויבען די עדות, ווען
זיי נעהמען זייער פריהערדיגע עדות=זאָגען צוריק, און דערביי האָט ער
זיך געווענדעט צום פאָטער מיט דער אַרויספאָדערונג: „אויב דו ווילסט,
אַז דאָס גליק פון יהודה זאָל דורך דיין האַנד בעפעסטיגט ווערן,
בעטראַכט מיך, ווי אַ שוועל, וועלכער מ׳טרעט אריבער אָהן שום
בעדויערן“; און דער פאָטער האָט איהם געפאָלגט — דער היטער פון

געזעץ האט דערשטיקט אין זיך זיינע פאטער־געפיהלען צוליעב די אינ־טערעסען פון דעם העכערן אידעאל. דאס זעלבע איז געווען אויך מיט דעם צווייטען פיהרער, מיט יהודה בן טבאי; דער לעצטער איז אויסערסט שטרענג געווען אין זיין געריכטליכער בעציהונג צו די צדוקים, און אין דער זעלבער צייט איז זיין פערזענליכע בעציהונג צו בעשולדיגטע אין אלגעמיין געווען פיעל ווייכער, מילדער. ער פלעגט זאגען: „אזוי לאנג, ווי די בעלי־דברים שטעהען פאר דיר, בעטראכט זיי ביידע פאר שולדיגע; איז אבער דער אורטייל שוין ארויס־געטראגען — דארפסטו זיי שוין ביידע רעכנען פאר אונשולדיגע.

די שארפע געריכטליכע מיטלען, מיט וועלכע די פרושים האָ־בען זיך בענוצט אויף צו פערפאלגען די צדוקים האבען ענדליך ארויס־גערופען ביי די לעצטע א שטארקע פערביטערונג, און זיי האבען זיך געווענדעט צו דעם יונגען פרינץ אריסטאבול, וועלכער האט זיך פאר זיי ווארים אנגענומען און אויסגעפועל'ט פאר זיי א אודיענץ ביי דער קעניגין. די צדוקים האבען דאן אויסגעווהעלט א דעלעגאציע פון זייע־רע עלטסטע פארשטעהער, און די לעצטע האבען זיך געקלאגט פאר דער קעניגין אויף די פערפאלגונגען געגען זיי, ערקלערענדיג איהר דערביי, אז זיי וועלע געצוואונגען זיין איבערצוגעהן אין דיענסט פון די יהודה'שע שכני'שע מלוכות נבט אדער סיריען, און איבערלאזען דאס פאטערלאנד אינגאנצען אהן מיליטערישער בעשיצונג. דאס האט אויף דער קעניגין געווירקט, און זי האט בעשטימט עטליכע פון די צדוקים אלס קאמענדאנטען פון מעהרערע פעסטונגען. נאר די דריי שטארקסטע פעסטונגען האט זי זיי מורא געהאט אנצופערטרויען: מכור, הירקאניא און אלעקסאנדריא.

פון די אויסערליכע מלוכות איז יהודה א לאנגע צייט נישט בעאונרוהיגט געווארען. עס האט זיך געמאכט, אז טיגראנעס, דער קעניג פון ארמעניען, וואס האט צו יענער צייט שוין געהאט בעהערשט גאנץ סיריען, האט געוואלט איינגעהמען אויך יהודה אלס א געוועזענע אונטערטעניגע פראווינץ פון סיריען. ער האט בעלאגערט פטאלאמאיד און געשטעלט אויף אזא אופן אין געפאהר יפו מיט איהרע ארומיגע וואסער־געביטען, אזוי אז אלעקסאנדרא האט נישט געזעהען פאר זיך קיין אויסוועג, און האט געשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות און א פריינדליכען בריעף; דאס האט אבער דעם ארמענישען בעזיעגער נאך נישט בעוואויגען אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון דער יהודה'־

שער פעסטונג און ער וואָלט זיכער אָבגעריסען אַ בעדייטענדען טייל פון דער יהודה'שער ערד, ווען ער וואָלט נישט דערהערען פלוצלונג, אַז די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען לוקולוּ האָבען זיך אַריינגעריסען אין אַרמעניען. אַזוי איז די געפאַהר פאַר יהודה אַריבער, און ווידער האָט אין לאַנד געהערשט פריעדען און מנוחה.

באַלד אָבער האָט זיך אַ נייע געפאַהר אָנגערוקט, — אַ געפאַהר, וואָס האָט טיעף אָנגעגריפען דעם נערוו פון דעם יהודה'שען מלוכה-לעבען און איהם איינגאַנצען פונאַנדערגעטרייסעלט. די גרייז-גרויע קעניגין איז האַפנונגסלאָז קראַנק געוואָרען און דער היציגער אַריסטאָבול איז גלייך צוגעטרעטען צו דער פערווירקליכונג פון זיין פּלאַן וועגען אַ איבערקעהרעניש אין דער מלוכה-פיהרונג, האָבענדיג אויף זיין זייט — די קריעגערישע צדוקים. אַריסטאָבול האָט שטילערהייד פערלאָזען ירושלים און איז געקומען אין דער גאַליליע'אישער פעסטונג גאַבאַטאַ, וועלכע דער צדוקישער קאָמענדאַנט גאַלעסט האָט איהם גלייך איבערגעגעבען; אין אַ משך פון פופצעהן טאָג האָבען שוין איין און צוואַנציג אַזעלכע פעסטונגען זיך געפונען אונטער זיין מאַכט, און דערצו האָט ער זיך נאָך צוגעדונגען הילפס-מחנות פון די קליינע סירישע פירשטען, פון די פעלקער אויף יענער זייט ירדן און פון דעם רוימישען טראַכאָניטען-שבט. דער שוואַכער כהן-גדול און טראָן-יורש, הורקנוס, האָט געזעהען די געפאַהר און געבעטען הילף ביי דער קראַנקער קעניגין; דאָס איינציגע, וואָס זי איז אָבער איצט אימשטאַנד געווען צו טאָן, איז געווען דאָס איבערגעבען אין זיינע הענד און אין די הענד פון די איבריגע פאָלקס-פיהרער די דריי טריי-געבליעבענע שטאַרקע פעסטונגען, אין איינער פון וועלכע ס'האָט זיך געפונען אויך דער אוצר המלוכה.

באַלד נאָכדעם איז די קעניגין געשטאָרבען, איבערלאָזענדיג דעם פאָלק אויף דער שוועל פון אַ בלוטיגער בירגער-קריעג, וואָס האָט זיך געענדיגט צוזאַמען מיט דער אַזוי שווער אויסגעקעמפטער אונאָבהענגיגקייט פון יהודה. ניין יאָהר איז די עהרליכע שלומית געזעסען אויף דעם יהודה'שען טראָן און דאָס זענען גליקליכע יאָהרען געווען אין דער געשיכטע פון דער בענייטער יודישער מלוכה; איהרע לעצטע טעג זענען אָבער געווען אויך די לעצטע פון דער יהודה'שער פרייהייט, און איהר טוידט — דער טוידט פון דער לעצטער זעלבסטשטענדיגער הערשערין אין יהודה.

פינפטעס קאַפּיטעל.

די לעצטע חשמונאי'שע מלכים.

דער צוגעגרייטער אויפשטאַנד האָט זיך פונאַנדערגעפּלאַקערט גלייך נאָכ'ן טוידט פון דער אַלטער הערשערין. בלייבענדיג ביז איהרע לעצטע מינוטען אַ טרייע אָנהענגערין פון דער פאָלקס=פּאַרטיי, האָט זי די קרוין צוזאַמען מיט דעם כהן=גדול=טיטול איבערגעגעבען איהר עלטערן זוהן, הורקנוס'ן, אין וועלכען די פרושים האָבען געזעהען זייער קעניג — דעם קעניג, וואָס וועט זיך נישט יאָגען איינצונעהמען פרעמדע לענדער, וואָס וועט נישט פערפלאָנטערן דאָס לאַנד אין אַ נעץ פון פּאָליטישע ספסוכים און קריעגערייען און וועט שטיצען די ספּעציאַלע אויסבילדונג פון דעם יהודה'שען פאָלק, זיין ווייטערדיגע ענטוויקלונג אין דער ריכטונג פון די אַלטע טראַדיציעס און אידעאַלען און די פערבעסערונג פון זיין עקאָנאָמישער לאַגע.

אַנדערש האָבען אָבער געקוקט אויף דער לאַגע פון לאַנד די צדוקים. פאַר זיי איז הורקנוס געוועזען נישט בלויז אַ קעניג פון דער פּאַרטיי, וואָס פערפאָלגט זיי, וואָס האָט ביי זיי אַוועקגענומען די מאַכט פון די הענד און לאָזט זיי נישט לעבען, ווי זיי ווילען; זיי האָבען אין הורקנוס'ען אויסער דעם אַלעמען געזעהען אויך אַ שוואַכען הער-

שער און א שלעכטען קריעגער. יהודה איז שטארק, זי איז אבער ארומגערינגעלט מיט נאך שטארקערע שכנים, וואס ווילען זי איינ-שלינגען, און די פליכט פונ'ם הערשער איז קודם כל — צו שיצען דאס לאנד. ביים רודער פונ'ם מלוכה-לעבען דארף אלזא שטעהן א מענש מיט קריעגערישע פעהיגקייטען, וואס איז אימשטאנד נישט בלויז זיך אנטקעגען צו שטעלען דעם שונא, נאר אויך אנצופאלען אויף איהם; וואס איז אימשטאנד אבצוהיטען און צו פערגרעסערן די פאָ-ליטישע מאכט פון זיין לאנד, קורץ: א קעניג, וואס קען פיהרען א קאמפף און איהם ענדיגען מיט נצחון. און אט די אלע פעהיגקיי-טען האט אין זיך דער יונגערער ברודער פון דעם געזעצליכען טראָן-יורש — אריסטאבול.

און אויב ביי דעם פריהערדיגען קאמפף צווישען די פרושים מיט די צדוקים זענען די ברייטערע שיכטען פון פאלק כמעט אינגאנצען געשטאנען אויף דער זייט פון די ערשטע, האט זיך איצט, ביי דעם קאמפף צווישען דעם קעניג פון די פרושים און דעם קעניג פון די צדוקים, די לאגע בעדייטענד געענדערט; איצט איז א גרויסער טייל פון פאלק אליין אויך אריבער אויף דער זייט פון דעם ענערגישען אריסטאבול און דער לעצטער האט גלענצענד פערשטאנען אויסצוניצען די דאזיגע גינסטיגע שטימונגען. זייענדיג פאלשטענדיג צוגעגרייט צו דעם אויפשטאנד און האבענדיג ארום זיך א שטארקע, גוט בעוואפענ-טע ארמעע, האט אריסטאבול דאך נישט געוואגט אפען ארויסצוטרע-טען מיט זיין פאדערונג אזוי לאנג, ווי די מוטער האט נאך געאָ-טעמט; צוזאמען אבער דערמיט, ווי די קעניגין איז געשטארבען און הורקנוס איז ארויף אויפ'ן טראן, האט ער זיך אנגעהויבען דערנעהנ-טערן מיט זיין מחנה צו דער הויפטשטאדט. הורקנוס האט איהם ארויסגעשיקט אנטקעגען א טייל פון די געדונגענע סאלדאטען, וואס ער האט איבערגענומען פון דער מוטער, און ביי יריחו איז פאר-געקומען דער ערשטער צוזאמענשטויס צווישען די פיינדליכע לאגערן פון ביידע ברידער.

געענדיגט האט זיך דער צוזאמענשטויס דערמיט, וואס דער גרעסטער טייל פון הורקנוס'ס סאלדאטען איז איבערגעגאנגען אין די רייהען פון דעם העלדישען אריסטאבול, און דער קעניג האט זיך בעהאלטען אין דער פעסטונג בירה אקרא, וואו ער האט געהאל-טען געפאנגען אלס משכון אויך די פרוי און קינדער פון זיין ברודער.

דער לעצטער האט זיך אבער נישט אפגעהאלטען, און ווען ער איז אריין אין ירושלים און האט שוין געהאט איינגענומען אויך דעם בית המקדש, האט זיך דער בעזיעגטער אונטערגעגעבען. די ברידער האבען אנגעהויבען פיהרען אונטערהאנדלונגען און ענדליך איז צווישען זיי, אונטער א שבועה אין בית המקדש, געשלאסען געווארען א פריעדענס-אפמאך, לויט וועלכען דער וועלטליכער, קריעגערישער אריסטאבול האט בעקומען די קרוין און דער שוואכער, פריעדליכער הורקנוס איז געבליעבען ביי דער כהונה גדולה. אום צו בעפעסטיגען דעם אפמאך האט אריסטאבול'ס זוהן, אלעקסאנדער, חתונה געהאט מיט הורקנוס'ם טאכטער, אלעקסאנדרא.

דער נייער קעניג האט קיין גרויסע ענדערונגען אין דעם אינערליכען לעבען פון לאנד נישט אריינגעבראכט, און חאטש ער איז געווען ענג פערבונדען מיט די צדוקים, וועלכע האבען איהם געהאלפען בעקומען די מאכט, האט ער דאך נישט געוואגט מיט געוואלט ארויסצוטרעטען געגען זייערע געגנער, די פרושים, און געגען די רעליגיעזע און געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען פון די לעצטע. קיין מאטעריאל פאר א שטארקען אויסברוך צווישען די ביידע פארטייען האט זיך דא, אלזא, נישט געוויזען, און דער אינערליכער קאנפליקט צווישען זיי האט מיט דער צייט ווירקליך אנגעהויבען צו פערליערען זיין שארפקייט און זיין פערביטערטקייט; דא זענען אבער ארויס אויף דער ארענע פון דעם יהודה'שען מלוכה-לעבען גאנץ זייטיגע פינסטערע פער-זאנען, וועלכע זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, אז אט די רוהיגקייט זאל געשטערט ווערן און עס זאלען זיך צוריק אומקעהרען פאר'ן לאנד די צייטען פון אינערליכע מהומות און בלוטיגע ברודער-מלחמות.

דער בעדייטענדסטער פון די דאזיגע פערזענליכקייטען, וואס האט דירעקט צוגעפיהרט יהודה צו דער שוועל פון אונטערגאנג, איז גע-ווען אנטיפאטאר, איינער פון די אנגעזעהענסטע צווישען די אדומ'ער, וועלכע יוחנן הורקנוס האט אונטערגעווארפען דער יהודה'-שער קרוין און געצוואונגען זיך צו אסימילירען מיט דעם יודישען פאלק און אנצונעהמען זיין גלויבען. א שפראצלינג פון א אריסטא-קראטישער אדומי'שער משפחה און א זוהן פון אנטיפא, וועלכער האט פאר אלעקסאנדער-ינאי פערטרעטען דעם פאסטען פון א קריעגס-הויפטמאן איבער דער גאנצער אדומי'שער פראווינץ, האט אנטיפאטאר

איצט אויך פערנומען איינעם פון די אנגעזעהענסטע פלעצער אין דעם יהודה'שען הויף און געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָליע אין דעם מלוכה־לעבען פון לאַנד. דער שוואַכער הורקנוס II האָט זיך געניטיגט אין אַ ענערגישען פיהרער און וועג־ווייזער, און איז נאָך אַלס קרוין־פּרינץ שוין אַרונטערגעפאַלען אינגאַנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם אדומי־שען אינטריגאַן, וועלכער האָט געבויט פערשידענע פּלענער, אום אַריינצוקריגען אין זיינע הענד די גאַנצע פּאַקטישע ממשלה איבער'ן לאַנד.

איצט, נאָכדעם ווי דער טראָן פון יהודה איז פערנומען געוואָרען פון אַזאַ ענערגיש־קריגערישען פיהרער, ווי אַריסטאָבול, איז אַנטיפּאַטער'ן פאָרגעשטאַנען, זיך אָבצוזאָגען פון אַלע זיינע האָפנונגען און פּלענער, און דאָס האָט זיך דעם אדומי'שען אַריסטאָקראַט נישט געוואָלט. ער האָט זיך דעריבער גענומען איצט אין אַנ'אַנדער זייט און זיין ערשטע אַרבייט איז געווען, צו אַגיטירען געגען דעם אונגעזעצליכען קעניג, אַריסטאָבול, און צו שפּיעלען אין דער זעלביגער צייט אויף די סטרונעס פון דעם כלומרשט־בעליידיגטען הורקנוס. דער לעצטער האָט שוין לאַנג געהאַט שלום געמאַכט מיט זיין גורל און נישט געקלערט וועגען קיין שום אַרויסטריט געגען זיין ברודער; אַנטיפּאַטער האָט איהם אָבער אַזוי לאַנג אויפגערייצט און אַזעלכע מיטלען אָנגעווענדט דערצו, אַז ער איז ענדליך מרוצה געוואָרען צוצושטעהן צו דעם טייוועלשען פּלאַן. אַנטיפּאַטער האָט שוין אַלץ געהאַט אָבגעמאַכט מיט דעם נאַבאַטע'אישען קעניג אַרעטאַס, און אין אַ געוויסער פינסטערער נאַכט איז ער צוזאַמען מיט הורקנוס'ן פערשוואונדען געוואָרען פון ירושלים, אַוועקפיהרענדיג דעם לעצטען אין דער נאַבאַטע'אישער הויפּטשטאָדט פּעטראַ. דאָ איז צווישען ביידע זייטען געשלאָסען געוואָרען אַ אָבמאַך, לויט וועלכען דער נאַבאַטע'אישער קעניג האָט זיך פערפליכטעט צו שטיצען דעם יהודה'שען קרוין־פּרעטענדענט און דערפאַר איז זיך דער לעצטער מתחיב אָבצוטרעטען נאַבאַטעאַ צוועלף פּונקטען פון דעם יהודה'שען טעריטאָריום, וועלכע זענען נאָך פּאַר אַלעקסאַנדער־ינאַי אָבגענומען געוואָרען פון די אַראַבער (אין מזרח און דרום־מערב־זייט פון דעם טוידטען ים).

אַרעטאַס האָט זיך דאַן, צוזאַמען מיט הורקנוס'ן, אַוועקגעשטעלט אָן דער שפּיץ פון פופציג טויזענד אַראַבישע סאָלדאַטען, און די מחנה האָט זיך אַוועקגעלאָזען צו די גרענעצען פון יהודה (65־66).

דער איבערראַשטער אַריסטאָבול האָט זיך גלייך געחאַפּט און איז אַרויס דער מחנה אַנטקעגען; דעם אָנגריף פון'ם שטאַרקען געגנער האָט ער אָבער נישט געקענט בײַשטעהן. גרויסע טײַלען פון זײַן אַרמעע זענען פרײַוויליג איבערגעגאַנגען אויף דער זײַט פון די שטאַרקערע און ער אַליין איז אַנטלאָפען קיין ירושלים, וואו ער האָט זיך בעהאַלטען אין דער פעסטונג אויפ'ן הר הבית (בית=המקדש=באַרג).

אַרעטאַס איז צוגעטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. די בעלאַגערטע האָבען זיך אַ לאַנגע צײַט העלדיש פערטיידיגט; ער האָט אָבער אָנגעהויבען אויספעהלען אין שטאָדט לעבענס=מיטעל, און צוזאַמען דערמיט האָט זיך געמוזט אָבשטעלען אויך די עבודה אין בית=המקדש, ווײַל עס איז נישט געווען, וואָס מקריב צו זײַן. אַריסטאָבול האָט דאַן אַפּעלירט צו דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה'עאישע בעלאַגערער, און געבעטען, זיי זאָלען אַרײַנלאָזען אין שטאָדט אַ געוויסע צאָהל בהמות, וואָס איז נויטיג צו דער עבודה אין בית המקדש פון דעם נאָהנטען יום=טוב — פסח.

אין אָנהויב איז די בקשה בעפרידיגט געוואָרען: יעדען טאָג פלעגט זיך פון דעם פעסטונגס=וואַל אַראָבלאָזען אויף אַ קייט אַ קאָרב מיט גאָלד — טויזענד דראַכמען: אַזוי איז געווען אָבגעמאַכט — און דערפאַר פלעגען די בעלאַגערער זיי אַרויפשיקען צוריק די נויטיגע צאָהל שעפסען און באַראַנעס; אַזוי אָבער ווי די בעלאַגערונג האָט זיך לאַנג געצויגען און עס האָט זיך נישט פאָראויסגעזעהען קיין ענדע צו דער לאַגע, האָט איינער פון די בעלאַגערער פאָרגעלעגט (גיכער אַנטיפּאַטאָר אַליין), מ'זאָל אויסנוצען דעם דאָזיגען מאַנגעל אין קרבנות און צווינגען די בעלאַגערטע, זיי זאָלען זיך אונטערגעבען. די עצה איז אָנגענומען געוואָרען, און צווישען די בעלאַגערער=הירקאַניסטען האָבען זיך געפונען זאָגאַר אויך אַזעלכע, וואָס האָבען געפועל'ט בײַ זיך, אָנצווענדען דערבײַ אַ געמיינעם שווינדעל און זיך אַרײַנצורײַסען מיט אַ פערגיפטעטע קויל אין'ם סאַמע האַרץ פון דעם נאַציאָנאַלען רעליגיזען געפיהל. אין אַ געוויסען טאָג נאָכדעם, האָבען זיי אָנשטאָט די פערלאַנגטע שעפסען און רינדער, אַרויפגעשיקט די בעלאַגערטע — אַ חזיר. דער דאָזיגער חוצפה'דיגער וואַנדאַליזם האָט טיעף בעטריבט די געמיטער פון די פרומע יהודה'עער, און ווי די פאָלקס=לעגענדע דערצעהלט, האָט זיך גלײַך נאָכדעם דורכגעטראָגען אַ שרעקליכער אוראַגאַן דורכ'ן גאַנצען לאַנד און האָט פערטראָגען אַלע תבואות פון

די פעלדער און אַלע פרוכטען פון די גערטנער, אַזוי אַז דאָס לאַנד איז געפּײַניגט געוואָרען פון הונגער. די זעלביגע לעגענדע שטעלט אויך נאָך אַנדערע צרות פון פאָלק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דער־מאָהנטער הײליגקײטס־פערשוועכונג און ווי אַ טײל ווילען האָבען שטעהט אין צוזאַמענהאַנג דערמיט אויך דער פערבאָט, צו האָדעווען חזירים און צו האַנדלען מיט זײ.

דער צושטאַנד פון דער בעלאַגערונג האָט זיך אָבער דערמיט נאָך אַלץ ניט געענדערט, און די הירקאַניסען זענען געפאַלען אויף אַן׳אַנדער געטײַנהײט באַלד אין אָנהויב פון דער בעלאַגערונג האָבען פיעל פון די בעלאַגערטע פערלאָזען די שטאָדט, און צווישען זײ האָט זיך געפונען אויך חוניו (חוני המעגל), אײנער פון די פערהײ־ליגטע יהודה׳ער, וואָס דאָס פאָלק האָט געקוקט אויף איהם, ווי אויף אַ בעל־מופת און געגלויבט, אַז ער איז אימשטאַנד מיט זײַנער אַ תפלה אַלץ אויפצוטאָן, זאָגאַר אויך צו ענדערן די געזעצען פון דער נאַטור. ער האָט אַמאָל, לויט דעם גלויבען פון פאָלק, מציל געוועזען מיט זײַנע תפלות דאָס לאַנד פון אַ פאָלשטענדיגער אויסטריקעניש, און איצט, ניט וועלנדיג בײַוואוינען די שרעקליכע שחיטות און ברודער־מלחמות, האָט ער זיך בעהאַלטען אין אַ אײנזאַמער געגענד, ווײַט פון שטאָדט. די סאָלדאַטען פון הורקנוס׳ס לאַגער האָבען איהם אָבער דאָ אויך געפונען און געפאָדערט, ער זאָל שילטען מיט גאָט׳ס נאָמען די אַריסטאָבוליסטען און אויסבעטען אויף זײ אַ מפלה. דער געטליכער חוניו האָט דאַן אויפגעהויבען זײַנע אויגען צום הימעל און געזאָגט: „גאָט, האַר פון דער וועלט! אָט די, וואָס שטעהען דאָ אַרום מיר, זענען קינדער פון דײַן פאָלק, און יענע, וואָס ווערן דורך זײ בעלאַגערט, — זענען דײַנע הײליגע דיענער. בעט איך בײַ דיר — ערפיל ניט דאָס, וואָס בײדע זײַטען ווינשען זיך אײנע די אַנדערע!" די צעווילדעוועטע, צורײצטע סאָלדאַטען האָבען זיך געפיהלט שענדליך אָבגענאַרט אין זײער האָפנונג, און זײ האָבען דעם הײליגען מענשענ־פרײַנד — מיט שטײנער פערוואָרפען.

דערווײַל, אין דער צײַט ווען דאָ האָט זיך געצויגען די בירגער־מלחמה, האָט זיך אַ שרעקליכער וואָלקען אָנגערוקט אויף דעם האָרי־זאָנט פון דער גאַנצער מזרח־וועלט, און דער זעלבער גורל פון איהרע אַרומיגע שכנות האָט אויך יהודה בעגעגענט. יהודה׳ס לעצטע שעה האָט געשלאָגען — דער רוימישער אָדלער האָט אַרײַנגעזעצט זײַנע

שארפע נעגעל אין ישראל'ס לייב און זיי שוין נישט ארויסגעצויגען פריהער, ביז פון דער יהודה'שער זעלבסטשטענדיגקייט איז נאר א שאטען געבליבען. די פון נצחון פערשכור'טע רוימישע לעגיאנען, אונטער דער אנפיהרונג פון בעריהמטען פאמפעיוס, האבען זיך אריינגעריסען אין דער פאדערשטער אזיען, וואו זיי האבען שוין געהאט דורכגעפיהרט א טייל פון דעם גרויסען פלאן, לויט וועלכען די גאנצע אמאליגע סיריען, וואס איז איצט פערוואנדעלט געווארען אין א רייהע קלענערע מלוכות, — האט געמוזט ארונטערפאלען אונטער דער רוימישער קרוין. די טאן-געבער פון דער איצטיגער העלעניזירטער מזרח-וועלט זענען געווען טיגראן מיט זיין שטארקער ארמעניען, די מעכטיגע פארטיאנער, ארעט מיט דער ערוואכטער אראביען און ענדליך פאנטיוס מיטרידאט, דער העלדישער קעניג פון הינטער-קאווקאז, וואס האט געוואגט דעם לייב צו פערטשעפען — זיך אנצוהויבען מיט רוים.

אט האט זיך אבער דער לייב פונאנדערגעלאזען און — לענדער און מלכים זענען פאר זיינע פיס געלעגען. ארמעניען, הינטערקאווקאז און פיניקיע האבען זיך שוין געפונען אונטער דער הערשאפט פון דער רוימישער מאכט, און דער זעלביגער גורל איז איצט פארגעשטאנען סיריען. אהין האט פאמפיי געשיקט זיין לעגאט סקאורוס, וועלכער האט אויפ'ן וועג זיך דערוואוסט פון דער ברודער-מלחמה, וואס קומט איצט פאר ביי די טויערן פון דער יהודה'שער הויפטשטאדט, און האט זיך גלייך אוועקגעלאזען מיט זיין מחנה אויפ'ן ארט פון קאמפף. ביי זיין ערשטען ארויפטריט אויף דער יהודה'שער ערד איז ער אבער באלד בעגריסט געווארען פון ביידע צדדים, וועלכע האבען איהם אנפערטרויט זייער גורל און געבעטען, ער זאל זיך אננעהמען פאר זיי. דער בעלאגערער, ווי דער בעלאגערטער, ביידע האבען זיך אנגעחאפט אן דעם רוימישען קריעגספיהרער, און ארויסגעשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות, און דא האט אריסטאבול בעזיעגט זיין ברודער: אריסטאבול'ס שליח האט געבראכט מזומ'ענע פיער הונדערט טאלאנטען, ווערהענד די שלוחים פון הורקנוס אדער, ריכטיגער, פון אנטיפאטאר, האבען נאר צוגעזאגט אזא סומע צו ברענגען. דער רוימישער לעגאט האט זיך איצט אלזא אפען געשטעלט אויף אריסטאבול'ס זייט און לויט זיין בעפעהל איז ארעט געצוואונגען געווען אראבצונעהמען די בעלאגערונג פון ירושלים און אבצוטרעטען מיט זיינע אראבישע סאלדאטען פון דער

יהודה'שער גרענעץ. דער בעפרייטער אריסטאבול האט זיך ארויסגע-
ריסען פון ירושלים און נאכגעיאגט די אראבער מיט די הירקאניסטע,
און ענדליך (ביי פאפיראן) האט ער זיי דערשלאגען; דער רוימישער
קריעגס-פיהרער האט זיך אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגען מארשרוט.

דער דאזיגער כלומרש'טער נצחון איבערן „שונא" האט פער-
בלענדעט אריסטאבלוס'ען די אויגען, און ער האט געגלויבט, אז ער
איז ווירקליך דער טריאומפירענדער, זעלבסטשטענדיגער קעניג פון יהודה.
ער האט אין די צוויי יאהר (פון 65 ביז 63) געלאזען מטבעות אויס-
גיעסען, אויף וועלכע ער איז געווען בעצייכענט אלס קעניג און האט
זיך געפרובט זאגאר אנפאלען אויף פערשידענע שכני'שע טעריטאר-
יום'ם און זיי איינעהמען.

גאנץ אנדערש האט מען אבער געקוקט אויף דער לאגע פון
יהודה אין די טאן-געבענדע ספערען פון דעם ר ו י מ י ש ע ן מלוכה-לע-
בען. דארט האט זיך איצט פונאנדערגעקאכט מיט'ן גאנצען ברען דער
אפעטיט צו בעהערשען דעם מזרח, און איבערגעגעבען איז אט די
אויפגאבע געווארען דעם בעריהמטען בעזיעגער פונ'ם העלדישען מ י ט-
ר י ד א ט, פ א מ פ ע י ו ס'ען, — דעם זעלביגען געוועזענעם קאנסול,
וואס האט אין זיין לעבען נאר א י י ן ציעל פאר זיך געזעהען: ב ע-
ה ע ר ש ע ן ר ו י ם, ב ע ז י ע ג ע ן ד ע ם ר ו י מ י ש ע ן פ א ל ק, און
איין וועג, אום דעם ציעל צו ערדייכען: וואס מעהר פרעמדע פעלקער
בעזיעגען און אונטער דער רוימישער הערשאפט ארונטערברענגען, וואס
מעהר קריעגס-טראפעען דעם רוימישען פאלק אונטערטראגען און וואס
מעהר אוצרות פאר זיך אליין אנזאמלען.

זיך אוועקלאזענדיג מיט זיינע העלדישע לעגיאנען אין דער ברייי-
טער מזרח-וועלט האט דער ווייטזיכטיגער קריעגס-פיהרער געטראכט
אייגענטליך נישט וועגען יהודה — צו אונבעדייטענד איז די דאזיגע
פראווינץ געווען פאר דער מעכטיגער וועלט-רעפובליק. פאמפעיוס האט
געוואלט די א מ א ל י ג ע ס י ר י ע ן איינעהמען, די אמאליגע מלוכה
פון דעם גרויסען א ל ע ק ס א נ ד ע ר, וואס האט געהאט אין איהרע
גרענעצען אלע איצטיגע מזרח-מלוכות; קוים האט אבער דער צופאל
(אין דער געשטאלט פון דעם ברודער-קאמפף) זיך מקדים געווען און איהם
ש ו י ן געבראכט אין וועלכע ס'איז בעציהונגען מיט דער יהודה'שער
מלוכה, האט ער זי שוין מעהר פון אויג נישט אראבגעלאזען.

און דער „צופאל" אליין האט זיך אויך אזוי שנעל נישט געענ-

דינט. פאמפעיוס האט בעקומען די פאלשטענדיגע דיקטאטארישע מאכט איבער אלע ברעג-לענדער פונ'ם מיטעללענדישען ים, און איז געוואָרען פאר'ן גאנצען מזרח דער „קעניג איבער אלע קעניגען". און אט, אין דער צייט, ווען דער שאטען פון דעם רוימישען אדלער האט שוין געשוועבט איבער אלעמענס קעפ, האט זיך אין יהודה נאך שטארקער פונאנדערגעקאכט די מלחמה פאר דער „מאכט". די נשמה פון דעם ברודער-קאמפף איז איצט אויך געווען אנטיפאטאר, וועלכען עס האט זיך איינגעגעבען אריבערצוציהען דעם דערמאהנטען סקאורוס אויף זיין זייט, און צווישען די פערשיעדענע שלוחים, וואס זענען געקומען בעגריסען דעם מעכטיגען „קעניג איבער אלע קעניגען" אין זיין רעזידענץ דמשק, האט זיך געפונען א דעלעגאציע אויך פון דעם יהודה'שען קעניג אריסטאבול. די דעלעגאציע האט געבראכט מיט זיך א טייערע און קינסטלערישע מתנה, וואס האט דעם גרויסען רוימישען טריאומפאטאר אליין אויך אין ערשטוינונג געבראכט און בעצויבערט: א זעהר קינסטלעריש אויסגעארבייטען גאלדענעם וויינשטאק מיט גאלדענע טרויבען און בלעטער אינ'ם ווערט פון פינף הונדערט טאלאנטען. פאמפעיוס האט זיך געאיילט אוועקצושיקען דעם דאזיגען ערשטען אנזאג פון זיין טריאומף קיין רוים, וואו דאס איז אוועקגעשטעלט געווארען אלס ציערונג אינ'ם קאפיטאלישען יופיטער-טעמפעל; דאגעגען אבער האט ער זיך נישט געאיילט צו ערפילען אריסטאבולס פערלאנג — צו סאנקציאנירען זיין רעכט אויף דעם יהודה'שען טראן. ער האט בעפעהלען דורך די שלוחים, די בעלי-דברים אליין זאלען קומען פארלעגען פאר איהם זייערע טענות, און געגען זייער ווילען, האבען זיי דאך געמוזט קומען. הורקנוס האט זיך דאן בערופען אויף זיין בכורה, אויף זיין געבורטס-רעכט, און האט דערביי אנגעוויזען אויף נאך פערשיעדענע אונגעזעצליכקייטען אין אריסטאבול'ס מלוכה-פיהרונג, וועלכע זענען בעשטעטיגט געווארען פון פיעל אנגעזעהענע יהודה'ער; אריסטאבול, ווידער, האט ערקלערט, אז הורקנוס איז פשוט נישט פעהיג צו פיהרען די מלוכה און ער האט געמוזט איבערנעהמען אויף זיך די העכערע פערוואלטונג פון לאנד צוליעב די אינטערעסען פון לאנד גופא. אויסער די צוויי קרוין-פ. ־עטענדענטען איז ארויסגעטרעטען נאך א דריטער טוען — א דעפוטאציע פון דער נייטראלער בעפעלקערונג, וואס אנערקענט איבגאנצען נישט די נויטיגקייט פון א קעניג פאר'ן לאנד און וויל איינפיהרען צוריק דעם אמאליגען טעאקראטישען רעזשים.

די דאָזיגע רעפובליקאַנער האָבען זיך בעזונדער געקלאָגט אויף די לעצטע חשמונאים, אַז זיי האָבען געענדערט די יהודה'שע קאָנסטיטוציע און מיט געוואַלט פערוואַנדעלט די טראַדיציאָנעלע גייסטיגע פאָלקספיהרונג (כהונה גדולה) אין אַ פעסטער מאָנאַרכיע, וואָס פערקנעכט נאָר דעם פאָלק און ברענגט איהם קיין נוצען נישט.

פאָמפעיוס האָט אויסגעהערט די אַלע טענות און קיין בעשטימטען ענטפער נישט געגעבען — איהם האָבען די אינערליכע אַרומרייסענישען אין יהודה געקענט נאָר פערלייכטערן זיין שפעטערדיגע אַרבייט. ער האָט צוגעזאָגט צו בעזוכען דאָס לאַנד און אַליין איינצופיהרען דאָרט אַ אָרדנונג, און איז דערווייל אַוועק ענדיגען זיין אַרויסטריט געגען די אַראַבער-נאַבאַטעער; דער שטאָלצער און קריעגערישער אַריסטאָבול האָט אָבער דאָך אַרויסגערופען ביי איהם אַ מורא פאַר אַ שטאַרקען ווידערשטאַנד אים פאַל פון וועלן איינגעהמען יהודה, און ער האָט זיך בעמיהט מיט אַלע מעגליכקייטען נישט אָבצולאָזען פון זיך דעם היי֊סבלוטיגען חשמונאי.

און דער חשד האָט זיך ווירקליך בעשטעטיגט: אַריסטאָבול האָט דערשפירט די געפאַהר, וואָס רוקט זיך אָן אויף זיין לאַנד, און איז, אונערוואַרטעט פאַר פאָמפעיוס'ען, אַוועק קיין יהודה, וואו ער האָט זיך בעפעסטיגט אין דער שטאַרקער בארג-פעסטונג אַלעקסאַנדריאַ (צו צפון זייט פון יריחו, אינ'ם ירדן-טאָל). פאָמפּיי האָט דאַן אויפגעגעבען זיין קאַמפף געגען די אַראַבער און איז אַרויף מיט זיין מחנה אויף דער יהודה'עאישער ערד. דאָ האָט ער אַרויסגעפאָדערט אַריסטאָבלוס'ען צו זיך, און דער יהודה'שער קעניג איז געצוואונגען געווען איהם נאָכצוגעבען, אום נישט נאָכמעהר אויפצורייצען דעם רוימישען זיעגער; דער לעצטער האָט זיך שוין אָבער מיט קיין הבטחות נישט בעפריעדיגט און אויף זיין פערלאַנג, האָט איהם אַריסטאָבול געמוזט איבערגעבען די בעדייטענדסטע יהודה'עאישע פעסטונגס-פונקטען.

אַ בעליידיגטער, מיט אַ פלאַמענדען געפיהל פון נקמה-דורשט אין האַרצען, האָט זיך אַריסטאָבול אומגעקעהרט קיין ירושלים מיט דעם פעסטען בעשלוס — טריי צו בלייבען דער טראַדיציע פון דעם אַלטען חשמונאים-שטאַם: מיט געוועהר אין האַנד פאַר'ן פאָלק צו קעמפפען.

עס איז שוין אָבער צו שפעט געווען. זיך דערוויסענדיג פון די דאָזיגע מלחמה-פאָרבּרייטונגען, האָט פאָמפעיוס גלייך צוגעפיהרט זיין אַרמעע ביז צו די טויערן פון ירושלים, און ווידער האָט דער פער-

ביטערטער אריסטאבול נישט געזעהן פאר זיך קיין אנדער אויסוועג, ווי — זיך אונטערגעבען. די רוימישע לעגיאנען האבען אבגעקיהלט דעם חשמונאי'שען העלדענמוט, און אריסטאבול האט זיך פערפליכטעט, איבערצורייסען די מלחמה־פארבערייטונגען, צו בעצאהלען קאנטריבוציע און איבערצוגעבען ירושלים אין די הענד פון דער רוימישער מאכט.

פאמפעיוס האט דאן פערהאלטען אריסטאבלוס'ען ביי זיך און געשיקט זיין פערטרעטער גאביניוס מיט א מיליטער־אבטהיילונג קיין ירושלים, אום איינצונעהמען פון די איינוואוינער די צוגעזאגטע קאנטריבוציע; איהם איז אבער אויסגעקומען זיך גלייך אומצוקעהרען אין לאגער צוריק — די יהודה'עאישע פאטריאטען האבען איהם נישט אריינגעלאזען אין שטאדט און איינגאנצען נישט אנערקענט די געצוואונגענע הבטחות פון זייער געפאנגענעם קעניג. דאס האט אינגאנצען דערפילט די מאס פון פאמפעיוס'ם כעס, און ער האט בעלאגערט ירושלים (63).

און לאנג איז דעם רוימישען פיהרער נישט אויסגעקומען צו ווארטען. די הירקאניסטען און צוזאמען מיט זיי אויך בעדייטענדע טהיילען פון דער איבעריגער נייטראלער בעפעלקערונג האבען נישט איינגעזעהען קיין שום נוצען אין א אפענעם ווידערשטאנד געגען די רוימישע לעגיאנען, און האבען געעפענט פאר די לעצטע די טויער'ן פון שטאדט. עס האט זיך אבער געפונען אין פאלק א בעדייטענדע צאהל בעגייסטערטע פאטריאטען, וואס האבען בעשלאסען ביי זיך צו קעמפפען ביז זייער לעצטען אטעם־צוג געגען די געצען'דינערישע בעדריקער פון דער יהודה'שער מאכט, אין וועלכע זיי האבען געזעהען אויך די צושטערער פון דעם יודישען גלויבען, און אט די העלדישע קעמפפער פאר'ן גלויבען און פאר'ן פאטערלאנד האבען זיך בעפעסטיגט אויפ'ן הר־הבית, פערניכטענדיג די בריק, וואס האט פעראייניגט דעם בית המקדש מיט'ן שטאדט, און זיך פערטהיידיגענדיג מיט א אונגעוועהנליכער גבורה.

דער דאזיגער בארג האט פארגעשטעלט מיט זיך א שטארקע פעסטונג, און די געניטע רוימישע קריגער האבען זיך לאנג געמוזט מאטערן און אנשטרענגען, ביז זיי איז געלונגען איהם איינצונעהמען. מיט העלדישער זעלבסט־אפפערונג פלעגען זיך די בעלאגערטע ארויסרייסען פון זייער לאגער און בעשיטען די מחנה פון שונא מיט א האגעל פון קוילען, שטערנדיג איהם אויף אזא אופן צוצוטרעטען נאהנט

צו די וועגט פון בית-המקדש ; דערצו איז דער בארג פון צפון זיים געווען גוט געשיצט מיט פעלזען, קינסטליכע גראבענס און טורעמס, און פאמפעיוס איז געצוואונגען געווען אראבצוברעכען פון צור גרויסע בעלאגערונגס-מאשינעס, אום צו צושמעטערן די טורעמס, און מאסען האלץ פון די וויטע וועלדער, אום די גראבענס אנצופילען. אזוי האט זיך די בעלאגערונג פערצויגען, און דער בית-המקדש וואלט זיך אפשר נאך א לאנגע צייט געהאלטען, ווען עס וואלט ניט צוקומען דא איין אומשטאנד, וואס האט די רוימער בעדייטענד פערלייכטערט זייער ארבייט : די בעלאגערטע קעמפפער פאר'ן גלויבען, פאר דער תורה, האבען אין דער זעלביגער צייט גופא ניט געוואלט אבטרעטען פון דער תורה אפילו אויף דאס מינדעסטע, און לויט איהרע געזעצען האט מען זיך אום שבת געמעגט בענוצען מיט געוועהר נאר אויף צו פערטיידיגען דעם אייגענעם נפש, אבער ניט אויף צו שטערען די בעלאגערער אין זייערע אנפאלען אויף די פעסטונגס-ווענט. עס פערשטעהט זיך, אז די רוימער האבען זיך לייכט אנגעשטויסען אן דער ערשיינונג און האבען פערשטאנען גוט אויסצוניצען די פאלשטענדיגע פאסיוויטעט פון די בעלאגערטע אין דעם פערלויף פון א בעשטימטען מעת-לעת אין דער וואך. ניט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאנד, האבען זיי דעם גאנצען שבת'דיגען טאג זיך בעשעפטיגט ספעציעל מיט דער ארבייט פון צושמעטערן די מויערן, און ענדליך, אין א געוויסען שבת (סיון-יוני 63), איז איין טורם פון בית-המקדש געפאלען און דורך דער עפנונג האט דער יונגער זוהן פון דעם בעריהמטען רוימישען דיקטאטאר סוללו דער ערשטער זיך אריינגעריסען אין בית-המקדש מיט זיין סאלדאטען-אבטהיילונג.

און קיינער האט זיך די זיעגער ניט אנטקעגענגעשטעלט — די זעלביגע יהודה'אישע רעוואלוציאנערען, וואס האבען גאנצע דריי מאנאטען אויסגעהאלטען דעם קוילענשטורם פון די רוימישע שלײַדער-מאשינעס און אזוי העלדיש פערטיידיגט דעם גייסטיגען לעבענס-נערוו פון זייער פאלק, אט די זעלביגע העלדישע קעמפפער זענען איצט געשטאנען בעגייסטערט, טיעף פערזונקען אין א פייערליכער תפלה צו דעם אלערהעכסטען גאט פון ישראל. דאס האט פון דעסטוועגען ניט געשטער'ט די זיעגער זיך ארויפצוווארפען אויף די בעזיעגטע מיט דעם וואוט פון צורייצטע חיות און צו פערפלייצען די עזרות פון גאט'ס הייליגען הויז מיט'ן בלוט פון די הייליגסטע ישראל'ס קינדער. אין דעם

אונגליקליכען טאָג האָבען צוועלף טויזענד יהודה'עאישע פּאַטריאָטען זייערע לעבענס פערלוירען אונטער דער שווערד און די פּערשיעדענע פיין־מיטלען פון די אכזרי'שע רוימער, און גאָט'ס הויז איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ שחיטה־הויז, און טויזענדער אָבגעהאַקטע קעפּ פון היילינע כהנים האָבען זיך געוואַלגערט צוזאַמען מיט די פריהערדינע קרבנות אויפן היילינען מזבח, און פון פלאַמען איז דער הימעל רויט געווען, — פון פלאַמען, אין וועלכע די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען האָבען זיך אַליין געוואָרפען, מיט גאָט'ס נאָמען אויף די ליפּען, נישט וועלנדיג אַרייַנפאַלען אין די הענד פון די בלוטיגע רוימער.

פּאָמפּעיוס אַליין האָט דערווייל אויסגענוצט די געלעגענהייט, אויף זיך צו בעקאַנען מיט דעם כאַראַקטער פון דעם יודישען גלויבען, וועגען וועלכען עס האָבען זיך אַרומגעטראָגען פערשידענע לעגענדען אין דער גאַנצער דעמאָלדיגער „ציוויליזירטער" וועלט. נאָך אַנטיוכס עפּיפאַנעס האָט געהאַט פערשפּרייט דעם קלאַנג, אַז די יהודה'ער פערגעטערן אין זייער טעמפּעל אַ עזעל־קאָפּ, פראַוועו משונה'דיגע ווילדע צערעמאָניעס און האָבען אַ תורה, וואָס איז פול מיט אכזר'ישע, מענשענפיינדליכע געזעצען; דער רוימישער טריאומפאַטאָר האָט זיך איצט דעריבער אינגאַנצען פערלוירען, אַרייַנקומענדיג אין'ם „קדשי קדשים" פון'ם יודישען טעמפּעל און נישט זעהענדיג דאָרט קיין שום עזעל־קאָפּ און קיין שום אָבבילדונג פון גאָט בכלל. אַ טעמפּעל אָהן אַ שום בילד; אַ טעמפּעל פאַר אַ גאָט, וואָס איז אינגאַנצען אונזיכטבאַר, וואָס האָט אינגאַנצען קיין בילד און קיין פאָרם און קיין געשטאַלט נישט — דאָס איז פאַר דעם רוימישען געצענדינער אינגאַנצען אונבעגרייפליך געווען, און אָט די בילדלאָזע הייליגקייט, וואָס האָט דאָ געשוועבט אַרום איהם, האָט „בעזיעגט דעם זיעגער". דער געלדגייציגער רוימישער קריעגס־פיהרער האָט בעפעהלען נישט צו ריהרען דאָס מינדעסטע פון די טייערע גאָלד־ און זילבער־כלים, וואָס האָבען זיך געפונען אין דעם איינגענומענעם בית־המקדש, און אויך נישט פון דער בית־המקדש־קאַסע, וואו עס איז געלעגען אַ סומע פון צוויי טויזענד טאַלאַנטען. ער האָט זאָגאַר פעראָרדענט, מען זאָל ברענגען דעם גאַנצען בית־המקדש אין אָרדנונג און בענייען אין איהם צוריק דעם גאָטעס־דיענסט.

נאָכדעם האָט פּאָמפּיי גענומען איינפיהרען אין לאַנד די צוגעזאָגטע „אָרדנונג". טריי בלייבענדיג די אַלטע טראַדיציע פון דעם רוימי־

שען פאלק, די טראדיציע פון בעזיעגען דאס לאנד און עס נישט בעהערשען, איינגעהמען די אויבער־מאכט איבערן פאלק אבער נישט פיהרען עס, — האט פאמפעיוס אויך יהודה געלאזען די פולע פרייהייט בנוגע צו דער אינערליכער פערוואלטונג. דאס לאנד, וואס איז מיט הונדערט יאהר צוריק ארויסגעריסען געווארען פון דער סורישער הערשאפט און האט בעקומען א אייגענע הערשער־דינאסטיע אין דער געשטאלט פון די חשמונאים, איז איצט ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט פון רוים און איז געווארען איינע פון די רוימישע שוץ־מלוכות; אין לאנד איז אבער דערווייל אלץ געבליבען ביים אלטען. אלס פיהרער פון פאלק און כהן־גדול האט פאמפעיוס בעשטימט הורקנוס'ען, וועלכער האט איצט פערלוירען דעם טיטול „קעניג" און בעקומען דעם נאמען „עטנארך" (פיהרער, הויפט). דערביי האט ער בעשטימט פאר א מין אפוטרופוס איבער'ן גאנצען לאנד מיט'ן עטנארך צוזאמען דעם בעקאנטען אנטיפאטאר, וועלכער האט פערשטאנען צו געווינען פאר זיך די סימפאטיע פון דעם רוימישען זיעגער.

דער זיעג האט זיך אבער דערמיט אליין נאך נישט געענדיגט. אויסער דעם יעהרליכען מס, וואס יהודה האט פון איצט אן געמוזט אנהויבען ארייןצוטראגען אין דער רוימישער מלוכה־קאסע אלס בעזיעגט לאנד, האט פאמפעיוס נאך געלאזען צושמעטערן די מויערן פון שטאדט, און דערצו האט ער דאס לאנד גופא אויך איינגעשלאסען אין ענגערע גרענעצען. די אלע האפענשטעדט און ברעג־געגענדען, וואס זענען געוועזען בעוואוינט פון גריכען, האט פאמפעיוס ערקלערט אלס פריי־שטעדט, און אזוי האט ער בעפרייט אויך די שטעדט אויף יענער זייט ירדן, וועלכע זענען מיט אזוי פיעל מיה אויסגעקעמפפט געווארען פאר יהודה דורך יוחנן־הורקנוס און אלעקסאנדער־יאנאי. שומרון, סקיטאפאליס (בית־שאן) און אנדערע שטעדט אינ'ם עמק יזרעאל, ווייטער גדרה, היפאס, פעלא, דיאן, פילאדעלפיא און נאך עטליכע פון די געוועזענע סורישע שטעדט זענען אויך אבגעריסען געווארען פון יהודה און פעראייניגט געווארען מיט דעם גאנצען סורישען געביט, וואס האט איצט געבילדעט א בעזונדער רוימישע שטאטהאלטערשאפט אין אזיען. לויט די אלטע טראדיציעס פון דער רעפובליקאנישער רוים האבען די אלע בעפרייטע שטעדט בעקומען א ברייטע זעלבסט־פערוואלטונג; עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואס די בעפעלקערונג פון דארטען האט געקוקט אויף פאמפעיוס'ען,

זוי אויף איהר אויסלעזער, און האט דאַטירט איהר פרייהייט פון זיין נצחון איבער ירושלים (פאָמפּעיאַנישע ערע). צעהן אַזעלכע שטעדט האָבען זיך פעראייניגט און געבילדעט אַ פעדעראַציע אונטער דעם נאָמען דעקאַפּאָליס, און אַט דער גאַנצער געביט פון דער נייער רוימישער פּראָווינץ — סוריען, איז איבערגעגעבען געוואָרען אין'ם רשות פון דעם דערמאָהנטען לעגאַט סקאַוור.

פון די קריעגסגעפאַנגענע האט פּאָמפּעיוס די מעהר היציגע פּאַטריאָטען געהייסען קעפּען און די איבריגע האט ער מיטגעפיהרט מיט זיך קיין רוים. צווישען די לעצטע האָבען זיך געפונען אויך דער קעניג אַריסטאָבול II, זיינע צוויי טעכטער און זיינע צוויי זיהן, אַנטיגאָן און אַלעקסאַנדער. די דאָזיגע קעניגליכע פאַמיליע (אויסער אַלעקסאַנדער'ן, וועלכער איז אַנטלאָפען פון וועג) איז שפּעטער, נאָך פּאָמפּעיוס'עס אָנקומען קיין רוים, איינגעשפּאַנט געוואָרען אין זיין טריאומף־וואָגען, צוזאַמען מיט נאָך פיעל אַנדערע בעזיעגטע קעניגען און פּרינצען פון דער גרויסער מזרח־וועלט. די איבריגע גרויסע מחנה געפאַנגענע, וואָס פּאָמפּעיוס האט מיטגעבראַכט מיט זיך פון יהודה, האט זיך אויסגעמישט מיט דער איבריגער יודישער בעפעלקערונג, וואָס האט געלעבט אין רוים, און אַריינגעבראַכט אַ סך לעבען אין דער דאָרטיגער יודישע געמיינדע.

אַזוי האט זיך געענדיגט די גאָלדענע צייט פון דער בעניימטער יהודה'שער מלוכה, וואָס האט זיך אָנגעהויבען מיט דעם מכבי'אישען אויפשטאַנד. אַלס שקלאַפען, אָרים און דערשלאָגען, זענען ציון'ס קינדער געבראַכט געוואָרען אין דער מעכטיגער, שטאָלצער רוים; דאָס איז אָבער נאָך נישט געוועזען דאָס לעצטע וואָרט פון דער היסטאָריע. די בעציהונגען צווישען ירושלים און רוים האָבען זיך נאָך געצויגען אַ סך, אַ סך צעהנדליגער יאָהרען, און די רוימישע סאָלדאַטען האָבען נישט איין מאָל נאָך פערטרונקען ירושלים'ס גאַסען מיט'ן בלוט פון איהרע קינדער, און מחנות געפאַנגענע פון יהודה זענען נישט איין מאָל נאָך געשפּאַנט געוואָרען אין רוימישע טריאומף־צוגען. נאָר דאָ איז פאָרגעקומען אין דער געשיכטע עטוואָס מערקווירדיגעס: אַט די זעלביגע עלענדע שקלאַפען, אַט דער הייפעל יהודה'ער פון דעם „באַרבאַרישען" מזרח האט זיך אָנגעהויבען בּיסליכווייז אונטערצוגראָבען אונטער דעם יסוד פון'ם גאַנצען רוימישען וועזען, פון דער גאַנצער רוימישער וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג, פון דעם גאַנצען רוימישען לעבען, דענקען און שאַפען און געענדיגט האט זיך די דאָזיגע צושטערונגס־אַרבייט מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די בעזיעגטע יהודה'ער איבער די מעכטיגע רוימישע זיעגער. —

זעקסטעס קאפיטעל.

יודען אין די ארומיגע לענדער און דאס אינערליכע לעבען פון יהודה.

צוזאמען מיט דעם שאטען פון פאליטישער קנעכטשאפט, וואס האט זיך פערצויגען איבער יהודה, האבען זיך פערשטארקט און פערגרעסערט די יודישע קאלאניעס אין די ארומיגע, שכני'שע לענדער. אזעלכע יודישע קאלאניעס האבען פון די אלטסטע צייטען אן עקסיסטירט אין מעסאפאטאמיען, סיריען, קליין-אזיען, מצרים און קירענייקע; און אין די לעצטע צעהנדלינגער יאהרען, נאכדעם, ווי יהודה האט אנגעהויבען קומען אין א נעהנטערן פאליטישען פערקעהר מיט דער רוימישער רעפובליק, איז צו זיי צוגעקומען די בעדייטענדע קהלה פון יהודה'ער אין רוים. די נישט-יודישע קוועלען פון דער חשמונאים-עפאכע ווייסען צו דערצעהלען, אז „די יהודה'ער זענען שוין אריינגעדרונגען אין אלע שטעדט, און ס'איז נישט לייכט צו געפינען וועלכען ס'איז ארט אויף דער ערד, וואס זאל זיין פריי פון זיי“ (סטראבאן), און ווי ס'דריקט זיך אוים איינס פון די אלטסטע סיבילינישע ביכער, „זענען אלע ערדען און אלע וואסער'ן פול מיט יהודה'ער“.

געבילדעט האבען זיך די דאזיגע יודישע קבוצים אין יענער צייט, ווען יהודה איז איבערגעגאנגען פון איין מלוכה צו דער אנ-

דערער, און יעדער נייער הערשער האט זיך אדער נוקם געווען אן די פערעקשנט'ע יהודה'ער און זיי פערטריבען פון זייער לאנד, אדער ער האט געזעהען אין זיי א מיטעל צו א געוויסען פאליטישען צוועק און האט זיי בעזעצט מאסענווייז אין זיינע אנדערע פראווינצען. ביסלעכווייז האבען זיך די יודישע אימיגראנטען איינגעלעבט אין זייערע נייע וואוינונגס־פלעצער, און מיט דער צייט האבען זיי זאגאר בעוויזען זיך צו ערווערבען נישט בלויז רייכטום און א בכבוד'יגען פלאץ אין דעם דארטיגען האנדעל, נאר אויך א בעדייטענדען איינפלוס אויף דער גאנצער קולטורעלער און פאליטישער ענטוויקלונג פון דער סביבה, אין וועלכער זיי האבען זיך געפונען; דאס האט געבראכט דערצו, אז אויך שפעטער, ווען יהודה האט ווידער אויפגעבליהט אונטער דער מאכט פון די חשמונאים און ירושלים איז געווארען, אויסער דער גייסטיגער, אויך דער פאליטישער צענטר פאר דער גאנצער אומה, האבען זיך די דאזיגע אויסגעוואנדערטע מאסען נישט געאיילט אומצוקעהרען אין זייער היים. זיי האבען זיך נאר בעטייליגט אין די הוצאות פון בית המקדש מיט יעהרליכע נדבות און אויסער דעם פלעגען זיי גרופּען־ווייז קומען פון צייט צו צייט בעזוכען די היילינגע שטאדט.

דעם בעדייטענדסטען פלאץ צווישען די דערמאהנטע יודישע קאלאניעס אויסער ארץ ישראל פערנעהמט די פון עגיפּטען. די ערשטע גרופּע יהודה'ער האט פטאלאמעאוס I אהין געבראכט, און מיט איין יאהרהונדערט שפעטער האבען זיך שוין געפונען אין מצרים ביז א מיליאן יודען, וועלכע זענען געווען צעווארפען איבערן גאנצען לאנד — פון דעם ליבישען מדבר אין צפון ביז די גרענעצען פון אביסיניען אין דרום. א טעטיגע ראליע האט די דארטיגע יהודה'עאישע בעפעלקערונג אנגעהויבען צו שפּיעלען, ווען יהודה איז אבגעריסען געווארען פון עגיפּטען (פאר פטאלאמעאוס V) אלס א פראווינץ, וואס איז אריינגעגאנגען אין די גרענעצען פון סיריען, און ביידע מלוכות זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, צוצוציהען די יהודה'ער אויף זייער זייט. די יהודה'ער אין עגיפּטען זענען שטענדיג געווען געטרייע אנהענגער פון דער פטאלאמעאישער דינאסטיע, און דער זעקסטער פטאלאמעער, פילאמעטער, האט גערן געעפענט די טויערן פון זיין לאנד פאר די גרויסע מחנות אנטלאפענע פון יהודה, ווען דער סירישער דעספּאט אנטיוכס עפּיפאנעס האט דארט געווילדעוועט

ביז זײַנע שוידערהאַפטע צוואַנגס-מיטלען און אַכזריות'ען. צווישען די דאָזיגע אַנטלאָפענע האָט זיך געפונען אויך חוניו IV, דער זוהן פון דעם כהן גדול חוניו III, בײַ וועלכען די העלעניסטען האָבען אָפּ-גענומען דעם כהן גדול-טיטול; און אַזוי ווי אין דעם עגיפּטישען הויף האָט מען דאַן כסדר געזוכט פּלענער, ווי אַזוי צוריק אַרויסצורײַסען פון אַנטיוכס'ן די מאַכט איבער יהודה, האָט מען דעם אָנגעזעהענעם יהודה'עאישען מיוחס, חוניו, אויפגענומען מיט כבוד און פרײַנדשאַפט. דאָס האָט דעם לעצטען געגעבען די דרײַסטקײַט אַרויסצוטרעטען מיט זײַן פּלאַן וועגען גרינדען אין מצרים אַ נײַעם רעליגיעזען צענטר, אויך אין דער געשטאַלט פון אַ בית המקדש, וואו ער אַלײַן, אַלס געזעצליכער יורש, זאָל ערפילען די פליכטען פון אַ כהן-גדול.

אין דער יודישער קאָלאָניע איז דער פּלאַן אויפגענומען געוואָ-רען מיט צופריעדענהײַט — בײַ די פערשאַרפטע בעציהונגען, וואָס האָבען איצט געהערשט צווישען דעם עגיפּטישען און דעם סירישען הויף, האָבען זײַ נאָר געקענט צופריעדען זײַן מיט דעם פּלאַן פון אַן אײַגענעם בית המקדש, מיט אַן אײַגענעם געזעצליכען כהן גדול, וואָס וועט זײַ אינגאַנצען אומאָבהענגיג מאַכען פון ירושלים און זײַ בעפרײַען פון פערקעהרען אַזוי אָפט מיט דער סירישער יהודה. חוניו האָט דאַן פאָרגעלעגט זײַן בקשה פילאָמעטער'ן, און דער לעצטער האָט איהם אָבגעגעבען אַ בעדײַטענדען שטח ערד אין דעם שטעדטיל לעאָנטאָפּאָליס, אין דער געגענד פון העליאָפּאָליס, צו צפון-מזרח זײַט פון מעמפיס, וואו ס'איז אַמאָל געשטאַנען אַן אַלט-עגיפּטישער טעמפּעל. אויף דעם פּלאַץ האָט חוניו געלאָזען אויפגעשטעלען אַ טעמ-פּעל פאַר דעם יודישען גאָט, — אַ טעמפּעל מיט אַ מזבח, לויט דעם מוסטער פונ'ם בית המקדש אין ירושלים, נאָר קלענער און אָרימער פון יענעם. איהם איז אויך געלונגען זיך צוזאַמענצושטעלען דעם נויטיגען שטאַט כהנים און לויים פון די אַנגעלאָפענע יהודה'ער, און די הוצאות אויף דעם זענען גענומען געוואָרען פון די מלוכה-שטײַערן פון דער גאַנצער געגענד, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען אָניאָן (חוניו-אָניאָן) און איז אינגאַנצען אוועקגעשטעלט געוואָרען אונטער דער אויבערשטער פערוואַלטונג פון דעם יהודה'עאישען כהן-גדול.

אום צו בעקומען אויך אַ רעליגיעזע סאַנקציע פאַר זײַן בית המקדש (בית חוניו), האָט זיך חוניו בערופען אויף דער אַלטער

נבואה פון ישעיהו: „אין יענעם טאג וועט שטעהן א מזבח פאר גאט אינ'ם לאנד מצרים און מזבח צום אלערהעכסטען אויף איהר גרענעץ“; דאס האט אבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאנץ ווענינ געווירקט אויף דער בעפעלקערונג פון ארץ־ישראל, און דארט האט מען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט קרום צו קוקען אויף „חוניו'ס טעמפעל“, אין לעאנטאפאליס, וואס האט עקסיסטירט איבער צוויי הונדערט יאהר און האט איבערגעלעבט מיט דריי יאהר זיין אריגינאל פון ירושלים. אין מצרים גופא, זאגאר, האבען זיך אויך געפונען א סך יודען, וואס האבען נישט איבערגעריסען איצט זייערע בעציהונגען מיט דעם פערהייליגטען צענטר אין דער הייליגער שטאדט; זיי פלעגען, ווי ביז אהער אזוי אויך איצט, געהן קיין ירושלים (עולי רגל, פילינרימען) אויף די גרעסערע יום־טובים און שיקען אהין זייערע יעהרליכע נדבות, און נאך דעם ערשטען גרויסען נצחון פון די מכבי'ער, האבען די פאלקס־פיהרער פון יהודה געפונען פאר א פליכט, איינצולאדען די עגיפטישע גלויבענס־ברידער אין דער בענייטער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, אום זיי זאלען זיך בעטייליגען אין דער פייערליכער בענייאונג פון בית המקדש (חנוכת הבית, חנוכה).

אין אלגעמיין איז די לאגע פון יודען אין מצרים געווען זעהר א גוטע. זיי האבען זיך בעטייליגט אין אלע צווייגען פון דעם פאליטישען, געזעלשאפטליכען און קולטורעלען לעבען, און אומעטום האבען זיי זיך געפיהלט גלייכבערעכטיגט מיט די איינגעבוירענע בירגער פון לאנד. אממעהרסטען קאנצענטרירט זענען די יודען געווען אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט אלעקסאנדריע, דער צווייטער בעדייטענדער צענטר פון דער דעמאלדיגער ציוויליזאציע נאך רוים. פון די פינף קווארטאלען, אין וועלכע די שטאדט איז געווען איינגעטיילט, האבען יודען פערנומען כמעט גאנצע צוויי, און זייער צענטראלער פונקט איז געווען דער קווארטאל ד ע ל ט א, וואס איז געלעגען ביים האפען. דאס איז א „יודיש שטעדטיל“ געווען, וואו עס איז געווען קאנצענטרירט כמעט דער גאנצער עקספארט און אימפארט פון לאנד. קומענדיג אין א געשעפטליכען פערקעהר מיט פערשידענע קולטור־צענטערן און זיך ענגער צוזאמענלעבענדיג מיט זייערע גריכישע שכנים, האבען די עגיפטישע יודען איבערגענומען פון זיי דעם פערפיינערטען געשמאק און דעם זין פאר קינסטלערישע אויסארבייטונגען, און קוים האט מען אין ירושלים געדארפט האבען קינסטלער צו דער בענייאונג

פון בית המקדש, האט מען זיי געמוזט אויסשרייבען פון דער אלעק־סאנדריניש־יודישער קהלה. און ניט נאר אויף די געביטען פון קונסט און האנדעל — די אלעקסאנדרינישע יודען האבען זיך אויסגעצייכענט זאגאר אויך אלס מיליטער־פיהרער, און אן דער שפיץ פון דער עגיפ־טישער ארמעע פאר פילאמעטער'ן זענען געשטאנען די יהודה'ער חוניו און דאסיטעאוס. שפעטער, ביי דעם צוזאמענשטויס צווישען דעם חשמונאי אלעקסאנדער־ינאי און דעם עגיפטישען טראן־פרעטענ־דענט, פטאלאמעאוס לאטוראס, איז די קעניגין קלעאפאטרא ארויס־געטרעטען צו הילף דעם קעניג פון יהודה און האט געשיקט געגען איהר זוהן א ארמעע, אונטער דער אנפיהרונג פון די צוויי יהודה'עאי־שע ברידער חלקיהו און חנניה, די זיהן פון דעם דערמאהנ־טען חוניו IV.

די אלעקסאנדרינישע קהלה האט געדיענט אלס מיטעלפונקט פאר דער גאנצער יהודה'עאישער קאלאניע אין מצרים. דא האבען זיך, נאך איידער חוניו האט אויפגעשטעלט זיין בית המקדש, געפו־נען שוהלען (פראזייכען, סינאגאגען) צום דאווענען אין אלע טיילען פון שטאדט, און פון זיי האט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט די הויפט־שוהל מיט איהר שענער געביידע און קינסטלעריש־רייכע בעפוצונגען. די דאזיגע שוהלען האבען געדיענט אויך אלס לעהר־הייזער (בתי מדרשים), וואו עס פלעגען שבת און יום טוב ערקלערט און געליי־ענט ווערן קאפיטלען פון דער תורה און די נביאים. בראש פון דער יודישער קהלה אין אלעקסאנדריע איז געשטאנען א בעזונדער נשיא (עטנארך), וואס האט אלטונג געגעבען אויף פאלק, גע'משפט צווי־שען איינעם און אנדערן; געזעהען, אז אלע פליכטען און פאר־שריפטען זאלען ערפילט ווערן — ווי א פיהרער פון א אונאבהענגי־גער שטאדט" (סטראבאן).

אזוי האבען יודען געלעבט אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט — פול מיט שטאלצער אכטונג צו זיך אליין און טיעף געאכטעט אויך פון די ארומיגע בעלי בתים און שכנים. זיך בעטייליגענדיג אקטיוו אין אלע צווייגען פון דעם געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען און שפיעלענדיג אומעטום א דאמינירענדע, טאן־געבענדע ראליע האט בען זיי, נאטירליך, געמוזט ארויפציהען פון צייט צו צייט אויף זיך דעם כעס פון א פעראינטערעסירטער פערזאן און דאן איז זיי אויס־געקומען ניט ווייניג צו ליידען; דאס איז אבער געווען מעהר א

פּאָליטישער צוזאַמענשטויס, ווי די פערפאָלגונג צוליעב דעם ראַסענ=
אונטערשיעד אָדער צוליעב דעם יודישען גלויבען. אַזוי, למשל, איז
פאָרגעקומען, אַז נאָך דעם טוידט פון דעם גוטהערציגען פּטאָלאָמע=
אוס פילאָמעטער, האָט זיין אכזריות'דיגער ברודער, פּטאָלאָמעאוס
VII פיסקאָן, אָנגעהויבען פיהרען אַ קאַמפּף פאַר'ן טראָן מיט דער
קעניגין=אלמנה קלעאָפּאַטראַ (145). פיסקאָן האָט געהאַט אויף זיין
זייט די שטיצע פון רוים, דאַנעגען אָבער איז די סימפּאַטיע פון די
אַלעקסאַנדרינישע יודען געווען אויף קלעאָפּאַטראַ'ס זייט, און בראש פון
איהר מיליטער איז געשטאַנען דער אויבען דערמאָהנטער חוניו. דאָס
האָט אויפגערייצט דעם ברוטאַל=מערדערישען פּרעטענדענט און ער
האָט זיך בעשלאָסען אויף אַ שרעקליכען שריט: ער האָט בעפעהלען
זיינע סאָלדאַטען, צונויפצוטרייבען מאַסען יודען מיט זייערע פרויען
און קינדער אויפ'ן מאַרק, און דאַן אַרויפלאָזען אויף זיי אַ מחנה אוים=
געהונגערטע, צורייצטע העלפאַנטען; ביי דער אויספיהרונג פון דער
נקמה איז אָבער פאָרגעקומען עטוואָס אונערוואַרטעטעס: אַנשטאָט זיך
אַרויפצעוואַרפען אויף די שוצלאָזע יהודה'ער, האָבען זיך די צעווילדעטע העלפאַנטען אומגעווענדעט צו זייערע אייגענע פיהרער און אָנגעמאַכט צווישען זיי אַ חורבן. פיסקאָן האָט זיך דאַן אָבגעזאָגט פון
זיין ווילדער נקמה, און צום זכר פון דער ישועה, וואָס איז בעטראַכט
געוואָרען פון פאָלק אַלס נס פון הימעל, איז אין דער אַלעקסאַנדרינישער יודישער געמיינדע איינגעפיהרט געוואָרען אַ יעהרליכער
יום=טוב.

מעהר אָבער, פיעל מעהר חוי אויף די דערמאָהנטע געביטען,
האָבען די יודען אין אַלעקסאַנדריע געווירקט אויף דער אַזוי גערופענער „אַלעקסאַנדרינישער ליטעראַטור". דאָ האָבען זיי געשאַפען עטוואָס
אַזוינס, וואָס האָט געהאַט אַ בעדייטענדען איינפלוס אויף דעם גאַנצען גאַנג פון דער וועלט=געשיכטע, אויף דער גאַנצער שפּעטערדיגער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען אידעען=גאַנג. בעשטאַנען איז
די דאָזיגע אַלעקסאַנדרינישע ליטעראַטור פון אַ גאַנצער רייהע פערשיעדענאַרטיגע וויסענשאַפטליכע, פילאָזאָפישע און פּאָעטישע ווערק
אין דער גריכישער שפּראַך; געשריבען זענען אָט די ווערק געוואָרען
פון שריפטשטעלער, וואָס האָבען אָנגעהערט צו פערשיעדענע, מעהר
אָדער וועניגער העלעניזירטע פעלקער; און אָט, אין דעם לאַבירינט
פון העלענישע אידעען און פאָרמען האָט זיך אַמשטאַרקסטען בולט

אַרויסגעוויזען דער יודישער עלעמענט, דער עלעמענט פון דער יודישער וועלט- און לעבענס-אַנשויאונג. די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען די ערשטע פּראָקלאַמירט פאַר דער אַלטער קולטור-וועלט דעם יודישען שאַפונגס-גײַסט, און דאָס קאָן גערעכענט ווערן אויך פאַר דעם ערשטען ממשות'דיגען צוזאַמענשטויס צווישען די בײַדע וועלט-קולטורען, דאָס יודענטום און דעם העלעניזם, אויף דעם העלענישען באָדען, — דער צוזאַמענשטויס, פון וועלכען דאָס יודענטום איז ענדליך אַרויס מיט אַ פאָלשטענדיגען נצחון.

דאָס בעדײַטענדסטע ווערק, וואָס די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען אַרײַנגעבראַכט אין דער דעמאָלדיגער אינטערנאַציאָנאַלער ליטעראַטור, איז געווען די ב י ב ע ל אין אַ גריכישער איבערזעצונג. צו אונז זענען נישט דערגאַנגען קײנע ידיעות וועגען די אײגענטליכע מאָטיוען, וואָס האָבען בעוואויגען די אַלעקסאַנדרינישע יודען, זיך צו פערנעהמען מיט דער אַרבײַט פון איבערזעצען די תורה; בעקאַנט איז נאָר, אַז די איבערזעצונגס-אַרבײַט האָט זיך אָנגעהויבען נאָך אין דריטען יאָהרהונדערט פאַר קריסטוס'ן און איז געענדיגט געוואָרען אין צווײַטען, און אַז די אונטערנעהמונג איז געשטיצט געוואָרען געוויסערמאַסען פון דעם עגיפּטישען הויף. ס'איז איבערגעזעצט געוואָרען דער גאַנצער תנ"ך (תורה, נביאים און כתובים), עטליכע אַנדערע פּאָעטישע און רעליגיעז-פילאָזאָפישע ווערק און אויך אַ טײַל פון די ווערק, וועלכע זענען שפּעטער אַרײַנגענומען געוואָרען אין דער רײַהע פון די ביבלישע אַפּאָקריפען. דערבײַ האָבען זיך די איבערזעצער נישט געהאַלטען שטרענג בײַם טעקסט און אָפט האָבען זײַ זיך ערלויבט, צוצוגעבען פערשידענע ערצעהלונגען און תפלות, — פון די, וועלכע זענען אַרומגעגאַנגען אין פאָלק. דאָס האָבען זײַ בעזונדער געטאָן אין די לעצטע ביבעל-ספרים, וועלכע זענען נאָך נישט שטאַרק פערהײַליגט געווען.

אין יהודה האָט מען געקוקט אויף דעם פאַקט פון איבערזעצען די תורה אין אַ פרעמדער, וועלטליכער שפּראַך, ווי אויף אַ מין פּראָפאַנאַציע (הײַליגקײַטס-פערשוועכונג), און דער טאָג, ווען די איבערזעצונג איז געענדיגט געוואָרען, איז דאָרט בעשטימט געוואָרען אַלס טאָג פון טרויער פאַר'ן גאַנצען פאָלק. דאָרט האָט מען צופיעל געהאַט געליטען פון דער העלענישער וועלט, דאָרט האָט מען זיך צופיעל געשראָקען פאַר דעם שעדליכען העלענישען אײַנפלוס און צו

פיעל האָבען די אמת'ע פערזאָרגער פונ'ם פאָלקס-גייסט זיך בעמיהט איהם איינצוציהען וואָס מעהר אין זיין אייגענער שאָלעכץ, אום צו קאָנען זיך גלייכגילטיג בעציהען צו אַזאַ מין גייסטיגער היימישקייט מיט די געצענדיענערישע העלענישע פעלקער. די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען זיך אָבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאָרנישט גערעכענט מיט דער אונצופריעדענהייט, און יעדער נייער ספר, וואָס איז ערשיענען אין יהודה, איז גלייך איבערגעזעצט געוואָרען אין אַלעקסאַנדריע, ווערנדיג, אויף אַזאַ אופן, דאָס אייגענטום פון דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט. אַ דאַנק דעם אומשטאַנד זענען צו אונז דערגאַנגען אַזעלכע אוצרות פון יודישען גייסט און יודישער שאַפונג, ווי „די חכמה פון יהושע בן סירא", „דאָס ערשטע בוך פון די מכבי'ער", דער „ספר חנוך" און נאָך אַנדערע „אַפּאָקריפען", וואָס זייערע העברעאישע אָריגינאַלען זענען פערלוירען געגאַנגען.

אויסער די דערמאָהנטע איבערזעצונגען האָבען זיך די אַלעקסאַנדרינישע יודען אַליין אויך געפרובט בעאַרבייטען די יודישע פערגאַנגענהייט, מיט דעם צוועק צו דערווייזען די גרויסקייט פון דעם יודישען גייסט און די געטליכע אייביגקייט פון דער יודישער אמונה. אַזוי האָט אַ געוויסער יאַזאָן פון קירענייקע פערפאַסט אַ גריכיש ווערק אין פינף טיילען, אין וועלכע ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די יהודה'עאישע בעפרייאונגס-בעוועגונג און די מלחמות פון די חשמונאים. פון דעם ווערק זענען צו אונז דערגאַנגען נאָר געקליבענע פראַגמענטען, וועלכע זענען שפּעטער צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען אונטער דעם נאָמען „דאָס צווייטע בוך פון די חשמונאים". אין דעם „צווייטען", אַלעקסאַנדרינישען בוך קומען אַריין פערשידענע פאָלקס-לעגענדעס וועגען די בעהאַנדעלטע געשעהענישען, — אַזעלכע, וואָס אין דעם „ערשטען", יהודה'עאישען, חשמונאים-בוך זענען זיי גאָרנישטאָ. דאָס אַלעקסאַנדרינישע חשמונאים-בוך איז בכלל געשריבען אין דעם טאָן פון די גריכישע רעטאָריקער און האָט נישט אין זיך, נישט די ביבלישע פשטות און נישט די שטרענגע זאַכליכקייט פון דעם ערשטען ספר המכבים. פאַר דעם אַלעקסאַנדרינישען אויטאָר איז אין דעם קאַמפף פון די חשמונאים מעהר וויכטיג דער רעליגיעזער עלעמענט, ווי די פּאָליטישע בעפרייאונג פון יהודה. ער בעמיהט זיך בפרט צו דערווייזען, אַז די יודישע אמונה האָט דאָ אָבגעהאַלטען אַ נצחון איבער די אכזריות'דיגע צוואַנגס-מיטלען פון הײדענטום, און

דאַגעגען נעהמט איהם דער פּאָליטישער נצחון גאַנץ וועניג אָן.

אָט די אַלע אַרבייטען זענען אָבער געווען נישט מעהר, ווי די ערשטע שריט אויף דעם וועג פון אַ נעהנטערער גייסטיגער פערוואַנדשאַפט, פון אַ ענגערן גייסטיגען צוזאַמענלעבען, — די ערשטע שריט, נאָך וועלכע עס האָט זיך איצט אָנגעהויבען די אינטענסיווע שאַפונגס־טעטיגקייט פון דעם יודישען גייסט. אַליין דורכגענומען און באַאיינפלוסט פון די גריכישע פילאָזאָפישע אידעען און ענטציקט פון זייער פאָרם און שענקייט, האָט די אַלעקסאַנדריניש־יודישע אינטעליגענץ קודם כל געשטרעבט, מקרב צו זיין די תורה צו דעם גריכישען געדאַנקענגאַנג און צו דערווייזען, אַז דאָס יודענטום און דער העלעניזם שטאַמען ביידע, אייגענטליך, פון איין מקור און אַנערקענען ביידע כמעט איינע און די זעלבע אמת'ען. דאָס האָט, נאַטירליך, געמוזט באַגעגענען אַ געוויסען ווידערשטאַנד פון דער העלענישער זייט, וואו מ'האָט באַטראַכט די גריכישע פילאָזאָפיע פאַר דער איינציג ריכטיגער און איינציג באַרעכטיגטער, און די יודישע שריפטשטעלער זענען, אויף אַזאַ אופן, נישט ווילענדיג אַריינגעצויגען געוואָרען אין אַ שאַרפער פּאָלעמיק, אין וועלכער זיי האָבען זיך שוין באַמיהט נישט בלויז צו פערטיידיגען די יסודות פון יודענטום און זיי צו באַרעכטיגען, נאָר אויך זיי צו פּראָפּאָגאַנדירען, זיי צו פערשפּרייטען אין דער אַרומיגער קולטור־וועלט. פעראייניגען די יודישע מיט דער העלענישער קולטור איז אָרגאַניש אונמעגליך געווען, און סוף כל סוף האָט געמוזט אויסברעכען אַ ביטערער קאַמפּף צווישען דעם עצם מהות פון יודענטום, דעם עטישען מאָנאָטעאיזם, און דעם אייגענטליכען וועזען פון דער גריכישער קולטור, דעם עסטעטישען פּאָליטעאיזם.

פון די ערשטע אַלעקסאַנדרינישע יהודה'ער, וואָס האָבען געפּרובט צוטרעטען צו דער תורה מיט דעם קריטעריום פון דער גריכישער אידעען־וועלט איז געווען אַ געוויסער אַריסטאָבול, וואָס האָט געלעבט אין אַלעקסאַנדריען פאַר פּטאָלאָמעאוס פילאָמעטער'ן (150—170). ער האָט אָנגעשריבען אַ ווערק וועגען משה'ס געזעצגעבונג, אין וועלכען ער האָט געזוכט צו דערווייזען, אַז די אַלע פילאָזאָפישע סיסטעמען פון די גריכישע דענקער פּיטאַגאָרוס, סאָקראַטוס און פּלאַטאָן זענען אָנגעוואונקען אין דער יודישער תורה, און אַז משה'ס לעהרע ענטהאַלט אין זיך דאָס בעסטע און טיעפסטע פון דעם אַלעמען, וואָס עס האָבען געפּרעדיגט די גריכישע פילאָזאָפען אין

אַלע צײַטען און דורות. דער אַריסטאָבול איז אויך געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך בענוצט מיט דער אַלעגאָרישער מעטאָדע, אום צו ערקלערן די אַנטראָפּאָמאָרפיסטישע שטעלען פון דער תורה (די אויסדריקען, וואָס כאַראַקטעריזירען גאָט אַלס אַ וועזען מיט מענשליכע אײַגענשאַפטען; למשל: גאָט האָט געזאָגט, גאָט האָט זיך אומגעקעהרט צו איהם א. ג. א.) ערקלערנדיג, אַז אַט די אַלע שטעלען דאַרף מען נישט פערשטעהן בוכשטעבליך, נאָר בילדליך, לויט דעם זין, וואָס זיי ענטהאַלטען אין זיך.

צו דעם צוועק פון אַרויסווײַזען די גרויסקײַט פון דעם יודישען גײַסט, איז אַממעהרסטען אויסגענוצט געוואָרען די יודישע געשיכטע. אין דעם אײַנציגען צווײַטען יאָהרהונדערט פאַר דער קריסטליכער ערע, האָבען גאַנצע דרײַ יודישע שריפטשטעלער בעאַרבײַט די יודישע פערגאַנגענהײַט אין אַ גאַנצער רײַהע ווערק, אין וועלכע עס ווערט דערוויזען, אַז משה האָט דער ערשטער בעקאַנט יודען מיט דער קונסט פון שרײַבען, און פון זיי איז'ס ערשט איבערגעגאַנגען צו די פיניקער, וועלכע האָבען עס ווידער, פון זייער זײַט, איבערגעגעבען די גריכען; אַז די גאַנצע עגיפּטישע קולטור שטאַמט פון די יודישע פּאַטריאַרכען אברהם, יוסף און משה, פון וועלכע דער לעצטער איז איבערהויפּט דער אײַנציגער ענטדעקער און בעשעפער פון אַלע וויסענשאַפטען און קונסט־געביטען.

אײַנצעלנע עפּיזאָדען פון דער יודישער פערגאַנגענהײַט האָבען געדיענט אַלס סיזשעטען אויך פאַר פּאָעטישע שאַפונגען. דער עלטערער פילאָן האָט אָנגעשריבען אַ עפּישע פּאָעמאַ „וועגען ירושלים", וואו ער האָט בעזונגען דאָס לעבען פון די ערשטע יודישע פּאַטריאַרכען און די פּרעכטיגע גרויסקײַט פון דער יהודה'אישער הויפּטשטאָדט; אַ צווײַטער דיכטער (גיכער אַ שומרוני), מיט'ן נאָמען טעאָדאָט, האָט אָנגעשריבען אַ העלדען־פּאָעמאַ וועגען שכם, די הייליגע שטאָדט פון די שומרונים, וועלכע יעקב'ס קינדער האָבען אײַנגענומען נאָך דער אַוועקרויבונג פון זייער שוועסטער דינה; אַ געוויסער יחזקאל האָט אָנגעשריבען אַ דראַמאַ, אין וועלכער ער האָט געשילדערט דאָס לעבען פון משה רבינו און דעם נס פון יציאת מצרים; און אַזוי איז כמעט די גאַנצע ביבעל בעהאַנדעלט געוואָרען פּאָעטיש אָדער פילאָזאָפיש.

די דאָזיגע שטאַרקע ענטוויקלונג פון דער יודיש־העלענישער לי־

טעראטור, וואס איז איננאנצען דורכגעדרונגען געוועזען מיט דער איינציגער טענדענץ: צו לויבען דעם יודישען גייסט און דעם יודישען פאלק, — האט ארויסגערופען א גאנצע רייהע ווערק געגען יודען און געגען דעם יודישען גלויבען. אזוי האט א געוויסער עגיפטישער גייסטליכער, מיט'ן נאמען מאנעטאן, אנגעשריבען א ווערק מיט די שענדליכסטע בלבולים אויף יודען, און ווי ס'איז צו גלויבען, איז דאס ווערק זעהר פאפולער געווארען און האט זיך געוואונען א סך אנהענגער און נאכאהמער. אט דער אומשטאנד האט געצוואונגען די יודישע שריפטשטעלער צו געפינען פאר זייערע פערטהיידיגונגס-ווערק א מעהר איבערצייגענדע פארם, און פון דאנען שטאמט די אזוי גערופענע „פסעוידאגראפישע" ליטעראטור. יודען האבען אנגעהויבען ארייניצולעגען זייערע מיינונגען און אידעען אין מויל פון פערשיעדענע אלגעמיינע בעריהמטע פערזענליכקייטען; אזוי איז ענטשטאנען א גאנץ ווערק „וועגען יודען" אויף דעם נאמען פון דעם בעריהמטען גריכישען פילאזאף העקאטא פון אבדערא, וואס האט געלעבט אין דער צייט פון אלעקסאנדער דעם גרויסען. אין דעם ווערק זוכט דער גריכישער פילאזאף צו איבערצייגען דער וועלט, אז די יודישע אמונה איז ריין פון יעדען מין אבערגלויבען און די יודען זענען מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען זייער גאט און זיינע געזעצען; צו דעם צוועק שילדערט ער די בעדייטענדסטע מאמענטען פון דער יודישער געשיכטע, און דערביי ברענגט ער אויך געוויסע עפיזאדען פון זיין אייגענער ערפאהרונג. חאראקטעריסטיש איז די פאלגענדע ערצעהלונג:

„ווען איך האב מיך אוועקגעלאזען צום שווארצען ים, האט זיך צווישען די אנדערע יהודה'עאישע רייטער, וואס האבען אונז בעגלייט, געפונען אויך איינער מיט'ן נאמען משולם, א מענש א שטארקער אי גייסטיג, אי קערפערליך און, ווי אלע האבען אויף איהם עדות געזאגט, — דער בעסטער בויגען-שיסער צווישען אלע גריכען און בארבארען. אויפ'ן וועג האט איין וואהרזאגער, וואס האט נביאות געזאגט לויט דער בעוועגונג פון פויגעל-פליה (ארניטאמאנטיע, זעהר א פערשפרייט [illegible] אין דער אלטער וועלט), געהייסען דעם גאנצען קאראוואן זיך אבשטעלען. דאן האט דער דערמאהנטער מענש (משולם) געפרעגט, פארוואס מ'געהט נישט ווייטער; דער וואהרזאגער האט איהם אנגעוויעזען אויף די פליה-בעוועגונגען פון פויגעל און געזאגט: אויב ער וועט זיך דא אבשטעלען, דארפען מיר זיך אויך אבשטעלען;

אויב ער וועט זיך אויפהויבען און פליהען פאָראויס, וועלן מיר אויך קענען ווייטער געהן און אויב ער וועט פליהען צוריק, דאַרפען מיר זיך אומקעהרען צוריק אַהיים. משולם האָט דאַן שווייגענדיג אָנגעשטעלט זיין פייל, אַ ציה געטאָן און דערשאָסען דעם פויגעל אויף'ן אָרט. דער וואָהרזאָגער און די איבריגע האָבען זיך אַרויפגעוואָרפען אויף משולם'ען און איהם אָנגעהויבען צו בעשיטען מיט קללות; ער האָט זיי אָבער געענטפערט: „אומגליקליכע, וואָס ווילט איהר פון מיר האָבען?" און נעהמענדיג דעם טויטען פויגעל אין האַנד האָט ער פאָרטגעזעצט: ווי אַזוי האָט עס דער פויגעל, וואָס האָט זיין אייגענעם לעבען נישט געקענט ראַטעווען פון געפאַהר, ווי אַזוי האָט ער עס געקענט אונז ראַטען עטוואָס קלוגעס וועגען אונזער וועג! ווען ער וואָלט ווירקליך קענען פאָראויסזעהען די צוקונפט, וואָלט ער נישט געפלויגען אויף דעם אָרט און וואָלט זיך געשראָקען פאַר דער טויטפייל פון דעם יהודה'ער משולם".

אַ עהנליכע אַרבייט איז „אַריסטיי'ס בריעף", וואָס איז פערפאַסט געוואָרען אין'ם צווייטען יאָהרהונדערט פאַר דער קריסטליכער ערא. דאָס איז אַ יודיש ווערק, געשריבען אין דער פאָרם פון אַ בריעף, וואָס דער גריכישער בעאַמטער אַריסטיי שרייבט צו זיינעם אַ פריינד, אין וועלכען ער דערצעהלט איהם, ווי אַזוי עס איז געקומען דערצו, אַז די ביבעל זאָל איבערזעצט ווערן אין דער גריכישער שפּראַך. דאָ ווערט איבערגעגעבען אַ טיעפער פילאָזאָפישער דיאַלאָג וועגען דער יודישער תורה צווישען דעם יודישען כהן גדול און 70 יודישע חכמים פון איין זייט, און דעם קעניג פּטאָלאָמעאוס פילאַדעלפוס מיט זיינע מקורבים — פון דער צווייטער זייט. דער קעניג שטעלט די יודישע זקנים אַ גאַנצע רייהע פראַגען וועגען ענינים פון מאָראַל, פילאָזאָפיע, פּאָליטיק און געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען, און ווערט איבעראַשט פון זייערע טיעפזיניגע און ריכטיגע תשובות.

אין די אַלע ווערק זעהט זיך דייטליך אַרוים די דאָפּעלע כונה: פערטיידיגען דעם יודישען געדאַנק און פּראָפּאַגאַנדירען איהם. בעזונדער בולט זעהט זיך אָבער די פּראָפּאַגאַנדיסטישע שטרעבונג אַרוים אין די אַזוי גערופענע סיביליען. דאָרט ווערט אָפען געפּרעדיגט דאָס יודענטום, אַלס מוסטער פון אמת'ן גלויבען און הויכער זיטליכקייט. מיט דעם מויל פון גריכישע נביאות אָדער געטליכע אָראַקולען ווענדעט זיך דער יודישער דיכטער צו דער גאַנצער העלענישער

וועלט, און שרייט אוים צו איהר:

צו וואס טראגסטו אומזיסטע מתנות די טוידטע און קרבנות
— די געטער?

ווער האט אין דיין נשמה דעם טעות אריינגעבראכט?
ווער האט דיך אנגערעדט צו פערלאזען די שיין פונ'ם גרוי-
סען גאט?

דער אויטאר ווייזט אן אויף יודען, זוי אויף די פארשטעהער
פון אמות'ען גלויבען און זאגט:

זיי האט דער אונשטערבליכער דערהוילט, געמאכט פאר
נביאים פונ'ם מענשען-געשלעכט,

זיי אליין האט ער געגעבען חכמה און גלויבען און גוטע
געפיהלען אין הארצען.

זיי עהרען נישט די צ׳־ביילדונגען פון געטער, די אויסאר-
ביייטונגען פון מענשענהענד;

זיי עהרען גאט, דעם אלמעכטיגען
און אונשטערבליכען, און דאן זייערע עלטערן.

מעהר פון אלע מענשען אין דער וועלט
געדענקען זיי די היייליגקייט פונ'ם פאמיליען-געלעגער...

זיי גיעבען זיך נישט איבער קיין אונרייגע פערקעהרען מיט
יונגלינגע,

ווי די פיניקער, עגיפטער, לאטיינער —
די פעלקער פון דער ווייטער עללאדע.

אזוי עס מוסר'ט דער אנאנימער דיכטער די געצענדיענערישע
פעלקער, און זאגט זיי פאר די גרוזאמסטע שטראפען פון דעם אל-
מעכטיגסטען גאט, און זעהט פאר זיי נאר איין אויסוועג — איינגאנ-
צען איבערבויען און בעניייען זייער גייסטיגע וועלט, לויט די יסודות
פון יודענטום, פון דעם יודישען מאנאטעאיזם, פון דער יודישער
עטיק. דאס האט דער יודישע גייסט געקעמפפט מיט דער אלטער,
גריכיש-רוימישער וועלט פאר זיין וועזען, פאר זיין איינפלוס, און ענד-
ליך האט ער זי בעזיעגט: עס האט זיך אנגעהויבען די גרויסע בע-
וועגונג פאר דעם יודישען גלויבען, און אויף אזא אופן איז געשאפען
געווארען א באדען פאר דער נייער, עקסטרעמער פארם פון יודענ-
טום, — פאר דער תורה פונ'ם נוצרי.

וועניגער בעדייטענד אבער אויך מיט א בעשטימטען איינפלוס

אויף דעם ארומיגען לעבען איז געווען די יודישע קאָלאָניע אין רוים. דאָרט, ווי אין גאַנץ איטאַליען בכלל, האָבען זיך געפונען מאַסען יודען נאָך פון די אַלטע צײַטען; דאָס זענען געווען אַמטמעהר־סטענטײל יהודה'ער פון מצרים און קלײן אַזיען, וואָס האָבען גע־האַט האַנדעלס־בעציהונגען מיט דער רײַכער רוימישער רעפּובליק, און זיך דאָרט בעזעצט. זײ האָט אָבער געפעהלט דער אינטעליגענטער עלעמענט, וואָס זאָל זײ פיהרען, האַלטען צוזאַמען און געבען אַ בעשטימטען כאַראַקטער, און דאָס האָבען זײ איצט בעקומען אין דער געשטאַלט פון די געפאַנגענע, וואָס פּאָמפּעיוס האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פון יהודה. די לעצטע זענען פון די אַלט־בעזעסענע יודען אויסגעקויפט געוואָרען, און דאַן איז די גאַנצע יודישע קהלה אין רוים אויך מעהר אָרגאַניזירט און גוט אײַנגעשטעלט געוואָרען. געוואוינט האָבען די רוימישע יודען, צוזאַמען מיט די „פרײַגעלאָזענע“ (ליבער־טיני'ם), אויף דער רעכטער זײַט פון טײַך טיבער, נישט ווײַט פון'ם וואַטיקאַן־באַרג, און ווי ס'איז צו זעהען פון פערשידענע קוועלען האָ־בען זײ געשפּיעלט נישט קײן קלײנע ראָליע אין'ם פּאָליטישען לעבען פון לאַנד. לויט די געזעצען פון דער רעפּובליק האָבען אַלע אײַנ־וואוינער פון לאַנד געהאַט שטים־רעכט בנוגע צו די וואַהלען — דאָס אַלײן האָט שוין די יודען געגעבען אַ בעשטימטע מאַכט אין די הענד; און אויף ווי ווײַט זײ האָבען פערשטאַנען די דאָזיגע מאַכט אויסצונוּ־צען, לאָזט זיך דרינגען פון דעם פאַקט, וואָס דער בעריהמטער רוי־מישער רעדנער ציצעראָ האָט מורא געהאַט צו האַלטען זײַנע אַ יודענפײַנדליכע רעדע אין דער געגענוואַרט פון יודען. עס האָט זיך געהאַנדעלט דאָרט וועגען אַ געוויסען אַנגעקלאָגטען, מיט'ן נאָמען פלאַקוז, וואָס איז בעשולדיגט געוואָרען אין בערויבען די יעהרלי־כע נדבות פאַר'ן בית המקדש פון עטליכע קלײן־אַזיאַטיש־יודישע קהלות, און ציצעראָ האָט איהם פערטײדיגט; דערבײַ האָט ער בע־מערקט, אַז ער וואָלט גערן גערעדט שטיל, אום עס זאָלען איהם נישט הערען די יהודה'ער, וואָס געפינען זיך צווישען פּובליקום. זײַן העץ־רעדע געגען יודען האָט ער אָבער דאָך געהאַלטען, און צווישען אַנדערעם האָט ער אויך דאָס געזאָגט: „ווען ירושלים איז נאָך נישט בעזיגט געווען און די יהודה'ער האָבען נאָך געלעבט אין פריעדען, האָבען זײ שוין אויך אַרויסגעוויעזען אַ טיעפע אָבנײַגונג געגען דעם גלאַנץ פון דער רוימישער מלוכה, געגען דעם שטאָלץ פון'ם רוימי־

שען נאמען, געגען אונזערע געזעלשאפטליכע געזעצען, און אין דער
לעצטער מלחמה האט ערשט די יהודה'עאישע נאציאן אינגאנצען ארויס-
געוויזען, ווי פיינדליך זי איז צו אונז געשטימט".

דאס איז אלץ געווען אין די לענדער, וואו יודען האבען זיך געפו-
נען, אויסער יהודה, אין יהודה גופא, ווידער, איז די בעפעלקע-
רונג צופיעל פערנומען געווען מיט קאנקרעטע, ממשות'דיגע לעבענס-
פראגען, אום צו קאנען זיך איבערגעבען די ארבייט פון שאפען ליטע-
ראטור. די חשמונאים האבען פערברייטערט די גרענעצען פון לאנד און
פעראייניגט אלע טיילען פון פאלק, וועלכע זענען פריהער געווען צו-
שפרייט איבער די פערשידענע צפון- און דרום-פראווינצען. צוזאמען מיט
די דאזיגע איינגענומענע געגענדען האט זיך אבער אריינגעריסען אין
יהודה א שטראם פון פרעמדע, גריכישע אדער העלעניזירטע, בעפעל-
קערונגען, וואס זענען אי לויט זייער ראסע, אי לויט זייער גייסט, אינ-
גאנצען פרעמד געווען דעם יודישען פאלק און האבען נישט געקענט
איינגעשלונגען ווערען אין זיין ארגאניזם, — ווי דאס איז געווען דער
פאל מיט די ראסען-פערוואנדטע ארום'ער. אזוי ווי אין געוויסע געגענ-
דען פון לאנד (הינטער'ן ירדן) און אין עטליכע צענטערן פון גליל
האבען אט די פרעמדע בעפעלקערונגען אויסגעמאכט די מעהר-
הייט געגען די יודישע איינוואוינער, האט זיך געמוזט אויסארבייטען מיט
דער צייט א בעשטימטע געגענזייטיגע בעציהונג צווישען די ביידע שיכ-
טען און זייערע קולטורען, און די בעציהונג איז געווען א אייגענארטיגע:
פון איין זייט האבען זיך די אינערליכע עטיש-רעליגיעזע בעגריפען פון
יודענטום אריינגעריסען ביסליכווייז אין דער געצענדיענערישער וועלט-
אנשויאונג און אונטערגעגראבען אונבעמערקט איהרע יסודות; דא איז
אלזא פארגעקומען דאס אייגענע, וואס מיט דער אלעקסאנדרינישער יודיש-
העלענישער ליטעראטור, און דער איינפלוס איז אויך געוועזן דער אייגע-
נער. פון דער צווייטער זייט אבער האט דער העלעניזם געווירקט אויף
די אויסערליכע פארמען פון דעם יודישען לעבען און אויף איהם ארויפ-
געלעגט דעם שטעמפעל פון דער גריכישער קולטור. א קליין ווינקעלע
אין דער גרויסער מזרח-וועלט, — וואס האט זיך דאן אינגאנצען געפונען
אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם—, האט יהודה טיעף אינערליך דאך
נישט אויפגעהערט ווייטער צו ציהען דעם פארים פון איהר אייביגען
אמת, פון איהרע אייביגע אידעאלען; אויסערליך אבער האט זי זיך אויך
אונטערגעגעבען דעם דערמאהנטען מעכטיגען איינפלוס און פון איהם

נישט וועניג געלערנט.

אין ענגערע בעציהונגען מיט דער ארומיגער קולטור איז יהודה געקומען אויך א דאנק איהר אינטערנאציאנאלען האנדעל. די איינגענומענע האפענס פון דעם מיטעללענדישען ים האבען געמאכט יהודה פאר א בעדייטענדען צענטער פון דעם וועלט-האנדעל. יהודה'ער עקספארטירען און אימפארטירען פערשיעדענע פראדוקטען אין און פון די פערשיעדענסטע לענדער, און ווערן אויף אזא אופן פערמיטלער צווישען דער ארומיגער ציוויליזאציע און זייער היימישען לעבען. עס רייסען זיך אריין מאסען גריכישע ווערטער אין דעם העברעאיש-ארמי'שען דיאלעקט (דער דיאלעקט האט די יודען אין יהודה דאן גערעדט אלס אומגאנגס-שפראך) און זוי גען זיך איין אין זיין מארך און בלוט; די אריסטאקראטען הויבען זיך אן רופען מיט גריכישע נעמען; די חשמונאים ווערן אלץ מעהר און מעהר פערוואנדעלט אין פשוט'ע וועלטליכע הערשער אהן א שום שאטירונג פון גייסטליכקייט, און מיט זיי געהען, נאטירליך, אויך די צדוקי'שע מאסען, וועלכע האבען פון אייביג אן געשטרעבט, צונויפצושמעלצען די יודישע מיט דער גריכישער קולטור.

נעגען אט דעם שטראם פון גריכישע זיטען און לעבענס-פארמען, וואס האט געשטעלט אין געפאהר דעם עצם קיום פון יודענטום, זענען פעלזענפעסט און שטארק געשטאנען די פרושים. וואס מעהר אבזונדערן דאס פאלק פון דער געצענדיענערישער ציוויליזאציע, וואס מעהר איהם אריינציהען אין זיין אייגענער שאלעכץ, וואס בולט'ער אויסדריקען אויף איהם זיין אייגענעם שטעמפעל — דאס איז זייער דעוויז. און דינים אויף דינים ווערן געשריבען, און סיגים אויף סיגים ווערן געשאפען, און יעדער טריט פונ'ם יודענ'ס אלטעגליכען לעבען בעקומט א געוויסע ספעציפיש-יודישע שאטירונג, א געוויסע ספעציפיש-יודישע פיזיאגנאמיע; דאס האט דער נאציאנאלער ערהאלטונגס-אינסטינקט געהייסען דעם יודען, זיך אליין ארומצוימען, אום גאנץ צו בלייבען, אום נישט מיטגעצויגען צו ווערן מיט דעם שטראם פון דער ארומיגער קולטור.

ביי אזא אינטענסיווער טעטיגקייט פון די אויסגעוועהלטע יודישע גייסטער האט אייגענטליך די עפאכע געדארפט זיין זעהר רייך אין ליטעראַרישע שאפונגען — דאס איז אבער דא דער פאל נישט געווען. די סבה פון דער ערשיינונג ליעגט, ווי געזאגט, אין די ברענענדע לעבענס-פראגען, וואס האבען צו יענער צייט בעהערשט אינגאנצען די בעסטע זיהן פון פאלק, און דערצו לאזט זיך אננעהמען אויך די השערה, אז

פיעל בעדייטענדע ווערק פון יענער עפּאָכע זענען פּשוט פערלוירען געגאַנגען, אַ דאַנק די טומעלדיגע געשעהעניִשען.

צו די בעדייטענדסטע פון די ווערק, וואָס זענען יאָ דערגאַנגען צו אונז פון יענער צייט, דאַרף מען רעכנען די גרויסע היסטאָרישע בעשרייבונג אונטער דעם נאָמען „דאָס ערשטע בוך פון די מכבים". דאָ ווערט געשילדערט דער קאַמפּף פון יהודה פאַר איהר פרייהייט, אָנהויבענדיג פון דעם ערשטען חשמונאַי'שען אויפשטאַנד און ענדיגענדיג מיט דעם חשמונאים־קעניג שמעון. לויט זיין סטיל און פאָרם איז דער „ספר המכבים" זעהר נאָהנט צו די בעסערע היסטאָרישע ווערק פון דער ביבעל, און בעזונדער חאַראַקטעריסטיש פאַר דעם בוך איז דאָס, וואָס אין איהם ווערט אַמשטאַרקסטען בעטאָנט דער פּאָליטישער עלעמענט, און דער גאַנצער ערפאָלג פון די מכבי'ער ערקלערט זיך דאָ אַלס פּשוט'ער וועלטליכער העראָאיזם אָדער אַלס פּשוט'ע פּאָליטישע קלוגהייט, וואָס האָט מיט גאָט און מיט זיין השגחה גאָרנישט צו טאָן. דער העברעאישער (אָדער ארמי'שער) אָריגינאַל פון דעם ווערק איז פערלוירען געגאַנגען, און דערגאַנגען צו אונז פון איהם איז נאָר די גריכישע איבערזעצונג, וואָס איז אַריינגענומען געוואָרען אין דער אַלעקסאַנדרינישער ביבעל. אין יהודה גופא, דאַגעגען, איז דער ספר המכבים נישט אַריינגענומען געוואָרען אין דער רייהע פון די ביבעל־ווערק, — עס איז אַריינגעפאַלען צווישען די אַפּאָקריפען (זייטיגע ספרים), וואָס האָבען נישט דעם אויטאָריטעט פון די הייליגע שריפטען. דאָס איז פאָרגעקומען דערפאַר, וואָס דער לעצטער טייל פון דער ביבעל (כתובים) האָט שוין געהאַלטען ביים אָבגעשלאָסען ווערן, און די גייסטיגע פיהרער פון פאָלק האָבען נישט געפונען פאַר מעגליך איינצושליעסען אַזאַ וואָכענדיג ווערק, ווי דער ספר המכבים, וואָס האָט נישט אין זיך קיין שום רעליגיעזע שאַטירונג, — אין דעם ריִיסטער פון די הייליגע ביבעל־ספרים.

שטאַרק בעליעבט אין יענער צייט איז געווען די אַפּאָקאַלפּיטישע שאַפונגס־פאָרם, די פאָרם פון מיסטישע נבואות און „זעהונגען". עס ווייזען זיך נייע נביאים, וואָס פרובען נאָכאַהמען דעם „ספר דניאל"; זיי טרעטען נישט אַרויס, ווי די אַלטע נביאים, אַלס אָפענע מוכיחים און פאָראויסזאָגער, נאָר לעגען אַריין זייערע געדאַנקען און געפיהלען אין מויל פון אַ געוויסען הייליגען אָדער חכם פון די אַלטע צייטען. די דאָזיגע ווערק, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אונטער דעם

אלגעמיינעם נאמען „דער ספר חנוך", זענען, וויזוי אויס, געשריבען געוואָרען אין העברעאיש אָדער ארמיש. „דער ספר חנוך" שטעלט פאָר מיט זיך אַ זאמלונג פון פערשידענע „זעהונגען", וואָס זענען פערפאַסט געוואָרען פון פערשידענע אויטאָרען אין אַ פערלויף פון צוויי אָדער דריי הונדערט יאָהר, און זיינע לעצטע טיילען האָבען שוין אין זיך שפורען פון קריסטענטום. אין די שפעטערדיגע קאַפּיטלען (85-90) פון דעם איינגענאַרטיגען ספר, ענטוויקעלט דער אויטאָר די פאָלגענדע מיינונג וועגען דער וועלט-געשיכטע: די גאַנצע געשיכטע פון דער וועלט טיילט זיך אויף פערשידענע קרייזען, אין'ם צענטר פון וועלכע עס געפינט זיך דאָס יודישע פאָלק. דאָס לעצטע איז גע-שילדערט אין דער געשטאַלט פון אַ סטאַדע שעפסען, וואָס געהערט צו גאָט, און איז איבערגעגעבען געוואָרען אין די הענד פון ווילדע חיות, וועלכע פייניגען די אונגליקליכע שעפעלעך און רייסען שטיקער פון זיי. די פון גאָט בעשטימטע פאַסטוכער קענען זייערע שעפסעלעך נישט שיצען, נאָר איינמאָל, ווען אַ מחנה ווילדע רויב-פויגעל האָט זיך אַרויפגעוואָרפען אויף גאָט'ס סטאַדע, האָט זי זיך אַנטקעגען געשטעלט.

"איך האָב געזעהען, ווי ביי די שעפסען זענען הערנער אויסגע-וואַקסען, — די ראָבען האָבען אָבער די הערנער אויסגעריסען. איך האָב געזעהען, ווי ביי איינעם פון די שעפסען איז אויסגעוואַקסען אַ גרויסער האָרן — דאַן האָבען זיך די אויגען ביי אַלעמען געעפענט... איך האָב געזעהען, ווי דער האר פון די שעפסען איז געקומען צו זיי, האָט גענומען אין האַנד דעם סצעפּטער פון זיין צאָרן און איהם אַ וואָרף געטאָן אָן דר'ערד, אַזוי אַז ער איז צופאַלען אויף ברעקלעך, און אַלע (ווילדע) חיות און רויב-פויגעל זענען אַנטלאָפען פון די שעפ-סען און פערשוואונדען געוואָרען אין'ם תהום פון דר'ערד, וואָס האָט זיך איבער זייערע קעפּ פערמאַכט. איך האָב געזעהען, ווי די שעפ-סען איז איבערגעגעבען געוואָרען די גרויסע שווערד, און די שעפסען האָבען זיך אַוועקגעלאָזען געגען אַלע חיות פון דר'ערד, אום זיי צו טוידטען, און אַלע חיות און רויב-פויגעל זענען אַנטלאָפען פאַר זיי. און איך האָב געזעהען, ווי דער טראָן האָט זיך אויפגעהויבען אין'ם געליבטע לאַנד, און דער האר פון די שעפסען האָט זיך געזעצט אויף איהם..."

דאָס איז אַ פאַנטאַסטישע שילדערונג פון דעם חשמונאי'שען אויפ-

שטאַנד אין דער צייט פון די סיריִשע רדיפות און פייניגונגען, און ווי ס'איז צו גלויבען, שטאַמט דאָס גאַנצע ווערק פון די איסיים, וועלכע האָבען אַליץ צוגעשריבען גאָט און געקוקט אויף דעם גאַנצען יודישען לעבען, ווי אויף „גאָט'ס קעניגרייך".

צווישען די אַפּאָקריפען פון יענער עפּאָכע געפינט זיך נאָך אַ ווערק, וואָס איז אויך דערגאַנגען צו אונז אין אַ גריכישער איבערזעצונג. דאָס ווערק, „שלמה'ס פסאַלמען", בעקלאָגט די אַרומרייסעניִשען אין דעם חשמונאי'שען הויף און איז אין אַלגעמיין ביִז געשטימט געגען דער חשמונאים-דינאַסטיע. „דוד'ס שטוהל" איז פערנומען געוואָרען פון אַ געשלעכט, וואָס גאָט האָט איהם ניִשט אויסגעוועהלט, און אָט איז איצט די הייליגע שטאָדט פערגאָסען געוואָרען מיט יודיש בלוט און דער הייליגער מזבח — פערשמוצט געוואָרען פון אונרייִנע געצענדיענער. און עס וויינט דער דיכטער, און שרייט צו גאָט, און בעט איהם, ער זאָל שיקען זיין „געזאַלבטען" אויסלייזער (משיח) פון דוד'ס הויז, וואָס וועט פערשטאַרקען ישראל'ס לאַנד, דערווייטערן די ניִשט ערליכע הערשער און פערטרייבען די געצענדיענער פון ירושלים.

ניִשט אויפגעהערט זיך צו ענטוויקלען האָט אויך די ליטעראַטור פון „חכמות" און „משלים" אין'ם גייסט פון ספר בן-סירא. פון די דאָזיגע מאָראַל-פילאָזאָפישע אַפאָריזמען זענען צו אונז דערגאַנגען קלייִנע טיילען — יענע, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אין די [illegible] אבות. דאָרט געפינען זיך פון יענער צייט אַפאָריזמען אונטער די נעמען פון דריי „פּאָרען" (זוגות) געלעהרטע, פון וועלכע יעדעס איינציגע איז געשטאַנען בראש פון אַ געוויסער לעהר-אינסטיטוציע אין פערשידענע צייטען.

די ערשטע זענען דאָ יוסי בן-יועזר פון צרדה און יוסי בן-יוחנן פון ירושלים — צוויי געלעהרטע, וואָס האָבען אָנגעהערט, ווי ס'ווייזט אויס, נאָך צו די אַלטע סופרים אָדער חסידים. זיי האָבען געלערנט:

„זאָל דיין הויז זיין אַ זאַמעלפּונקט פאַר געלערנטע; וואַלגער דיך אין'ם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע ווערטער. — זאָל דיין הויז זיין ברייט פונאַנדערגעעפענט (פאַר בעזוכער), און זאָלען אָרימע-לייט זיין דיינע בני ביה. פלוידער ניִשט צופיעל מיט קיין פרוי".

זייערע נאָכפאָלגער זענען געוועזען יהושע בן פרחיה און נתאי פון ארבעל — בעריהמטע געלעהרנטע פון יוחנן הורקנוס'ס צייט.

פון זיי זענען געבליעבען די פאָלגענדע אפאָריזמען:

„זוך זיך אוים א לעהרער, שאַף דיר א חבר און אורטייל יעדען מענשען פון דער גוטער זייט; דערווייטער דיך פון א שלעכטען שכן, חבר דיך נישט מיט קיין זינדיגען און צווייפעל נישט אין (גאָט'ס) שטראָף".

נאָך זיי געהען די בעריהמטע געזעצגעבער און פאָרזיצענדע פון סנהדרין אין דער צייט פון דער קעניגין שלומית-אלעקסאנדרא: יהודה בן טבאי און שמעון בן שטח. אלס מענשען מיט א רייכער געריכטס-פּראַקטיק האָבען זיי געלעהרנט:

„אַזוי לאַנג, ווי די בעלי דינים שטעהען פאַר דיר, בעטראַכט זיי ביידע פאַר אונגערעכטע, איז אָבער דער אורטייל שוין אַרויסגע-טראָגען, בעטראַכט זיי ביידע פאַר גערעכטע." „פרעג פלייסיג אוים די עדות, נאָר זיי פאָרזיכטיג אין דיינע שאלות, אום זיי (די עדות) זאָלען זיך פון די שאלות אליין נישט אויסלערנען זאָגען ליגען".

זיעבעטעס קאפיטעל.

די ענדע פון דער חשמונאי'שער דינאסטיע.

פאמפעיוס האט איינגענומען יהודה, האט זי איבערגעלאזען אונטער דער השגוחה פון זיינעם א פערטרעטער און איז אוועק קיין רוים. דאס לאנד, צוטומעלט און דערשלאגען פון דעם שרעקליכען קלאפ, האט געשוויגען — צו שטארק איז דער בעזיגער געוועזען, אום זיך איהם אנטקעגען צו [illegible], אום איהם מיט עפעס אויפצורייצען. אין רוים גופא האט מען זאגאר געקענט גלויבען, אז די יהודה'ער האבען שלום געמאכט מיט זייער גורל און טראגען אין הארצען די בעסטע געפיהלען צו די בעזיגער: וועגען דעם האט שוין געזארגט דער איצטיגער פאקטישער הערשער פון יהודה, אנטיפאטאר, וועלכער האט נישט אויפגעהערט צו פרעסען דאס פאלק און ארויסצורייסען פון איהם אלע מאל נייע מתנות פאר די דעה־זאגער פון דעם רוימישען מלוכה־לעבען. די אויבערשטע השגחה איבער יהודה האט זיך איצט געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען לעגאט סקאוור, און ער האט זיך קיין איין מאל נישט געהאט צו בעקלאגען אויף דער יהודה'אישער בעפעלקערונג; אין זיין קאמפף מיט דעם אראבישען קעניג ארעט, האט איהם אנטיפאטאר נישט וועניג געשטיצט, און דאס האט פאר אלעמען געבראכט נוצען אנטיפאטאר'ן אליין, וועלכער איז אויף אזא אופן געווארען אלץ מעהר חשוב אין די רוימישע הויכע „פענסטער".

א קורצע צייט געדויערט איז די רוהיגקייט פון לאנד א ביסל געש־

טֶערט גֶעוואָרֶען. פון דִי קֶענִיגלִיכֶע גֶעפאַנגֶענֶע, וואָס פּאָמפּעֶיוּס האָט
גֶעפִיהרט מִיט זִיךְ קֵיין רוים, אִיז אַרִיסטאָבוּל'ס זוהן, אַלֶעקסאַנדֶער,
אַנטלאָפֶען פון וועֶג, און קומֶענדִיג צורִיק קֵיין יהודה, האָט עֶר צוזאַ-
מֶענגֶענומֶען אַרום זִיךְ אַלֶע גֶעטרַייֶע זִיהן פונ'ם פאָטערלאַנד, וואָס
האָבֶען אויסגֶעמאַכט צוזאַמֶען צֶעהן טויזֶענד מאַן פוסגֶעהֶער און טוי-
זֶענד פִינף הונדֶערט רַייטֶער. מִיט דֶער קלֵיינֶער אָבֶער בֶּעגַייסטֶערטֶער
אַרמֶעע האָט זִיךְ דֶער זִיבֶּען-און-פופצִיג יֶעהרִיגֶער אַלֶעקסאַנדֶער גֶע-
לאָזֶען קֵיין ירושלים, נאָכדֶעם ווִי עֶר האָט שוין גֶעהאַט אִין זַיינֶע הֶענד
עֶטלִיכֶע בֶּעדַייטֶענדֶע פֶעסטונגֶען. דֶער כלומרש'טֶער הֶערשֶׁער הורקנוס
אָדֶער, רִיכטִיגֶער גֶעזאָגט, אַנטִיפּאַטאָר, האָט דאַן גֶעמוזט פֶערלאָזֶען
דִי הויפּט-שטאָדט, און אַלֶעקסאַנדֶער האָט זִי בֶּעפֶעסטִיגט פון אַלֶע
זַייטֶען. ווִי ס'ווַייזט אויס, אִיז אַלֶעקסאַנדֶערן גֶעלונגֶען אִיבֶּערצוקויפֶען
אויך דִי רוימִישֶׁע בֶּעאַמטֶע, און עֶר האָט זִיךְ גֶעפִיהלט אַזוי ווַייט
זִיכֶער אויף דֶעם יהודה'עֶאִישֶׁען טראָן, אַז עֶר האָט זִיךְ עֶרלויבּט זאָ-
גאַר אֵייגֶענֶע מטבעות אויסצוגִיעסֶען, מִיט דֶער אויפשרִיפט: „קֶענִיג
אַלֶעקסאַנדֶער און כהן גדול יהונתן".

דֶערווַייל אִיז אַ נַייֶער בעל הבית אָנגֶעקומֶען אִין סִירִיעֶן, מִיט'ן
נאָמֶען גאַבִּינִיוּס. דאָס אִיז גֶעווֶען אֵיינֶער פון דִי פּראָווִינצִיעֶלֶע
רוימִישֶׁע בֶּעאַמטֶע, אויף וועֶלכֶע צִיצֶערָא האָט גֶעזאָגט, אַז „זֵיי האָ-
בֶּען אויסגֶעשֶׁעפּט אונשֶׁעצבּאַרֶע סומֶען גאָלד פון סִירִיעֶנ'ס רַייכסטֶע
אוצרות", און פֶערפִיהרט מלחמות מִיט דִי פרִידלִיכֶע אַיינוואוינֶער,
אום אָוועֶקצונֶעהמֶען בַּיי זֵיי זַייעֶר האָב און גוט'ס. אָט דֶעם גאַבִּינִיוּ-
סֶען אִיז אַנטִיפּאַטאָר'ן גֶעלונגֶען צו גֶעווִינֶען פאַר זִיךְ, און דֶער עֶרש-
טֶער האָט גלַייךְ אַרויסגֶעשִׁיקט אַ מחנה סאָלדאַטֶען, אונטֶער דֶער אָנ-
פִיהרונג פון דֶעם שפּעֶטֶער בֶּערִיהמט גֶעוואָרֶענֶעם מאַרק אַנטאָניוּס,
גֶעגֶען דִי רֶעוואָלוּציאָנֶערֶען; בַּאַלד נאָכדֶעם אִיז גאַבִּינִיוּס אַלֵיין אויך
אַרויס מִיט זַיין אַרמֶעע גֶעגֶען אַלֶעקסאַנדֶערן, און אִין דֶעם אָפֶענֶעם
קאַמפּף, וואָס אִיז פאָרגֶעקומֶען צווִישֶׁען דִי בֵּיידֶע מחנות בַּיי ירושלים,
האָבֶּען דִי רוימֶער גֶעזִיעגט. דִי יהודה'עֶר האָבֶּען זִיךְ דאַן גֶעשִׁיצט
אִין דִי פֶעסטונגס-פונקטֶען אַלֶעקסאַנדריוּם, מכור, און הִירקאַניוּם; גאַ-
בִּינִיוּס האָט זֵיי אָבֶער אויךְ דאָרטִין בֶּעלאַגֶערט, און זֵיי זֶענֶען גֶעצ-
וואונגֶען גֶעווֶען, זִיךְ אונטֶערצוגֶעבֶּען. אַ דאַנק דֶער פֶערמִיטלונג פון
אַלֶעקסאַנדֶער'ס מוטֶער אִיז אִיבֶּער אִיהם דִי טוידט-שטראָף, וואָס האָט
אִיהם עֶרוואַרטעט, נִישט אויסגֶעפִיהרט גֶעוואָרֶען, און דֶער רוימִישֶׁער

פראקאנסול האט איהר זאגאר צוגעזאגט, זיך משתדל צו זיין אויך פאר איהרע איבריגע קינדער, וואס האבען זיך געפונען אין רוים אלס געפאנגענע, צוזאמען מיט'ן קעניג אריסטאבול.

אום אויסצומיידען נאך אזעלכע צוזאמענשטויסען אין דער צוקונפט האט גאבּיניוס ארויסגעגעבען א בעפעהל, וואס האט נאכמעהר געזאלט אבשוואכען די שוין אזוי אויך אבגעשוואכטע יהודה'עאישע מלוכה; נאך דער גרויסער צאהל קאנט-פראווינצען, וואס פאמפעיוס האט אינגאנצען אבגעריסען פון יהודה, האט גאבּיניוס דאס איבערגעבליבענע אויך צוגליעדערט און פונאנדערגעריסען. ער האט איינגעטיילט יהודה אין פינף ראיאנען (56), פון וועלכע יעדער ראיאן בעזונדער האט זיך געהאט זיין פערוואלטונגס-ראט, אדער סנהדרין, וואס האט געהאט צו זאגען וועגען אלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען. די ראיאנען זענען געווען פאלגענדע: ירושלים, און יריחו אין יהודה גופא, צפורה אין גליל און עמאוס הינטער'ן ירדן. בראש פון די דאזיגע סנהדרינ'ס זענען אוועקגעשטעלט געווארען יהודה'עער פון דער צדוק'ישער אריסטאקראטיע, וואס איז שטענדיג געווען די ערשטע גרייט, שלום צו שליעסען מיט'ן זיעגער, און דערביי איז הורקנוס'ס מאכט נאכמעהר בעגרענעצט געווארען: פון איהם ווערט אינגאנצען אבגענומען די פאליטישע הערשאפט און ער בלייבט בלויז ביים טיטול כהן גדול. דאס האט געהייסען: כמעט אינגאנצען פערניכטען די גאנצקייט און זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה און פערוואנדלען דאס גאנצע לאנד אין א רייהע פריי-שטעדט; גאבּיניוס האט אבער, צום גליק, נישט בעוויעזען צו פערווירקליכען אינגאנצען דעם דאזיגען פלאן, און זיינע נאכפאלגער האבען זיך פון דער אידעע אבגעזאגט.

און די אונרוהען אין לאנד האבען זיך דערווייל אויך בערוהיגט. דער חשמונאים-קעניג אריסטאבול איז, צוזאמען מיט זיין זוהן אנטיגאן, אנטלאפען פון זיין געפאנגענשאפט, און הייט זיך בעוויזען אין יהודה (56). דאס האט אויפגעוועקט אין פאלק די זכרונות פון דער נישט-ווייטער גליקליכער פערגאנגענהייט, און פריינד, ווי פיינד, האבען מיט הייסער בעגייסטערונג אויפגענומען דעם געוועזענעם זעלבסטשטענדיגען הערשער פון יהודה, און איהם געראפען, זיך צו שטעלען אין דער שפיץ פון פאלק און איהם צו בעפרייען פון זיינע דריקער. פון אלע זייטען זענען פרייוויליגע געקומען און געבעטען געווער.

און צו דער מחנה איז צוגעשטאנען אויך דער געוועזענער יהודה'עאישער קריעגס-פיהרער, פיטאלעאוס, דער זעלבינער, וואס האט אמאל אליין געקעמפפט געגען אריסטאבול'ן. עס האט זיך, אויף אזא אופן, צוזאמענגעשטעלט א בעדייטענדע מחנה, און ווידער האט מען זיך גענומען בעפעסטיגען די פונקטען אלעקסאנדריום, מכור און הירקאניום; דער גורל פון פאטער איז אבער נישט בעסער געוועז, ווי דער גורל פון זיין זוהן, וואס האט זיך אויך דא געשלאגען מיט א קורצער צייט צוריק: נאך א שטארקען צוזאמענשטויס מיט די רוימישע לעגיאנען, האט זיך אריסטאבול, אינגאנצען א פערוואונדעטער, געמוזט אונטערגעבען, און ווידער איז ער אלס געפאנגענער אוועקגעפיהרט געווארען קיין רוים (56). די קינדער אריסטאבולס זענען געבליבען פריי — דאס האט פאר זיי אויסגעפועל'ט גאבינוס אליין, בעפריעדיגענדיג די הייסע בקשות פון זייער מוטער.

נישט מעהר גליקליך האט זיך געענדיגט אויך דער צווייטער אויפשטאנד פון דעם בעפרייטען פרינץ אלעקסאנדער. דאס איז פארגעקומען אין דער צייט, ווען גאבינוס איז אוועק קיין מצרים, אום אויסצוגלייכען די סכסוכים פון דעם דארטיגען הויף, און אלעקסאנדער האט געוואלט אויסניצען דעם מאמענט. ער איז נעגאנגען פון דארף צו דארף און פון שטאדט צו שטאדט און געזאמעלט ארום זיך די געבליבענע פאטריאטען; דאס איז אבער געוועזן נישט מעהר, ווי א אונבעטראכטער שריט פון א פאנאטישען קעמפפער, און ביים בארג תבור איז ער אינגאנצען צוקלאפט געווארען פון גאבינוס'עס ארמעע. דא האט זיך בעטהייליגט אויך דער אדום'ישער אפוטרופוס פון דעם יהודה'עאישען הערשער, אנטיפאטאר, שטיצענדיג די רוימער אין זייער קאמפף מיט די יהודה'עאישע זעלבסט-אפפערנדע פאטריאטען!

אין דער צייט איז אין רוים פארגעקומען א בעדייטענדע געשעהעניש. דארט האבען זיך פעראייניגט יוליוס צעזאר, פאמפעיוס און קראסוס מיט דעם צוועק, איבערצונעהמען אין זייערע הענד די גאנצע הנהגה פון דער רעפובליק; פון די דאזיגע דריי טריאומווירען*) האט זיך יעדערער גענומען אין זיין רשות אנ'אנדער לאנד, און סיריען צוזאמען

*) טריאומוויראט — הערשאפט פון דריי פערזאן; טריאומוויר — מיטגליעד פון טריאומוויראט.

מיט יהודה איז אַרייַנגעפאַלען אין די הענד פון דעם געלד-גיריגען קראַסוס. דער לעצטער האָט דאַן אָנגעהויבען פיהרען אַ קאַמפף מיט די פּאַרטאַנער און, אום אָנצופילען זיין קאַסע, האָט ער בעזוכט אין וועג אויך די יהודה'עאישע הויפּט-שטאָדט. דאָ האָט ער אָפען געפאָדערט די צוויי טויזענד טאַלענטען פון דער בית-המקדש-קאַסע, וואָס פּאָמפּעיוס האָט געלאָזען אונבעריהרט, און נאָך פערשידענע פּראָבעס פון דער יודישער זייט, זיך אויסצוקויפען מיט קלענערע מתנות, האָט ער די לעצטע צוגענומען, און נאָכדעם ערשט זיך אַרייַנגעריסען אין בית-המקדש און אַוועקגערויבט פון דאָרטין אויסער די צוויי טויזענד טאַלענטען אויך אַלע גאָלדענע כלים, וואָס האָבען אויסגעמאַכט צוזאַמען אַ סומע פון אַכט טויזענד טאַלענטען (54). מיט די אוצרות בעלאָדען, האָט זיך קראַסוס מיט זיין אַרמעע אַוועקגעלאָזען געגען די פּאַרטאַנער; דאָ האָט איהם אָבער דאָס גליק פערלאָזען: אַ טוידט-פאַל האָט דערשלאָגען דעם מעכטיגען רוימישען פּראָקאָנסול און פון זיינע הונדערט טויזענד סאָלדאַטען האָבען קוים צעהן טויזענד בעוויזען צו אַנטלויפען, אונטער דער אָנפיהרונג פון קאַסיוס לאָנגינוס. די דאָזיגע מפּלה פון דעם רוימישען חיל האָט צוגעגעבען מוט די אָרומיגע אונטערדריקטע פעלקער, מורד צו זיין אין דער רוימישער מאַכט, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך יהודה; דאָ איז נאָך פריש געוועזען דער צאָרן פון פאָלק איבער די שענדליכע מעשים אין בית-המקדש, און דעם דערמאָהנטען געוועזענעם יהודה'עאישען קריגס-פיהרער, פּיטאָלעאוס, איז נישט שווער אָנגעקומען נאָכאַמאָל צונויפצוזאַמלען אַרום זיך אַ בעדייטענדע צאָהל בעגייסטערטע פּאַטריאָטען, וואָס זענען גרייט געוועזען זייער לעבען אַוועקצוגעבען פאַר דער בעפרייאונג פונ'ם פערשקלאַפטען פאָטערלאַנד. ער האָט צונויפגענומען זיין מחנה אין טאַריכעא, נעבען " " טבריה, און ווידער איז אַ פערביטערטער קאַמפף פאָרגעקומען צווישען רוימישע סאָלדאַטען און יהודה'עאישע פּאַטריאָטען; אויך דאָס מאָל אָבער האָט זיך די שלאַכט געענדיגט מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די רוימער: דרייסיג טויזענד יהודה'עאישע געפאַנגענע זענען אַוועקגעפיהרט געוואָרען אַלס שקלאַפען אין פערשידענע עקען פון דער וועלט (52) און דער פּאַטריאָטישער יהודה'עאישער קריגס-פיהרער, פּיטאָלעאוס, איז געטוידט געוואָרען, — אַ דאַנק דער ספּעציעלער השתדלות פון דעם אדומי'שען שקלאַף, אַנטיפּאַטאָר, וואָס האָט נאָר איין ציעל פאַר זיך געזעהען: וואָס מעהר נושא חן צו זיין אין די אויגען פון די רוימישע בעלי-בתים.

דערהייל איז אין רוים פארגעקומען עטוואס אזוינס, וואס האט געהאט א גרויסע בעדייטונג פאר אלע אונטערגעווארפענע פראווינצען, און געשפיעלט א בעזונדערע ראליע אין פאליטישען לעבען פון דער קליינער יהודה. פון די צוויי געבליבענע טריאומווירען, צעזאר און פאמפעיוס, איז דעם ערשטען געלונגען צו קאנצענטרירען די גאנצע מאכט איבער'ן לאנד אין זיינע הענד און צו פערוואנדלען די גרויסע וועלט-רעפובליק אין א מאנארכישער אימפעריע. דער גאנצער מזרח האט זיך נאך אבער אלץ געפונען אונטער פאמפעיוס'ס איינפלוס, און אט, אום לייכטער ארויסצורייסען די לעצטע פאזיציע פונ'ם געגנער'ס הענד, איז צעזאר'ן איינגעפאלען זיך צו בענוצען מיט'ן געפאנגענעם יהודה'עאישען קעניג, אריסטאבול. דער לעצטער איז גלייך בעפרייט געווארען פון דעם געפענגניש, אין וועלכען ער האט זיך די גאנצע צייט געפונען, און אויף צעזאר'ס בעפעהל זענען איהם געגעבען געווארען צוויי לעגיאנען סאלדאטען, מיט וועלכע ער האט זיך געזאלט אוועקלאזען קיין יהודה, אום צו קעמפפען דארט מיט די פאמפעיאנער. אין דעם אלטען חשמונאי האבען זיך פונאנדערגעשפיעלט די גלענצענדסטע האפנונגען, און ער האט זיך צוגעגרייט צו דעם וויטען וועג; דעם פרעהליכען וועג אליין איז איהם אבער נישט בעשערט געוועזען אפילו אנצוהויבען: עס האבען זיך דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג פאמפעיוס'עס אנהענגער, און עטליכע פון זיי האבען פערגיפטעט דעם אלטען יהודה'עאישען קעניג, פונקט פאר זיין אבפאהרען פון רוים. אין דער זעלביגער צייט איז אריסטאבול'ס עלטסטער זוהן, אלעקסאנדער, געטויטעט געווארען (49) לויט פאמפעיוס'עס בעפעהל דורך דעם סירישען שטאטהאלטער סציפיא. די איבריגע גלידער פון אריסטאבול'ס אונגליקליכער פאמיליע, זיין פרוי אלעקסאנדרא און זיין זוהן אנטיגאן, האבען געפונען שוץ ביי דעם פירשט פון חלקית, פטאלאמעאוס, ווייל זיינער א זוהן, פיליפיאן, האט זיך פערליבט אין אריסטאבול'ס טאכטער, אלעקסאנדרא, און מיט איהר חתונה געהאט. פון דער גאנצער חשמונאים-דינאסטיע זענען איצט אלזא געבליבען, אלס פאליטישע פארשטעהער, נאר הורקנוס דער כהן-גדול, וועלכער האט זיך אינגאנצען געפונען אונטער דעם איינפלוס פון זיין אדומי'שען אפוטרופוס, און דער דערמאהנטער אנטיגאן, וועלכער האט נאך איצט אויך פרעטענדירט אויף דעם טראן פון יהודה.

— —

און דער ריזענקאַמפף צווישען די צוויי מעכטיגע געגנער איבער דעם טראָן פון דער גרויסער רוימישער אימפּעריע — האָט זיך ווײַטער נעצויגען. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אַז אויך אין ירושלים האָט מען ענדליך געמוזט אָננעהמען אַ בעשטימטען בעשלוס וועגען דער בעציהונג צו די צוויי קעמפּפענדע צדדים, און אַנטיפּאַטער האָט געפונען פאַר מעהר פּאַסענד, זיך צו שטעלען אויף דער זײַט פון פּאָמפּעיוס'ען, ד. ה. אויף דער זײַט פון דעם, אַ דאַנק וועמען ער איז אַ מאַכט געוואָרען. די רעגירונג פון הורקנוס-אַנטיפּאַטער האָט פלינק צונויפגעזאַמעלט אַ מחנה פון יהודה'עאישע סאָלדאַטען, און זי אַוועקגעשיקט צו הילף פּאָמפּעיוס'ען; גלײַך אָבער נאָך דער שלאַכט בײַ פאַרסאַל, וואו די גרויסע פראַגע איז ענטשיעדען געוואָרען נישט צום גונסטען פון פּאָמפּעיוס'ען, און צעזאַר איז געוואָרען דער האַר פון דער רוימישער וועלט, האָט אַנטיפּאַטער געענדערט זײַן שטימונג און איז געוואָרען אַ הייסער אָנהענגער פון דעם גרויסען רוימישען זיענער. צעזאַר האָט זיך אַוועקגעלאָזען אין עגיפּטען און זײַן לאַגע דאָרט איז געווען זעהר אַ שווערע, ער האָט געהאַט וועניג סאָלדאַטען, איז געווען אָבגעריסען פון רוים און האָט זיך געפונען צווישען אַ פײַנדליכער בעפעלקערונג; דאַן איז אַנטיפּאַטער שנעל געקומען צו לויפען צו איהם מיט אַ הילפס-מחנה פון דרײַ טויזענד מאַן, מיט געלד און פּראָוויאַנט, און האָט זיך, צוזאַמען מיט דעם פּערגאַמאַנישען קעניג מיטרידאַט, בעטהייליגט אין צעזאַר'ס אָנפאַלען אויף די עגיפּטער. אויסער דעם האָט זיך דעם אדומישען הערשער פון יהודה אײַנגעגעבען, אַריבערצוציהען אויף צעזאַר'ס זײַט די עגיפּטישע יהודה'ער פון דעם „חוניו-ראַיאָן", ווײַזענדיג זיי אַ בריעף פון דעם כהן גדול הורקנוס, אין וועלכען ער בעט זיי, צו שטיצען צעזאַר'ן און איהם צו ליפערן פּראָוויאַנט פאַר זײַן אַרמעע.

אָט די שטיצע פון דער קלײנער יהודה האָט צעזאַר אַזוי שנעל נישט פערגעסען, און קומענדיג, אַ קורצע צײַט נאָכדעם, אין סיריען, האָט ער זיך אַרויסגעוויזען בעזונדער געניגט צו דער יהודה'שער רעגירונג. אומזיסט האָט זיך דאַן אַריסטאָבול'ס לעצטער זוהן, אַנטיגאָן, געפּרובט פערטהײדיגען פאַר צעזאַר'ן זײַן רעכט אויף דעם יהודה'שען טראָן — אַנטיפּאַטער'ן איז גאַנץ לײַכט אָנגעקומען צו איבערצײַגען דעם גרויסען שטאַאַטס-מאַן, אַז אַנטיגאָן געהערט צו דער פּאַרטײ פון די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען, וואָס איז פײַנדליך געשטימט

רוים און בעשטעהט אין אַלגעמיין פון „רעוואָלוציאָנערען און אונרוהיגע עלעמענטען", און אַז די רעגיערונג, דאַגעגען, פון דעם כהן גדול הורקנוס איז אינגאַנצען איבערגעגעבען די אינטערעסען פון דער רוי- מישער מלוכה. אנטיגאָנ׳ס פאָדערונגען זענען פון צעזאַר׳ן אָבגעוואָרפען געוואָרען, און ער האָט בעשטימט הורקנוס׳ן אַלס עטנאַרך (פיהרער) און כהן גדול, און אַנטיפּאַטער׳ן האָט ער בעלויהנט מיט דעם טיטול „רוימישער בירגער" און געמאַכט פאַר אַנ׳אַפּוטרופּוס אָדער אויבערש- טען אויפזעהער פון יהודה (47). דערביי האָט די פּאָליטישע לאַגע פון יהודה גופא אויך בעקומען פון איהם עטליכע בעדייטענדע פער- לייכטערונגען; ער האָט ערלויבט אויפצושטעלען צוריק די פעסטונגס- ווענט פון ירושלים, וועלכע זענען צושמעטערט געוואָרען ביי דער בעלאַגערונג פון פּאָמפּעיוס׳עס מחנה, און די אַלע טעריטאָריומס, וואָס האָבען אַנגעהערט פריהער צו יהודה, האָט ער איצט צוריק איינגעשלאָ- סען אין איהרע גרענעצען.

אין דער קורצער צייט פון זיין הערשען האָט צעזאַר בכלל אַ סך אויפגעטאָן פאַר דער פּאָליטישער רעסטאַוראַציע (צוריק-אויפשטעלונג) פון לאַנד. אין זיין צייט האָט זיך די אויבערשטע מאַכט פון רוים גאַנץ וועניג געשפּירט אין דער אונטערטעניגער יהודה, און דערצו האָט ער נאָך מיט אַ גאַנצער רייהע דעקרעטען בעפעסטיגט איהר גאַנצקייט און איהר זעלבסטשטענדיגע פערוואַלטונג. הורקנוס׳ן זענען פערזיכערט געוואָרען די אַלע הכנסות און רעכטע, וואָס האָבען איהם געקומט אַלס כהן-גדול און פירשט, און ער מיט זיינע קינדער און קינדס-קינדער זע- נען אָפיציעל אַנערקענט געוואָרען פאַר „פריינד און גענאָסען" פון דער רוימישער מלוכה. יהודה איז אין דער צייט בעפרייט געוואָרען אויך פון די אַלע שווערע אָבצאָהלונגען און קריעגס-שטייער׳ן, וואָס האָבען ביז דאַן נעדריקט דער בעפעלקערונג.

און נישט נאָר יהודה — אויך אַלע איבריגע יהודה׳עאישע קאָלאָני- יעס, וואָס זענען געווען צושפּרייט איבער די רוימישע פּראָווינצען: סיר- יען, קליין אזיען, עגיפּטען און מעסאָפּאָטאַמיען, האָבען געפונען אין צעזאַ׳רן אַ פריינדליכען בעשיצער. די דאָזיגע „יהודה׳עער אין דער פרעמד" האָבען זיך נישט איין מאָל געקלאָגט פאַר דער רוימישער מאַכט איבער די דריקונגען און גזירות, וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן פון זייערע שכנים-בעלי-בתים, און צעזאַר האָט זיך שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די יהודה׳עער. די רוימישע מאַכט האָט גאַראַנטירט די יהודה׳עער

פון אַלע איהרע פּראָווינצען די פאָלשטענדיגע גלייכבערעכטיגונג מיט
אַלע איבריגע טהיילען פון דער בעפעלקערונג, און זיי געגעבען דאָס רעכט
אָבצוזאַמלען פריי זייער גאָטעס=דינסט, צו זאַמלען נדבות פאַר'ן בית=
המקדש און צו האָבען זייערע אייגענע געריכטס=אַנשטאַלטען. דאָס רעזול=
טאַט פון די אַלע טובות איז געווען די הייסע איבערגעגעבענקייט, וואָס אַלע
יודען האָבען געפיהלט צו דעם רוימישען דיקטאַטאָר, און לויט דער עדות
פון אַ בעקאַנטען רוימישען היסטאָריקער, האָט קיין אַנדער פאָלק נישט אַזוי
הארציג, ווי דאָס יודישע, בעוויינט דעם פריהצייטיגען טוידט פון יוליוס צעזאַר.

אַזאַ הארציגע בעציהונג צו דעם רוימישען הערשער האָט
זיך אָבער בעמערקט נאָר בײַ די יהודה'ער אויסער יהודה. אין
יהודה גופא, דאַגעגען, האָבען אַט די אַלע חסדים און הנחות פון
דעם גרויסמוטיגען בעזיגער קיין שום דאַנקבאַרקייט נישט אַרויסגערו=
פען. דאָרט, האָט מען אין דעם גרויסען יוליוס צעזאַר געזעהען קודם
כל דעם בעזיגער, דעם הערשענדען רוימער, און דערצו
איז נאָך צוגעקומען אַ אינערליכע, לאָקאַלע סבה, וואָס האָט אָבגעש=
טויסען דעם פאָלק פון צעזאַר'ס הערשאַפט און איהם געשטויסען אויף
דעם וועג פון אויפשטאַנדען און איבערקעהרענישען. אָט די סבה איז
געווען: אַנטיפּאַטאָר. מיט שרעק און וועהטאָג האָבען די בעסטע זיהן
פון פאָלק זיך צוגעקוקט די מעשים פון דעם „אדומי'שען עבד",
וועלכער האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר פערפעסטיגט אין דעם יהודה'=
שען הויף און אַריינגענומען בּיסלעכווייז אין זיינע הענד די גאַנצע
מאַכט איבער'ן לאַנד. דער כלומרשט'ער פירשט=כהן=גדול הורקנוס
האָט נאָר פון יוצא=וועגען ערפילט זיינע פליכטען אין בית המקדש
און אין סנהדרין; ער איז שוין אָבער לאַנג פערשקלאַפט געווען בײַ
דעם פאַקטישען מלוכה=פיהרער, אַנטיפּאַטאָר, און האָט נישט אַרויס=
געוויזען קיין שום לעבעדיגע איניציאַטיווע דאָרט, וואו עס האָט זיך
געהאַנדעלט וועגען די העכסטע מלוכה=אינטערעסען אָדער וועגען דעם
כבוד פון דער אומה. דער אַלמעכטיגער אפּוטרופּוס האָט זיך דערי=
בער ערלויבט צו טאָן מיט'ן פאָלק אַלץ, וואָס איהם איז איינגעפאַלען,
און פערזיכערנדיג זיך אַ פעסטע שטיצע אין רוים, האָט דער אדומי'=
שער קאַנצלער אָנגעהויבען פערווירקליכען זיין אַלטען חלום — דעם
חלום פון אַ איינגענער דינאַסטיע אין יהודה. פון זיינע פיער
זיהן, האָט ער דעם עלטערן, פּאַזאַעל, בעשטימט אַלס קאָמענדאַנט
פון ירושלים און גאַנץ יהודה און דעם צווייטען, פינף=און=צוואַנציג=

יעהריגען הורדוס, אלס קאָמאַנדאַנט פון גליל (47).

אָט דער לעצטער קריעגערישער אדום'ער, וואָס איז אינגאַנצען חוץ געוועזען פון די נאַציאָנאַלע יודישע טראַדיציעס, וואָס האָט נישט געפיהלט קיין שום ליעבע און צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאָלק, און איז דורכגעדרונגען געווען מיט טיעפער אַכטונג צו דער רוימישער קראַפט און צו די אויסערליכע שענע פאָרמען פון דער גריכישער קולטור, — אָט דער אדום'ער איז געוואָרען אַ מין בייזער דעמאָן פאַר דער יהודה'עאישער נאַציאָן, און נישט איין מאָל האָט ער זיך ערלויבט מיט זיין פוס איהר האַלז צוצופרעסען. צוזאַמען מיט די ערשטע שריט פון זיין פאָליטישער קאַריערע האָט זיך גלייך אַזוי ווי אַ פינסטערער שאָטען פערצויגען איבער'ן גאַנצען לאַנד, און די בעסטע הערצער פון פאָלק זענען דורכגענומען געוואָרען מיט אַ ביטערער פערצווייפלונג.

אָנקומענדיג קיין גליל, האָט ער געפונען די גאַנצע געגענד אין נישט קיין רוהיגען צושטאַנד. אַ גרופּע רעוואָלוציאָנערען־אַריסטאָקראַטען האָבען זיך דאָרט פעראייניגט, און אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם גליל'עאישען פאַטריאָט חזקיה האָבען זיי זיך בעפעסטיגט אין די בערג, פון וואַנען זיי פלעגען פון צייט צו צייט זיך אַרויסחאַפּען און אָנפאַלען אויף סירי'ער און רוימער. די רוימער האָבען געקוקט אויף דער מחנה, ווי אויף אַ פשוט'ער רויבער־באַנדע און אויף חזקיה'ן, ווי אויף דעם רויבער־הויפּטמאַן; דאָס פאָלק האָט אָבער געקוקט אויף זיי ווי אויף היילע פאַטריאָטען, וואָס געהען זיך נוקם זיין פאַר זיין עהרע און פאַר זיין בערויבטער פרייהייט. דער איבערגעגעבענער רוימער־פריינד אַנטיפּאַטער איז גלייך צוגעשטאַנען צו די ערשטע, צו דער רוימישער און סירישער בעפעלקערונג, און אויף דעם סמך האָט זיך הורדוס גענומען נאָכיאָגען דער „באַנדע" און זי פערפאָלגען. ער האָט אונטערגענומען אַ קריעגס־צוג געגען דער רעוואָלוציאָנערער מחנה, און נאָכדעם ווי ער האָט זי געפאַנגען, האָט ער אָהן אַ שום דין און משפט געטוידט דעם אָנפיהרער, חזקיה, מיט נאָך אַ גאַנצער רייהע פון זיינע מיטהעלפער. די סירי'ער און רוימער האָבען זייער העלדישען בעשיצער אויסגעדריקט דעם טיעפסטען דאַנק; דער רוימישער בעל הבית פון סיריען, סעקסטוס צעזאַר, אַ נאָהנטער קרוב פון דעם רוימישען דיקטאַטאָר, האָט דעם יונגען הורדוס בעעהרט פאַר זיין אַרויסטריט מיט אַלערליי כבודים; די קינדער פון דעם יהודה'שען פאָלק האָבען אָבער געטרויערט. זיי האָבען געזעהען, אַז דאָ וואַקסט אַ ניפטיגע

שלאַנג , וואָס גערהט זיך איינזויגען אין דעם צעוועהטאָגטען קערפער פון דער יודישער אומה און אַרויספרעסען פון איהם דעם לעצטען טראָפען בלוט . פון אַלע זייטען האָבען זיך אָנגעהויבען הערען געשרייען געגען דעם חוצפה׳דיגען חילקיר פון דעם בלוטיגען אדומי , וועלכער האָט זיך ערלויבט צו בעגעהן מיט יודישע פאַטריאָטען , ווי מיט פשוט׳ע רויבער , און האָט נישט איבערגעגעבען די פערמשפט׳ע דעם סנהדרין , ווי דאָס געזעץ האָט געפאָדערט . און ענדליך האָבען די פרושים און די פאַרשטעהער פון דער אַריסטאָקראַטיע אויסגעוועהלט פון זיך אַ דעפוטאַציע , וואָס האָט זיך געווענדעט צו הורקנוס׳ען און איהם אויפמערקזאַם געמאַכט אויף דער טרויעריגער לאַגע , אין וועלכער ער געפינט זיך . „ביז ווי לאַנג וועסטו אַזוי רוהיג צוזעהען דאָס אַלץ , וואָס דאָ קומט פאָר ? — האָבען די אויסגעוועהלטע פון פאָלק גע׳טענה׳ט צו זייער הערשער — ציי זעהסטו דען נישט , אַז אַנטיפּאַטאָר מיט זיינע זיהן האָבען צוטיילט צווישען זיך די גאַנצע מאַכט , ווערהענד דו רופסט דיך נאָר קעניג און קענסט קיין זאַך נישט אויפטאָן ? פערמאַך־זשע נישט מעהר די אויגען דיינע , — דיין לאַגע איז נישט אונגעפעהרליך , און דו טאָרסט דיך נישט אַזוי לייכטזיניג בעציהען צו זיך אַליין און צו דער קעניגליכער הערשאַפט . נאָר זיך אַליין נישט אָב מיט דער איבערצייגונג , אַז אַנטיפּאַטאָר מיט זיינע זיהן פערטרעטען דיך כלומר׳שט ; קוק דיך צו און זעה , אַז זיי אַנערקענען זיך אָפען פאַר פולבערעכטיגטע הערשער . אָט האָט אַנטיפּאַטאָר׳ס זוהן , הורדוס , פערבראָכען געגען אונזער געזעץ , בעשטראָפענדיג חזקיה׳ן מיט זיינע חברים אָהן אַ שום חקירה ודרישה . לויט אונזער תורה טאָר מען אַפילו דעם ערגסטען פערברעכער נישט בעשטראָפען אָהן אַ געריכטליכער אויספאָרשונג , און ער האָט זיך ערלויבט דאָס צו טאָן אויף זיין אייגענער פעראַנטוואָרטליכקייט , נישט האָבענדיג פון דיר קיין שום פאָלמאַכט“ . צו די דאָזיגע טענות זענען נאָך צוגעקומען אויך די מוטער׳ס פון די בעשטראָפטע , וועלכע פלעגען טאָג טעגליך בעלאַגערן די טהירען פון בית המקדש , זיך וואַרפען פאַר די פיס פון כהן גדול און בעשווערען איהם , צו משפט׳ען הורדוס׳ן פאַר זיינע פערברעכערישע מעשים .

הורקנוס האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען . ער האָט ערלויבט דעם סנהדרין צו משפט׳ען הורדוס׳ען , און אין זיין נאָמען איז דער לעצטער אַ פאָדערונג געוואָרען צו קומען צום בעשטימטען טערמין אין סנהדרין , אום צו פערטיידיגען זיינע מעשים . הורדוס איז

געקומען אין דעם בעשטימטען טאג, אבער נישט, ווי קיין געוועהנליכער בעשולדיגטער: געטראגען האט ער אויף זיך א פורפור-מאנטעל, בעגלייט איז ער געוועזן פון א מיליטערישער סוויטע, און אויסער דעם האט שוין הורקנוס פון פריהער נאך בעקומען א בריעף פון סעקסטוס צעזאר, אין וועלכען דער יהודה'עאישער הערשער ווערט אויפגעפאדערט דורכאוים צו בעפרייען דעם רוימישען ליעבלינג. די מיטגליעדער פון סנהדרין האבען אראבגעלאזען די אויגען צו דר'ערד — קיינער פון זיי האט נישט געוואגט ארויסצוטרעטען מיט'ן בעשולדיגונגס-אקט געגען דעם בעוואפענטען און פון דער רוימישער מאכט געשיצטען אנגעקלאגטען. דאן האט זיך אויפגעהויבען דער עלטסטער און געלעהרנטסטער פון סנהדרין, שמעיה, און זיך אנגענומען פאר דעם כבוד פון דער העכסטער יהודה'עאישער געריכטס-אינסטיטוציע; ער האט געזאגט: „בעשולדיגטע פלעגען זיך ביז אהער ווייזען פאר אונז מיט א דערשלאגען געמיט, שווארץ געקליידט, — מיט טרויער אבווארטענדיג זייער אורטייל. און דא שטעהט פאר אונז איינער, וואס ווערט בעשולדיגט אין א שווערען פערברעך, — אין א פורפור-מאנטעל, ארומגערינגעלט מיט בעוואפענטע סאלדאטען, אזוי ווי גרייט אונז אלע צו דערשלאגען, אים פאל, אויב מיר וועלען איהם פאר שולדיג ערקלערן! נאר נישט איהם טאדעל איך; איך טאדעל דעם קעניג און אייך, פארוואס איהר לאזט צו אזא מין חוזק מאכען פון דער גערעכטיגקייט. ווייסט-זשע איהר אלע, אז דער זעלביגער, פאר וועמען איהר ציטערט איצט, וועט אייך אלעמען אמאל איבערגעבען דעם תלין און די הענד".

דער דאזיגער מוטיגער ארויסטריט האט געמאכט א שטארקען איינדריק אויף אלע מיטגליעדער פון סנהדרין, און דאס גאנצע געריכט איז גרייט געוועזן צוצוטרעטען צו דער בעשולדיגונג; דא האט זיך אבער אריינגעמישט הורקנוס, וועלכער האט מורא געהאט, זיך אנצוהויבען מיט דער רוימישער מאכט, און אויף זיין בעפעהל איז די זיצונג אבגעלעגט געווארען. הורדוס האט זיך דערווייל בענוצט מיט דער געלעגענהייט און איז אנטלאפען קיין דמשק, וואו סעקסטוס צעזאר האט איהם אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און בעשטימט פאר א מיליטערישען קאמאנדיר (סטראטעג) איבער גאנץ צעלאסיריען (46).

איצט, אלס הויכער רוימישער בעאמטער, האט זיך הורדוס געפיהלט איינגאנצען זיכער, און אט די זיכערהייט האט ער גלייך געוואלט אויסנוצען, אום זיך נוקם צו זיין אן די יהודה'עאישע פאטריאטען מיט

זייער סנהדרין. אין דער שפיץ פון א רוימישער ארמעע האט זיך הורדוס אוועקגעלאזען צו דער יהודה'עאישער הויפטשטאדט און ער איז שוין גרייט געווען זי צו בעפאלען; דא זענען איהם אבער ארויס אנטקעגען זיין פאטער, אנטיפאטאר, און זיין ברודער, פאזאעל, און זיי האבען איהם ערקלערט, אז דער איצטיגער אנפאל קען שאדען די אינטערעסען פון זייער צוקינפטיגער פאליטישער קאריערע. הורדוס האט זיך דאן אומגעקעהרט מיט זיין חיל צוריק קיין גליל, און אלס צעלאסירישער סטראטעג האט ער צו יענער צייט א סך אויפגעטאן, אויף צו שטיצען די מאכט פון צעזאר'ס שטעל-פערטרעטער אין סיריען, דערשטיקענדיג יעדען אויפשטאנד פון די פערבליבענע פאמפייאנער.

די דאזיגע הארציגע איבערגעגעבענקייט פון אנטיפאטאר'ס משפחה צו די צעזאר'יאנער האט זיך געצויגען אזוי לאנג, ווי די לעצטע זענען געווען ביי דער מאכט. נאך דער גרויסער איבערקעהרעניש אין דעם רוימישען מלוכה-לעבען, האט זיך אבער די לאגע אינגאנצען געענדערט. יוליוס צעזאר איז געפאלען אלס קרבן פון א בלוטיגער פערשווערונג (44), און די אלגעמיינע אונרוהען, וואס האבען ארומגענומען דער גאנצער רוימישער אימפעריע, האבען טיעף אנגעגריפען אויך דער קליינער יהודה. איין מיטגליעד פון דער פערשווערונג, דער כלומרשט'ער „רעפובליקאנער", קאסיוס לאנגינוס, איז געקומען צו לויפען קיין סיריען, אום צונויפצוזאמלען געלד און סאלדאטען, און אזוי ווי יעדע סעקונדע האט איהם געקענט ארויסרייסען די מאכט פון די הענד, איז ער זיך בעגאנגען מיט דער בעפעלקערונג נישט בעסער פון דעם ערגסטען פערסישען סאטראפ. מיט בלוטיגע שטראפען און אכזריות'דיגע צוואנגס-מיטלען זענען אויפגעמאהנט געווארען די אונגעהויערע אבצאהלונגען, וואס דער רוימישער פרעטענדענט האט ארויפגעלעגט אויף אלע שיכטען פון פאלק, און קומענדיג קיין יהודה האבען איהם אין דער ארבייט פלייסיג געהאלפען — די ארומי'שע פאלקס-דריקער. די נעכטיגע איבערגעגעבענע צעזאר'יאנער האבען איצט מיט דער נעטריישאפט פון שקלאפען געדיענט צעזאר'ס מערדער, און אויב ער האט געפונען פאר נויטיג צו שטיקען דעם יהודה'שען פאלק און ארויסצורייסען פון איהם מיט אכזריות'דיגער געוואלט דעם לעצטען ביסען פון מויל, זענען זיי איהם בעהילפיג געווען אין זיין ארבייט און האבען גלייך מיט איהם געפייניגט און געשטיקט „זייערע" אונטער-

טאנען. ווען פיער יהודה'עאישע שטערט (לידא, עמאוס א. נ. א.) האבען נישט צוגעשטעלט צו דער בעשטימטער צייט דעם ארויפגעלעגטען שטייער, האט קאסיוס געלאזען בינדען אלע דארטיגע איינוואוינער און זיי פערקויפען פאר שקלאפען; אין דער זעלביגער צייט האט ער אבער זעהר גוט געלעבט מיט אנטיפאטאר'ס משפחה און גאנץ גערן בעשטימט הורדוס'ן אויף זיין פריהערדיגען פאסטען, אויף דעם פאסטען פון א רוימישען סטראטעג.

אין יהודה האט זיך די שנאה צו די אדומי'שע פיהרער נאך שטארקער צופלאמט. דער אונגליקליכער שאטענקעניג האט זיך ענדליך אויך ארומגעזעהן, אז די אדומ'ער ווילען זיך אויף זיין האלז ארויפזעצען, און דער הויף צוזאמען מיט'ן פאלק האבען אנגעהויבען צו זוכען א מיטעל, ווי אזוי זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאסטען אנטיפאטאר מיט זיינע זיהן. הורקנוס'ס נאהענטער יועץ איז געווארען דער אלטער יהוד'עאישער קריעגספיהרער מאליך — א איבערגעבענער פריינד פון דער חשמונאים־דינאסטיע, און ער האט פערקלערט א פלאן, צו פערגיפטען דעם הויפט־שולדיגען אין אלע צרות, אנטיפאטאר'ן. אין דער פערשווערונג האבען זיך, אויסער מאליכ'ען, בעטייליגט אויך עטליכע הויף־דיענער און מיליטער־בעאמטע, און זיי האט זיך איינגעגעבען איבערצוקויפען דעם הויפישען שר המשקים (וויין־גיעסער) — דער לעצטער האט אין אנטיפאטאר'ס בעכער אריינגעשיטסם (43). אט די נקמה האט אבער די לאגע נאך פערערגערט: הורדוס האט זיך גלייך נוקם געווען פאר זיין פאטער'ס טוידט, און אויף זיין בעפעהל איז מאליך באלד געטוידט געווארען פון רוימישע סאלדאטען. די געבליבענע מיטגליעדער פון דער פערשווערונג האבען דאן געפרובט ארגאניזירען א אויפשטאנד אין לאנד; אויך דאס אבער האט זיך נישט איינגעגעבען, און הורדוס מיט זיין ברודער האבען דעם אויפשטאנד בעצייטענס דערשטיקט. דאס האט אבער נישט אבגעהאלטען אריסטאבול'ס לעבען־געבליבענעם זוהן, אנטיגאן, זיך אריינצורייסען אין יהודה, געשטיצט אויף דעם מיליטער פון זיין שוואגער, דעם פירשט פון חלקית, — דעם גליקליכען אדומ'ער האט אבער אויך דא דאס גליק נישט פערלאזען, און ער האט צוקלאפט די מחנה פון דעם חשמונאי'שען פרעטענדענט. דאס האט דעם שטאלצען אדומ'ער נאכמעהר חוצפה צונעגעבען, און ווען ער איז אריינגעטרעטען אין די טויערן פון ירושלים נאך דעם „אויפשטאנד“, האט

איהם הורקנוס, בעגלייט פון די אנגעזעהענסטע פאלקס-פארשטעהער, געמוזט אונטערטראגען א נצחון-קראנץ (42). אזוי איז כסדר געוואקסען די מאכט און די גרויסקייט פון אנטיפאטאר׳ם יורש, און דער חשמונאי׳שער הערשער האט פאר איהם וואס ווייטער אלץ מעהר מורא געקריגען. אום זיך צו בעווארענען פון דער געפאהר האט הורקנוס זיך געזעהען געצוואונגען צו מאכען הורדוס׳ען פאר א מיטגליעד פון זיין הויז, און ער האט איהם געגעבען פאר א פרוי זיין אייניקעל — די בעריהמטע שענהייט מרים. אזוי איז דער אדומי׳שער עבד אריין אינ׳ם קעניגליכען הויז פון די חשמונאים, וואו ער האט שפעטער אויסגעריסען די לעצטע בלימעלעך פון דעם שענעם שטאם און איהם ענדליך אינגאנצען פערניכטעט.

און אין רוים איז דערווייל פארגעקומען א נייע איבערקעהרעניש. די רעפובליקאנישע ארמעע פון קאסיוס און ברוטוס איז ביי פיליפי צושלאגען געווארען, און די רוימישע וועלט איז געלעגען פאר די פיס פון אקטאוויאן און מארק אנטאניוס (42). די מזרח-פראווינצען, צווישען זיי אויך יהודה, זענען ארונטערגעפאלען אונטער דער הערשאפט פון דעם צווייטען, און אין די יהודה׳עאישע פאטריאטען האט צוריק אויפגעלעבט די האפנונג, זיך ענדליך דאך צו בעפרייען פון דער אדומי׳שער ממשלה. ווען אנטאניוס איז געקומען קיין סיריען האט זיך איהם פארגעשטעלט א דעפוטאציע פון די אנגעזעהענסטע יהודה׳עער, וועלכע האט איהם געשילדערט די טרויעריגע לאגע פון לאנד, און זיך בעקלאגט אויף דער אוזורפאטארישער (פערחאפענדער, גזלני׳שער) פאליטיק פון די אדומי׳שע ברידער. הורדוס האט אבער אויך נישט גערוהט; דער איבערגעגעבענער רעפובליקאנער האט זיך פלינק איבערגעווארפען אויף אנטאניוס׳עס זייט, און די אלע בעקלאגונגען אויף איהם זענען גלייך צושוואומען געווארען. דער רוימישער מאכטהאבער האט נישט אנערקענט די טענות פון דער יהודה׳עאישער דעפוטאציע, און איבערגעלאזען די השגחה איבער יהודה אין די הענד פון די אדומי׳שע ברידער.

שפעטער, ווען אנטאניוס האט זיך געפונען אין עפעס, האט זיך איהם ווידער פארגעשטעלט א יהודה׳עאישע דעפוטאציע — דאס מאל שוין פון הורקנוס׳ען אליין. די איצטיגע שלוחים פון דעם יהודה׳עאישען עטנארך האבען זיך משתדל געווען וועגען בעפרייען די יהודה׳עער, וואס קאסיוס האט געהאט געפאנגען פאר דעם נישט איינגע-

טראָגנעם אָבצאָהל, און וועגען איינשליעסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה די טעריטאָריומס, וואָס די טיר'ער האָבען פערחאַפּט. אַנ־טאָניוס האָט די בקשות ערפילט, און דאַגעגען האָט ער ווידער אָב־געזאָגט די בקשה פון אַ נייער יהודה'עאישער דעפּוטאַציע, וואָס האָט זיך נאָכאַמאָל געפּרובט מיטדל זיין וועגען בעזייטיגען הורדוס'ען מיט זיין ברודער פון דער יהודה'שער מאַכט. אַנטאָניוס איז, איבעריגענס, בעפריינדעט געוועזען מיט דעם רוימער־פריינד אַנטיפּאַטאָר נאָך פון די צייטען, ווען ער איז געוועזען אין יהודה אַלס אָפיציער אין דער אַרמעע פון דער פּראָקאָנסול גאַביניוס, און איצט, אַלס צווייטער הערשער פון דער רוימישער מלוכה, האָט ער געוויס קיין גרונד נישט געהאַט, צו בעזייטיגען פון דער אונרוהיגער יהודה אַזעלכע איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען ווי אַנטיפּאַטאָר'ס זיהן. ער האָט איצט דעריבער נאָך פערשטאַרקט זייער מאַכט, בעשטימענדיג זיי פאַר טעטראַרחען, ד. ה. פאַר די אָפיציעלע הערשער פון יהודה (41).

די הערשאַפט פון דעם מעכטיגען צווייטען טריאומוויר האָט זיך אָבער באַלד פונאַנדערגעטרייסעלט. די אונגעהויערע פערשווענדערייען פון די רוימישע מאַכט־האָבער האָבען איינגעשלונגען אוצרות מיט גאָלד, און דאָס אַלץ איז אַרויסגעפּרעסט געוואָרען פון די מזרח־פּראָווינצען אין דער פאָרם פון אונגעוועהנליכע שטייערן, קאָנטריבוציעס און גלאַט רויבע־רייען — אָהן אַ שום מאָטיוו. דאָס האָט ענדליך געמוזט אַרויסרופען ביי די אונטערדריקטע אַ שטאַרקען פערלאַנג, זיך צו בעפרייען, און ווען די העלדישע פּאַרטאַנער, אונטער דער אָנפיהרונג פון פּרינץ פּאַקאָרוס און דעם קריגספיהרער באַרזאַפאַרנעס, האָבען זיך פערשטאַרקט אין דער פאָדערשטער אַזיען, האָבען זיך כמעט אַלע רוימישע וואַסאַלען (אונטערגעוואָרפענע פירשטען) געשטעלט אויף זייער זייט. שטעהענדיג ביי די ברעגען פון טייך אפרת, האָבען די פּאַרטאַנער געשטרעבט צום מערב, צו סיריען און פּאַלעסטינא, און אין דער צייט, ווען מאַרק אַנטאָניוס איז געלעגען אַ פערשכור'טער אין די אָרעמס פון דער פערפיה־רערישער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטרא, זענען זיי אַלץ טיעפער און טיעפער אַריינגעדרונגען אין סיריען, האַבענדיג שוין אין זייערע הענד פיניקיען און שטעהענדיג אויף דער שוועל פון יהודה. דעם דאָזיגען מאָ־מענט האָט אויסגענוצט דער לעצטער פּרעטענדענט פון דער השמונאים־דינאַסטיע, אַנטיגאָן, און האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען

מיט די פארטאנער וועגען העלפען איהם בעקומען דעם יהודה'שען טראָן
די פארטאנער האָבען אנגענומען זיינע בעדינגונגען, און זענען אריין אין
לאנד מיט צוויי גרויסע מחנות: איינע, אונטער דער אנפיהרונג פון פאַ־
קאָרוס'ען, האָט זיך געלאָזען געהן גלייך מיט'ן ברעג פון ים, און די
צווייטע, אונטער בארזאפארנעס'ן, — אויפ'ן וועג קיין ירושלים. ביים
כרמל־בארג האָבען זיך מאסען יהודה'ער פעראייניגט מיט דער פארטא־
נישער ארמעע, אלס מיטקעמפפער פאר דער בעפרייאונג פון דעם
אדומי'שען יאָך; אויסער דעם האָט אנטיגאָן אליין אויך צוזאמענגענומען
ארום זיך א מחנה פון טויזענדער פרייוויליגע יהודה'עאישע פאטריאָטען,
און האָט זיך ארייננעריסען אין ירושלים. דאָ האָט זיך צופלאקערט א
בלוטיגע שלאכט צווישען די אדומי'שע אנהענגער און דעם פאָלק, וואָס
איז אינגאנצען געשטאנען אויף דער זייט פון דעם חשמונאי'שען פרעטענ־
דענט, און האָט פערנומען דעם בית־המקדש. הורדוס מיט זיין ברודער,
דאגעגען, האָבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פאלאץ און אין
דער שטאָדט־פעסטונג, פון וואנען זיי האָבען זיך העלדיש געוועהרט גע־
גען דעם אנפאלענדען שטראָם פון די פאָלקס־מאסען, וואָס האָט זיך פון
מינוט צו מינוט פערגרעסערט מיט נייע מחנות עולי־רגל'ניקעס (פיליגרי־
מען; ס'איז געווען שבועות).

דערווייל איז איין מחנה פון די פארטאנער שוין געשטאנען ביי די
טויערן פון ירשלים, און איהר אנפיהרער, פאקאָרוס, האָט פארגעלעגט
הורקנוס'ען מיט פאזאעל'ן, זיי זאָלען, אלס שלוחים, אוועק צו בארזא־
פארנאס'ן אין לאגער, אום דאָרט איבערצורעדען מיט איהם וועגען די
פריעדענס־בעדינגונגען, און ווי נאָר זיי זענען ארויס פון ירושלים האָט
מען זיי געשמידט אין קייטען אלס געפאנגענע. הורדוס האָט זיך גלייך
דערוואוסט דערפון, און נישט זעהענדיג קיין שום מעגליכקייט, זיך צו
פערטיידיגען, איז ער ביינאכט אנטלאָפען פון שטאָדט, מיטנעהמענדיג
מיט זיך אלע מיטגליעדער פון זיין פאמיליע — צווישען די האָט זיך גע־
פונען אויך זיין כלה, מרים — און א קליינע מיליטערישע סוויטע. אין
וועג איז איהם עטליכע מאָל אויסגעקומען זיך צו פערטיידיגען געגען
פערשיעדענע אנפאלער, ענדליך האָט ער זיך אָבער דאָך דערשלאָגען ביז
צו דער פעסטונג מאסאדע, ביים ברעג פון ים־המלח, וואו ער האָט די
גאנצע פאמיליע איבערגעלאָזען אונטער דער שוץ פון איבערגעגעבענע
סאָלדאטען און דעם קאָמענדאנט פון פעסטונג — זיין ברודער יוסף. ער
אליין איז דאן אוועק אין דער נאבאטע'אישער הויפטשטאָדט, פעטרא,

יענגען שליסען אַ אָבמאַך מיט דעם נאַבאַטעאישען קעניג.

און די פּאַרטאַנער האָבען דערווייל גע׳בעל-הבתי׳ועט אין לאַנד. פון די צוויי געפאַנגענע, וועלכע זיי האָבען איבערגעגעבען אַנטיגאָנען, האָט דער אדומי פאַזאעל זיך אַליין דאָס לעבען גענומען, צושמעטערנדיג דעם קאָפּ אָן אַ פעלזען, און דער אַלטער הורקנוס איז געבליבען אַלס געפאַנגענער נאָכדעם, ווי מ׳האָט געמאַכט איבער איהם אַ אָפּעראַציע, וואָס האָט איהם אויף אייביג שוין אונפעהיג געמאַכט צו פערנעהמען דעם פּאָסטען פון אַ כהן-גדול: מ׳האָט איהם אָבגעשניטען די אויערן (אַ בעל-מום האָט, לויט׳ן דין פון דער תורה, קיין כהן-גדול נישט געטאָרט זיין). שפּעטער, ווען די פּאַרטאַנער האָבען פערלאָזען דאָס לאַנד, האָבען זיי דעם אונגליקליכען שאָטען-קעניג מיטגעפיהרט מיט זיך קיין בבל, און אַנטיגאָן האָט זיך געפיהלט גאַנץ פעסט אויף דעם יהודה׳שען טראָן; ער האָט געלאָזען אויסגיסען אייגענע מטבעות מיט דער אויפשריפט: „מתתיהו, דער כהן-גדול און די יהודה׳ער-געזעלשאַפט" — אויף איין זייט, און אויף דער צווייטער — „קעניג אַנטיגאָן". איהם איז אויך געלונגען צו פערטרייבען די איבערגעבליבענע טיילען פון די רוימישע גאַרניזאָנען, אַזוי אַז יהודה איז אינגאַנצען אָבגערייניגט געוואָרען פון פרעמדע סאָלדאַטען, און זי האָט זיך געקענט אויף אַ קורצע צייט איבערגעבען דער זיסער אילוזיע פון ווידער-ערוואָרבענער פאָלשטענדיגער פרייהייט נאָך אַזוי פיעל אינערליכע און אויסערליכע מלחמות.

באַלד אָבער האָט זיך יהודה ווידער בעגעגענט אויג אין אויג מיט איהר ביטערסטען פיינד, און שולדיג אין דעם איז, טיילוויי, געווען אַנטיגאָן אַליין. דער לעצטער חשמונאים-קעניג איז געווען אַ גאַנץ קורצזיכטיגער שטאַאַטסמאַן און ער האָט נישט פערשטאַנען אויסצונוצען די לאַגע, וואָס איז אייגענטליך געווען זעהר גינסטיג פאַר איהם; דער רוימישער הערשער פון די מזרח-פּראָווינצען אַנטאָניוס האָט זיך בכלל גאַנץ וועניג אינטערעסירט מיט זייערע אינערליכע אַרומרייסענישען און די רייצענדע קלעאָפּאַטראַ איז איהם פיעל ליבער געווען פון דער בייזער מלחמה-געטין; די פּאַרטאַנער, ווידער, האָבען געהאַלטען אין איין אַרויסשטופען די רוימער פון זייערע איינגענומענע פּאָזיציעס, און וואָלט אַנטיגאָן פערשטעהן, אונטערצוהאַלטען דעם גיפטיגען האַס, וואָס דאָס פאָלק האָט געטראָגען אין האַרצען צו די רוימער און צו דער אדומי׳שער משפּחה, וואָלטען איהם די רוימער אַליין אויך געחנפה׳ט, אום צו געפינען אין איהם אַ שטיצע געגען די פּאַרטאַנער; ער האָט דאָס אָבער

גישט פערשטאנען , און אנשטאט צו פעראייניגען די פערשידענע פאטריאטישע מחנות , וואס זענען צושפרייט געווען איבער'ן גאנצען לאנד , און אויסצובילדען פון זיי איין גאנצע נאציאנאלע ארמעע , האט ער זיך אינגאנצען איבערגעגעבען זיינע נקמה-געפיהלען געגען די אדומ'ער און געהאלטען אין איין רודפ'ען זייערע נאהנטע און אנהענגער . אזוי האט אנטיגאן פערבראכט די דריי יאהר פון זיין הערשען און קיין בע-דייטענדען שריט נישט געמאכט אויף צו פערפעסטיגען זיין לאגע און גע-בען איהר א געוויסען זיכערן באדען , און אין דער זעלביגער צייט האט זיין געגנער , הורדוס , קיין איין סעקונדע נישט גערוהט און קיין איינציגע גינסטיגע מינוט נישט דורכגעלאזען .

נאכדעם ווי זיינע אונטערהאנדלונגען אין פעטרא האבען קיין ער-פאלג נישט געהאט , האט זיך הורדוס איינער אליין געלאזען וואנדערן דורך די יהודה'עאיש-אדומי'שע מדבריות און איז ענדליך אנגעקומען קיין מצרים . אין אלעקסאנדריע האט ער געגלויבט צו געפינען זיין בעשיצער אנטאניוס ; דער לעצטער איז אבער גראד אוועק קיין רוים , און די קע-ניגין קלעאפאטרא לעגט איהם פאר , ער זאל אריינטרעטען אין איהר ארמעע אלס קריעגס-פיהרער . דער אדומי'שער העלד דאנקט פאר דעם כבוד און לאזט זיך אויך אוועק קיין רוים — איהם הערט נישט אויף צו שוועבען פאר די אויגען די קרוין פון יהודה . אויפ'ן ים שטעהט ער אוים א ביטערן קאמפף מיט שטורעמס און בראזענדע חוואליעס ; ער קומט אבער קיין רוים , און קומט — אין דער ריכטיכער צייט . די ביידע טריאומווירען האבען געשלאסען צווי-שען זיך א פעסטע פעראייניגונג , אנטאניוס מיט אקטאוויא'ן זענען שלום און איינשטימיג אין אלע הינזיכטען , און נאכדעם ווי הורדוס שטעלט זיך פאר דעם ערשטען און שילדערט איהם די אלע געשעהע-נישען אין יהודה פאר דער לעצטער צייט , בלייבט ביי ביידע בעש-לאסען , אנצולעהרנען דעם רעוואלוציאנערען חשמונאי און צוריק צו-שטעלען די מאכט פון די פריהערדיגע געזעצליכע הערשער ; און אזוי ווי הורקנוס געפינט זיך אין גלות , ווייט פון יהודה , בלייבט הורדוס דער איינציגער און פאסענדסטער קאנדידאט אויף דעם יהודה'שען טראן . אזוי האט הורדוס בעוויזען אין א פערלויף פון זיבען טאג צו בעפעסטיגען פאר זיך אלע פאזיציעס , און אנערקענט צו ווערן פון דער ספעציעלער פערזאמלונג פאר דעם געזעצליכען קעניג פון יהודה ! נאך דער דאזיגער פייערליכער זיצונג פון סענאט איז הורדוס

אין דער בעגלייטונג פון די טריאומווירען, קאָנסולען און דעם גאַנצען אדעל אַריינגעפיהרט געוואָרען אין קאַפּיטאָליום, וואו ס'זענען געבראַכט געוואָרען קרבנות צו די געטער (40) — ווי מ'האָט זיך נוהג געווען ביים אַוועקלעגען אין אַרכיוו אַ סענאַט'ס-דעקרעט.

דער עהרגייציגער אדומי האָט ערזייכט זיין ציעל — ער האָט בעקומען פון דער מאַכט דעם קעניגליכען טיטול. דערמיט האָט זיך אָבער זיין אויפגאַבע נאָך נישט געענדיגט, און איהם איז נאָך פאָרגעשטאַנען אַ שווערען קאַמפּף דורכצומאַכען, ביז ער האָט בעקומען די מעגליכקייט צו געניעסען די פרוכט פון זיין ערפאָלג — צו ווערן דער ווירקליכער געקרוינטער הערשער פון יהודה. אַנטאָניוס בעמיהט זיך, אויפצוהאַלטען הורדוס'ן אין רוים און שענקט איהם די פריינדליכסטע אויפמערקזאַמקייט; דער לעצטער פערגעסט אָבער נישט איין מינוט וואָס איהם שטעהט נאָך פאָר, און פערלאָזט רוים. אין ניין און דרייסיגסטען יאָהר זעצט זיך הורדוס אַרוים אין דעם פאַלעסטינישען האפען עכו, און מיט דער געלד-שטיצע, וואָס ער בעקומט גלייך פון אַ געוויסען רייכען יהודה'ער, דינגט ער זיך סאָלדאַטען און שטעלט זיך צונויף אַ קריגס-אַרמעע. אַ קליינע מיליטערישע אונטערשטיצונג בעקומט ער אויך פון דעם רוימישען שטעל-פערטרעטער אין סיריען, ווענטידיוס, און מיט דער מחנה לאָזט ער זיך אַוועק קיין גליל, וואו ער נעהמט איין שטאָדט נאָך דער צווייטער; פון דאָרט וואַרפט ער זיך אַריבער אין דרום, אום צו בעפרייען זיין פאַמיליע פון דער פעסטונג מאַסאַדא, וועלכע איז בעלאַגערט געוואָרען פון אַנטיגאָנ'ס סאָלדאַטען. בעפרייט מאַסאַדא, טרעט הורדוס צו צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים; דאָ ווערט ער אָבער אָבגעשטויסען פון אַנטיגאָנ'ס אַרמעע. די אָרטיגע רוימישע מאַכט שטיצט איהם אויך גאַנץ שוואַך — דער גאַרניזאָן אין יהודה, אונטער דער אָנפיהרונג פון סילאָן, איז אונטערגעקויפט פון דעם חשמונאי'שען הערשער, און דער גרעסטער טייל פון דער גרויסער רוימישער אַרמעע אין סיריען איז פערנומען אין קאַמפּף מיט די פּאַרטאַנער.

הורדוס געפינט זיך אין אַ קריטישער לאַגע, און דאָס ווערט אויסגענוצט אין דער שוין איינגענומענער גליל. עס ברעכט דאָרטין אויס אַ נייער אויפשטאַנד, און הורדוס קען זיך קיין עצה נישט געבען מיט די פּאַטריאָטישע באַנדעס, וואָס בעהאַלטען זיך אין בערגער און הויהלען און מאַכען אָן פון דאָרטען שרעקליכע חורבונות אין זיין

קלײנער ארמעע. דאס רײצט נאכמעהר אויף דעם אדומי'שען נאך
נישט געקרוינטען הערשער, און ער הויבט אן בעהאנדלען די בעזיע-
גטע מיט דער שוידערהאפטסטער און שרעקליכסטער אכזריות. צװײ
טויזענד אײנוואוינער פון פינף אײנגענומענע שטעדטליך לאזט ער פערב-
רענען לעבעדיגערהײד, זײנע סאלדאטען רײסען זיך ארײן אין די ענט-
דעקטע הויהלען און שענדען און פײניגען און צורײסען אויף שטיקער
הונדערטער פאמיליעס: מענער, פרויען און קינדער. און אויך דאס
װירקט גאנץ װעניג — דער גרעסטער טײל פון די געפאנגענע וויל
זיך נישט אונטערגעבען, און שטארבט מיט א בלוטיגער קללה אויף
די ליפען. אײן אלטער פאטריאט האט מיט זײנע אײגענע הענד אוים-
געהרג'עט אלע מיטגליעדער פון זײן פאמיליע און ארא בגעווארפען זײ-
ערע קערפער'ס אין אבגרונד, זיך אלײן מיטווארפענדיג צוזאמען מיט
זײ. נישט ווײט פון דער ענטדעקטער מערה איז געשטאנען הורדוס
אלײן, און דער פאטריאטישער קינדער- און זעלבסט-מערדער האט אין
זײנע לעצטע מינוטען נישט אויפגעהערט צו שילטען און צו בעלײדי-
גען דעם „אדומי'שען עבד", חאטש דער לעצטער האט איהם צוגע-
זאגט פאלשטענדיגע אונבעריהרליכקײט.

ארום צװײ יאהר האט זיך געצויגען די דאזיגע מלחמה צווישען
הורדוס'עם סאלדאטען און די יהודה'עאישע פאטריאטען. הורדוס האט
בעקומען נײע צװײ לעגיאנען פון דער רוימישער ארמעע, וואס האט
אונטער דער צײט בעוויעזען, צו בעזיעגען די פארטאנער (38) ;
שארף און ענערגיש ארויסטרעטען געגען אנטיגאנ'ען האבען נאך אבער
די אונטערגעקויפטע רוימישע מיליטער-פיהרער אלץ נישט געוואלט.
דאס האט בעוואויגען הורדוס'ן איבערצולאזען זײן מחנה אונטער דער
אנפיהרונג פון זײן ברודער, יוסף, און ער אלײן איז אוועק צו אנ-
טאניוס'ען, וועלכער האט געהאט צו יענער צײט בעלאגערט די
שטאדט סאמאסאטא, אין דער צובונטעוועטער פראווינץ קאמאגענע.
דארט שטיצט הורדוס נישט וועניג די אונטערנעהמונג פון זײן בעשי-
צער און בעקומט פון איהם דערפאר א בעדײטענדע הילף: אנטאניוס
בעפעהלט זײן נײעם סירישען שטעלפערטרעטער, סאזיוס, ער זאל
ענערגיש ארויסטרעטען צו הילף הורדוס'ען אין זײן קאמפף מיט דעם
„פײנד פון רוים", אנטיגאן.

דער לעצטער האט זיך אבער דערווײל בענוצט מיט דער גע-
לעגענהײט, וואס הורדוס איז געוועזען ווײט פון יהודה, און זײן ארמעע

האָט אָבגעהאַלטען איין נצחון נאָכ'ן אנדערן איבער די מחנות סאָלדאַטען פון דעם אדומי'שען פּרעטענדענט. בײַ י ר י ח ו איז הורדוס'עס מיליטער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון זײַן ברודער יוסף, אינגאַנצען צוקלאַפּט געוואָרען, און אויף אַנטיגאָנ'ס בעפעהל האָט מען דעם געפאַנגענעם יוספ'ן אַליין — אָבגעהאַקט דעם קאָפּ. די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען האָבען איצט אָבגעצאָהלט ז י י ע ר ע בעזיעגער מיט דער זעלבינער מאָס, מיט וועלכער יענע האָבען ז י י געצאָהלט, און גאַנצע מחנות העראָד'יאַנישע (הורדוס-העראָד) בעאַמטע אָדער אָנהענגער זענען געפּײַניגט און געטוידט געוואָרען. הורדוס האָט זיך דערוואוסט פון דעם אַלעמען נאָך אין אַנטיוכיא, און בײַ איהם איז בעשלאָסען געוואָרען, נישט בלויז צו ב ע ז י ע ג ע ן דעם פײַנד, נאָר איהם פּשוט צו פ ע ר נ י כ ט ע ן. זיך אַרײַנרײַסענדיג אין לאַנד מיט זײַנע נײַע רוימישע לעגיאָנען, האָט ער די צוריק אָבגענומענע שטעדט און דערפער פערפלייצט מיט'ן בלוט פון דער פריעדליכער בעפעלקערונג, שוין נישט רעדענדיג וועגען די קעמפפענדע פּאַטריאָטען, און אָט די טײַכען בלוט האָבען זיך געצויגען איבער'ן גאַנצען לאַנד — ביז ירושלים.

צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים איז הורדוס צוגעטרעטען אין פריהלינג פון זיעבען און דרײַסיגסטען יאָהר. צוזאַמען מיט די לעגיאָנען, וואָס האָבען זיך געפונען אונטער סאָזיוס'עס אָנפיהרונג, האָט די בעלאַגערונגס-אַרמעע געצעהלט ביז הונדערט טויזענד מאַן פוסגעהער, רײַטער און אַרטילעריע-אָבטײַלונגען; און ווען די גאַנצע אַרמעע איז געוועזען קאָנצענטרירט אַרום שטאָדט, האָט הורדוס ערשט אָנגעהויבען אויסצונוצען אַלע רעגעלן פון דער רוימישער קריעגס-קונסט, וועלכע ער האָט ביז אַהער אַזוי גרינדליך שטודירט. ווי דער אַמאָליגער רוימישער קריעגספיהרער פּאָמפּעיוס, האָט ער אויך געלאָזען אָנשיטען הויכע וואַלען און אויפשטעלען אויף זײ אונגעהויערע טורעמס מיט שלײַדער-מאַשינעס, און די צײַט, ווען עס איז פאָרגעקומען די דאָזיגע בעלאַגערונגס-אַרבײַט, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַראָבגעבראַכטע ספּעציאַליסטען, האָט הורדוס געפונען פאַר גינסטיג, אויף צו פײַערן זײַן חתונה מיט דער חשמונאי'שער פּרינצעסין, מיט וועלכער ער איז שוין לאַנג פער'קנס'ט געוועזען. פאָרגעקומען איז אָט די חתונה אין סאַמאַריאַ, — דאָרט האָט דער אדומי'שער קאַנדידאַט אויף דער יהודה'עאישער קרוין געפײַערט זײַן געזעצליכע פערבינדונג מיט דער שענער יהודה'עאישער קעניגין-טאָכטער, וועלכער ער האָט שפּע-

טער דאָס לעבען פערגיפטעט און צום עשאַפאָט געפיהרט.

זיך אומקעהרענדיג צוריק אין לאַגער, איז הורדוס צוגעטרעטען צו דער באָמבאַרדירונג פון די שטאָדט-מויערן. די בעלאַגערטע האָבען זיך פערטיידיגט מיט דעם גאַנצען גלוט פון זייער ליעבע צו דער חשמונאי'שער דינאַסטיע און האַס צו דעם בלוטיגען אדומ'ער; זיי פלעגען זיך אַרויסרייסען פון שטאָדט דורך געהיימע, אונטערערדישע וועגען, אָנפאַלען אויף די נעהנטערע מיליטער-אָבטיילונגען, און צושמעטערן די שליידער-מאַשינעס, און אויסער דעם האָבען זיי זאָגאַר בעוויזען אויפצושטעלען פאַר דער צייט א נייע מויער-וואַנט. און דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס א בעדייטענדער טייל פון די אָנגעזעהענסטע פרושים האָט שוין דאַן געהאַט איינגעזעהען די אוננוצבאַרקייט פון דער כלומרשט'ער פערטיידיגונג און געראַטען, צו עפנען פאַר'ן שונא די טויערן פון שטאָדט!

פיערציג טאָג האָט זיך די בעלאַגערונג געצויגען. דאַן איז גענומען געוואָרען די ערשטע פעסטונגס-וואַנט, און אין פופצעהן טאָג אַרום — די צווייטע. אַנטיגאָן מיט דעם טייל איבערגעבליבענע פאַטריאָטען האָבען זיך נאָך פערטיידיגט א געוויסע צייט אין דעם אויבערשטען טייל פון שטאָדט און אין די גרויסע הויפען פון בית המקדש; די בעלאַגערער האָבען אָבער ענדליך די פונקטען אויך איינגענומען, און צוזאַמען דערמיט איז ירושלים פערוואַנדעלט געוואָרען אין א מורא'דיגער שחיטה-שטאָדט. די אויסגעמאַטערטע און צורייצטע סאָלדאַטען האָבען זיך, ווי צעווילדעטע הונגעריגע וועלף, אַרויפגעוואָרפען אויף די בעזיעגטע יהודה'ער. אַלט און יונג, פרויען און קינדער, קעמפפענדע „פאַטריאָטען" און פריעדליכע איינוואוינער — אַלעמענס בלוט האָט זיך צונויפגעגאָסען און אויפ'ן מזבח זענען כהנים פאַר קרבנות געבראַכט געוואָרען.

לאַנג האָבען די רוימישע סאָלדאַטען געווילדעוועט אין דער יהודה'שער הויפטשטאָדט, און ענדליך איז געקומען דערצו, אַז הורדוס אַליין האָט זיך געזעהען געצוואונגען, אָבצושטעלען די דאָזיגע שחיטות און רציחות. הורדוס'ען האָט זיך נישט געוואָלט אויעקשטעלען זיין טראָן אין א שטאָדט פון חורבות און מתים, און ער האָט זיך מיט היץ געווענדעט צו זיין רוימישען קאָלעגא, יענער זאָל זעהן איינשטילען זיינע סאָלדאַטען און אָבהאַלטען. „צי ווילט איהר דען אינגאַנצען פערניכטען אין שטאָדט — האָט ער צו איהם געטענה'עט — יעדען שפור פון א לעבעדיגען מענשען

און פון א מענשליכער וואוינונג און מיך אוועקזעצען קעניגען איבער א טוידטען מדבר?" און ווען די איצטיגע בעזיעגער האבען זיך אויך געוואלט אריינרייסען אין די אינוועניגסטע צימערן פון בית־המקדש, ווי דער אמאליגער פאמפעיוס האט געטאן, האט זיך זיי הורדוס געשטעלט אין וועג און קאטעגאריש ערקלערט, אז ער וואלט אין דעם פאל זיך איינגאנצען געמוזט אבזאגען פון דעם נצחון, וויל דאס פאלק, וואלט איהם קיינמאל נישט מוחל זיין די שולד פון פערשוועכען גאט'ס הויז. ווי ס'ווייזט אויס, האט אבער די ערקלערונג גאנץ ווייניג געווירקט, און די פאגראם־טעטיגקייט פון די זיעגער האט זיך ערשט דאן אבגעשטעלט, ווען הורדוס האט יעדען איינציגען פון זיי בעפריעדיגט מיט פריוואטע רייכע מתנות. דאנעגען האט דער נייער קעניג ארויסגעוויזען זיין גאנצע אכזריות בנוגע צו דעם געפאנגענעם אנטיגאן. דעם לעצטען האט סאזיוס מיטגעפיהרט מיט זיך קיין אנטיוכיא, וואו אנטאניוס אליין האט געזאלט בעשטימען זיין גורל. וועלנדיג האבען דעם לעצטען יהודה'עאישען מאנארך אין זיין טריאומפוואגען, איז אנטאניוס גענויגט געווען, איהם צו לאזען לעבען; דא האט זיך אבער אריינגעמישט דער אדומי'שער יורש פון דעם חשמונאים־טראן און אויף זיין הייסען פערלאנג, איז אנטיגאן גלייך אין אנטיוכיא געטוידט געווארען מיט דעם שענדליכסטען טוידט, וואס מ'האט זיך דאן געקענט פארשטעלען: מ'האט איהם אראבגעהאקט דעם קאפ מיט א האק.

אזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער לעצטער הערשער פון דער דינאסטיע, וואס האט בעשאפען די פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה און געהערשט אין לאנד הונדערט מיט דריי יאהר.